

ACADEMIA ROMÂNĂ

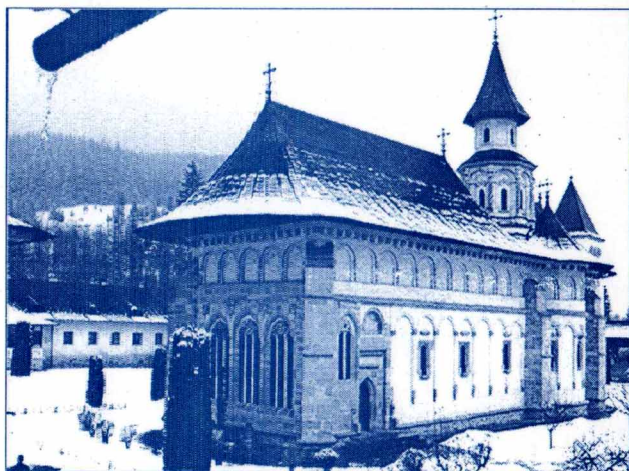
Filiala Iași

**CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI**

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI, 1/2004

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro/>

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. LIVIU IONESI
MIHAI IACOBESCU
MARIAN OLARU
ȘTEFAN PURICI

Redactor-șef:

D. VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:

VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC

În țară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050 711,
București, România, tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax 4021-318 24 44;
e-mail: edacad@ear.ro; web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, România, P.O. Box
33-57, tel. 4021-318 70 01, fax 4021-318 70 02, e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., P.O. Box 77-19, sect. 3, București, România,
tel./fax 4021-335 02 96, 4021-335 31 04, e-mail: office@orionpress.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Biserica „Adormirea Maicii Domnului” a Mănăstirii Putna. Ctitorie a
lui Ștefan cel Mare și Sfânt, zidită între 1466 și 1469.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
725 400 – Rădăuți
jud. Suceava

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13
050 711 București, România

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI

1 / 2004

SUMAR

EDITORIAL

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, <i>Ștefan cel Mare și remodelarea puterii domnești</i>	7
D. VATAMANIUC, <i>Ștefan cel Mare și Sfânt și vremea sa. Cronica germană din 1502</i>	15

EVOCĂRI

PAVEL ȚUGUI, <i>Un cercetător pasionat: Mircea Pahomi</i>	21
GHEORGHE SCHIPOR, <i>Andronic Motrescu (1852–1922), inginer agronom, profesor, publicist și animator cultural</i>	27
DUMITRU VALENCIUC, <i>Visarion Puiu, mitropolit al Bucovinei (1935–1944), un martir al demnității ortodoxe</i>	41

VIATA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D. VATAMANIUC, <i>Literatura germană în corespondența lui Leca Morariu și câteva probleme de istorie literară (II)</i>	83
RODICA IAȚENCU, <i>Național și provincial în cultura românească din Bucovina în perioada interbelică</i>	87
ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU, <i>Poeți uitați din Bucovina de altădată</i>	109
DANIEL HRENCIUC, <i>Societățile culturale ale comunităților polonezilor din Bucovina. Elemente ale consensului multiethnic în spațiul geografic al Bucovinei istorice</i>	115

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

MARIAN OLARU, <i>Aspecte privind rezistența armată anticomunistă în Munții Bucovinei. Jurnalul lui Vasile Motrescu</i>	125
VASILE MOTRESCU, <i>Jurnal (I)</i>	139
GHEORGHE PÎȚU, <i>Contribuții la localizarea a două din cele șapte biserici din Valea Solonefului și a Solcăi, închinată de Ștefan cel Mare Episcopiei de Rădăuți</i>	175

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Destinul folclorului în societatea de consum</i>	189
VASILE I. SCHIPOR, <i>Ștefan cel Mare în legendele poporului român</i>	195

ȘTIINȚELE NATURII

PETRU BEJINARIU, <i>Din istoria cercetărilor de zoologie și de fiziologie animală din Bucovina</i>	209
OVIDIU BĂTĂ, <i>Resurse hidrominerale din județul Suceava</i>	217

OPINII

ION FILIPCIUC, <i>Eminescu la Costișa?</i>	225
--	-----

DOCUMENTAR

D. VATAMANIUC, <i>O scrisoare a lui Ioan Slavici către Dimitrie Onciul, din 1885</i>	239
--	-----

CĂRȚI. REVISTE

Valerian I. Procopciuc, <i>Sucevița, sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor</i> , cu o prefață de Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003, 312 p. + 27 de planșe cu fotografii (Vasile I. Schipor)	243
Mihai Iacobescu, <i>Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava: File de istorie</i> , Suceava, Editura Universității din Suceava, 2003, 308 p. (Marian Olaru)	246
Anghel Popa, <i>Serbările naționale de la Putna, Câmpulung-Moldovenesc</i> , Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004, 222 p. (Vasile I. Schipor)	248
Constantin Burac, <i>Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare</i> , București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004, 424 p. (Vasile I. Schipor)	250
Gheorghe Gorda, <i>Sfânt e numele tău, Voloca. Pagini din istoria și onomastica unui sat nordbucovinean</i> , Cernăuți, Editura Zelena Bukovina, 2004, 80 p. (Vasile I. Schipor) ...	252
<i>Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare, obol memorial din vechiul ocol al Câmpulungului-Moldovenesc</i> . Culegere îngrijită de Ion Filipciuc, Câmpulung, Fundația Biblioteca „Miorița”, 2004, 256 p. (Vasile I. Schipor)	253
Ioan Cocuz, <i>Moldova Măriei-Sale Ștefan cel Mare</i> , Gura Humorului. Editura Terra Design 2004, 100 p. (Vasile I. Schipor)	254
Vasile Adăscăliței, <i>Românitatea de Sus. Repere etnologice</i> , Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 200 p. (Victor Iosif)	255
Aurel Ardelean, George Nedelcu, Gheorghe Mohan, <i>Profesor dr. docent Ion T. Tarnavski (1904–1989). 100 de ani de la naștere</i> , Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003, 124 p. (Petru Bejinariu)	257
Cernat Ion, Lazarovici Elena, <i>600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice</i> , Iași, Editura Prim, 2002, 356 p. (Marian Olaru)	258
<i>Relacje polsko-rumuńskie. Materiały z sympozjum / Relații polono-române. Materialele simpozionului</i> , Suceava, Związek Polaków w Rumunii-Uniunea Polonezilor din România, 2004, (Rodica Iațencu)	259
„Mesager bucovinean”, București, anul I, nr. 1–4, 2003, anul II, nr. 1 (5) – 2 (6), 2004, (Vasile I. Schipor)	260
„Scriptum”. Buletin de informare. Publicație trimestrială a Bibliotecii Bucovinei „I.G. Sbiera” Suceava, nr. 1–2, 2004, 48 p. (Elena Cristuș-Pascaniuc)	263

„Țara Fagilor”. Buletinul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – Filiala Suceava, serie nouă, anul XII, nr. 1 (46), ianuarie–martie 2004 (Ovidiu Bătă)	263
--	-----

CRONICĂ

Simpozionul național cu tema: <i>Destinul folclorului în societatea de consum</i> , Rădăuți, 6 iulie 2004 (Elena Cristuș-Pascaniuc)	267
---	-----

IN MEMORIAM

ADRIANA HARASIM, <i>Amintiri despre colegul meu, Mircea Pahomi</i>	269
--	-----

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI

1 / 2004

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

Akad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, <i>Ștefan der Grosse und die Neugestaltung der fürstlichen Macht</i>	7
D. VATAMANIUC, <i>Ștefan der Grosse und der Heilige und seine Zeit. Die deutsche Chronik aus dem Jahr 1502</i>	15

NACHRUFE

PAVEL ȚUGUI, <i>Ein leidenschaftlicher Forscher: Mircea Pahomi</i>	21
GHEORGHE SCHIPOR, <i>Andronic Motrescu (1852–1922), Ingenieur, Agronom, Lehrer, Publizist und kultureller Anreger</i>	27
DUMITRU VALENCIUC, <i>Visarion Puiu, Metropolit der Bukowina (1935–1944) – ein Märtyrer der orthodoxen Würdigkeit</i>	41

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

D. VATAMANIUC, <i>Die deutsche Literatur im Briefwechsel von Leca Morariu und einige Fragen der literarischen Geschichte</i>	83
RODICA IAȚENCU, <i>Nationales und Provinzielles in der rumänischen Kultur der Bukowina (1918–1940)</i>	87
ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU, <i>Vergessene Dichter der ehemaligen Bukowina</i>	109
DANIEL HRENCIUC, <i>Die Kulturgesellschaften der Gemeinschaften der Bukowiner Polen – Elemente der ethnischen Übereinstimmung im geographischen Raum der historischen Bukowina</i>	115

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONYMIK, ONOMASTIK, STATISTIK

MARIAN OLARU, <i>Aspekte des bewaffneten antikommunistischen Widerstands aus den Bergen der Bukowina. Vasile Motrescus Tagebuch</i>	125
---	-----

VASILE MOITRESCU, <i>Tagebuch (I)</i>	139
GHEORGHE PÎȚU, <i>Beiträge zur Festlegung zweier von den sieben Kirchen am Tal der Flüsse Solonetz und Solka, die von Stefan der Grosse dem Radautzer Erzbistums</i>	175

FOLKLORE, ETNOGRAPHIE, ARCHITEKTUR

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Das Schicksal der Floklöre in der Konsumgesellschaft</i>	189
VASILE I. SCHIPOR, <i>Stefan der Grosse in den Legenden des rumänischen Volkes</i>	195

NATURWISSENSCHAFTEN

PETRU BEJINARIU, <i>Aus der Geschichte der Forschungen im Bereich der Zoologie und Tierphysiologie in der Bukowina</i>	209
OVIDIU BĂȚĂ, <i>Mineralwässerquellen im Bezirk Suczawa</i>	217

STANDPUNKTE

ION FILIPCIUC, <i>Eminescu in Costișa ?</i>	225
---	-----

DOKUMENTAR

D. VATAMANIUC, <i>Ein Brief von Ioan Slavici an Dimitrie Onciul aus dem Jahre 1885</i>	239
--	-----

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN	243
-----------------------------	-----

CHRONIK	267
---------------	-----

Die Nationaltagung mit dem Thema: <i>Das Schicksal der Folklore in der Konsumgesellschaft, Rădăuți, 6 iulie 2004 (Elena Cristuș-Pascaniuc)</i>	267
--	-----

IN MEMORIAM

ADRIANA HARASIM, <i>Erinnerungen an meinem Kollegen, Mircea Pahomi</i>	269
--	-----

ȘTEFAN CEL MARE ȘI REMODELAREA PUTERII DOMNEȘTI

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Dacă forța unui popor vine și din conștiința despre oamenii aleși pe care i-a avut, ca și din cultul acestora, Ștefan cel Mare face parte din existența noastră actuală și stimulează mersul nostru înainte. Personalitate viguroasă, continuator dar, totodată, și creator de tradiție politică, Ștefan cel Mare a reușit să simbolizeze atât puterea de creație a poporului român în cele mai diverse domenii, cât și identitatea europeană a poporului român.

Epoca lui Ștefan cel Mare, prin măsurile întreprinse de domn în planul vieții social-economice, organizării și dezvoltării militare, s-a impus ca una din marile epoci ale istoriei românilor, de largă afirmare a statalității lor și de creare a unei tradiții politice românești cu valențe europene.

Ștefan cel Mare a înălțat Moldova și a implicat-o ca putere în procesul complex, transformator, care a făcut din Europa celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea o „nouă Europă”.

În numele suveranității de drept divin în guvernarea țării, el a știut – în funcție de împrejurări – când să folosească sabia și când arta diplomației; a acționat cu îndrăzneală și prudență pentru a crea și menține o stare de echilibru între forțele politice în mijlocul cărora a fost obligat să acționeze.

Considerat „cel mai mare geniu politic al trecutului nostru”, Ștefan cel Mare a fost contemporan cu ilustre personalități ale istoriei universale: cu unele s-a înfruntat pe câmpul de luptă și cu toate s-a întrecut prin creații monumentale în timp de pace. Imperiul Otoman îl avea la conducere pe Mahomed al II-lea, „Cuceritorul” Constantinopolului, Ungaria, pe Matia Corvin, Polonia, pe Kazimir al IV-lea, Albania, pe G. Castriotă (Scander-beg), Florența, pe Lorenzo de Medici, Franța, pe Ludovic al XI-lea, Spania, pe Ferdinand al II-lea de Aragon, Portugalia, pe Henric Navigatorul, Rusia, pe Ivan al III-lea.

În cadrul fenomenului general de dezvoltare istorică, de care și-au legat numele în secolul al XV-lea aceste adevărate genii politice, s-a vorbit de „gigantismul” țărilor mici.

În rândul lor intra Albania lui Scander-beg, Moldova lui Ștefan cel Mare, Portugalia lui Henric Navigatorul. Conducătorii acestora au înfrânt prejudecata despre neputința sau slăbiciunea statelor mici în fața forței marilor puteri și au

afirmat voința și capacitatea de a-și concentra în așa fel resursele – destul de reduse de care dispuneau – pentru ca să înfrunte și să înlăture primejdiile amenințătoare pentru ființa lor statală¹.

Ștefan cel Mare a înțeles de la începutul domniei că Moldova în libertate și în înălțarea ei trebuie să se bazeze în primul rând pe sine și apoi pe tăria internă, dată de coeziunea locuitorilor, asigurată de exercițiul libertății lor și pe forța militară.

Preocupat să întărească autoritatea domniei și să diminueze privilegiile boierimii anarhice, Ștefan cel Mare a știut să evite excesele practicate de Vlad Țepeș, generatoare de ură și revoltă. Acest fapt a asigurat domniei sprijinul celei mai mari părți a boierimii și, totodată, sprijinul Bisericii, ale cărei interese Ștefan cel Mare, de la începutul domniei, le-a protejat.

Cât privește oastea țării, Ștefan cel Mare a izbutit să aplice în practică, pe o scară mult mai largă, programul ce și-l impusese Vlad Țepeș – de organizare a unor cete de ostași recrutați în special din mediul țărănesc; el a dat un nou conținut instituției „vitejilor”, făcând din elementele populare ridicate la situația de „viteji” auxiliari ai politicii de întăririi a autorității domniei și, totodată, o forță capabilă să crească rezistența țării în confruntările cu oștile, mult mai mari ca efective, de care dispuneau puterile străine agresoare.

Biruințele reputate de Ștefan cel Mare au dovedit – într-o vreme în care dezvoltarea armamentului făcea să crească rolul oștilor de mercenari – că cei mai buni oșteni sunt cei care luptă „pentru altare și cămine” (*pro aris et focis*). Aceștia reprezintă componenta esențială a capacității de apărare a țării.

În cadrul măsurilor de apărare a granițelor și a locurilor prin care se înainta spre capitala țării – Suceava –, Ștefan cel Mare a acordat o atenție deosebită fortificațiilor, întăririi sistemului de cetăți. Au fost clădite unele cetăți noi și reclădite altele vechi, redimensionate zidurile lor, ținându-se seama de generalizarea utilizării armelor de foc.

În preocuparea de a face din Moldova o putere de temut, domnul român a înțeles că progresul societății va fi cu atât mai rapid, cu cât ea va fi mai deschisă cuceririlor de civilizație din alte țări. Printr-o veritabilă politică economică Ștefan cel Mare a asigurat aflusul de mărfuri din centrul și apusul Europei și, totodată, desfacerea, în afara hotarelor țării, a mărfurilor realizate în Moldova (vite, cai, blănuri, pește, ceară, miere, vin).

Prin stabilirea ordinii interne și întărirea siguranței drumurilor a fost favorizată dezvoltarea economică. Măsurile de atragere a negustorilor străini, din lumea italiană, Polonia, Lituania, Ungaria s-au îmbinat cu cele de protecție ale negustorilor indigeni.

Orașele, beneficiind de protecția domnului, și-au crescut potențialul demografic și au devenit importante surse de venituri pentru visteria statului.

¹ Ștefan Ștefănescu, *Ștefan cel Mare în conștiința europeană și a poporului român*, „Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie”, București, seria a IV-a, tomul XXI, 1996, p. 25.

Venituri însemnate aduceau visteriei și vămile de graniță, ca și cele din interiorul țării. Dinamismul economic pe care l-a cunoscut Moldova în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, o situau printre statele den primă importanță în comerțul european².

Prosperitatea economică a asigurat domniei succesul măsurilor pe care le-a întreprins în opera de conducere. Organizarea țării, de care își legase, în mare măsură, numele Alexandru cel Bun, a fost continuată cu perseverență și energie de Ștefan cel Mare, subordonând-o țelului suprem urmărit: înflorirea economică și culturală a Moldovei, creșterea puterii ei militare³.

Pe plan extern, Ștefan cel Mare a căutat, în funcție de primejdia care amenința Moldova, să asigure un sistem de alianțe care să-i înlesnească riposta față de agresor. El a urmărit să nu aibă în același timp doi dușmani și, în acest scop, a angajat relații internaționale, care au depășit sfera statelor vecine, a încheiat alianțe cu toate acele puteri ale căror interese coincideau în anumite momente cu cele ale Moldovei.

Situația în care se afla Moldova l-a obligat pe Ștefan cel Mare la o permanentă examinare lucidă a conjuncturii internaționale cu scopul de a găsi soluția cea mai favorabilă salvagărdării țării. În slujba acestei cauze s-a folosit nu numai de arta diplomatică, dar și de arma politico-militară și legăturile matrimoniale.

Căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Evdochia de Kiev (5 iunie 1463 – 25 noiembrie 1467) și cea cu Maria de Mangop (14 septembrie 1472 – 19 decembrie 1477) au întărit influența bizantină la curtea domnului român, preocupat să reînvie splendoarea curții bizantine, s-o adapteze „noului” renașcentist apusean și să facă din Suceava, capitala Moldovei, „cea de-a treia Romă”.

Conștiința clară că nici o frontieră a Moldovei nu era sigură, inclusiv cea dinspre Țara Românească, unde, prin urmașii lui Vlad Țepeș, turcii aveau calea deschisă către Moldova, l-au determinat pe Ștefan cel Mare să încerce, mai întâi, refacerea frontului de luptă antiotomană în spațiul românesc. Apărător al Moldovei, el a apărut deopotrivă și Țara Românească, împiedicând prăbușirea ei sub stăpânire otomană.

Dacă Țara Românească nu a intrat sub stăpânire otomană în a doua jumătate a secolului al XV-lea, aceasta se datorește în bună măsură rolului politic jucat de Ștefan cel Mare, cu toate că domnii impuși de el pe tronul Țării Românești au renunțat la lupta împotriva turcilor și, în unele cazuri, i-au însoțit chiar pe turci împotriva domnului Moldovei.

Preocupat de a avea un domn aliat, credincios, în Țara Românească, Ștefan cel Mare a căutat, totodată, să-și asigure sprijinul Transilvaniei, care, la rândul ei – în condițiile în care regele Matia Corvin era antrenat în luptele pentru cucerirea Austriei și Boemiei – căuta protecția lui Ștefan cel Mare⁴.

² Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare. Voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, p. 82–106.

³ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1966, p. 63 și urm.

⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 354–355; I. Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 220–221.

Acțiunilor politice și militare, menite să consolideze alianța Țărilor Române împotriva primejdiei otomane, le-a adăugat Ștefan cel Mare demersuri pe plan internațional pentru a convinge puterile europene să se unească într-o alianță mai largă, în cadrul căreia eforturile Moldovei ar da mai mult pentru cauza ei ca și pentru cea generală a Europei⁵.

Referindu-se la importanța geostrategică a Moldovei, ca „cetate de apărare a Țării Ungurești și a Poloniei” și ca „Poartă a întregii creștinătăți”, Ștefan cel Mare atrăgea atenția că „dacă această Poartă [a creștinătății – n.n.] care este țara noastră va fi pierdută ..., atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie”⁶.

Cuvintele domnitorului român nu erau un exercițiu de retorică politică, ci redau o conștiință clară în privința însemnătății spațiului românesc în confruntarea *creștinătate – barbarie*, prin *barbarie* înțelegându-se ceea ce era în afara *creștinătății*. *Barbar* era sinonim cu „păgân”.

Gândirea politică a lui Ștefan cel Mare îl situa printre promotorii echivalenței *Europa = creștinătate*.

Este cunoscut faptul că umanistul Enea Silvio Piccolomini (Papa Pius al II-lea, 1458–1464) a introdus, prin autoritatea numelui său, în circuitul cultural-politic din secolul al XV-lea numele de *Europa*, aflat în patrimoniul cultural al Antichității. În 1458 el a dat titlul de *Europa* unuia dintre tratatele lui de geografie politică.

Termenul de *Europa* avea la Enea Silvio Piccolomini sensul de realitate geografică, dar, totodată, politică și spirituală, desemnând comunitatea de credință creștină, inițial catolică, occidentală, marcată de heritajul limbii latine.

Papa Pius al II-lea, nutrind planul și desfășurând o vie activitate în vederea organizării unei cruciade antiotomane – în care scop a reunit, în 1459, un conciliu la Mantova –, identifica *Europa* cu *creștinătatea* (*Lumea creștină*), văzută în sensul ei larg, și pleda pentru unitatea acesteia, diferențele religioase dintre creștini estompându-se în fața tot mai amenințătoarei primejdii otomane.

În cadrul proiectatei cruciade antiotomane, Papa Pius al II-lea acorda o atenție specială popoarelor direct amenințate, aflate în prima linie a apărării *Marii creștinătăți*, între acestea un rol însemnat revenindu-le românilor.

Papa Pius al II-lea a fost – se știe –, umanistul care a contribuit cel mai mult la difuzarea în lumea apuseană a cunoștințelor despre ținuturile locuite de români, despre romanitatea lor și latinitatea limbii vorbite de români. „Românii – arată el – sunt un neam italic... Acest popor are până acum un grai roman, deși schimbat în mare parte...”⁷.

Se întâlnesc în scrierile lui Enea Silvio Piccolomini cuvinte de prețuire a vitejiei și caracterului războinic al românilor, date despre raporturile lor cu Regatul Ungariei și Imperiul Otoman⁸.

⁵ *Literatura română veche (1402–1647)*, introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I, București, 1969, p. 48–52.

⁶ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 319; *România. Documente străine despre români*, ediția a II-a, București, 1992, p. 55.

⁷ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I. Volum îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 473–474.

⁸ *Ibidem*.

Este semnificativ faptul că, o dată cu redescoperirea termenului de *Europa*, căruia i s-au atribuit în secolul al XV-lea sensuri născute din prefăcerile istorice ale vremii, a crescut și interesul pentru cunoașterea valorilor poporului român, care-l integrau celor europene și-l făceau solidar cu acestea. Constatărilor umaniștilor apuseni își aveau în mare măsură sorgintea în felul în care românii, ei înșiși, își defineau identitatea europeană, afirmându-și *romanitatea* ca origine și apartenență la *creștinătate*, ca civilizație, diferită de *barbarie*.

Romanitatea – componentă definitorie a ființei poporului român și element însemnat în structurarea conștiinței europene, față de care umaniștii arătau o adevărată venerație – era văzută ca o coordonată a unității creștine, care se identifica tot mai mult cu unitatea europeană.

Merită subliniat faptul că Ștefan cel Mare – cel care a definit lucid locul și rolul Moldovei în Europa – a fost și primul conducător politic român care a afirmat unitatea etnică a românilor. Pentru el statul românesc de la sud de Carpați era „l'altra Valahia”⁹ (*cealaltă Țară Românească*) în raport cu Moldova, care era tot o *Valahie*, tot o *Țară Românească*.

Prin afirmarea Moldovei ca putere europeană și creșterea interesului mediilor politice și culturale europene pentru spațiul românesc, s-a produs și o schimbare de viziune în aprecierea raportului de înțietate în cadrul dualității statale românești. Dacă până la victoriile de răsunet european și universal ale lui Ștefan cel Mare termenul de *Magna Valahia* desemna *Țara Românească de la sud de Carpați*, Moldova fiind *Valahia Minor*, o dată cu creșterea renumelui domnitorului Moldovei și a rolului Moldovei în constelația politică a Europei, *Țara Românească de la est de Carpați*, condusă de Ștefan cel Mare a devenit *Valahia Magna (Țara Românească cea Mare)*. Acest fapt era consemnat într-un remarcabil izvor cartografic. Este vorba de *Harta Europei Centrale*, întocmită de cardinalul Nicolas de Cusa și tipărită în 1491 la Eichstätt (Bavaria). În această hartă, considerată prima hartă modernă a Europei Centrale, teritoriile românești de la sud și est de Carpați sunt desemnate cu numele de *Magna Valachia* (Muntenia) și *Valachia Magna* (Moldova)¹⁰.

În sprijinul existenței conștiinței romanității, ca dimensiune a celei europene în gândirea politică a lui Ștefan cel Mare, pledează și faptul că una din variantele *Cronicii* redactată la Curtea sa – *Cronica numită moldo-rusă* – menită să informeze mediul politic rusesc, în urma căsătoriei fiicei lui Ștefan cel Mare, Elena, cu Ivan cel Tânăr, fiul lui Ivan al III-lea, marele cneaz al Moscovei, cu date despre originea românilor și începuturile statelor românești – cuprinde mitul despre frații *Roman* și *Vlahata*, eroi eponimi ai *românilor* sau *vlahilor*, ai celor două state independente, *Țara Românească* și *Moldova*, înrudite prin fondul etnic comun¹¹.

⁹ *România. Documente străine despre români*, p. 57.

¹⁰ Ivan Kupcik, *Cartes géographiques anciennes*, Paris, 1984, p. 84.

¹¹ *Cronicle slavo-române din sec. XV–XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 152–168; Eugen Stănescu, *Cultura scrisă moldo-venească în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*. Culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, 1964, p. 29.

Mai este de adăugat faptul că, în vremea lui Ștefan cel Mare, s-a folosit pentru prima dată în cancelaria domnească cuvântul de *rumân* în accepția etnică¹².

Întreținând relații strânse cu Vaticanul și cu Veneția, care se bucurau de cea mai înaltă autoritate morală și politică asupra întregii Europe, Ștefan cel Mare, calificat de papa Sixt al IV-lea ca „adevărat atlet al credinței creștine” (*verus christiane fidei athleta*)¹³, s-a ridicat în rândul personalităților proeminente ale Europei celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea. Nici un domnitor român până la el nu s-a bucurat încă din timpul vieții de o faimă internațională atât de mare ca a lui. „Faptele tale, săvârșite până acum cu înțelepciune și vitejie contra turcilor infideli, inamici comuni, au adus atâta celebritate numelui tău – i se adresa papa Sixt al IV-lea lui Ștefan cel Mare – încât ești în gura tuturor și ești în unanimitate foarte mult lăudat”¹⁴. Cronicarul polon Matei Miechowski, continuator al operei lui Jan Długosz, a avut și el, ca și maestrul său, cuvinte alese la adresa lui Ștefan cel Mare¹⁵. Bonfinius, panegiristul lui Matia Corvin, găsea că Ștefan cel Mare era „suflet viteaz și cuget neîmblânzit, pe lângă acestea neobosit și aprig la război”¹⁶. În *Chronicon Dubnicense* voievodul român este prezentat ca „bun apărător al țării sale și al poporului său, care s-a împotrivit cu bărbăție (turcilor) în mijlocul țării sale, gata să moară pentru ai săi”¹⁷. Cronica rusă *Hustânscaia Letopis* însemna, referitor la moartea lui Ștefan cel Mare: „A murit Ștefan, voievodul Moldovei, oștean viteaz, ca un al doilea Alexandru; de multe ori a biruit pe împăratul turcesc cu oștile lui cele mari, de asemenea și pe tătari și pe Mateiaș, regele Ungariei, și pe regele Poloniei, Albert”¹⁸.

Din îmbinarea trăsăturilor puse în valoare de tradiția țării cu idealul monarhic bizantin și renașcentist european – potrivit căruia puterea și prestigiul monarhului sunt date de numărul personalităților culturale de la curte –, Ștefan cel Mare a creat modelul de *domnitor*, care prin numele lui s-a impus ca exemplu de urmat pentru cei chemați să conducă poporul român.

La crearea imaginii lui Ștefan Voievod ca *Mare*, *Bun* și *Sfânt*, Biserica a avut un rol hotărâtor.

Anii domniei lui Ștefan cel Mare au fost și ani de fructuoasă colaborare între Domnie și Biserică. Protecției pe care Domnia i-a arătat-o, Biserica i-a răspuns cu

¹² *Documenta romanicae historica*, A. Moldova, vol. III (1487–1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1980, p. 93; Eugen Stănescu, *op. cit.*, p. 45.

¹³ Hurmuzaki – Densușianu, *Documente*, II, 2, p. 241; Ștefan S. Gorovei, 1473: *Ștefan, Moldova și lumea catolică*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXIX, 1992, p. 81.

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 12.

¹⁵ „O, bărbat triumfător și biruitor asupra tuturor regilor vecini, învingător glorios – exclama Miechowski cu prilejul morții lui Ștefan. O, bărbat fericit, care a deținut toate darurile Fortunei, cu cornul plin al abundenței... merită să fie numărat între eroii vremurilor noastre”. (P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicilor contemporane din țările vecine*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 208).

¹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 212.

¹⁷ *Ibidem*, p. 213.

¹⁸ *Ibidem*, p. 223.

înalta ei autoritate morală în organizarea socială, cu sprijinul și binecuvântarea actelor de guvernământ, cu sacralizarea imaginii domnitorului, „Tatăl Patriei”, reazemul poporului.

Numeroasele edificii bisericești ridicate de Ștefan cel Mare, înzestrate cu bogate resurse economice, sunt mărturii ale credinței, spre care convergeau simțirile cugetului și ale spiritului, dar sunt, totodată, mărturii ale unei politici de stat, de glorie a ilustrului ctitor, care dezvoltă tradiția dinastică a țării și solidariza Moldova cu idealurile Europei creștine¹⁹.

Mănăstirea Putna, principală ctitorie religioasă a lui Ștefan cel Mare – înălțată ca replică la Sf. Sofia din Constantinopol, transformată de cuceritori în moschee – a devenit, încă din timpul ctitorului ei, cel mai de seamă centru cultural și artistic al Moldovei, cu iradierii departe, în afara hotarelor țării, ale creației lui spirituale²⁰.

Așezămintele religioase făcute sau înzestrate de Ștefan cel Mare au avut și au nu numai valoare de cunoaștere istorică, ci și de monumente de artă religioasă, reprezentative pentru nivelul de civilizație a epocii ștefanienne, când s-a cristalizat în arhitectură stilul moldovenesc.

Mărturiile istorice, scrise sau monumentale, orale sau iconografice au întreținut de-a lungul secolelor amintirea faptelor lui Ștefan cel Mare, care a introdus poporul român în istoria europeană și ni-l fac contemporan.

Dacă în 1904, comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare era menită să întărească conștiința unității și solidarității naționale, în vederea împlinirii idealului național, anul acesta, 2004, marcarea a 500 de ani de la strămutarea marelui voievod „spre lăcașul de veci” prilejuiește evocarea acelor fapte, care au făcut din Ștefan cel Mare primul mare monarh român european, reper luminos în angajarea noastră, a românilor, în construcția unei noi Europe.

¹⁹ Dragoș Șesan, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente*, București, 2004.

²⁰ Gheorghe Moisescu, *Mănăstirea Putna. La 500 de ani de la întemeiere. 1466–1966*, Viena, 1966; Victor Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Mănăstirea Putna*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LXII (1966), nr. 7–8, p. 460–510; Scarlat Porcescu, *Locul Mănăstirii Putna în viața Bisericii Ortodoxe Române*, *ibidem*, p. 583–597.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT ȘI VREMEA SA CRONICA GERMANĂ DIN 1502

D. VATAMANIUC

Domnia lui Ștefan cel Mare și Sfânt este prezentată în multe lucrări și numărul lor va spori, neîndoios, cu prilejul comemorării a cinci secole de la trecerea sa în veșnicie. Este acum momentul să se treacă la alcătuirea unui *corpus* al documentelor privind domnia sa glorioasă și foarte lungă. Acest *corpus* ar trebui să se deschidă, obligatoriu, cu documentele emise de cancelaria domnească în vremea domnitorului și cu mărturiile contemporanilor.

Cronica germană din 1502, pe care o prezentăm, se încadrează în acest context.

Cronica breviter scripta Stephan[I] Dei gracia Voyvoda[e] Terrarum Moldannens[ium] necnon Valachyens[ium] este întocmită în 28 aprilie 1502 – cum se arată în deschiderea ei – și prezintă domnia marelui voievod de la urcarea pe tron, în 11 aprilie 1457, și până la lupta de la Codrul Cosminului, din 17 octombrie 1497.

A fost descoperită de Olgierd Górka în Biblioteca de Stat (Bayerische Staatsbibliothek) din München, în 1911. Învățatul polonez o prezintă la Academia de Studii Polonă în 1929 și în Academia Română în 8 noiembrie 1930. O tipărește în volum, cu titlul *Kronika czasów Stefana Wielkiego Mołdawskiego* („Cronica vremii lui Ștefan cel Mare al Moldovei”), la Cracovia, în 1931. O traducere a cronicii în limba română apare în „Revista istorică română”, în 1934–1936. Se tipărește în ediție separată, Ol. Górka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare 1457–1499*, București, 1937. Stă în atenția istoricilor români și o comentează N. Cartojan, N. Iorga, I. Nistor, P. P. Panaitescu.

Ediția de referință, din care luăm și noi o parte dintre informații, rămâne cea bilingvă germano-română, a lui Ion Const. Chițimia, tipărită la București, în 1942. De aici preluăm și traducerea citatelor.

Olgierd Górka (1887–1935), membru al Academiei Române din 27 mai 1932, este autor al lucrării *Akkerman et Kilia et la campagne de 1497*.

Cronica a făcut parte din biblioteca umanistului Hartmann Schedel (1440–1514), medic în Nürenberg, ținutul său natal. Fusese cuprinsă într-un manuscris miscelaneu, din care s-a păstrat numai această parte, descoperită și publicată de

învăţatul polonez. Schedel se interesa de istorie şi geografie. Academia Română păstrează o incunabulă a sa, *Liber Chronicarum*, tipărită la Nürenberg în 1493. Are aproape 800 de pagini şi cuprinde, între altele, mai multe hărţi: Europa, Asia, America, Pământul Făgăduinţei, Israelul de astăzi.

În privinţa *Cronicii*, problemele rămase încă în discuţie privesc textul de bază după care s-a realizat versiunea germană şi împrejurările în care a ajuns la Schedel, în Germania. Versiunea germană are la bază, în afară de orice discuţie, o cronică internă, scrisă de un contemporan care participă la evenimentele din timpul domniei lui Ştefan cel Mare. Descrierea evenimentelor se face cu consemnarea anului, a lunii şi zilei, chiar a momentului când au avut loc. Cronicarul notează sub anul 6973 (1465) luarea Chilie de Ştefan cel Mare: „În luna lui ianuarie, în ziua de 23, într-o joi, la miezul nopţii”. Consemnarea tuturor evenimentelor începe cu asemenea precizări, căroră li se aduc şi în text completări. Comentatorii acestei cronici vorbesc de o versiune a ei în latină, realizată de un polonez, după care se face cea germană.

Cronica reprezintă, dincolo de aceste ipoteze, un document istoric fundamental prin faptul că este întocmită de un contemporan al lui Ştefan cel Mare şi descrie, pentru prima dată într-o limbă de mare circulaţie, sub formă de naraţiune, aproape întreaga domnie a domnitorului Moldovei. Nu insistăm asupra textului – sau textelor – care stau la baza acestei cronici şi nici asupra împrejurărilor în care a(u) ajuns în biblioteca lui Schedel, în Germania. Mai important este să vedem ce reprezintă această cronică după cinci secole de la întocmirea ei.

Cronica se înfăţişează ca un jurnal de război al domniei lui Ştefan cel Mare şi al vremii sale. Situaţia aceasta este ilustrată de faptul că se prezintă, cu multe informaţii de amănunt, luptele duse de voievod, dar nu se spune nici un cuvânt de ctitoriile sale, nu mai puţin importante decât faptele sale de arme. Cronica nu este nici o biografie a vieţii de familie a domnitorului. Căsătoriile sale, naşterea copiilor sunt doar amintite. Domnitorul se afla, împreună cu oastea sa, în iunie 1479, la Chilia. „În aceeaşi lună, în ziua de 16, născu Doamna lui Ştefan Vodă pe fiul lor, Bogdan, care trăieşte din mila lui Dumnezeu şi astăzi”. Cronica nu descrie nici viaţa la curtea domnească din Suceava. Asistăm numai la spectacole la întoarcerea triumfătoare a domnului şi a oştirii sale din luptele pentru apărarea ţării.

Cartea descrie luptele lui Ştefan cel Mare şi îl înfăţişează în acest jurnal de război ca pe un strateg iscusit. Lupta de la Vaslui, din ianuarie 1475, oferă un exemplu în această privinţă. Turcii invadatori sunt atraşi într-o zonă mlăştinoasă, suferă o grea înfrângere şi sunt urmăriţi mai multe mile „pe un noroi mare” („in eynem harten schleyrn”).

Cronicarul prezintă războaiele purtate de Ştefan cel Mare pentru apărarea ţării cu vădită simpatie. Silit să primească lupta de la Valea Albă în câmp deschis, Ştefan cel Mare este învins, cu mari pierderi ale oştii sale. Cronicarul ţine însă să arate că nici în această situaţie victoria turcilor nu fusese deplină. Pustiiră toată ţara, dar nu putură să-i ia nici o cetate.

Cronicarul era încredințat că victoriile lui Ștefan cel Mare se datorau tacticii sale prin surprindere. Matei Corvin intră în Moldova cu o armată puternică și multe tunuri, în 19 noiembrie 1467, arde Romanul și ajunge la Baia. „În ziua de 14 decembrie, într-o luni spre marți noaptea – scrie cronicarul – căzu Ștefan cel Mare cu oastea sa peste unguri și omorî foarte mulți dintre ei, ale căror oseminte mai zac și în ziua de azi acolo și vor zăcea veșnic”. („...we cher gebeyn noch heyteß tagess lygen und ewyg lygen werden”). Informația istorică este completată și cu considerații de natură morală pentru invadatori.

Expediția lui Ion Albert, „craiu Poloniei” în Moldova, tot ca invadator, este descrisă și ea cu multe informații. Pregătirile pentru această campanie militară încep în aprilie 1497. Armata poloneză străbate țara toată vara, intră în Moldova și asediază Cetatea Sucevei 21 de zile și 21 de nopți, fără să o poată cuceri. Se retrage cu armata sa și suferă înfrângerea de la Codrul Cosminului, din 17 octombrie 1497. Cronicarul încheie relatarea laconic: „după cum este cunoscut tuturor vecinilor” („als es wyssenlich ist allen nachper[e]n”). Ar fi un argument potrivit căruia Cronica lui Ștefan cel Mare, întocmită la Curtea de la Suceava, intră în posesia unui polonez care o traduce în latină. Cum nu putea trece sub tăcere înfrângerea regelui țării sale, apelează la comentariul laconic.

Cronica cuprinde și o informație într-o problemă în discuție până în zilele noastre. Avem în vedere hotarele de nord ale Moldovei în vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Ion Albert ajunge cu armata sa, în septembrie 1497, în „Șepeniț, țara lui Ștefan cel Mare” („Und do es kam in das menet Septembris dess ersten tagss, do zog er in das voyvoden land zu der Schebnicze”). Ștefan cel Mare stăpânea – cum arată cronicarul – Țara Șepenițului, ca o realitate istorică.

Cronica pune în discuție probleme importante privind politica lui Ștefan cel Mare față de Muntenia. Acest jurnal de război arată că domnitorul Moldovei privea Valachia (Muntenia) ca fiind sub suzeranitatea sa. Intră cu oastea în mai multe rânduri, pune pe tron domnitori care-i sunt supuși și le dă găzduire când pierd tronul. Le ia prizoniere pe soția și fiica domnitorului Radu cel Frumos din Muntenia și le aduce la Suceava, la curtea sa. Ca să-și asigure succesiunea la tronul Munteniei, se căsătorește cu prizoniera sa, „domniță, de sânge și neam mare” („dye von hohem blut und schtame”). Are cu ea două fiice frumoase („schoner tochter zwu”) și pe Bogdan, succesorul prezumtiv la tronul Munteniei. Ștefan cel Mare se putea legitima prin „doamna” sa, el sau fiul său, претенденти de drept la tronul Valachiei. Se cuvine observat, pe de altă parte, că unii cronicari munteni îl socotesc pe Ștefan cel Mare domn și asupra ținuturilor de dincolo de Milcov. Este o perioadă de zece ani când schimbă domnitorii de pe tronul Munteniei. Domnia sa nu era nominală și recunoscută, ca cea a lui Mihai Viteazul, mult mai târziu. Putea deveni și efectivă dacă nu ar fi fost amenințarea permanentă a Imperiului Otoman.

Ștefan cel Mare acorda o atenție deosebită Țării pentru ieșirea la mare, care îi înlesnea legăturile din Orient și din Europa. Întărirea cetăților construite mai înainte și ridicarea altora în interiorul țării și la graniță făcea parte din sistemul său

de apărare. Cronicarului îi place să descrie mijloacele ieșite din comun de care dispunea Ștefan cel Mare în apărarea hotarelor țării sale. Semnificativă este, în această privință, dăruirea Chilieii până în temelii și reclădirea ei într-o singură vară. „In dem menet luny 22 tag – notează cronicarul sub anul 6987 (1479) –, hub der voyvoda an zu mauren Kylia und volbrach ess den selbygen sumer mit 8 hundert meurer und 17 tausend helffer”. („În luna iunie, în ziua de 22, începu Voievodul să zidească Chilia și o isprăvi în aceeași vară cu 8 sute de meșteri zidari și 17 mii de lucrători”). Aici stă și explicația pentru înălțarea marelui număr de biserici, multe ridicate într-un timp foarte scurt. Cronicarul nu se ocupă, cum am arătat, de această latură a domniei lui Ștefan cel Mare, dar ea este subînțeleasă.

Domnitor peste o țară mică, permanent amenințată de vecini, Ștefan cel Mare aplica măsuri drastice împotriva celor care se făceau vinovați de trădarea intereselor ei. Domnitorul merge foarte departe și nu ezită să-l decapiteze pe cumnatul său. Se făcuse vinovat că nu îndeplinise porunca sa privind închiderea trecătorilor din Carpați. Plănuise să-l ia prizonier pe Matei Corvin în lupte de la Baia. Își sporea prestigiul de conducător de oaste și dincolo de hotarele Moldovei.

Cronica descrie evenimente care pot fi considerate și ca punctul de plecare în legătură cu crearea de legende. Matei Corvin fuge din Moldova travestit și cu două săgeți primite în lupta de la Baia. Și-a părăsit armata, câtă îi mai rămăsese, iar armele le-a îngropat în munți, nu se știe unde. Cronicarul își exprima regretul că nimeni nu izbutea să le descopere. În acest context se plasează și legenda cu aprodul Purice. Ștefan cel Mare a căzut de pe cal în lupta de la Baia, din 6 martie 1486. A rămas pe câmpul de luptă, printre oștenii morți, de dimineată până târziu în cursul zilei. Purice l-a găsit din întâmplare, i-a dat calul său: „und das der Stephan voyvoda von dem pferd fyl, und lag zwischen den totten von fru byss zu mittag, do kam eyn her geritten, der der kand Stephan voyvoda, mit dem namen Purytz” („și fiindcă Ștefan-Vodă căzu de pe cal și șezu între morți veni un boier călare cu numele Purece, care recunoscă pe Ștefan-Vodă”). Purice îi dădu calul său și domnitorul plecă să strângă din nou oastea. Nu se spune nimic despre faptul că domnitorul ar fi încălecat cu sprijinul lui Purice și drept recunoștință i-a schimbat numele în Movilă.

Cronica este un jurnal de război și sub raport stilistic. Istorisirea întâmplărilor este pusă sub anul respectiv, așezată în mijlocul paginii, sub care se începe prezentarea lor, invariabil cu aceeași formulă: „In dem mond Januarij, an dem XXIII tag...” („În luna inauarie, în ziua de 23...”), „In dem mond Februarij, an dem 27 tag...” („În luna februarie, în ziua de 27...”). Dacă se istorisesc mai multe întâmplări sub același an, lună și zi, se trece *Item*.

Când evenimentul este important se alătură la informații ca cele de mai sus și alte determinări în timp. Spre a da și un exemplu, iată cum este prezentată lupta lui Ștefan cel Mare, pusă sub anul 1457, pentru succesiunea la tronul Moldovei. Dăm numai traducerea, foarte aproape de originalul german. „În luna lui aprilie, în ziua de 11, într-o marți, în Săptămâna Mare dinaintea Paștilor, veni Ștefan-Vodă, fiul lui Bogdan-Vodă, cu o mică oaste”.

Ștefan cel Mare este înfățișat în *Cronica germană* ca o personalitate de excepție, care înscrie, prin domnia sa, o epocă de glorie în istoria noastră națională, cu ecou și în cea universală. Vremurile nu era prielnice pentru viața pașnică. Domn peste o țară mică, cu vecini mereu la pândă să-i încalce hotarele, și sub amenințarea Imperiului Otoman, care înainta triumfător spre centrul Europei, Ștefan cel Mare este, mai presus de toate, un oștean, cu misiunea istorică să apere, prin toate mijloacele, independența țării sale.

Stăm, ca și în vremea sa, în calea amenințărilor de tot felul. Ștefan cel Mare de acum cinci secole este, la răscrucea de mileniu, Ștefan cel Mare și Sfânt și îl invocăm, ca și pe Eminescu, drept geniu tutelar al poporului român.

UN CERCETĂTOR PASIONAT: MIRCEA PAHOMI

PAVEL ȚUGUI

Mircea Pahomi face parte din generația de intelectuali bucovineni ridicată în perioada celui de-al Doilea Război Mondial din lumea rurală și consacrată, apoi, în viața publică a României postbelice.

S-a născut la 5 decembrie 1925, în comuna Arbore, așezare moldovenească străveche, cunoscută prin celebra Biserică „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul”. Biserica este ctitoria pârcălabului Luca Arbore, de prin 1502, căreia, în anul 1541, i s-au adăugat picturi exterioare, adevărate opere artistice. Din nefericire, o parte dintre ele, cele de pe peretele nordic, au fost deteriorate de ploi și zăpezi. Și ctitorul ei, pârcălabul Luca Arbore, a avut un destin tragic. În urma unui complot contra domnitorului Ștefăniță-Vodă, vajnicul oștean al lui Ștefan cel Mare este decapitat în anul 1523. Cum istoria și miturile ei seculare au supraviețuit și stăruie încă și astăzi pe plaiurile ținuturilor sucevene, constituind esența spiritualității populare în mediile rurale din Țara de Sus, mulți adolescenți din familiile țărănești au încercat să se desprindă de viața tradițională locală, să se aventureze în viața publică a țării, îmboldiți de năzuința cunoașterii, de civilizația și cultura citadină.

Tatăl lui Mircea, Toader Pahomi, făcea parte dintr-o familie de români maramureșeni, veniți în Arbore, probabil, înainte de ocuparea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic. Erau păstori și apoi au fost împrăștiți, stabilindu-se în Arbore, numele Pahomi găsindu-se în Arbore și satele învecinate. Toader Pahomi s-a căsătorit cu Ecaterina, născută Tiperciuc. Tânăr descumărit, Toader a reușit, după primul război mondial, să urmeze niște cursuri economice la Suceava, încât este numit agent fiscal în Arbore și localitățile învecinate. Familia Toader și Ecaterina Pahomi a avut doi băieți – Traian, cel mai mare, și Mircea –, și două fete – Viorica (1934), căsătorită în Arbore, și Maria (1941), căsătorită Dorneanu, în Iași. Soții Pahomi, îndemnați de preotul și învățătorii din Arbore, au hotărât să-și trimită feciorii și fiicele la școli „mai înalte”. Astfel, Traian reușește la examenul de admitere la Școala Normală de Băieți din Cernăuți, în anul școlar 1934/1935.

Mircea Pahomi urmează, în perioada septembrie 1932 – iulie 1937, cinci clase la Școala primară din Arbore. În septembrie 1937 susține examenul de admitere la Școala Normală de Băieți din Cernăuți și este admis în clasa I, media de admitere îngăduindu-i să obțină și bursă, încât părinții au putut suporta plata a 50% din taxa pentru internat și școlarizare. Trebuie să menționăm faptul că în

deceniile interbelice cei mai mulți elevi, fii și fiice de țărani, preferau să urmeze cursurile la școlile normale, instituții cu internate bine organizate care, însă, pretindeau taxe mai reduse în raport cu cele solicitate de internatele liceelor teoretice, sau întreținerea elevilor la gazdă. Pe de altă parte, absolvenții școlilor normale puteau obține, cu ușurință, post de învățător la școli primare din mediul rural cu deosebire, pe când absolvenții liceelor teoretice se puteau angaja, cu greu, în posturi administrative.

Frații Traian și Mircea Pahomi au urmat cursurile Școlii Normale din Cernăuți până în vara anului 1940, când nordul Bucovinei a fost rupt din trupul României și inclus, abuziv, în granițele Ucrainei Sovietice. În acele condiții tragice, elevul Mircea Pahomi este constrâns să ceară aprobarea Ministerului Educației din București, ca să urmeze clasa a IV-a la Școala Normală din Piatra-Neamț, iar fratele său primește aprobarea să urmeze clasa a VI-a la Școala Normală „Al. Vlahuță” din Șendriceni – Dorohoi.

O dată cu eliberarea nordului Bucovinei de sub ocupația sovietică, frații Pahomi revin la Școala Normală de Băieți din Cernăuți, unde Mircea se remarcă printre elevii frunțași din clasa a V-a. Părinții au stăruit ca și cele două fete, Viorica și Maria, să urmeze cursuri la „școli mai înalte”, dar Viorica a refuzat să plece de acasă, apoi s-a măritat și a rămas moștenitoarea gospodăriei lui Toader Pahomi din Arbore. În schimb, Maria a absolvit cu succes cursurile secundare, apoi, în noile condiții de după anul 1948, a devenit studentă la Facultatea de Farmacie și, printr-o muncă intelectuală ordonată și pasionată, a parcurs toate treptele universitare, astăzi fiind profesoară la Facultatea de Farmacie din Iași.

În timpul războiului, familia Pahomi trece prin încercări dramatice. Agentul fiscal Toader Pahomi are o criză „stomacală” inexplicabilă, este dus urgent la Spitalul din Rădăuți unde, în condițiile precare de atunci, medicii nu reușesc să stabilească cauza suferinței, astfel că în ziua de 16 decembrie 1943 gospodarul din Arbore moare (avusese o peritonită!), lăsând în urmă soția cu patru copii orfani de tată: Traian era elev la Școala de Ofițeri Rezervă nr. 2 din Ineu – Arad; Mircea, elev în clasa a VI-a, la Școala Normală de Băieți din Cernăuți; Viorica era elevă în clasa a II-a primară, iar Maria, mezina, avea doi ani. Ecaterina Pahomi a reușit să-i întrețină la școală pe Mircea și pe surorile lui, deoarece a primit ajutorul bănesc legal pentru copiii minori.

La începutul anului 1944, prin februarie–martie, Școala Normală din Cernăuți este evacuată, astfel că elevul Mircea Pahomi, din clasa a VII-a, se alătură familiei din Arbore. Armata sovietică a înaintat, aproape de comuna Arbore, fără însă ca autoritățile militare române să dispună evacuarea arborenilor. Frontul s-a stabilizat până la 23 August 1944, când văduva Ecaterina Pahomi a părăsit, pentru scurt timp, gospodăria împreună cu cei trei copii.

În acea împrejurare, Mircea Pahomi, de 19 ani, părăsește satul natal și pleacă, pe jos, înspre Piatra-Neamț, apoi spre București. Reușește să obțină aprobarea Ministerului Educației pentru a urma cursurile clasei a VIII-a la Școala Normală

din Caransebeș, unde primește bursă de refugiat. În iunie 1945 susține examenul de capacitate și obține media 7,72, fiind clasificat al treilea pe centrul Caransebeș.

Având diploma de învățător, revine la Suceava, iar Inspectoratul Școlar îl numește, în septembrie 1945, învățător la Școala primară din Arbore, unde funcționează până în septembrie 1948. Împreună cu fratele său, Traian, tot învățător, se dedică activităților didactice și preocupărilor gospodărești, grijii pentru mama lor suferindă și cele două surori minore.

La 22 mai 1946, se abate asupra copiilor lui Toader Pahomi altă nenorocire: moare mama lor, Ecaterina, astfel că toată răspunderea față de surorile minore revine învățătorilor Traian și Mircea Pahomi. Ei și-au îndeplinit îndatoririle de familie unită, au reușit, cu sprijinul rudelor din Arbore, să depășească această încercare dramatică.

Se știe că în vara lui 1948 apare Legea Reformei Învățământului, care prevedea, între altele, că absolvenții școlilor normale sunt asimilați cu absolvenții liceelor teoretice cu bacalaureat și, ca atare, se pot înscrie și susține examene de admitere la orice facultate din România. Această deschidere legală și pentru învățătorii cu diplome de stat l-a încurajat pe Mircea Pahomi să încerce calea studiilor universitare, cu toate că posibilitățile materiale erau ca și inexistente. Consultându-se cu fratele și surorile lui, cu intelectualii din Arbore, a decis să se prezinte la examenul de admitere la Institutul de Studii Economice și Planificare (ISEP), fosta Academie Comercială (ASE-ul de astăzi), din București. Aici, durata studiilor era de trei ani, iar după absolvire se putea găsi imediat un post sigur într-un oraș. Tânărul bucovinean năzuia să se despartă material de condițiile vieții țărănești, tradiționale, singura cale rezonabilă fiind studiile universitare. Optează pentru Secția de Comerț și Cooperatie din Facultatea de Planificare.

Fiind orfan de ambii părinți, Rectoratul îl angajează pe un post tehnic, de contabil, în serviciul corespunzător din Facultatea de Planificare, ceea ce îi putea asigura mijloacele bănești necesare pentru cămin, cantină și cheltuieli zilnice. La vârsta de 24 de ani, Mircea Pahomi se dedică studiului și slujbei de la contabilitate, își întregește cunoștințele de cultură generală, fiind atras, îndeosebi, de istoria românilor și cultura și civilizația din Moldova. În lunile de vară, conform legilor atunci în vigoare, studentul de la Comerț și Cooperatie face serviciul militar. În iulie 1951, termină studiile și susține examenul de licență, obținând diploma nr. 41 381. În temeiul rezultatelor deosebite obținute în anii de studenție și la examenul de licență, Comisia ministerială îi încredințează un post în direcția administrativă a Institutului Proiect-Construcții (I.P.C.) din București, care în anul 1953 s-a transformat în cunoscutul Institut de Proiectare din București (I.P.B.). Aici s-a integrat repede în colectivul de ingineri și tehnicieni proiectanți, specialiști de înaltă clasă, mulți dintre ei cu preocupări statornice pentru valorile artistice și literare, alții, cercetători și constructori de renume național. Tânărul bucovinean cunoaște aceste medii intelectuale din București, frecventează spectacole de teatru și concerte, este preocupat de activitatea unor ingineri și arhitecți de prestigiu, își

întregește cultura generală prin lectura revistelor și cărților care-l interesau și-i ofereau satisfacții intelectuale și profesionale.

În anul 1954, se căsătorește cu Maria Hăprian, ardeleană din Alba-Iulia, studentă la I.S.E.P., secția Industrie. Mircea și Maria Pahomi au o fiică, Dorina Ana, care este inginer proiectant la Institutul Proiect – București.

Întâlnindu-mă, prin anii 1980, cu Mircea Pahomi, el mi-a mărturisit că „studiază monumentele istorice” din Moldova de Nord, problemă pe care a îmbrățișat-o în urma unor colocvii cu inginerii proiectanți și arhitecți din I.P.B., care avuseseră tangență cu lucrările de restaurare dintre anii 1956 și 1976 a monumentelor istorice, mănăstiri și biserici, din Moldova. M-au surprins cunoștințele sale despre hotărârile de stat privind monumentele de cultură și mai ales afirmația că el „a văzut și actele recensământului monumentelor de cultură din Moldova clasate și analizate de specialiștii Comisiei Monumentelor Istorice și Muzeelor în anii 1953–1955”. Mircea Pahomi nu a fost un simplu economist, slujbaş disciplinat într-un institut important de proiectare și construcții, ci și o persoană incitată de valorile cultural-științifice, pasionată de cunoaștere, dornică să se realizeze și prin scris. Colegii din I.P.B. i-au încredințat prin anii 1980 sarcina de onoare de a redacta monografia Institutului Proiect – București. M. Pahomi a întocmit o cercetare monografică amplă, multiplicată cu ocazia aniversării înființării Institutului. Această lucrare constituie debutul lui publicistic. Până în 1989, el nu a publicat articole sau studii în reviste ori ziare, dar a frecventat bibliotecile bucureștene, acumulând un material bogat, informații din documente istorice, cărți și publicații mai vechi și contemporane despre monumentele istorice din nordul Moldovei, aria Bucovinei istorice și partea septentrională a Basarabiei.

În anul 1990, devine membru al Societății culturale „Mihai Eminescu” din Cernăuți, apoi al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, (S.C.L.R.B.) Filiala București, mai târziu fiind ales membru în comitetul de conducere al acestei Societăți. Dispunând de un bogat material științific acumulat în anii anteriori, Mircea Pahomi începe să publice studii și articole în: „Revista română”, editor ASTRA – Despărțământul Mihail Kogălniceanu, Iași; „Arcașul”, ziar din Cernăuți; „Septentrion literar. Revista scriitorilor români din Cernăuți”; „Anuarul Institutului de Istorie «Nicolae Iorga»” București, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” Iași; „Plai românesc”, ziar din Cernăuți; „Glasul Bucovinei. Revistă de istorie literară și cultură” Cernăuți–București; „Mesager bucovinean”, publicație trimestrială a S.C.L.R.B., Filiala București; „Lumea”, Cernăuți.

Cele mai multe studii științifice le-a publicat în „Analele Bucovinei”, revistă a Centrului de Studii „Bucovina” Rădăuți, editată de Academia Română. Activitatea de cercetare a lui Mircea Pahomi s-a amplificat și a fost recunoscută de mediile științifice după anul 1991, deoarece în luna mai a aceluiași an a fost pensionat, colegii din I.P.B. menținându-l numai ca „cenzor”. Eliberat de obligațiile de serviciu, Mircea Pahomi s-a concentrat asupra cercetării, stimulat

fiind îndeosebi de conducerea Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți. Cu sprijinul acestei instituții, el redactează și apoi publică volumul de 272 de pagini, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți*, apărut în 1998, la Editura suceveană „Hurmuzachi”.

În afară de această carte, de studiile și articolele din reviste și ziare, Mircea Pahomi arată într-un „raport” personal, datat „ianuarie 2000”, că a pregătit pentru tipar următoarele lucrări: 1. *Orașele Suceava și Siret*; 2. *Mănăstiri și biserici din județul Suceava, secolele XV–XVI*, parțial: *Mănăstirile Moldovița, Humor, Sf. Cruce – Pătrăuți, Voroneț, bisericile Bădeuți–Milișăuți, Bălinești, Arbore, Pătrăuți, Zaharești*; 3. *Mănăstiri și biserici din județul Suceava: Mănăstirile Putna, Horodnic de Jos, Biserica Dragoș-Vodă de la Volovăț, mutată la Putna, Biserica din Volovăț și Sihăstria Putnei*; 4. *Mănăstiri și biserici din județul Suceava, secolele XVI–XVIII: Mănăstirile Sucevița, Dragomirna, Solca, Sf. Onufrei Mănăstioara–Siret, Bisericile Romanesti–Grămești, Comănești, Vama-Câmpulung și Biserici din Ocolul Câmpulung-Moldovenesc*

În încheierea notelor sale, Mircea Pahomi scria: „În prezent, lucrez la următoarele studii monografice: *Orașul Cernăuți din secolele XIV–XVIII, și sate din Ținutul Cernăuți*” (cf. textului dactilografiat și semnat de autor, existent în arhiva familiei Pahomi). Doamna Maria Pahomi mi-a arătat că, în anul 2001, soțul ei a pregătit pentru tipar manuscrisul intitulat *Orașele Suceava și Siret. Biserici și mănăstiri, centre de cultură și spiritualitate românească în secolele XIV–XVIII*, circa 400 de pagini, care a fost depus spre tipărire la Institutul „N. Gane” din Iași.

Pasionat de cultura și civilizația românească din Moldova de Sus, epoca medievală, Mircea Pahomi a parcurs calea de la amatorism la însușirea temeinică a metodelor moderne de cercetare, dovadă fiind studiile sale publicate, care atestă preocupări deosebite pentru valorificarea modernă a numeroase surse documentare (acte din arhive, din documentele istorice publicate, cărți fundamentale și studii semnate de istorici români și străini etc.).

S-a afirmat ca un cercetător meticuloș, preocupat de adevărurile atestate de documente, ocolind improvizația și aprecierile subiective, partizane. Prin lucrările sale deja publicate, el se înscrie ca un cercetător în tradiția generoasă a profesorului Teodor Balan, unul dintre cei mai harnici și competenți cercetători ai patrimoniului cultural – mănăstiri și biserici – de pe aria Bucovinei istorice.

Mircea Pahomi vine cu o contribuție personală ce trebuie reținută: a publicat câteva studii extrem de valoroase, unice, despre monumente istorice românești străvechi din Ținutul Cernăuți, multe dintre ele nemenționate de cercetătorii din deceniile interbelice și de generația de după al Doilea Război Mondial.

Destinul a fost neîndurător cu Mircea Pahomi. În luna august 2002, în plină putere de muncă, s-a deplasat, din nou, la Arbore, să se întâlnească cu familia surorii sale, Viorica, și să se închine la mormântul părinților săi. În dimineața zilei de 1 august, s-a urcat în autobuzul ce pleca spre Suceava. În apropiere de fosta capitală a Moldovei i s-a făcut rău, a ajuns în oraș, nemaiputând fi salvat. Soția sa

spune că nu a suferit de nici o boală și nu și-a putut explica ce s-a întâmplat. A fost înmormântat în cavoul familiei Pahomi, alături de părinții săi.

O parte din arhiva cu lucrările sale a fost depusă, încă de autor, la Centrul de Studii „Bucovina” din Rădăuți, iar celelalte lucrări, așa după cum s-a văzut, le păstrează soția sa, doamna Maria, și fiica lor, Dorina Ana Pahomi.

Mircea Pahomi, un chercheur scientifique passionné

(Résumé)

L'article évoque la vie et la personnalité de Mircea Pahomi, économiste né en 1925 à Arbore, vieux village de Moldavie septentrionale. Intéressé du patrimoine culturel – monastères et églises – de la Bucovine historique, après sa retraite (1991), Mircea Pahomi s'est dédié à une soutenue activité de recherche scientifique et il a publié, commençant de 1990, beaucoup d'études méritantes sur les anciens monuments historiques roumains de Cernăuți.

ANDRONIC MOTRESCU (1852–1922), INGINER AGRONOM, PROFESOR, PUBLICIST ȘI ANIMATOR CULTURAL

GHEORGHE SCHIPOR

Andronic Motrescu este cunoscut ca un colaborator apropiat al unor personalități din „prima gardă” în istoria de început a învățământului agricol, în limba română, din Bucovina și în propagarea cunoștințelor de specialitate, precum Dimitrie Dan, Nicolae Mustăță, Iancu Flondor, Grigori Halip, Mihai Bendescu, Aurel Voronca, Tudor Ivanițchi.

Într-un scurt material cu privire la monografia învățământului agricol din Rădăuți¹, șirul directorilor acestei instituții începe cu un nume prețuit astăzi, Andronic Motrescu. Acesta s-a născut în anul 1852, în Crasna Putnei, districtul Storojineț, într-o familie de agricultori iubitori de glie și odrasle, fiind singurul băiat și ultimul din cei opt copii ai lui Fădur și ai Eugeniei Motrescu. Andronic a crescut într-un mediu în care cele mai multe aspirații erau legate de munca pământului și de creșterea vitelor, fiind deprins de mic la munca grea a câmpului. A frecventat școala primară în satul natal, însă, din nefericire, rămâne orfan, părinții săi (mai înaintați în vârstă) murind, unul după altul, de holeră. Cu sprijin din partea unora dintre rude, a urmat cursurile liceale în Ardeal, la Năsăud. Descendenți din cea de-a doua generație susțin că Andronic Motrescu a fost ajutat mult, în anii de școală, de către un unchi al său, arhimandritul Teofil Bendella.

După absolvirea liceului, Andronic Motrescu optează pentru profesia de inginer agronom, primind – la recomandarea unor personalități abilitate – o bursă de studii în Ungaria, la prestigioasa Academie de Agricultură din Altenburg. Muncind cu hărnicie, sistematic și serios, Andronic Motrescu reușește să se situeze printre studenții fruntașii ai școlii, obținând la majoritatea examenelor calificativele „excelent” și „foarte bine”. După absolvirea Academiei, obținerea diplomei de

¹ Gheorghe Schipor, *Grupul Școlar Agricol „Andronic Motrescu”. File de monografie*, Rădăuți, 1997, p. 15–18, 32–38, 102–108; Emil Satco, *Motrescu Andronic*, în vol. *Bucovina. Contribuții cultural-științifice. Dicționar*, IX, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2000, p. 275; Nicolae Motrescu, *Despre Crasna și crâșneni*, în „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, XII, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2003, p. 82–88; Laurențiu Dragomir, *Prof[esorul] Andronic Motrescu*, în vol. *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, București, Editura Coralia, 2004, p. 184.

inginer era condiționată, conform legilor imperiale, de efectuarea unei practici în strictă specialitate, timp de cinci ani. Astfel, încheierea studiilor, în anul 1874, a însemnat pentru Andronic Motrescu începutul unei vieți aspre, deoarece statul nu asigura locuri de muncă nici măcar pentru cei mai merituoși absolvenți, iar proprietarii, dacă îi angajau, îi tratau adesea umilitor.

Din toamna anului 1874, îl găsim pe Andronic Motrescu administrator pe moșia baronului Nicolae Mustață, care, pe lângă alte proprietăți, deținea și întinse exploatații agricole în satele Bahrinești și Vășcăuți pe Siret². Baronul Mustață (1838–1904), de profesie jurist, se trăgea dintr-o veche familie de boieri din Bucovina, un străbun al său, Alexa Mustață, fiind staroste de Cernăuți, apoi pârcălab de Hotin. În calitate de deputat în Dieta Bucovinei, baronul Mustață l-a ajutat mult pe tânărul Andronic Motrescu, facilitându-i efectuarea unor călătorii de studii la moșiile cu exploatare agricole-model. Referitor la atribuțiile care îi reveneau în calitate de administrator, redăm, în continuare, din *Manualul de agricultură* al cărui autor este Andronic Motrescu: „Exploatarea se execută de proprietar în persoană sau prin un administrator, ori prin arândași. Aceasta atârnă de la mărimea moșiei și calificare[a] proprietarului. Moșii mai mari trebuie să ție unul sau mai mulți amployați, cari au studii agricole. Conducătorul întregii explo[at]ării al unei moșii are titlul administrator. El face pentru fiecare an planul explo[at]ării și felurilele preliminar. Le dă proprietarului spre esaminare și întărire și după dănsule lucrează. El are supravegherea tuturor întreprinderilor și lucrărilor, el dă dispozițiunile și este pentru toate respunzător. Pentru esecutarea acestor afaceri, are administratorul sub mâna lui amployați mai tineri, adjunct, asistent, contabil, vâtaf, fecior, chelar etc. În absența proprietarului, administratorul represintă și esecută pe moșie toate drepturile acestuia”³.

După o muncă serioasă de pregătire, la 12 octombrie 1879, Andronic Motrescu își susține examenul de licență, obținând diploma de inginer agronom. În anul 1880, în documentele vremii, Andronic Motrescu apare ca fiind proprietar în Bălcăuți.

În anul 1882, se căsătorește cu Zefirina, născută pe 6 iulie 1859, una dintre fiicele nobilului polon Stanislav Grușchezky și ale soției acestuia, Luisen, de naționalitate germană. Timp de zece ani, familia Andronic și Zefirina Motrescu a locuit în satul Gropana (Gropeni), administrându-și propria moșie. Departe de străzile pietruite ale orașelor, Andronic Motrescu cunoaște viața grea a țăranilor, umblând pe ulițele satelor și prin glodurile ogoarelor, în drumuri fără sfârșit, dezvoltându-se astfel rădăcinile unui om al brazdei, care aveau să dureze trainic în glia Bucovinei, până la sfârșitul zbuciumatei sale vieți.

² Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994, p. 196–197.

³ Andronic Motrescu, *Carte de agricultură pentru școlile de agricultură inferioare și elementare, precum și pentru usul agricultorilor practici*, Rădăuți, Editura proprie, Viena, Tipografia Carl Fromme, 1905, p. 330–331.

În anul 1885, ia ființă, la Cernăuți, Societatea „Concordia”, unde, în anul 1886, printre cei circa 400 de membri, îl găsim și pe Andronic Motrescu, proprietar în Gropana. Această Societate avea menirea de a dezvolta libertatea politică și individuală, de a deștepta interesul pentru o viață națională și de a apăra autonomia Bucovinei. Până în anul 1888, secretar al Societății „Concordia” a fost colegul său de studenție din Altenburg, cunoscutul profesor și publicist Grigori Halip din Volcineț. Motrescu rămâne implicat politic în Partidul Național Român „Concordia”, pe listele căruia fostul său angajator, baronul Nicolae Mustață, câștigă în alegeri unul dintre cele 31 de locuri din Dieta Bucovinei⁴.

În anul 1892, Andronic Motrescu a fost desemnat delegat (Wahlmanner) din partea populației românești din Gropana pentru alegerea deputatului în Colegiul comunelor rurale, la circumscripția electorală Siret, unde a fost ales Eudoxiu Hurmuzachi (votanți – 63 de delegați)⁵.

Andronic Motrescu își începe cariera didactică la Școala primară din localitatea Calafindești, unde, în anul școlar 1892/1893, apare ca profesor provizoriu, îndeplinind și funcția de director, iar din anul școlar 1894/1895, profesor definitiv și director. În aceeași perioadă, soția sa, Zefirina Motrescu predă, la aceeași școală, lucrul manual pentru fete, în calitate de maestră. Soții Motrescu i-au avut ca elevi și pe doi dintre proprii lor copii, respectiv, Olga (n. 1885) și Ștefan (n. 1887), notați frecvent cu calificativele „lobenswertig” și „befriedigend” („lăudabil” și „mulțumitor”)⁶.

Prin emisul Consiliului Școlar al Țării, din 23 decembrie 1896, nr. 5 331, directorul Școlii primare din Calafindești, Andronic Motrescu, de profesie inginer agronom, este propus pentru funcția de director la Școala Agronomică din Rădăuți, acordându-i-se un concediu pentru a se putea implica în activitățile specifice inaugurării nou-înființatei școli. Dintr-un articol intitulat *Episod istoric din viața românilor bucovineni*, semnat de Mihai Teliman, reproducem un pasaj din relatările învățătorului Michel Doule: „Consiliul școlar al țării a ordonat imediata mea strămutare de la Sirete la Calafindești spre suplinirea lui Andronic Motrescu. Eu am trebuit deci, imediat să mă cărăbănesc în mijlocul iernii de la Sirete la Calafindești unde am primit conducerea școlii. Însă aici ce să vezi? Locuința în școală era ocupată de soția și copiii d-lui Motrescu și eu am trebuit să cerșesc, ca o calfă rătăcitoare, un căpătâi pe care să-mi pun capul și hrana pentru stomach”.

Din anul 1897, Andronic Motrescu este investit în funcția de director la Școala Agronomică nou-înființată la Rădăuți, cu limba de predare română. Această școală a funcționat într-un local construit în acest scop, în „capul orașului”, pe Strada Frățuților (fosta Stradă a Spitalului), astăzi Strada 1 Mai, importantă cale de comunicație. Trebuie precizat faptul că înființarea Școlii Agronomice din

⁴ Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc. Articole politice*, ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare”, 1998, p. 25.

⁵ *Ibidem*, p. 34.

⁶ Arhivele Statului Suceava, *Catalogue – Școala primară Calafindești, anii școlari 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895*.

Rădăuți (Acherbauschule în Radautz) a reprezentat o încununare a insistenței populației orașului, precum și a eforturilor parlamentarilor români din Dietă, propunerea fiind făcută în anul 1892, de către deputatul dr. Ioan cavaler de Volcinski, inițiatorul dezbaterilor școlare în Dieta Bucovinei⁷.

Merite deosebite la înființarea acestei instituții de învățământ, cu profil agricol, a avut baronul Nicolae Mustață, în calitate de deputat, membru în Consiliul Cultural din Bucovina și președinte al Curatorului școlilor agronomice din Cernăuți, Coțmani și Rădăuți. Realizarea proiectului de execuție și construirea efectivă a școlii au fost încredințate arhitectului Isidor Merdiger. Însă eforturile specifice primei forme de organizare a învățământului agricol, cu predare în limba română, din Bucovina, au fost făcute, neîndoindu-se, de către directorul Andronic Motrescu. Acesta, împreună cu învățătorul superior Vasile Mihălce, cu medicul veterinar Isar Carian, preotul Teleagă, asistentul Glicherio Nosievici, iar mai apoi, cu preotul Vespasian Reuț, învățătorul Teodor Zus și asistenții Aurel Voronca, Titu Bădeliță, Vasile Strătescu (inspector fiind Wilhelm Adameț), s-au pus în slujba instruirii fiilor de țărani, cu scopul de a lărgi gradul de cultură generală a acestora și a culturii lor agricole. Pe parcursul a doi ani de studiu, elevii se familiarizau cu lucrările agronomice și deprindeau „un șir de mehanisme și ghibăcii manuale”⁸, astfel încât să poată gospodări rațional o moșie țărănească sau una a statului.

Până la 15 septembrie 1897, au fost înscriși 22 de elevi, dintre care 3 străini. Dintre cei 22 de elevi, 13 erau localnici, iar 9 în regim de internat gratuit, semigratuit sau cu plată. Școala Agronomică de la Rădăuți a fost inaugurată pe 10 octombrie 1897, în prezența președintelui țării, contele Goëss și a consilierului gub. de Fekete, Comitetul Țării fiind reprezentat prin baronul N. Mustață.

Presa vremii consemnează inaugurarea școlii de la Rădăuți ca pe un adevărat eveniment în viața Bucovinei: „În chip solemn s-a inaugurat [i]eri la Rădăuți prima școală de agronomie cu limba de propunere românească în Bucovina. De cinci ani, de când și-a prezentat în dietă dl. deputat Dr. cav. de Volcinski propunerea, până [i]eri, când cuvântul trup s-a făcut, a revenit opinia publică de nenumărate ori asupra acestui obiect.

Dl. bar. Mustatza care are partea de leu în serbarea de [i]eri, a rostit românește discursul de inaugurare și dl. director Motrescu a răspuns în parte românește.

Piața Rădăuților era plină, înghesuită, de numai cu greu puteai străbate prin șirile miilor de români concentrați la târg – era zi de vineri – și toți aceștia nici habar n-aveau de ce se petrece în noul edificiu din capul orașului, ori dacă au și observat frecvența neobișnuită de domni în trăsură cu culorile țării, ușor ar fi putut ajunge la credința că ceea ce se petrece este un sport domnesc.

⁷ Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 29.

⁸ Anunțul referitor la deschiderea școlii agronomice din Rădăuți, publicat în ziarul „Patria”, Cernăuți, anul I, nr. 12, 15/27 iulie 1897, p. 3.

Dacă astfel se pun lucrurile la cale, n-avem să ne mirăm dacă poporul român e rece și cu neîncredere, mulțumindu-se cu rolul puțin demn de a-și scoate din depărtare pălăriile cu umilință și a-și căuta apoi de daraverile sale zilnice.

Redactorul nostru, care a luat parte la solemnă inaugurare a Școalei de agronomie din Rădăuți, ne relatează următoarele: «O zi minunată, cum rar am avut în acest an. Cer senin, soare cald, parcă și firea se asociază la serbarea românului din Bucovina, care își inaugurează prima școală de agronomie cu limba de predare românească. Durere însă, că tocmai românul – care avea cele mai puternice cuvinte de serbare – n-a luat în cea parte la solemnitatea formală, după cum nu credeam în drept a ne aștepta».

Presidiul țării a fost reprezentat prin însuși presidentul țării conte Goëss și cons. gub. De Fekete, comitetul țării prin dl. Baron Mustatza.

Au luat parte toate căpităniile autorităților orășenești și districtuale, reprezentanții bisericești și școalei din Rădăuți, directorul Școalei medii agronomice din Cernăuți și directorul școalei agronomice nou înființate la Coțmani (dl. Bayer).

Dintre români am observat pe dl. protopresv. Const. Tarangul, dl. deputat dietal Onciul, dl. secretar al „Concordiei”, Dr. N. Blându, dl. catechet Dr. Luția, dl. cooperador Dr. Tarnavski, dl. învăț. sup. Brăilean, dl. jurat com. I. Larionescu, Dl. director Țurcan, dl. învăț. Popadiuc, precum și corpul învățătoresc al nou-înființatei școale, în frunte cu dl. Motrescul.

Solemnitatea inaugurării a avut loc în sala festivă a nou-ziditului edificiu pentru școală.

În sala decorată era aranjată o tribună, deasupra căreia se afla cadrul Maj. Sale Împăratului.

În giurul tribunei erau designate locurile pentru publicul asistent, iar în dreptul tribunei erau cei 11 elevi, toți băieți rumeni la față și plini de viață, de-ți creștea inima, privindu-i”⁹.

La festivitate au luat parte toate căpităniile autorităților orășenești și districtuale, reprezentanții bisericii și școlilor din Rădăuți, precum și alți invitați. Au mai fost prezenți și câțiva dintre prietenii și colaboratorii directorului Andronic Motrescu, dintre care îi amintim pe Grigori Halip, profesor de agricultură la Seminarul clerical din Cernăuți și secretar al Societății „Amicul Poporului”, Mihai Bendescu, fost preot în Calafindești, iar din 1897, protopresbiter stavrofor la Crasna, precum și Emil Blaier, director la Școala Agronomică din Coțmani.

Solemnitatea s-a deschis cu discursul baronului Nicolae Mustafă, urmat de discursul directorului Andronic Motrescu. Redăm, în continuare, cuvântarea directorului Școlii Agronomice din Rădăuți: „Înainte de toate, dați-mi voie să exprim înaltei reprezentanțe și înaltului Comitet al Țării cea mai respectoasă mulțumire pentru încrederea în mine. Majoritatea covârșitoare a populației noastre se ocupă cu agricultura și numărul proprietăților mici preponderează în proporțiune

⁹ „Patria”, anul I, nr. 42, 5/17 oct. 1897, p. 2–3.

cu numărul acestora din celelalte regate și țări, este deci motivată necesitatea unui institut de agricultură. Țara și statul au lucrat mână în mână pentru înființarea acestei școli în patria noastră mai îngustă. Instrucțiunea în această școală nu se bazează numai pe teorie, ci lucrările teoretice merg mână în mână cu cele practice. Școala noastră agronomică este deci un institut de muncă. Statutele școlii dispun ca fiecare elev să îndeplinească însuși toate lucrările agronomice cu pricepere și cunoștințe specifice. La acest scop voi tinde neîncetat ca director al institutului. Promit aici, sărbătorește, că totdeauna voi căuta din toate puterile mele să-mi îndeplinesc datoria credincios. Totdeauna voi căuta a pune pe cât îmi va fi numai posibil, experiențele mele practice, [pe] care le-am câștigat în decurs de 16 ani ca angajat privat în serviciul acestei instituții, voi fi întotdeauna cu luare aminte la creșterea elevilor mie încredințați. Pentru atingerea acestei ținte adresez umilita mea rugare către înaltele dregători, ca să binevoiască a păstra și în viitor acestei instituții bunăvoința și sprijinul lor. Și vouă, dragi copii, care ați intrat în această școală ca cei dintâi elevi, voi întâi repeta cuvintele unui pedagog care zice: «munca este viața, cine nu muncește nu trăiește; Dumnezeu ne-a dat mâinile și facultățile noastre ca să le întrebuițăm; prin orice fel de muncă serioasă, n-a ajuns nimenea de rușine». De aceea, dragi copii, n-aveți aici alte de făcut decât ca să vă dedați cu sârguință și dragoste la învățătură și la muncă. N-aveți alte griji, iată ce palaturi, ce curți ne-au zidit nouă, toate vă vin gata înainte și dintr-a cui bunăvoință avem noi acestea? Din bunătatea prea grațiosului nostru Împărat.

Îmbrățișați în mâinile voastre tinere și învăpăiate dragostea către patrie și către prea bunul nostru Împărat, cu lacrimi în ochi, roștiți cuvintele: *Doamne Sfinte, întărește pe al nostru Împărat!*¹⁰

Au fost, de asemenea, prezenți redactori ai ziarelor „Patria” și „Cernowitzer Zeitung”, care au consemnat desfășurarea activităților.

Spirit energic și întreprinzător, bun cunoscător al rosturilor plugărești, Andronic Motrescu a avut merite incontestabile de bun organizator al învățământului agricol, dăruindu-se activităților școlare pentru o perioadă de peste douăzeci de ani, timp în care a îndeplinit funcția de director la Școala Agronomică din Rădăuți. În această funcție, a contribuit la organizarea și exploatarea rațională a fermei didactice, dotată cu toate cele necesare instruirii elevilor. După primii ani de activitate, constatăm că terenul agricol al școlii, în suprafață de 21,3 ha, era cultivat, prin rotație, cu plante prășitoare, cereale furajere, plante perene, secară și lucernă, obținându-se randamente ridicate la hectar. Efectivele de animale crescute în fermă constau în 21 de capete taurine, rasa Pinzgau, 50 de ovine, 40 de porcine, precum și cai pentru tracțiune¹¹.

La o expoziție agricolă din 1904, de la Cernăuți, școala primește medalia de argint pentru rezultatele deosebite ale fermei. Diferite semințe de cereale, ierburi,

¹⁰ *Ibidem*, p. 2–3.

¹¹ Dragoș Luchian, *Rădăuți – vatră românească de tradiții și înfăptuiri socialiste*, București, Editura Litera, 1982, p. 213.

frumoase produse de prașilă, legume, pomi și mijloace de instrucție, au fost expuse în mod frecvent și în alte expoziții agricole, organizate în Bucovina.

În perioada 1897–1904, Școala Agronomică din Rădăuți, Ducatul Bucovina, a fost frecventată de 150 de elevi, dintre care 76 în regim de internat (52 gratuit, 16 semigratuit și 8 cu plată), restul de 74 de elevi fiind localnici. Participau la beneficii atât elevii, cât și personalul didactic. În articolul 12 din Legea specifică învățământului agricol, se menționează: „Din venitul total al școlii de agricultură, se vor scădea cheltuielile de exploatare, cele de întreținere a vitelor, precum și de 10% din venitul brut, destinată a forma un fond de rezervă, din care să se întrețină, să se repare și să se reînnoiască acareturile, instrumentele și vitele fermei. Din ceea ce rămâne din acest venit, după aceste scăderi, învățământul va lua 20%, iar restul va servi pentru a forma fiecărui școlar un capital proporțional cu timpul cât a lucrat în școală, sub forma de vite sau instrumente agricole”. Acest capital acumulat de elevi în perioada studiilor, le oferea perspectiva de a se întoarce în satele lor și de a pune în practică cunoștințele acumulate.

În sprijinul promovării noutăților tehnice în agricultură, Mihai Bendescu editează, la Cernăuți, între anii 1902–1903 și 1904–1910, ziarul „Țăranul”, în ale cărui pagini găsim și articole semnate de Andronic Motrescu, în calitate de colaborator la această publicație.

Andronic Motrescu a avut o laborioasă activitate publicistică, de specialitate, la diferite gazete ale timpului, însă satisfacția cea mai de seamă pe care a trăit-o a fost tipărirea lucrării intitulate *Carte de agricultură pentru școlile de agricultură inferioare și elementare, precum și pentru usul agricultorilor practici*. Cartea a fost editată la Rădăuți, în editura proprie a autorului și tipărită la Viena, în anul 1905, după aprobarea și subvenționarea ei de către Înalțul Comitet al Ducatului Bucovina, ca manual pentru școlile agronomice, prin emisul din 5 iunie 1904, nr. 4 257. Lansarea cărții a avut loc în 1905, la librăria lui Hermann Herzberg din Rădăuți.

Redactarea cărții s-a bazat pe lucrări bibliografice de autentică valoare în domeniile alese, dar introducând o serie de termeni din experiența și practica agriculturii din Bucovina. Dintre autorii lucrărilor bibliografice, ne limităm în a aminti câteva nume: Emil Blaier, Viktor Funk, precum și pe cel al cunoscutului profesor român George Maior, de la Școala Centrală de Agricultură de la Herăstrău.

Manualul întocmit de Andronic Motrescu, corespunzător programului de învățământ și profilului școlii, este împărțit în patru capitole: *Agrologia*, *Fitotehnia*, *Zootehnia* și *Exploatarea*.

În periodicul „Agricultorul”, București, anul II, nr. 11, 15 mai 1905, a apărut următoarea recomandare: „O carte foarte folositoare pentru gospodari, care a apărut zilele acestea, este *Manualul de agricultură*, întocmit de Andronic Motrescu, director la Școala Inferioară de Agricultură din Rădăuți. Cartea aceasta

tratează toate ramurile economiei și e scrisă în limbajul poporului nostru român din Bucovina (...). Cartea se poate procura direct de la domnul director Motrescu la prețul de 6 coroane și 50 de bani, deoarece e în editura proprie a autorului”¹².

Demn de remarcat este faptul că lucrarea inginerului agronom Andronic Motrescu este primul manual de agricultură din Bucovina, scris în limba română. Ținând seama de contextul politic și social al acelor timpuri, cu mândrie, îl considerăm pe acesta drept un deschizător de drumuri, deoarece el a reprezentat o făclie care a luminat calea învățământului agricol din Bucovina, în limba română, în acest colț de țară.

În aceeași perioadă apar și alte lucrări de specialitate în Bucovina, scrise în limba română, care însă nu sunt asimilate manualelor școlare. Astfel, profesorul Aurel Voronca publică lucrarea intitulată *Pertractarea gunoiului de grajd și regulile aplicării gunoaelor artificiale*, iar profesorul Grigori Halip publică lucrările: *Vița de vie și Viața animalelor și plantelor*. Lucrările mai sus amintite fac dovada faptului că acești specialiști s-au impus, prin cercetări și studii, în domeniul agronomiei, dar și printr-o laborioasă activitate la catedră.

La Premiul „Eliade Rădulescu”, în valoare de 5 000 de lei, pe care îl acorda Academia Română prin Secția istorică, în anul 1909, pentru lucrările scrise în străinătate în limba română, s-au înscris, în 1908, și doi autori bucovineni: părintele Atanasie Gherman, cu scrierea *Cel ce muncește izbândește* și Andronic Motrescu, cu a sa *Carte de agricultură pentru școalele inferioare și elementare, precum și pentru usul agricultorilor practici*.

Reproducem, în continuare, raportul prof. I. Kalinderu asupra lucrării lui Andronic Motrescu, raport publicat în „Analele Academiei Române”: „Am citit totdeauna cu luare aminte scrierile românești apărute peste hotare. Mai mult m-au interesat însă cele destinate poporului cu știință de carte și școlarilor de orice treaptă, căci, pe lângă generalizarea cunoștințelor folositoare, pot contribui într-o mare măsură la răspândirea unei limbi curate. Primind lucrarea domnului Andronic Motrescu, înscrisă la Premiul «Eliade Rădulescu» de 5 000 lei, am examinat-o, dar nu numai ca fond, ci și din punct de vedere al limbii în care e alcătuită. Nu m-am așteptat să găsesc un stil literar sau pe cel întrebuițat la noi în operele de agricultură, fiindcă atunci lucrarea n-ar fi folosit mediului căruia e adresată și, în special, sătenilor bucovineni a[1] căror grai e presărat cu numeroase expresiuni străine și localnice. Am căutat să văd însă, întru cât autorul s-a silit să depărteze cuvintele absolut netrebuincioase, să se ferească de anumite moduri de exprimare, fără a atinge natural înțelesu[1] și mai ales să obișnuiască pe cititori și, cu deosebire, pe elevi, cu o vorbire românească coerentă în toate privințele.

Întreaga publicație e împărțită în patru capitole: *Agrologia*, *Fitotehnia*, *Zootehnia* și *Exploatarea*, având fiecare numeroase subîmpărțiri. La *Exploatarea*, am observat că autorul dă și unele noțiuni despre muncă, diviziunea muncii, despre

¹² *Informații – Cărți agricole*, în „Agricultorul”, Cernăuți, anul II, nr. 11, 15/27 mai 1905, p. 94–95.

capital, asociațiune, despre negoț, preț, bani și credit, noțiuni cari sunt folosite de îndeelebi elevilor, mai ales dacă le sunt completate oral de către profesor. În total, lucrarea domnului Andronic Motrescu se înfățișează ca un tratat general de agricultură și ramurile ei. Dacă ar fi fost scrisă mai cu îngrijire, ea ar fi folosit fără îndoială tuturor agricultorilor români, nu numai celor din Bucovina, pentru care a fost tipărită. Dar și așa cum este, cartea are meritele sale, căci pentru scopul urmărit, autorul întrebuițează dialectul bucovinean înrăurit de limbile altor popoare.

Când am cercetat lucrarea, m-am gândit chiar că aceste obiecțiuni nu trebuie să tragă prea mult în cumpăna aprecierii dacă voim să ne apropiem de o limbă literară comună. În cazul de față, domnul Motrescu are apoi meritul de a fi muncit și de a fi făcut, desigur, jertfe pentru îndemnarea sătenilor bucovineni pe o cale mai bună tocmai în îndeletnicirea lor principală, în agricultură și economia rurală, în cari se simte mult lipsa cărților. La noi, și tot nu putem spune că avem destule, dar în Bucovina și celelalte părți locuite de români!

În speranța că la a doua ediție domnul Andronic Motrescu va ține seama de scăderile semnalate și pentru a încuraja dezvoltarea literaturii agricole românești de peste hotare, sunt de părere de a i se acorda premiul la care a concurat”¹³.

Astăzi, la aproape 100 de ani de la publicare, parcurgând *Manualul de agricultură* întocmit de inginerul agronom Andronic Motrescu, trebuie să apreciem largă și profundă pregătire agronomică și enciclopedică a autorului, însoțită de calități pedagogice de aleasă valoare, deoarece materia prezentată constituie, în primul rând, sursă de pregătire pentru elevii școlilor agronomice. Limbajul tehnic, specific acelor timpuri, exprimarea limpede și atrăgătoare în graiul bucovinean, ilustrarea bogată și valoroasă (223 de figuri incluse în text), accentuarea aspectelor practice și exemplificarea lor cu aspecte concrete din agricultură conferă lucrării o indiscutabilă ținută științifică.

Încheind referirile la această lucrare, unică în epocă, primul manual de agricultură din Bucovina, scris în limba română, trebuie să apreciem, de asemenea, editarea îngrijită, precum și aleasa ținută tipografică.

Nu întâmplător, apariția cărții a fost un moment de răsunet pentru literatura agricolă din Bucovina, dar și din Regat, la începutul secolului al XX-lea.

Deși munca de director la Școala Agronomică din Rădăuți și activitatea publicistică i-au cerut mult efort, Andronic Motrescu a fost și o prezență publică activă în Bucovina. Astfel, pentru perioada 1904–1907, a fost ales vicepreședinte pentru „Însoțirile districtuale ale agricultorilor” în districtul Rădăuți, președinte fiind ales preotul ortodox Dimitrie Dan, paroh în Straja. Din anul 1907, directorul Școlii Agronomice din Rădăuți obține funcția de președinte al acestui „for agricol” districtual.

¹³ I. Kalinderu, *Raport asupra cărții lui Andronic Motrescu*, în „Analele Academiei Române”, (partea administrativă) București, seria II, tomul XXXI, 1908–1909, p. 381–382.

Protopresbiterul stavrofor Mihai Bendescu organizează la Crasna, în 1905, primul Congres agrar și cooperatist al Bucovinei. Printre conferențiarii agricoli ambulanți îl găsim și pe Andronic Motrescu, alături de Aurel Voronca, Tudor Ivanițchi, George Braha, Alex Șuhan, Pavel Percec și Vasile Strătescu. La acest congres s-a stabilit „rânduiala” ca între discursuri să se țină pauze, în care s-au făcut demonstrații practice cu diferite „acarete” și mașini, precum și materiale didactice ale Școlii Agronomice din Rădăuți, cu care s-a realizat o expoziție în odăile laterale din hambarul sătesc¹⁴.

Ca și alți ingineri agronomi de avangardă din Bucovina, Andronic Motrescu a acordat o mare importanță promovării tehnicii, pentru ridicarea nivelului de pricepere în ale agriculturii în masa mare a sătenilor. Condițiile de desfășurare a activităților specifice conferențiarilor ambulanți erau foarte dificile din cauza proprietăților mici și foarte fărâmițate, a stării de înapoiere a agriculturii și a sărăciei și ignoranței în care trăiau sătenii. Scopul propus era de-a transforma gospodăria țăranului într-o exploatare agricolă rațională. Pentru această cauză, agronomii aveau în răspundere introducerea elementelor de tehnică agricolă și de educație într-un număr mare de sate, unde se puteau verifica și înfăptuirile de pe urma lor. Condițiile sociale, starea generală de lucruri din acele vremuri erau totuși puțin favorabile obținerii unor rezultate importante. Rezultatele obținute au fost modeste.

Andronic Motrescu a fost un membru marcant în prima instituție culturală din Rădăuți, respectiv Filiala „Școlii Române”, înființată la data de 19 mai 1885. În cadrul Societății se îmbinau eforturile pentru propagarea ideii de instrucție cu cea de propășire culturală. Promotorul acestei idei este C. Scănteuță, preot la Gura Humorului, dar originar din Rădăuți. Prin eforturile lor financiare, membrii societății înființează o bibliotecă înzestrată cu cărți literare și cu manuale didactice, pentru a fi împrumutate elevilor săraci. În anul 1900, președinte al Filialei „Școlii Române” din Rădăuți era profesorul Ilie Cărăușu, iar dintre membri îi amintim pe: Andronic Motrescu, Teoctist Tomasciuc, Casian Isar, Gheorghe Popadiuc, Ana Voronca, Vespasian Reuț, Herberg Heinrich și alții¹⁵.

Prețuind inițiativa și efortul deosebit pe care îl depunea Filiala „Școlii Române” din Rădăuți, prin entuziaștii ei membri, în anul 1900, Dieta Țării îi acordă, în cele din urmă, o subvenție anuală de 500 de coroane pentru întreținerea a cinci elevi la Internatul „Ștefan cel Mare” din Rădăuți, precum și pentru completarea bibliotecii cu noi cărți.

În perioada 1906–1908, Andronic Motrescu îndeplinește funcția de vicepreședinte în cadrul Societății „Școala Română” – Filiala Rădăuți. Deși

¹⁴ Conferința agrară din Crasna-Ilschi, în „Agricultorul”, Cernăuți, anul II, nr. 17, 3/15 august 1905, p. 17.

¹⁵ Iorgu Gh. Toma, „Școala Română”, *Societate culturală în Suceava. Monografie ilustrată scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani ai Societății*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1908, p. 121.

activitatea filialei viza, în principal, dezvoltarea învățământului primar și secundar, prin înlesnirea accesului elevilor români la școlile din Rădăuți, acțiunile culturale întreprinse în rândul localnicilor din oraș constituiau o latură căreia cadrele didactice îi rezervau mare parte din timpul lor liber.

Demnă de toată lauda este și activitatea desfășurată de Andronic Motrescu în cadrul Societății populare culturale „Ștefan cel Mare”, din cadrul Internatului de Băieți Români. Această Societate, înființată în 1890, a fost reorganizată în 1901, cu 36 de membri, pe baza statutelor scrise de juristul Iorgu Gh. Toma și a desfășurat o susținută activitate instructivă și de ridicare a învățământului în limba română în districtul Rădăuți. Pentru neobosita lor muncă și dăruire, îi remarcăm în mod deosebit pe profesorul Ilie Cărăușu, arhimandritul mănăstirii Putna, Teofil Pătraș, juristul Iorgu Gh. Toma, inginerul Andronic Motrescu, doctorul Cristinel Matei și alții.

În anul 1906, cu prilejul jubileului a 40 de ani de preoție a arhimandritului Teofil T. Pătraș, în semn de venerație, a fost realizat un panou în care fotografia distinsului arhimandrit este înconjurată de fotografiile unor personalități care alcătuiau prezidiul Societății „Internatul de Băieți Ortodocși din Rădăuți”. Panoul poate fi văzut și astăzi în cabinetul de istorie al Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi” din localitate.

În anul 1906, conducerea societății avea următoarea alcătuire: președinte – Teofil T. Pătraș, iar membri în prezidiu erau: Andronic Motrescu, Eugen Tarnavski, Iancu Avram, Ambroș Gribovici, Cristinel Matei, Iorgu Gh. Toma, Teoctist Tomasciuc, Ipolit Tarnavski, Ilie Berlinski, Mihai Dolinski, Ilie Cărăușu și Teodor Cârștiuc. Dezvoltarea acestei instituții culturale se impune ca un fapt de prestigiu, mai ales prin sporirea neconținută a numărului membrilor săi, care de la 36 (la înființare) ajunge la 130 în 1906.

Din inițiativa inginerului agronom Andronic Motrescu, baza materială a Societății se completează cu un teren de cultură în suprafață de 20 de ari, folosit pentru o mai bună aprovizionare a internatului cu legume și zarzavaturi.

O intensă activitate a desfășurat directorul Școlii Agronomice din Rădăuți, Andronic Motrescu, în cadrul „Reuniunii Învățătorilor Români din districtul Rădăuți”, înființată în anul 1908. În cadrul acestei „reuniuni”, învățătorii români cer cu hotărâre ca, în școlile românești, corespondența și toate actele școlare să se facă în limba română.

În decursul timpului, președinții sau vicepreședinții „Reuniunii Învățătorilor Români din districtul Rădăuți” au fost intelectuali reprezentativi pentru preocupările lor și neobosita activitate pusă în slujba ridicării culturale a românilor din Rădăuți, ca și din Bucovina, în general. Dintre ei, îi cităm pe Dumitru Soroceanu, Andronic Motrescu, Gheorghe Popadiuc, Gheorghe Ichim, Titu Bădeliță, Atanasie Boghean și Filimon Rusu. Eforturile cadrelor didactice din orașul Rădăuți sunt cu atât mai demne de considerație cu cât ele se depuneau în condițiile unei administrații străine, care nu încuraja întotdeauna înfăptuirea năzuințelor românilor de păstrare a ființei lor naționale.

Andronic Motrescu a fost și om politic, fiind ales în mai multe rânduri deputat comunal, alături de T. Simionovici, S. Nichitovici, I. Larionescu, Gh. Popadiuc și alți intelectuali. În anul 1910, de pildă, a fost delegat, din partea Consiliului Districtual Rădăuți, pentru a candida în alegeri pentru un mandat de „virilist” în Dieta Bucovinei¹⁶.

Din datele pe care le deținem despre familia sa, știm că a avut opt copii: Olga, Valerian, Eugen, Ștefan, Virginia, Eugenia, Octavia și Gheorghe. Din nefericire, în perioada 1910–1914, trei dintre membrii familiei trec în neființă. În anul 1910, fiul cel mai mic, Gheorghe, moare la vârsta de doar 10 ani; apoi, pe 2 august 1911, moare soția sa, Zefirina, în etate de 53 de ani, în urma unui accident, iar în 1914 este consemnat și decesul fiului Valerian, în vârstă de 30 de ani. Puternic afectat fizic și sufletește de aceste drame de familie, Andronic Motrescu se retrage, împreună cu fiicele sale (Virginia, 19 ani, Eugenia, 16 ani, și Octavia, 15 ani), în imobilul proprietate personală, construit în 1912, în strada Hașer (ulterior str. Episcopiei, în prezent str. Unirea Principatelor), nr. 1. În această perioadă a fost ajutat foarte mult de către fiica cea mare, Olga, căsătorită cu inginerul agronom Vasile Strătescu, profesor la Școala Agronomică din Rădăuți, familie care locuia tot în strada Hașer, deci vecină cu Andronic Motrescu.

În anul 1916, o dată cu intrarea României în război și cu transportul către Austria, în garnituri de vagoane, pe calea ferată, a materialului cabalin de la Herghelia Rădăuți, Andronic Motrescu pleacă la Viena împreună cu fiicele sale, Virginia și Octavia. Virginia va rămâne în Viena, unde va lucra la un spital, ca asistentă medicală, iar Andronic Motrescu pleacă în continuare la Linz, pentru a o însoți pe Octavia la un spital specializat în boli de inimă, deoarece aceasta suferea de insuficiență cardiacă.

În perioada 1916–1918, cursurile de la Școala Agronomică din Rădăuți au fost suspendate.

După alipirea la Patria-Mamă, în Bucovina are loc o revizuire a materiei de studiu din școlile cu profil agricol. Până pe 12 februarie 1916, când s-a pensionat, Andronic Motrescu a îndeplinit funcția de director al Școlii Inferioare de Agricultură din Rădăuți, dată de la care a fost numit în această funcție inginerul Vasile Strătescu, generele său.

După Unire, constatăm că această instituție școlară, cu profil agricol, continuă să se bucure de popularitate. Astfel, în anul școlar 1920/1921, pentru anul I, școala oferea 20 de locuri, dintre care 10 erau cu plată și 10 gratuite.

În anul 1921, școala este transferată la Suceava, fiind preluată și elevii din anii de studiu intermediari, director fiind numit unul dintre foștii profesori ai școlii de la Rădăuți, respectiv inginerul agronom Titu Bădeliță, originar din Horodnic de Jos. În locul Școlii Inferioare de Agricultură din Rădăuți s-a înființat o Școală agricolă de iarnă, cu durata de studii de 2 ani și o stațiune de cercetare, la care director a fost numit inginerul agronom Constantin Eiveling.

¹⁶ Vezi „Foaia poporului”, Cernăuți, anul II, nr. 52, 11 decembrie 1910, p. 3.

În periodicul „Agricultorul”, este publicat un *Apel către absolvenții Școlii de Agricultură din Rădăuți*, pe care îl redăm în continuare: „La 10 octombrie 1922 se împlinesc 25 de ani de la înființarea Școlii Agronomice din Rădăuți. Toți absolvenții acestei școli, precum și domnii foști profesori, sunt rugați a trimite de urgență adresele lor Direcțiunii Școalei de Agricultură din Suceava, precum și domnului Silvestru Grigoraș – funcționar la Spitalul Central din Cernăuți. Aceasta în vederea pregătirii serbărilor jubiliare la această școală, combinate cu o mică expoziție și un congres agricol. Programul detaliat se va comunica după ce se vor ști adresele domnilor profesori și ale absolvenților”¹⁷.

Un anunț asemănător a fost publicat și în ziarul „Glasul Bucovinei”, din 9 august 1922.

Din cauza unor nesincronizări organizatorice, serbarea jubiliară a fost amân timeră pentru anul 1923. Nu deținem date din care să rezulte dacă serbarea a avut sau nu loc, cert este faptul că amân timeră sârăbătoririi a 25 de ani de la inaugurarea Școlii Agronomice din Rădăuți s-a produs după discuții îndelungate și chiar după supunerea la vot.

Se poate presupune că Andronic Motrescu aștepta cu emoție și nerăbdare evenimentul jubiliar ce urma să aibă loc într-o zi târzie de toamnă, marți, 10 octombrie 1922. Să fi fost oare atât de profund marcat de faptul că au fost amân timeră festivitățile aniversare ale școlii? Ironia sorții, simplă coincidență...? Greu de răspuns! Marți, 10 octombrie 1922, fostul director al Școlii Agronomice din Rădăuți, Andronic Motrescu, se stinge din viață, la Rădăuți, în casa sa din str. Hașer nr. 1, în etate de 70 de ani, cu diagnosticul „broncs pulmonic”, conform *Certificatului de deces nr. 2 445*. Andronic Motrescu este înmormântat la Rădăuți, în cripta familiei.

După moartea sa, activitatea în specialitatea agronomică a fost continuată de unul dintre fiii săi, inginerul agronom Eugen Motrescu, secretar-șef în Secretariatul pentru Agricultură și Domenii din București, în perioada 1918–1926.

Cei care l-au cunoscut, ca om, pe Andronic Motrescu, l-au apreciat pentru sobrietate, competență profesională și cinste, pentru munca sa tenace, pentru exigența față de sine și față de semeni, l-au apreciat ca pe un director de școală drept și iubitor al tineretului.

La mormântul unui om care și-a adus o contribuție remarcabilă la dezvoltarea învățământului agricol în limba română din Bucovina, dar și la propagarea cunoștințelor de specialitate în rândul maselor de agricultori, au ținut să-i aducă un ultim omagiu, printre alții, inginerul agronom Aurel Voronca, secretar general la Domenii și Agricultură în Bucovina, fost profesor la Școala Agronomică din Rădăuți, învățătorul Gheorghe Popadiuc, primarul orașului Rădăuți, inginerul agronom Filaret Doboș, redactor-șef al periodicului „Agricultorul”, inginerul agronom Ioan Larionescu, directorul Hergheliei de Stat Rădăuți, inginerul agronom Titu Bădeliță,

¹⁷ *Apel către absolvenții școlii de agricultură din Rădăuți*, în „Agricultorul”, Cernăuți, anul XIII, nr. 7–8, 15 august 1922, p. 4.

director la Școala Inferioară de Agricultură din Suceava, fost profesor de agronomie la Rădăuți. Slujba de înmormântare a fost oficiată de preotul paroh ortodox Vespasian Reuț, fost profesor de religie la Școala Agronomică din Rădăuți.

**Andronic Motrescu (1852–1922), agronome, professeur,
publiciste et animateur culturel**

(Résumé)

L'étude évoque la personnalité d'Andronic Motrescu (1852–1922). Issu dans une famille d'agriculteurs de Crasna Putnei – Bucovine, mais avec une éducation élevée, que lui a permis d'arriver un agronome et puis un professeur respecté, Andronic Motrescu a été investi, en 1897, directeur à la nouvelle École Agronomique de Rădăuți.

Andronic Motrescu a connu aussi une carrière politique, a eu une laborieuse activité de publiciste. Il est l'auteur du premier manuel d'agriculture, écrit en roumain en Bucovine, au début du XXe-ème siècle (1908).

**VISARION PUIU,
MITROPOLIT AL BUCOVINEI (1935–1944),
UN MARTIR AL DEMNITĂȚII ORTODOXE**

DUMITRU VALENCIUC

La 10 august 2004 se vor împlini 40 de ani de la trecerea către Domnul a mitropolitului mărturisitor Visarion Puiu, cel care, închinându-și viața slujirii intereselor neamului și Bisericii românești, a trebuit să primească de la Dumnezeu și darul martirajului pribegiei, îngropat fiind din mila vecinilor de alt neam și lege, dar adânc mișcați de tăria în credința ortodoxă a bătrânului de 86 de ani. Uitat cu totul în eparhia pe care a păstorit-o și pe care ostenele sale au înălțat-o, cum nu a mai fost alta în Patriarhia Română interbelică, mitropolitul Visarion Puiu a fost pomenit, după cuviință, de către soborul monahilor de la Vovidenie, care, cu jertfelnicia lor cunoscută, l-au rugat pe Părintele luminilor să-i mângâie, îngăduind ca osemintele sale să se întoarcă la mănăstirea de suflet, unde sunt așteptate de piatra pregătită de însuși ilustrul pribeag.

În același timp, în Bucovina a fost liniște adâncă, lucru care nu trebuie să ne mire în „vremea când valoarea oamenilor se sokoate după cât întrighează în ascuns și după cât țipă în public”. E drept, „comemorațiile nu învie morții. Dar ele scot din colțul lor de nemurire, unde arde înaintea lor nu numai lumina săracă a recunoștinței din partea celor puțini, chipurile mari ale trecutului și le aduc, în lumina făcliilor de pomenire, înaintea atâtor care până atunci sau nu știau nimic despre acei oameni sau îi uitaseră. Și poporul întreg pentru care se face comemorația (și nu pentru mortul de câțiva ani sau de câteva veacuri), se simte în adevăr trăind mai puternic în clipele procesiunilor, rugăciunilor și cuvântărilor, căci la puterea lui se adaugă atunci, în ceasul de recunoștință, puterea, păstrată în scrise, așezăminte și fapte, a celui care se pomenește” (N. Iorga).

Or, mitropolitul Visarion Puiu, născut la 27 februarie 1879¹ la Pașcani, în familia conductorului de tren Ioan Puiu, ar trebui să fie numărat printre acei puțini arhieriei ortodoxe care au realizat în faptă absolut datorul eroism al episcopului creștin. Cu serioase studii teologice, începute la Roman (1889–1894) și continuate la „Veniamin Costachi” din Iași (1894–1899), încununată cu licența în teologie la

¹ Cf. Preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2002.

București (1900–1904) și cu studii aprofundate la Academia Duhovnicească de la Kiev (1907–1908), Visarion Puiu, în toate ascultările la care a fost chemat, s-a dovedit a fi un lucrător desăvârșit al „ogorului” Domnului. Hirotonit ierodiacon la 25 decembrie 1905, la Roman, iar în 7 octombrie 1908, ieromonah, primește rangul de arhimandrit, fiind totodată numit vicar al eparhiei Dunării de Jos (1 ianuarie 1909), iar între 1909 și 1918 a fost director al Seminarului Teologic „Sf. Andrei” din Galați. Experiența sa pedagogică a fost cea care l-a recomandat pentru ocuparea postului de director al Seminarului Teologic din Chișinău, pe care l-a reorganizat complet. La 15 octombrie a fost numit exarh al mănăstirilor basarabene, străbătând întregul cuprins al eparhiei. Avea să scrie cu amar: „În călătoriile cerute de inspecțiile mănăstirești, străbătusem în lung și în lat întreaga Basarabie, cunoscând în destulă măsură toate stările de lucruri, și am văzut cât de puțin cunoșteau guvernânții noștri această provincie, mai ales cei bisericești, cum și măsurile stângace luate pentru legarea ei sufletească de patria mamă, și mult aș fi dorit să pot contribui la adoptarea deciziilor cuvenite, dar n-aveam glas ascultat. Memoriile trimise regelui Ferdinand și șefilor de partide politice mi-au procurat doar răspunsuri de mulțumire, rămânând fără rezultatele trebuitoare. În frământările și desele lor schimbări la guvernare, politicienii noștri n-au asigurat în această provincie nici măcar o continuitate de lucrare”².

Ales episcop al Argeșului și hirotonit la 25 martie 1921, timp de doi ani „cercetând satele cu prea multe biserici sărace și slab îngrijite, cu zugrăveli cumplite și preoți necăjiți”, purta asupra lui povara umilinței: „Am fost la instalarea sa. Dar acolo, el, ca episcop, era nevoit să locuiască într-un grajd amenajat, iar nu în palatul episcopal, anume ridicat pentru a fi locuință vlădicească, deoarece aghiotanții regali, cu asentimentul partidului politic liberal, au sechestrat palatul pentru familia regală, conflict ce a durat peste doi ani”³.

Legiferându-se înființarea episcopioilor de Bălți și de Ismail, basarabenii s-au gândit la fostul director al Seminarului din Chișinău și exarh al mănăstirilor, propunând alegerea la Hotin a lui Visarion Puiu, propunere primită cu amândouă mâinile de către Ionel I. Brăteanu, tocmai spre a rămâne Casa Regală cu palatul de la Argeș.

O eparhie săracă, dar, cum bine se știe, „omul sfințește locul”. Cei 12 ani de păstorie la Bălți s-au concretizat în construirea a 18 biserici, între care și monumentală catedrală a orașului, 53 fiind în curs de construcție, iar la alte 241 s-au făcut importante reparații; construirea a 52 de case parohiale și reședința episcopală, repararea a 15 case parohiale, iar la alte 23 s-au făcut reparații capitale; obținerea, pe seama eparhiei, a unor proprietăți imobile în orașele Bălți, Hotin și Soroca; organizarea învățământului religios prin înființarea Seminarului Teologic, a Seminarului Monahal, a Școlii de Cântăreți Bisericești, a Școlii de Gospodărie Sătească. Preocupat de buna organizare a eparhiei, a trecut la înființarea unor instituții absolut necesare clerului eparhial: Fabrica de Lumânări, Atelierul de

² Mitropolit Visarion Puiu, *Însemnări din viața mea*, ediție, note și *addenda* de Dumitru Stavarache și Gheorghe Vasilescu, Iași, Editura Trinitas, 2004, p. 69–70.

³ ANIC, Fond C.N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, vol. II, p. 245–273.

Obiecte Bisericești, Banca Clerului, Sanatoriul Clerului, Fondul de Binefacere, din care au fost ajutați nevoiașii, orfanii și văduvele de clerici. Viața monahală a cunoscut cea mai autentică regăsire. Nu numai că a triplat numărul așezămintelor monahale, dar a și stăruit pentru reîntemeierea gospodăriilor acestora, înființarea de ateliere de pictură, lemnărie, fierărie, de țesut covoare, astfel ca monahii să părăsească plimbatul după milostenii și să-și procure cele necesare traiului cu sudoarea palmelor.

Milosteniile episcopului Visarion erau mereu prezente acolo unde nevoia nu putea fi biruită altfel: Școala de Arte și Meserii din Iași – 300 000 lei, Școala Profesională de Fete „Sf. Sava” – 300 000 lei, Internatul Facultății de Teologie București – 500 000 lei, Seminarul „Veniamin” – 300 000 lei.

Cine oare își mai aduce aminte că episcopului Visarion i se datorează inițierea unor acțiuni de interes obștesc, cum ar fi: dezvoltarea pe bază de plan urbanistic a orașului Bălți, alimentarea cu apă și curent electric, canalizarea orașului, construcții de șosele și poduri, dezvoltarea transportului feroviar, construirea unui aerodrom, abator, piețe alimentare, baie publică, maternitate?⁴

La 10 noiembrie 1935, Visarion Puiu este chemat în ascultarea de mitropolit al Bucovinei, „cu noi și grele împovărări pentru mine și cu sălbatecă nerecunoștință”, după cum avea să mărturisească mai târziu. Faptul că instalarea sa s-a făcut pe 11 noiembrie, când s-au împlinit 18 ani de la intrarea trupelor române în Cernăuți, sub comanda generalului Zadic, a deranjat oficialitățile liberale, care nu au participat la acest eveniment.

La Cernăuți, Visarion Puiu găsește oameni cu totul potrivnici unei păstoriri responsabile: consilieri nu tocmai cinstiți, mereu în căutarea beneficiilor personale, și politicieni care ar fi dorit să aibă sub călcâi mitra mitropolitană. Și, pe deasupra, mai avea o vină supremă: era „regățean”!

O dată ales și instalat, mitropolitul Visarion Puiu, trece la executarea unui control amănunțit al tuturor afacerilor făcute pe seama averii Mitropoliei Bucovinei. În ședința Adunării Eparhiale din 31 martie 1936, avea să tragă concluziile asupra situației, supunând dezbaterii publice rezultatele verificărilor efectuate de comisiile de anchetă, instituite special în acest scop: „Sub acest raport am constatat prin noi înșine, mult mai mult decât ne dau formele succinte de încheiere a anului financiar actualmente, lucruri profund regretabile, ce denotă că, în vremea din urmă, acestui așa de însemnat «Fond» i-a lipsit conducerea vigilentă și controlul trebuitor, două scăderi cumplite, producătoare de mari pierderi oricărei instituții economice și financiare, din care cauză a și lunecat Fondul în prăpastia și în lanțurile împrumuturilor de tot felul și pentru a căror înlăturare trebuie luate serioase și imediate măsuri de reorganizare, dacă-i dorim un viitor salvat și cu îndrumarea trebuitoare”. În virtutea prevederilor legale care îi reveneau, mitropolitul Visarion propune Adunării Eparhiale întocmirea unui nou regulament de conducere și administrare a Fondului, urmat de reorganizarea serviciilor și restructurarea personalului pe criterii de competență, lichidarea cât mai grabnică a tuturor

⁴ Cf. C.N. Tomescu, *10 ani de la reînființarea Episcopiei Hotinului*, București, 1934.

contractelor oneroase pentru Fond, înlocuindu-le cu „noi elemente de exploatare, mai puțin oneroase și cu mai multe garanții”, iar întocmirea bugetelor de venituri și cheltuieli să se facă numai „sprijinite pe dări de seamă deplin verificate pe temei de acte și pe o strictă supravegherea a cheltuielilor de prisos și cu prevederi cât mai garantate, asigurând astfel și buna gospodărire a acestei așa de însemnate averi și viața clerului și a personalului de toate categoriile Fondului, cei doi stâlpi de reazim ai eparhiei noastre”⁵.

Dacă până la anunțarea intenției de a schimba prevederile regulamentului de administrare a bunurilor Fondului Bisericesc, presa de diferite orientări politice a semnalat – uneori scrâșnind din dinți – obiectiv, activitatea mitropolitului, de acum încolo, situația se schimbă.

Mitropolitul Visarion însă, cu chibzuința care l-a ajutat să pună pe picioare o eparhie ca cea a Hotinului, a trecut la aplicarea hotărâtă a acelor măsuri, care erau menite să pună capăt stării de nemulțumire din eparhie.

Un colaborator al său sintetiza astfel planul urmărit de mitropolit: „a) Revizuirea situației funcționarilor Fondului Bisericesc și ai Eparhiei, în baza statutului funcționarilor publici, a legii pentru anularea numirilor și înaintărilor ilegale și a legilor financiare excepționale; b) Licențierea tuturor funcționarilor cari nu cunosc limba română; c) Revizuirea situației pensionarilor și întocmirea unor norme generale și obiective după care să se facă pensionarea; d) Revizuirea și anularea tuturor contractelor în curs de executare și care fuseseră încheiate ilegal și oneros, anterior venirii I.P.S.-Sale. Aceste contracte fuseseră încheiate de Fondul Bisericesc pentru vânzare de lemne, arendări de fabrici și cariere, vânzare de minereuri, exploatare de lacuri; e) Întocmirea unui inventar al averii Fondului Bisericesc și al Eparhiei; f) Realizarea tuturor sumelor și creanțelor la care Fondul și Mitropolia avea dreptul, dar care fuseseră lăsate în uitare, multe din ele pierzându-se sau vânzându-se pe prețuri derizorii. Aceste sume și creanțe fuseseră subscrise de Fondul Bisericesc în diferite întreprinderi și lucrări publice, precum: căi ferate particulare, cazărmi, licee, subscrieri la datoria publică austriacă etc.; g) Întocmirea unui raport precis al condițiilor în care a fost vândută biserica română din Lwow (Polonia); h) Întocmirea unui regulament pentru folosirea clădirilor Mitropoliei și Fondului Bisericesc; i) Stabilirea și precizarea averii Mitropoliei Bucovinei, în raport cu averea Fondului Bisericesc; j) Alcătuirea unui nou regulament de conducere și administrare a Fondului Bisericesc; l) Examinarea chestiunii celor două biserici din Viena, trecute în stăpânirea grecilor, deși fuseseră zidite și întreținute cu bani românești; m) Întocmirea unui regulament pentru acordarea gratuităților și scăderilor la prețul lemnului; n) Raționalizarea exploatării, industrializării și comercializării produselor lemnoase, prin înlăturarea intermediarilor și prin întrebuintarea mânei de lucru și capitalului românesc; o) Refacerea băilor Vatra Dornei și Iacobenii și reorganizarea exploatării miniere de la Iacobenii,

⁵ Mitropolia Bucovinei, Procesele verbale ale ședințelor Adunării Eparhiale din 31 martie până 1 aprilie și din 26 și 27 iunie 1936, Cernăuți, 1936, p. 5.

schimbându-se sistemul de comercializare; p) Luarea tuturor măsurilor pentru întronarea unei administrații corecte și îndepărtarea atmosferei de suspiciune și neîncredere. Și multe alte chestiuni”⁶.

O dată făcute publice intențiile mitropolitului Visarion, începe și o mai atentă supraveghere a acțiunilor sale, interpretate tendențios, cu scopul de a crea o stare de nemulțumire în rândul credincioșilor dar și a clerului. Totuși, acesta trece la aplicarea strictă a legii.

Deși ceruse în repetate rânduri Consiliului Eparhial să facă propuneri de îmbunătățire a legislației privitoare la Fondul Bisericesc, acest lucru era întârziat în mod intenționat.

La propunerea mitropolitului și ca urmare a stăruințelor sale, la 28 iulie 1936, prin Înaltul Decret Regal, nr. 1 836, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 174 din 29 iulie 1936, este sancționat *Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Fondului Bisericesc Ortodox al Bucovinei*. Vechiul *Regulament interior de organizare a serviciilor pentru administrarea și exploatarea bunurilor Fondului Bisericesc* avea câteva imperfecțiuni, care, abil interpretate, au adus importante pagube Fondului. Astfel, în art. 31 se enunță că „în fruntea tuturor serviciilor Fondului Bisericesc stă, sub ordinele Consiliului Eparhial, un administrator general”, dar fără să se precizeze strict obligațiile de serviciu ale acestuia, limitele între care își desfășoară activitate. De asemenea, Consiliul Eparhial, alcătuit, așa cum am văzut, din doi preoți și patru mireni, aleși de Adunarea Eparhială, fără o pregătire de specialitate, nu putea să facă o bună gospodărire a averii acestui Fond, oricâtă bunăvoință ar fi avut.

Prin noul *Regulament*, atribuțiile Consiliului Eparhial, secția economică, sunt reduse la supravegherea și îndrumarea gospodăririi Fondului. Orice hotărâre cu privire la acestea nu mai putea fi luată arbitrar, ci numai după întocmirea unui raport de analiză a unui serviciu tehnic specializat. În interpretarea legilor, era nevoie de avizul scris al serviciului juridic. Pentru a se asigura o mai bună conducere a afacerilor Fondului, noul act normativ cerea instituirea unui „Comitet de direcție” care îl avea pe mitropolit ca președinte și în componența căruia intrau consilierul referent al secției economice a Consiliului Eparhial, administratorul Fondului, care acum are stabilite competențele (art. 18–20), șeful serviciului silvic, șeful serviciului comercial, precum și un avocat desemnat de mitropolit. Este de remarcat faptul că art. 18 stabilea că „administratorul poate fi delegat de mitropolit dintre șefii de serviciu ai Fondului, dintre membrii Adunării Eparhiale sau orice persoană care, întrunind condițiunile statutului funcționarilor publici, va fi socotită aptă pentru acest post”, lucru ce reteza posibilitatea de a fi numită la conducerea Fondului o persoană pe criterii politice, prin votul majorității Adunării Eparhiale, iar sarcina „delegării” administratorului devenea o prerogativă a mitropolitului, lucru ce a stârnit nemulțumiri ale politicianilor. Apoi, recunoscându-i-se

⁶ Mitropolia Bucovinei, *Fapte și gânduri pentru Biserica Bucovinei*, M.O. Imprimeria Națională, București, f.a., p. 10–11. În continuare, se va cita *Fapte și gânduri*....

mitropolitului dreptul de a elabora *Instrucțiuni speciale de serviciu interior*, care vor stabili îndatoriri și normele de funcționare ale serviciilor Fondului” (art. 47), din nou, Statul recunoaște adevăratului proprietar dreptul de a gospodări averea sa cum crede de cuviință, bineînțeles, sub un control restrâns și precis limitat al său, în virtutea dreptului de suveran. În noile condiții, mitropolitul Visarion trece la realizarea cadrului juridic necesar unei mai atente gospodăriri a resurselor Fondului Bisericesc. Astfel, în scurt timp, sunt elaborate: 1) *Regulamentul pentru funcționarea unui serviciu de arhitectură*⁷; 2) *Regulament asupra atribuțiunilor inspectorilor de control din Administrația Fondului Bisericesc*⁸; 3) *Stabilirea cadrelor serviciului de contencios al Fondului Bisericesc*; 4) *Regulament pentru înființarea, organizarea și funcționarea cantinelor de aprovizionare ale Fondului Bisericesc*⁹; 5) *Instrucțiuni pentru acordarea de reduceri la băile Iacobenii și Vatra Dornei*¹⁰; 6) *Regulament pentru exploatarea vânatului*¹¹; 7) *Instrucțiuni asupra atribuțiilor conducătorilor și brigadierilor silvici, încadrați ca șefi de secție*¹²; 8) *Regulament pentru organizarea și administrarea Fondului de refacere a bunurilor incendiate*¹³; 9) *Regulament pentru mărirea patrimoniului păduros al Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina*¹⁴.

Toate aceste norme, elaborate sub stricta sa supraveghere, au avut darul de a repune rânduiala acolo unde neștiința oamenilor sau interesele de partid au stăruit până aproape de compromiterea existenței Fondului Bisericesc.

Prin instituirea Comitetului de direcție al Fondului Bisericesc, mitropolitul nu a urmărit schimbarea conducerii de până atunci a Fondului, ci doar i-a obligat pe funcționari ca, în toate, să aplice legea, lăsând la o parte arbitrariul sau interesele. Mai mult, acordându-le în continuare încredere, mitropolitul spulbera zvonul lansat de cei interesați că de acum „regătenii vor stăpâni Fondul”, lucru care nu a stat niciodată în atenția sa.

O măsură care a avut repercusiuni deosebite a fost cea a revizuirii încadrărilor făcute în schema de funcțiuni a Fondului. Revizuirea s-a făcut în prezența delegaților Ministerului de Agricultură și ai Ministerului de Culte. Încă din 1934, potrivit dispozițiilor legale, funcționarii Fondului au fost obligați să susțină examenul de limbă română, dar rezultatele au fost dezastruoase, fiind respinși circa 130 de ingineri. Deși Legea cerea punerea lor în disponibilitate, totuși, urmare a presiunilor politice, acest lucru nu a fost făcut. Pentru a veni în ajutorul lor, mitropolitul Visarion a organizat un alt examen, pentru toți

⁷ „Foaia Oficială a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei”, nr. 11/1936, p. 119–122. În continuare, se va cita F.O.

⁸ Intrat în vigoare cu data de 27 octombrie 1936.

⁹ Discutat și aprobat în ședința Comitetului de direcție din 8 decembrie 1936.

¹⁰ Discutat și aprobat în ședința Comitetului de administrație din 3 aprilie 1937, publicat în F.O., nr. 7, 25 mai 1937, p. 135–139.

¹¹ Discutat și aprobat în ședința Comitetului de direcție din 20 iunie 1936.

¹² 10 decembrie 1936, nr. 21208/36.

¹³ F.O., nr. 15, 11 oct. 1937, p. 237–239.

¹⁴ F.O., nr. 6, 15 mai 1937, p. 111–114. Comunicat tuturor ocoalelor silvice la 26 aprilie 1937.

funcționarii Fondului, care, în fața unei comisii conduse de ing. inspector general Marin Drăcea, profesor la Politehnică, au susținut probele obligatorii. Ca urmare, 50 de candidați au fost licențiați, iar în cazul altor 8, din cauza situației lor familiale, s-a permis, prin dispensă, rămânerea în serviciu (aceștia erau șoferi, servitoare, camerişti sau agenți de exploatare).

Un al doilea pas a fost cel al revizuirii încadrării funcționarilor Fondului Bisericesc. Verificarea situației fiecărui angajat a fost efectuată de o comisie alcătuită din pr. dr. Ioan Puiu, pr. dr. I. Tarnavski, ing. Valerian Mironovici, ing. dr. Silviu Dimitrovici, av. dr. Alex. Isopescu, av. Ilie Stoleriu, av. Cons. Nicolae, C. Davidescu, Artur Gorski (aceștia, delegați din partea Guvernului) și prof. dr. George Alexianu, consilierul juridic al Mitropoliei, secretariatul fiind asigurat de Gh. Luța. Comisia s-a întrunit la 10 septembrie 1936, stabilind care legi sunt aplicabile în acest caz, după care s-a trecut la verificări¹⁵.

În urma acestei operațiuni, rezultatele au fost uluitoare. 1) În cazul funcționarilor administrativi ai Fondului și Eparhiei s-au găsit: a) funcționari avansați ilegal, neavând studiile necesare: 22; b) funcționari angajați sau avansați în timpul aplicării legilor restrictive financiare (1 ianuarie 1932 – 1 aprilie 1936): 18; c) ingineri silvici înaintați ilegal în timpul de la 1 ianuarie 1932 la 1 aprilie 1936, sub regimul legilor financiare excepționale, și care au primit ilegal sporul de leafă: 18; d) ingineri silvici înaintați legal în 1931 și primind ilegal sporul de leafă: 9; e) ingineri care nu au examenul de limbă română: 1.

Pentru fiecare caz în parte, Comisia a recomandat fie retrogradarea în cazul celor avansați în timpul aplicării legilor financiare excepționale sau a celor care nu aveau studiile corespunzătoare, fie au fost puși în disponibilitate toți cei angajați ilegal, care nu întruneau condițiile statutului funcționarilor publici. A fost și cazul când au fost angajați ca funcționari publici unii funcționari cu patru clase primare sau cu o clasă, urmată la o școală particulară. Totuși, în toate cazurile, mitropolitul Visarion nu a dispus înapoierea sumelor încasate ilegal, așa cum cerea legea.

Cu toate acestea, acțiunea mitropolitului, cerută de legile în vigoare, a stârnit multe nemulțumiri, deoarece unele partide politice socoteau administrația Fondului Bisericesc un fel de azil pentru pletora clientelară. Presa, instigată de cei interesați, lansează știrea că la Fondul Bisericesc românii sunt dați afară, fiind păstrați numai minoritarii.

Cu toate acestea, situația financiară a Fondului încă stătea sub semnul nesiguranței.

Încă din vremea stăpânirii austriece, Fondul Bisericesc a trebuit să-și plaseze rezervele financiare și în construcții publice. Așa au fost construite cele două cazărmi, în Cernăuți și Jucica, care la vremea stăpânirii austriece au fost plasamente bune, producătoare de venituri, deoarece austrieccii plăteau chirii bune și, mai ales,

¹⁵ Deși mitropolitul Visarion a fost acuzat în presă pentru această măsură, adepții unui anumit partid politic se făceau că nu cunosc Legea Corpului Silvic, Statutul Funcționarilor Publici, partea I, precum și regulile restrictive din legile excepționale financiare, aplicabile tuturor funcționarilor publici, cu privire la numirile și înaintările făcute de la 1 ianuarie 1932 la 1 aprilie 1936.

la timp. După 1918, aceste cazărmi au fost folosite de armata română, dar chiria era acum foarte mică; în plus, Fondul Bisericesc, în calitatea sa de proprietar, era obligat să facă toate reparațiile necesare. Valoarea acestor două corpuri de imobile era de circa 80–100 000 000 lei, iar chiria încasată abia se ridica la 700 000 lei, în timp ce reparațiile se ridicau la valoarea de circa 1 500 000 lei, deci, din afacere, Fondul rămânea cu un deficit de circa 800 000 lei. O încercare de a vinde aceste cazărmi statului s-a făcut în 1924, dar fără succes. Mitropolitul Visarion, obținând aprobarea secției economice a Consiliului Eparhial, reușește să vândă Statului aceste construcții cu prețul de 38 361 563 lei, plata urmând să se facă în patru rate anuale a câte 9 500 000 lei, în contul impozitelor Fondului către Stat¹⁶. Mai apoi, termenii contractului au fost schimbați, suma trecând la Casa de Depuneri și Consemnațiuni, unde s-a făcut un împrumut de 50 000 000 lei, aprobat de Parlament, din care în cont curent au fost vărsați 30 000 000 pentru Palatul Cultural, potrivit convenției cu Societatea pentru Cultură, 10 000 000 pentru refacerea băilor de la Vatra Dornei, iar restul pentru acoperirea unor datorii mai mici ale Fondului.

Flerul mitropolitului l-a ajutat, căci numai peste un an, prin jurnalul Consiliului de Miniștri, apărut în „Monitorul oficial” nr. 105 din 17 aprilie 1937, toate cazărmile, proprietate a orașelor sau comunelor, erau trecute în proprietatea statului, în mod gratuit.

Un alt plasament, mai mult obligatoriu, a fost cel efectuat pentru construirea de căi ferate particulare, cum au fost: Lemberg – Cernăuți – Iași, Cernăuți – Noua Suliță, Rușii Moldoviței – Vama (20 km), unde s-au investit 375 000 fl., precum și Mejubrody – Berhomet (9,1 km), pentru aceasta investindu-se 80 000 fl. etc. Construcția acestora a fost făcută prin intermediul unor societăți particulare, care au emis două feluri de obligațiuni: de prioritate și de fondator. La vremea respectivă, Fondul era direct interesat în astfel de investiții, deoarece îi dădea posibilitatea de a valorifica în mod superior produsele sale.

După război, în patrimoniul Fondului Bisericesc se găseau 11 500 de acțiuni la „Prima societate de căi ferate din Bucovina” și 5 400 de acțiuni la „Noua Societate de Căi ferate particulare din Bucovina”, fiind, astfel, cel mai mare posesor rămas în țară, după alipirea Bucovinei. Statul român și le-a însușit, fără să plătească nici o despăgubire sau dividende celor care posedau acțiuni, de altfel, cea mai mare parte dintre ei fiind stabiliți în străinătate. În timpul acesta, un grup de oameni de afaceri, care cunoșteau situația, au hotărât să achiziționeze acțiunile la aceste societăți, care nu păreau prea profitabile, încheind în secret convenția cu Căile Ferate, care ar fi urmat să le răscumpere de la ei cu o valoare mult mai mare. Toate acestea se petreceau în 1934 când, profitându-se de situația financiară grea a Fondului, prin intermediul unui oarecare Leo Willig, s-au cumpărat cele 11 500 de acțiuni de la „Prima societate de căi ferate din Bucovina”, cu suma de 3 500 000 lei. Beneficiul pentru cumpărător, un cunoscut om politic, a fost enorm (valoarea

¹⁶ I.D.R. nr. 2 034 din 2 septembrie 1936, publicat în „Monitorul oficial” nr. 219 din 19 septembrie 1936, p. 7 768.

acestora, înainte de război, era de circa 4 600 000 de coroane aur). După venirea la cârma eparhiei a mitropolitului Visarion, acesta a fost înștiințat că Ministerul de Finanțe făcea preparativele contabile necesare pentru „Societatea de căi ferate din Bucovina”, în contul acelor acțiuni, achiziționate fraudulos, sub valoarea lor de piață. Lucru mare nu se mai putea face, dar, având sprijinul ministrului de Finanțe, Mihai Cancicov, se obține amânarea plății, până la clarificarea situației acestor valori. Pentru a nu se încurca afacerea politicianilor, cei interesați au mărit prețul de cumpărare cu încă 1 100 000 de lei, în favoarea Fondului Bisericesc.

Rămăneau în discuție cele 5 400 de acțiuni la „Noua Societate de căi ferate particulare din Bucovina”, pentru care se primise, în 1936, o ofertă pentru cumpărarea lor cu suma de 1 500 000 de lei, ofertă respinsă de mitropolit: „Acele acțiuni au un istoric întreg de investiții, propuneri și oferte de cumpărare, procese și acțiuni silite și alte procedee de felul acesta, care toate amenințau să sfârșească cu sentințe judecătorești în dauna Fondului Bisericesc. Se cerea numaidecât ca, în termen de tot scurt, să se hotărască asupra acestor acțiuni, după ce cea mai mare parte dintre ele intrase pe mâini străine: Banca Crisoveloni, Dr. Fockschaner și Credit Industrial Viena și care, prin diferite hotărâri ale noului consiliu de administrație, reușise să amâne acțiunile până în anul 1973, la care dată acțiunile Fondului trebuiau să ajungă complet devalorizate.

Consilierul juridic al Fondului Bisericesc, prof. univ. Gh. Alexianu a urmărit și paralizat prin contra-măsuri judiciare toate demersurile și machinațiunile celor de mai sus, silindu-i la o înțelegere reciprocă, în urma căreia secția economică, în ședința din 13 martie a.c [1937 – n.n.], a votat tranzacția următoare: Fondul Bisericesc vinde acțiunile sale Societății noi de cale ferată particulară din Bucovina pe prețul de 21 600 000 lei, din care să se achite 2 000 000 lei până în octombrie 1939, 500 000 lei la 1 octombrie 1938, 500 000 lei la 1 octombrie 1939, iar restul de 18 600 000 lei, prin cesiune garantată de Direcția Generală C.F.R., în cursul anilor 1973–1985”¹⁷.

Problema cea mai grea, însă, era exploatarea pădurilor, unde interesele străine erau mereu prezente.

La venirea mitropolitului Visarion, din pădurile Fondului se exploatau aproximativ 500 000 mc lemn de lucru pentru țărani, iar micii comercianți și industriașii primeau circa 100 000 mc. Problema era faptul că prețul tarifar era stabilit în 1920, fără să mai fie reactualizat cu prețul pieții, ceea ce a dus la mari pierderi pentru economia Fondului. Reactualizând prețul, desigur, a stârnit nemulțumiri, dar, din cele constatate pe teren, din cantitatea de lemn de lucru pentru țărani, cea mai mare parte ajungea tot în mâna comercianților. O dată ce existau plângeri că Fondul nu dă țăranilor lemnul trebuitor gospodăriilor, s-a trecut la inventarierea gaterelor. Specialiștii au stabilit că întreaga cantitate de lemn recoltată din pădurile Fondului putea fi prelucrată în cele 50 de gateri ale sale. Inventarul, însă, a scos la iveală faptul că în cuprinsul pădurilor Fondului mai existau încă 150 de gateri particulare, care lucrau din plin, descoperindu-se

¹⁷ *Averile bisericești din Bucovina...*, p. 50–51; *Fapte și gânduri...*, p. 96–103.

și căile prin care lemnul provenit de la țărani sau din furturi, ajungea să fie prelucrat. O altă măsură a fost aceea de a se schimba modul de acordare a reducerilor de preț: „10% produse principale; 20% pentru produse secundare; 25%, dacă locuitorii se constituie în asociații, cete, (începuturi de cooperative pentru a exploata ei singuri produsele pădurilor), și 30% pentru cine dovedește că lemnul l-a întrebuințat pentru o construcție proprie”¹⁸. Cu uimire s-a constatat, până în 1937, că nimeni nu s-a prezentat la Fond pentru a ridica cei 15% care li se cuveneau în cazul în care făceau dovada că au folosit lemnul la o construcție proprie (15% se acorda la ridicarea lemnului din pădure, iar 15% la recepția construcției)¹⁹.

Criza economică de la începutul anilor 1930 a lovit și economia Fondului, obligând ca, pentru achitarea salariilor, să se recurgă la efectuarea unor împrumuturi mari, în contul vânzării ulterioare a lemnului. În 1934, s-a contractat un împrumut de 80 000 000 lei la Creditul Agricol Ipotecar, deși mai era unul neachitat, contractat cu C.E.C., în valoare de 9 000 000 lei. Pentru a face față ratelor scadente, dar și dobânzilor destul de mari, s-au contractat vânzări de lemn cu firmele „Bitter și Rosenkranz”, „Infor”, „David Gottlieb” și „Bradul Bucovinei”, „Feivel Laufer” din Gura Humorului, „Fischeler” și „Wildmann” din Cernăuți. Aceste firme, profitând de situația economică grea a Fondului, au negociat la cele mai mici prețuri, au amânat achitarea sumelor, socotind și dobânda în preț. La insistențele mitropolitului Visarion, Fondul Bisericesc a cerut rediscutarea contractelor, firmele, până la urmă, trebuind să plătească majorări, în valoare de 8 560 000 lei. Firma „Bradul Bucovinei” (Gottlieb Scharf et Co.) s-a opus, dar, în cele din urmă, politicienii care erau în spatele acestei afaceri au trebuit să cedeze, oferind 1 700 000 lei, suprapreț convenit pentru lemnul ce-l mai avea de ridicat, renunțând la pretențiile referitoare la suma de 1 600 000 lei, pentru care era deschisă acțiune în Justiție. Numai de la acest capitol, mitropolitul a reușit să recupereze o sumă de circa 12 000 000 lei²⁰.

Băile de la Vatra Dornei ofereau Fondului Bisericesc mari posibilități de recuperare a investițiilor făcute aici, deoarece Mitropolia Bucovinei era proprietara izvoarelor de apă minerală și a depozitelor de nămol. Fiind puțin interes, multe din construcțiile proprietate a Mitropoliei au ajuns în paragină, nefiind valorificate la întregul lor potențial

Rezultând din vânzarea cazarmilor o frumoasă sumă, dar și existând dorința de a investi acești bani tot în imobile producătoare de venituri, mitropolitul Visarion fixează ca 50 000 000 de lei din această sumă, să fie investiți în refacerea băilor. Hotelul nr. 1 a fost transformat complet, amenajându-se la subsol cabine de tratament, introducându-se încălzirea centrală. Cazinoul a fost refăcut, transformându-se terasa într-un restaurant, cu mobilier complet nou, iar celelalte încăperi au fost complet renovate. Aceleași lucrări s-au făcut și la Hotelul nr. 2, preconizându-se extinderea acestuia. De asemenea, o grijă deosebită a acordat îmbunătățirii actului

¹⁸ *Fapte și gânduri...*, p. 24.

¹⁹ *Ibidem*, p. 25.

²⁰ Mitropolia Bucovinei, *Fapte și gânduri pentru Biserica Bucovinei*, p. 34–35.

medical, utilându-se din nou cabinetele medicale. În același timp, s-au stabilit importante reduceri de prețuri pentru salariații Mitropoliei și ai Fondului Religionar. Din calculele sumare făcute, rezultă că numai pentru aceste lucrări s-au cheltuit circa 17 000 000 lei²¹.

Pe aceeași linie a investițiilor profitabile pentru Fondul Bisericesc, se inițiază construirea fabricii de lăzi de la Falcău, iar începând cu anul 1939, s-a început construirea unei fabrici de cherestea la Seletin, investindu-se, pentru început, suma de 3 000 000 lei.

Cu totul discutabilă a fost investiția făcută, însă, prin achiziționarea casei Dori Popovici²², cunoscut om politic, cu mari merite în istoria Bucovinei. Aflându-se într-o situație grea, acesta era determinat să vândă casa unor creditori străini, lucru care i s-a părut imoral mitropolitului Visarion. A decis cumpărarea casei, cu suma de 2 800 000 de lei, achitând și reparațiile (471 000 lei), permițând fostului proprietar să locuiască pentru tot restul vieții în acest imobil, folosind și chiria ce s-ar fi cuvenit Fondului Bisericesc. Foștii adversari politici ai lui Dori Popovici, deși cunoșteau meritele sale pentru națiune, nu au întârziat să facă din aceasta un cap de acuzare împotriva mitropolitului, susținând că prin aceasta s-a făcut o pagubă nepermisă averii Fondului²³.

În vederea încurajării creșterii economice a provinciei, de comun acord cu Banca Națională, în 1938, s-a luat inițiativa înființării „Băncii de Nord”, cu un capital de 30 000 000 lei, la care Fondul Bisericesc a participat cu 10 000 000 lei, restul fiind vărsat de „Creditul Industrial” din București²⁴.

Modernizarea exploatărilor miniere a fost un alt capitol de prioritate. Acum, producția de mangan înregistrează o creștere de peste 10 ori față de 1935. Pentru valorificarea superioară a minereurilor, s-a înființat un laborator de cercetări la Iacobenii, reorganizându-se totodată și atelierul de reparații pentru utilajele Fondului Bisericesc. Punerea în exploatare a zăcămintelor de pirită de la Fundul Moldovei, precum și pregătirile pentru exploatarea zăcămintelor de galenă argintiferă și blendă de zinc de la Cârlibaba, de asemenea, au devenit posibile datorită programului clar de investiții propus de mitropolit²⁵.

Importante venituri pentru Fondul Bisericesc au început să fie înregistrate după investițiile făcute la iazurile Fondului de la Cozmeni, unde cele 38 de heleștee, cu un luciul de apă de 140,37 ha, au fost reamenajate și repopulate cu crap. La Argel, în 1938, a fost construită o păstrăvărie modernă (investiție de 300 000 lei), urmată de modernizarea celor de la Marginea, Putna, Valea Putnei și Vatra Dornei²⁶.

²¹ *Instrucțiuni...*, F.O./1938, p. 135–136.

²² Dori (Dorimedont) Popovici (1873–1950) a fost secretar de stat la Interne în guvernul provizoriu al Bucovinei (1918) și mai apoi ministru secretar de stat (1921, 1926–1927). A murit în închisoarea de la Sighet.

²³ Contractul de vânzare-cumpărare a fost încheiat la 20 februarie 1937. Drept mulțumită pentru ajutorul dat, Dori Popovici se va dovedi un constant vrăjmaș al Mitropolitului Visarion.

²⁴ *Averile bisericesti din Bucovina...*, p. 62.

²⁵ *Ibidem*, p. 68.

²⁶ *Ibidem*, p. 69.

Gospodărirea vânatului, de asemenea, a stat în atenția mitropolitului Visarion, deoarece era convins că și prin această acțiune pot fi obținute venituri pentru Fond. În acest sens, a hotărât exploatarea în regie proprie a vânatului, revizuiind vechile contracte de vânatoare, fixându-se pe teren unitățile de vânatoare²⁷. De voie, de nevoie, a modernizat și pavilionul de vânatoare regal de la Poiana-Ițcani, deși acesta era administrat de Oficiul Vânătorilor Regale.

O reușită însemnată a mitropolitului Visarion este și obținerea, pe seama Fondului Bisericesc, a despăgubirilor pentru pagubele suferite în urma aplicării Legii pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane, din 7 aprilie 1934. Urmărind consolidarea economică, după anii marii crize, Statul Român a adoptat această lege prin care datoriile se reduceau cu 50–70%, restul urmând să se achite într-o perioadă de 17 ani, cu o dobândă de 3%. Fondul Bisericesc avea depuneri în bănci mici, deoarece acestea ofereau o dobândă mai mare. O dată aplicată această lege, multe din acestea și-au pierdut capitalul, fiind în imposibilitate de plată. Totodată, parohiile din Bucovina, care aveau plasate rezervele lor în astfel de unități, au pierdut toate sumele. Recuperarea sumelor pierdute a fost posibilă deoarece Mitropolia Ardealului reușise să-i convingă pe guvernanți de necesitatea acordării despăgubirilor, asemeni celorlalte instituții. Mitropolitul Visarion intervine și, prin Înalțul Decret Regal nr. 2 848 din 8 iulie 1937, reușește ca, alături de Patriarhia Română, Mitropolia Ungrovlahiei și organizațiile culturale ortodoxe din Bucovina, să primească cuvenitele despăgubiri²⁸.

Fără îndoială, una din cele mai mari realizări ale Mitropolitului Visarion este reînființarea Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului, desființată sub presiunea greco-catolicilor, adăpostiți sub pulpana oștilor austriece²⁹.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1 874, din 14 iulie 1937, publicat în „Monitorul oficial” nr. 167 din 23 iulie 1937, s-a reînființat vechea Episcopie Ortodoxă a Maramureșului, cu ziua de 1 iulie 1937, având reședința în Sighet, ca sufragănă a Mitropoliei Bucovinei și cu jurisdicție asupra mănăstirilor, bisericilor și poporului drept credincios din protopopiatele Sighet, Baia Mare și Satu Mare. Acest Jurnal al Consiliului de Miniștri a fost sancționat de regele Carol al II-lea, prin Înalțul Decret Regal nr. 2 971, din 23 august 1937, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 194, din 24 august 1937.

Toate aceste acte normative se bazează pe hotărârea Sfântului Sinod, din 17 iunie 1937, care lua în considerare oferta Mitropoliei Bucovinei, stabilea că „Mitropolia noastră din Bucovina – care dispune acum de mijloace mulțumitoare – este hotărâtă a lua asupra-și imediata organizare a centrului episcopesc din Sighet,

²⁷ *Regulamentul pentru administrarea și exploatarea vânatului din pădurile Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei* a fost discutat și aprobat în Comitetul de direcție al Fondului, la 20 iunie 1936.

²⁸ I.D.R., nr. 2 848 din 8 iulie 1937, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 168 din 24 iulie 1937, p. 1.

²⁹ *Un mare act istoric al Mitropoliei Bucovinei: Prima adunare eparhială a Episcopiei Maramureșului în Cernăuți*, în F.O. a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei, anul LXIX, nr. 20, 15 decembrie 1937, p. 304.

unde va face Catedrală, reședință episcopală, va lua în buget plata unui Episcop, a consiliului eparhial și a personalului necesar unei normale funcționări a Episcopiei și va clădi deocamdată și alte zece biserici în comunele cu un număr mai însemnat de creștini ortodocși”. Același lucru îl stabilește și Jurnalul Consiliului de Miniștri din 14 iulie, în art. 4, alin. 2: „Mitropolia Bucovinei ia asupra sa toate celelalte cheltuieli necesare înființării și funcționării noii episcopii a Maramureșului, până la 1 aprilie 1938, când urmează a fi prevăzute în bugetul Statului”³⁰.

Deși era început de toamnă, Mitropolia Bucovinei pune la dispoziția Consiliului Eparhial al nou înființatei Episcopii suma de 1 000 000 lei, pentru construcții de biserici, sumă folosită astfel: a) Protopopiatul Maramureș: Valea Hotarului: 100 000 lei; Vișeu de Sus: 120 000 lei; Poenile de sub Munte: 60 000 lei; Cuhea: 10 000 lei; Ferești: 10 000 lei; b) Protopopiatul Satu Mare: Cămârzana: 100 000 lei; Gelu: 50 000 lei; Ianculești: 50 000 lei; Văgaș: 40 000 lei; Horea: 35 000 lei; Lazuri: 35 000 lei; Livada: 35 000 lei; Col. Paulian: 20 000 lei; c) Protopopiatul Baia Mare: Văleni: 100 000 lei;

Pentru construcții de case parohiale s-au acordat: Livada: 40 000 lei; Horea: 30 000 lei; Arduș: 38 650 lei; Plopiș: 40 000 lei.

Pe lângă aceasta, s-a mai alocat 1 000 000 de lei, pentru procurarea materialelor de construcție la catedrala episcopală din Sighet și 200 000 de lei, pentru cheltuielile de organizare ale noii episcopii³¹.

Mitropolitul Visarion a înțeles însă că mult mai importantă, pentru apărarea românismului în această parte de țară românească, este formarea conștiințelor ortodoxe. Așa se face că au urmat măsuri cu caracter misionar-pastoral: 1) Pentru toți elevii ortodocși din școlile primare, Mitropolia a dăruit cărți de religie necesare, în mod gratuit; 2) În fiecare parohie s-au trimis, săptămânal sau bilunar, câte 20–30 exemplare din revista „Credința”; 3) S-au împărțit peste 5 000 de cruciulițe cu panglici tricolore; 4) S-au acordat zece burse pentru elevii din noua eparhie la Școala de Cântăreți din Cernăuți; 5) S-au acordat trei burse pentru elevii de curs secundar din noua eparhie; 6) S-au trimis trei misionari în cele trei protopopiate ale eparhiei; 7) S-a trimis profesor de religie pentru școlile secundare din Sighet, salarizat de Mitropolie; 8) S-au organizat diferite conferințe publice cu intelectuali trimiși și finanțați de mitropolie; 9) S-a alcătuit un cor pentru biserica episcopală din Sighet; 10) S-au trimis trei rânduri de veșminte pentru biserica din Sighet; 11) S-a reparat capela din Sighet; 12) S-au luat măsuri pentru completarea posturilor vacante cu preoți salariați de Mitropolie; 13) S-a inițiat un program de ajutorare pentru înzestrarea bisericilor din Maramureș cu veșminte, obiecte bisericești și icoane, provenite din donații ale parohiilor mai avute din eparhia Bucovinei; 14) S-a trimis, în dar, fiecărui preot, câte un *Nou Testament*; 15) S-a pus piatra de temelie la catedralele din Sighet, Baia Mare și Satu Mare³².

³⁰ Jurnal al Consiliului de Miniștri, nr. 1 874, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 167, din 23 iulie 1937.

³¹ *Un mare act istoric al Mitropoliei Bucovinei. Prima adunare eparhială a Episcopiei Maramureșului în Cernăuți*, F.O., nr. 20 din 15 decembrie 1937, p. 297–316.

³² *Ibidem*, p. 313.

Problema unui sediu corespunzător pentru Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina nu era una nouă. Încă din vremea stăpânirii austriece, vechiul sediu era neîncăpător, încercându-se diverse soluții pentru obținerea mijloacelor necesare construirii unui sediu demn.

Marele român Iancu Flondor nu putea să fie nepăsător față de această cerință, care, în cele din urmă, se constituia într-o problemă de demnitate națională, căci toate celelalte naționalități ale Bucovinei aveau case naționale impozante. La 12 aprilie 1919, în calitate de ministru delegat, el comunică Societății pentru Cultură hotărârea Consiliului Național Român, de a se ceda un teren clădit între Piața V. Alecsandri – General Zadik și str. Universității, în suprafață de 64 ari și 65 mp, pentru a se construi Palatul Țării Bucovina. Societatea trebuia să asigure plata sumei de 702 000 de coroane. Societatea pentru Cultură avea construită în comuna Măreței, județul Suceava, o școală particulară, un edificiu din piatră, cu un etaj, pe care a oferit-o în schimb pentru acest teren, predarea făcându-se la 17 iunie 1919, în prezența lui George Tofan, secretar pentru instrucția publică. Predarea terenului din Cernăuți s-a făcut la 4 septembrie 1921, prin dr. Isidor Stefanelli, procurator de finanțe. Ministerul de Finanțe și cel Domeniilor urmau să promoveze un proiect de lege, pentru aprobarea acestui schimb.

Guvernul Averescu, sub care se făcuse acest aranjament, a căzut, iar guvernul național liberal, la stăruința lui Ion Nistor, nu mai aduce în discuția Parlamentului acest proiect, deoarece istoricul se simțise lezat că nu i s-a încredințat conducerea Societății. Mai mult, la stăruințele lui I. Nistor, acest teren este confiscat, trecându-se de formă în proprietatea Universității, în fapt fiind încredințat pentru folosință unui partizan politic, A. Doroftei.

Situația a rămas așa până în 1926, când I. Petrovici prezintă Parlamentului legea privitoare la acest schimb. I. Nistor, observând că îi scapă prada, cere includerea în lege a unei clauze: „În proiect se mai prevede dispoziția impusă la intervenția stăruitoare a d-lui I. Nistor, că Societatea este obligată a începe construcția Ateneului în termen de 6 ani și a o termina în cel mult 10 ani de la data promulgării legii. În caz de nerespectare a dispozițiilor de mai sus, precum și în caz de lichidare a Societății, terenul cu întreaga construcție de pe dânsul să revină de drept în proprietatea Ministerului Instrucțiunii, în primul caz restituindu-se Societății valoarea localului din Măreței, iar în al doilea, fără drept de despăgubire”³³.

Legea a fost votată la 13 aprilie 1927, iar Societatea pentru Cultură a fost repusă în drepturi la 2 iulie 1927. I. Nistor face opoziție în Senat, dar și declanșează un proces, respins de toate instanțele. Marele om de cultură I. Nistor strecoară în ultima noapte a ultimei sesiuni parlamentare, din primăvara lui 1928, o lege prin care se anulează dreptul de proprietate al Societății pentru Cultură și transcrie proprietatea pe numele Universității din Cernăuți³⁴. A fost nevoie de intervenția

³³ C. Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1942). La 80 de ani. Istoric și realizări*, Cernăuți, 1943, p. 266.

³⁴ *Ibidem*, p. 267.

Înaltei Curți de Casație, Secțiile Unite, pentru ca această lege să fie declarată neconstituțională, la 30 octombrie 1930.

Atunci, I. Nistor recurge la alt procedeu de a împiedica realizarea acestui vis al românilor cernăuțeni. Arendând terenul lui A. Dorotei, pe 10 ani, înscrie acest lucru în tabula cadastrală și îl sfătuiește pe acesta să depună, chiar în ziua pronunțării deciziei Curții de Casație, suma de 385 000 de lei la casieria Universității, pentru a nu fi obligat să facă acest lucru la Societatea pentru Cultură. După un alt șir de procese, abia la 27 iunie 1935, arendașul a fost evacuat cu forța de pe acest teren. Dar termenul, înscris în legea din mai 1927, se împlinea în 1933, iar cei 10 ani în care construcția trebuia terminată se apropiau de sfârșit. Cererea Societății, ca termenul să fie prelungit la 15 ani, a fost primită de guvernul Iorga și de Camera Deputaților, dar a fost împiedicată de I. Nistor să fie discutată în Senat.

Proiectul atrage atenția mitropolitului Visarion, care sesizează importanța realizării lui și, cu sfatul prof. univ. Alexianu, oferă colaborarea Fondului Bisericesc în realizarea acestui obiectiv. Astfel, s-a încheiat următoarea:

„Convențiune

Între Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina (numită în această convenție Societatea pentru Cultură)” cu sediul în Cernăuți și Fondul Bisericesc Ortodox Român al Mitropoliei Bucovinei (numit Fondul Bisericesc) cu sediul în Cernăuți, se încheie astăzi următoarea convențiune:

1) Părțile contractante convin să clădească împreună în Cernăuți Palatul Cultural Național, destinat în întregime și pentru totdeauna exclusiv scopurilor culturale ale națiunii române și trebuințelor Fondului Bisericesc în partea ce revine Fondului.

2) Pentru realizarea acestui scop, Societatea pentru Cultură – în calitate de proprietară a terenului din Cernăuți, așezat între Piața V. Alecsandri, Str. General Zadik și Str. Universității, format din corpurile fonciare: fasc. Nr. 2 033, constând din parcelele de clădire 15/2 și 15/3; fasc. 2 360 cuprinzând parcele de clădire 72/2 în care s-au încorporat și parcelele 15/1 și 75/7 precum și fasc. Nr. 2 574 cu parcele de clădire 75/6 și 15/6 – toate aceste fascicule aparținând Cărții Funduare din Cernăuți – cedează în plină proprietate, liber de orice sarcină Fondului Bisericesc, în condițiunile ce urmează, o jumătate din terenul descris mai sus și rămas neexpropriat pe care Societatea pentru Cultură îl destină ridicării Palatului Cultural.

Partea cedată Fondului Bisericesc se va limita prin Str. Universității, Str. General Zadik și o linie dreaptă întinsă între Casa Evreiască și Str. General Zadik, înjumătățind terenul arătat. Se va întocmi un plan de parcelare care, semnat de ambele părți, va face parte integrantă din prezentul act, urmând a se întabula, conform articolului 13 din convenție.

3) Fondul Bisericesc, pe de altă parte, va ridica construcția Palatului Cultural pe suprafața întregului teren și după planurile de construcție, formând și ele parte integrantă din această convenție, în care scop va investi capitalul necesar, de cel

puțin 40 000 000 lei, leul socotindu-se conform Legii de stabilizare din 7/II 1929, M.O. nr. 30 bis.

Totodată, se îndatorește Fondul Bisericesc să completeze acest capital cu sumele ce nu ar ajunge, pentru terminarea construcției până la cheie, după planul convenit între ambele părți.

4) Considerând că, potrivit articolului 3 din Legea din 20 mai 1927, Societatea pentru Cultură este oprită a înstrăina terenul din cauză, Fondul Bisericesc își ia obligațiunea să obțină abrogarea art. 3 din citata lege.

Dacă Fondul Bisericesc nu va putea obține abrogarea prohibițiunii de înstrăinare din această Lege, Societatea pentru Cultură convine să intre în această convențiune în următoarele împrejurări:

Fondul Bisericesc investește capitalul conform punctului 3 din prezenta convențiune, grevând imobilul cu o ipotecă pe 99 de ani, până la concurența sumei investite; această sumă se va amortiza în termenul de mai sus, după un plan de amortizare, ce se va întocmi. După terminarea clădirii, Fondul Bisericesc va primi spre folosință jumătate din imobil, construit conform planurilor, pentru trebuința sa. Chiria ce ar urma să plătească Fondul Bisericesc, pentru partea din imobil cedată spre folosință, se va scădea din suma investită și amortizabilă în 99 ani.

5) Construcția Palatului Cultural va începe în primăvara anului 1937 și se va termina la 11 noiembrie 1938.

Societatea pentru Cultură se obligă să predea, cel mai târziu la 1 aprilie 1937, terenul de construcție, liberat de chiriași, spre a se putea începe construcția, contrar, termenul de sfârșirea a lucrării se va amâna cu întârzierea.

6) Dacă Fondul Bisericesc nu va termina construcția înăuntrul acestui termen, Societatea pentru Cultură va trebui să-l someze ca să isprăvească clădirea, acordându-i pentru aceasta un termen de trei luni.

Dacă Fondul Bisericesc, în afară de cazul de forță majoră, nu va respecta acest termen, Societatea pentru Cultură va fi în drept să isprăvească Palatul pe cheltuiala și riscul Fondului Bisericesc sau să ceară Fondului Bisericesc să avanseze Societății pentru Cultură sumele necesare pentru terminarea construcției potrivit planului.

7) Palatul Cultural, conceput ca o operă arhitectonică românească monumentală, va trebui să fie construit din același material și în același timp pentru ambele părți, după un plan unitar, aprobat de ambele părți.

8) Sala festivă, ce urmează să fie construită în Palatul Cultural și înzestrată cu tot mobilierul și decorația, se exceptează de la împărțirea clădirii între cele două părți.

Ea rămâne proprietatea Societății pentru Cultură, Fondul Bisericesc putându-o folosi pentru adunările sale cu preferință.

9) În Palatul Cultural se vor construi apartamente și prăvălii pentru fiecare din părțile contractante, după indicațiile lor și înțelegere reciprocă.

10) Dacă una din părți ar construi pe terenul în cauză, după terminarea Palatului Cultural, o nouă clădire, un nou etaj, un nou adaos pentru sporirea

veniturilor sale, sau în orice alt scop, aceste[a] se vor împărți, de asemenea, între părțile contractante, în mod egal.

Atât construcția cea nouă, cât și împărțirea ei între părți se va face printr-o prealabilă înțelegere.

11) Pentru cazul că una din părți ar vinde partea sa, cealaltă are drept de preemțiune.

Tot așa, dacă una ar ipoteca sau ar vrea să înstrăineze sub orice formă partea sa, cealaltă parte va fi preferată.

12) Părțile contractante vor putea avea la conducerea și supravegherea construcției, în afară de organele comune, și persoane de încredere.

13) Proprietatea și posesiunea întregului teren rămân asupra Societății pentru Cultură, până la terminarea clădirii la cheie.

În schimb, Societatea își ia obligațiunea ca, din momentul începerii lucrărilor de construcție, să nu greveze, nici să înstrăineze sub nici o formă terenul în cauză și să consimte ca despre această restricțiune să se facă mențiune în registrele funciare.

În momentul terminării construcției, Societatea pentru Cultură va preda Fondului Bisericesc sau Mitropoliei Bucovinei, dacă Fondul Bisericesc va dispune astfel, posesiunea asupra jumătății sus indicate din teren și va întocmi actul prin care Societatea pentru Cultură consimte la încorporarea dreptului de proprietate asupra acestei părți pentru Fondul Bisericesc sau Mitropolia Bucovinei.

14) Ambele părți renunță la dreptul de a ataca această convențiune pentru leziunea de peste jumătate a valorii reale.

15) În viitor, toate chestiunile ce se vor naște între Societate și Fond cu privire la construirea Palatului Cultural se vor rezolva prin înțelegeri scrise direct de conducătorii Societății și ai Fondului.

16) Toate cheltuielile prilejuite de autentificarea și înregistrarea prezentei convențiuni vor fi suportate de Fondul Bisericesc.

Făcut în Cernăuți, 30 noiembrie 1936³⁵.

Nu a fost de ajuns. Proiectul de modificare a legii din 20 mai 1927, prin care erau autorizate părțile contractante să construiască în comun Palatul Cultural, a fost primit favorabil de către miniștrii în drept, iar Consiliul Legislativ l-a avizat favorabil, fiind pregătit și mesajul regal pentru trimiterea lui la Parlament. I. Nistor, beneficiind și de prestigiul său de rector perpetuu al Universității cernăuțene și de ministru, a început din nou să emită pretenții asupra acelei parcele de teren. Societatea pentru Cultură a trebuit să audă din partea acestei persoane că ar renunța, dacă ar primi 10 milioane de lei, bani pe care Societatea nu-i avea însă.

Pe terenul viitoarei construcții se găseau niște chioșcuri, iar chiriașii lor refuzau demolarea. Când, în urma hotărârii judecătorești, s-a început dărâmarea acestor construcții, Chestura Poliției Cernăuți primește un telefon de la ministrul I. Nistor, să oprească operațiunea „până în luna mai 1937, când această chestiune urmează să fie definitiv rezolvată de organele în drept”. Totodată, I. Nistor își

³⁵ *Ibidem*, p. 273–276.

reduce pretențiile la 6 milioane de lei. Văzând că nici așa nu reușește, cade la înțelegere ca Societatea să renunțe la prețul convenit exproprierii unei suprafețe de teren, Fondul Bisericesc să dea Universității 1 milion de lei, iar alte 2 milioane să le dea în avans, urmând a fi acoperite din diverse subvenții. Mitropolitul Visarion, în calitate de conducător al Fondului Bisericesc, acceptă acest aranjament.

La 4 iulie 1937, s-a sfințit locul și a început construcția Palatului Cultural, după proiectul întocmit de arhitectul Horia Creangă, iar execuția a fost încredințată Casei Tiberiu Eremia, firmă specializată, care a câștigat licitația. Până în 1939, s-au cheltuit 85 922 719 de lei³⁶. Lucrările de construcție au fost întrerupte în 1940, fiind finalizate după 1941³⁷.

Vizitând Mănăstirea Putna, Mitropolitul Visarion se declară total nemulțumit de felul în care erau primiți vizitatorii acestui leagăn al românismului: „Pentru a înlătura acest mare neajuns și pentru a scoate în același timp această lume din zidurile mănăstirii, care trebuie să fie destinată numai credinței, reculegerii și pietății naționale, I.P.S.-Sa mitropolitul Visarion a luat inițiativa ca, în afară de zidurile mănăstirii și de poarta de intrare, să se construiască o casă de odihnă, după planurile întocmite de d-l arhitect Ilie Teodorescu din București, casă care să conțină încăperi mari pentru primirea excursiilor, camere pentru vizitatori izolați și o sală de restaurant. Această clădire va satisface toate exigențele; va oferi tuturor cari vor veni să se închine la Putna, pe un preț modest, o găzduire civilizată, va îndepărta din mănăstire viața sgomotoasă a orașului și uneori cu totul nepotrivită cu cerințele vieții mănăstirești”³⁸. Pentru această zidire s-a cheltuit, până în 1939, suma de 2 838 000 de lei³⁹.

Criza de locuințe, dar și puținele posibilități financiare pe care le aveau funcționarii români din Cernăuți, îl determină pe mitropolitul Visarion să inițieze construcția unui imobil cu peste 30 de apartamente, în centrul Cernăuților. Până în 1939, s-au cheltuit aproximativ 7 000 000 de lei.

În perioada 27–29 mai 1939, la Cernăuți, s-a ținut cel de al patrulea Congres național pentru combaterea tuberculozei. Cu această ocazie, mitropolitul Visarion, în numele Mitropoliei Bucovinei, a anunțat donarea către Statul Român – Ministerul Sănătății a hotelului nr. 2, pentru instalarea unui spital modern, precum și suma de 100 000 de lei, pentru utilarea lui⁴⁰.

Construcția avea 40 de camere, fiind un fost liceu, cumpărat de Mitropolie cu suma de 4 000 000 de lei. Donația s-a finalizat în vara lui 1939, asigurându-se prin donație lumina, apa și lemnele pentru încălzit, pentru o perioadă de zece ani.

Pe aceeași linie, a grijii pentru angajați, mitropolitul Visarion propune construirea unui cămin de vară, în stațiunea marină Burnas, pentru angajații

³⁶ *Averile bisericești din Bucovina*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1939, p. 88.

³⁷ Palatul Cultural Național adăpostește astăzi cazinoul ofițerilor ucraineni din Cernăuți.

³⁸ *Fapte și gânduri...*, p. 48–49.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ F.O., 1939, p. 102.

Fondului Bisericesc și ai Mitropoliei. Cumpărarea terenului s-a făcut prin reprezentanții Adunării Eparhiale Nichifor Robu și V. Mironovici, iar planurile au fost încredințate arhitectului Horia Creangă. Este de menționat că mitropolitul nu a așteptat terminarea construcției, ci a trecut la înfăptuirea planului său de refacere a sănătății angajaților. Un comunicat din iunie 1937 anunța: „Înalt Prea Sfinția-Sa mitropolitul Visarion, în dorința de a veni în ajutorul funcționarilor suferinzi de la Fondul Bisericesc, care au nevoie de a-și petrece concediul de vară la o stațiune balneară, a hotărât în ședința Comitetului de direcție din 20 mai a.c. ca Fondul Bisericesc să închirieze o casă de odihnă pentru sezonul întreg al acestui an, în stațiunea balneară Burnas din sudul Basarabiei, unde să poată locui acești funcționari în condițiuni destul de avantajoase”⁴¹.

Am amintit mai sus despre diferendul care a intervenit între Societatea pentru Cultură și Universitatea Cernăuți, datorită ambițiilor politicianiste ale lui Ion Nistor. Mitropolitul Visarion nu a căutat la orgoliile rectorului perpetuu, ci, căutând binele, a propus Universității să construiască localul bibliotecii în prelungirea Palatului Național, propunere respinsă de Senatul Universității. Totuși, mitropolitul acordă o subvenție de 1 000 000 de lei, pe lângă celelalte 2 000 000 pe care se angajase să le achite în contul așa-zisei datorii a Societății pentru Cultură.

Despre eforturile românilor de a avea o „Casă Națională” în Suceava, nu este locul să vorbim aici, dar în 1937, din cauza datoriilor, aceasta era în pericol de a fi vândută. La cererea prof. Eusebiu Popovici, președintele Societății „Casa Națională”, mitropolitul Visarion acceptă înființarea, la 26 septembrie 1937, a asociației „Societatea Culturală din Suceava”, tocmai pentru a menține vie mișcarea culturală românească din fosta capitală a Moldovei. Mitropolia a investit suma de 2 300 000 de lei, luând și obligația mării clădirii și amenajării terenului identificat ca fiind corpul funciar nr. 878, parcela cadastrală nr. 528 din Suceava⁴².

Atent la nevoile ivite în Suceava, mitropolitul Visarion constată, cu prilejul vizitei canonice din 1937, necesitatea unui azil de bătrâni și a unei cantine pentru săraci. Ca loc potrivit, a fost identificat imobilul Popovici, pe care Mitropolia îl avea în Suceava, dar beneficiară era doamna Popovici. Aceasta s-a împotrivit construirii acestui azil pe terenul grădinii casei. Tot atunci s-a descoperit că vecină cu acest imobil era casa în care a locuit poetul Bumbac, proprietate a Mitropoliei, deținută fără nici un titlu de un nepot al acestuia, Morar, funcționar din Suceava. Acesta avea dreptul de a-și ridica proprietatea de pe teren, dar a înțeles situația și necesitatea construirii unui azil, așa că a primit suma de 70 000 de lei și a evacuat-o imediat. Un comitet de doamne din Suceava, în frunte cu doamna Pruncul, și-a luat obligația înzeestrării orașului cu o instituție de caritate creștină⁴³.

În colaborare cu consilierul de la Înalta Curte de Casație, Cornel Gheorghian, mitropolitul Visarion a realizat prima Expoziție Epaminonda Bucevschi, fost pictor

⁴¹ F.O., 1937, p. 160.

⁴² *Fapte și gânduri...*, p. 120.

⁴³ *Fapte și gânduri...*, p. 122.

diecezan. Era pentru prima dată când opera acestui important pictor bucovinean era prețuită așa cum se cuvine. Cele patru camere din Palatul Mitropolitan erau menite a se constitui într-un Muzeu Bucevschi⁴⁴.

Pentru a veni în sprijinul monahiilor care țineau de Mănăstirea Sucevița, din inițiativa mitropolitului, se construiește un atelier de țesut covoare, pentru care s-a cheltuit suma de 656 393 de lei.

Cea mai veche Societate studențească din Bucovina, „Junimea”, condusă atunci de doctorandul în drept Petre Cârciu, a intenționat să-și construiască încă un etaj la clădirea pe care o avea în Cernăuți. Banii adunați după război, peste 1 000 000 de lei, au fost depuși în bancă, care a intrat în faliment. În felul acesta speranțele studenților de a avea un cămin al lor păreau irealizabile. Mitropolitul Visarion înțelege nevoia studenților așa că, în urma analizei atente a situației și în urma stăruințelor prof. G. Alexianu, aprobă un ajutor de 500 000 de lei în acest scop, cu condiția de a se prezenta un plan de construcție. Mai mult, mijlocește la Ministerul de Finanțe pentru ca suma pierdută de studenți, prin aplicarea Legii Conversiunii, să fie trecută printre sumele păgubite de biserică și astfel, studenții au fost despăgubiți de stat „prin emiterea de rentă tranșă tip A 4,1/2% de consolidare”. Însemnătatea faptei răzbate din cronica vremii: „Dar acest gest al I.P.S.-Sale a avut darul să supere multă lume; comentarii de tot felul pentru un fapt care era de datoria bisericii să-l facă. Regretăm că acest gest a putut să le cauzeze neplăceri studenților, regretăm că Universitatea Populară din Câmpulungul Bucovinei, condusă de soc. «Junimea» n-a mai putut să-și țină cursurile de vară din anul acesta, din pricini pe care nu le cunoaștem; dar nădăjduim că studenții vor ști să primească cu resemnare aceste mici nemulțumiri momentane și-și vor spori cu toții puterile de muncă pentru a înfăptui nu numai «Casa Junimii», ci fiecare societate studențească să-și aibă casa ei, cu tradițiile și amintirile ei, unde viața studențească să se desfășoare în armonia și în ritmul de viață al nației întregite”⁴⁵.

Nu poate fi trecută cu vederea nici implicarea financiară în proiecte de interes social și național, cum ar fi: 1) Ridicarea monumentului regelui Ferdinand I – 100 000 lei; 2) Terminarea clădirii Cercului Militar Cernăuți – 100 000 lei; 3) Soc. „Principele Mircea” întemeiază o grădiniță de copii la Roșa, Mitropolia acordă 50 000 lei; 4) Pentru mărirea Internatului Ortodox de Fete al Societății „Doamnelor Române” – 550 000 lei; 5) Internatele școlare din Rădăuți, Suceava, Siret cer ajutor, iar Mitropolia acordă peste 200 000 lei; 6) Lemne, gratuit, pentru încălzirea căminelor și cantinelor studențești; 7) Inaugurarea bustului arhitectului Iosif Hlavka, la 28 octombrie 1937.

Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, publicată în „Monitorul oficial”, nr. 82, din 29 iulie 1919, institua sub autoritatea Ministerului Cultelor și Artelor o comisie a monumentelor istorice, cu sediul în București, având trei secțiuni regionale: la Cernăuți, Cluj și Chișinău.

⁴⁴ Comemorarea pictorului diecezan Epaminonda Bucevschi, F.O., 1937, p. 231–233.

⁴⁵ *Fapte și gânduri...*, p. 95.

Comisiunea monumentelor istorice, secția Cernăuți, avea în evidență: – Mănăstiri: 5; – Biserici: Protopopiatul Arbore – 15; Protopopiatul Câmpulung: 2; Protopopiatul Ceremușului – 10; Protopopiatul Cernăuți – 20; Protopopiatul Humorului – 9; Protopopiatul Nistrului – 13; Protopopiatul Rădăuți – 8; Protopopiatul Siret – 13; Protopopiatul Storojineț – 13; Protopopiatul Sucevei – 22; Biserici armeano-orientale – 5; Monumente profane – 11.

Cele 131 de monumente au cerut eforturi financiare deosebite, multe având de suferit din cauza indifferenței cu care au fost tratate. Încă din 1936, mitropolitul Visarion a pus la dispoziția Comisiei Monumentelor Istorice suma de 3 000 000 lei, pentru începerea lucrărilor de restaurare a monumentelor istorice din Bucovina: a) Biserica Sf. Dumitru din Suceava, după un deviz întocmit de arh. Teodoru, aprobat la 20 august 1937, a necesitat ample lucrări. Astfel, în anii 1937 și 1938, s-a cheltuit suma de 300 731 lei, iar pentru anul 1939 era prevăzută suma de 890 000 lei; b) Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, după devizul alcătuit de același arhitect al Comisiei Monumentelor necesita, la o primă evaluare, suma de 493 00 lei; în cursul anilor 1937 și 1938, s-au cheltuit 404 705 lei, rămânând de executat în 1939 lucrări în valoare de 70 000 lei; c) Biserica Sf. Treime din Siret necesita lucrări preliminate la o valoare de 425 000 lei. În anul 1937, s-au cheltuit 350 392 lei, iar în 1938, suma de 36 864 de lei, în timp ce pentru anul 1939 erau prevăzute 210 000 lei; d) Biserica Sf. Onufrie (Mănăstioara) a necesitat suma de 155 106 lei în 1937, în 1938, 39 668 lei, iar pentru anul 1939, au fost prevăzute 420 000 lei; e) Pentru Biserica Arbore s-a cheltuit, în 1937, suma de 75 000 lei; f) Biserica Burdujeni-Târg avea în vedere executarea unui deviz în valoare de 900 990 lei. În 1938, Mitropolia a acordat 100 000 lei pentru procurarea tablei de cupru, iar pentru 1939 erau prevăzute alte 100 000 lei; g) Mănăstirea Sucevița a primit, pentru repararea chiliilor, suma de 704 839 lei, în 1936; h) Sume importante au primit, din fondurile Mitropoliei, Biserica „Sf. Înviere” din Suceava, Biserica „Sf. Nicolae” Suceava, Mănăstirea Dragomirna, Biserica și clopotnița Bisericii „Sf. Gheorghe” Suceava.

După evidența publicată în 1939, Mitropolia Bucovinei a cheltuit pentru restaurarea monumentelor istorice sume deosebit de importante: 1919–1925: 4 382 708 lei; 1926–1935: 1 970 617 lei; 1936 – 1 sept. 1939: 3 418 073 lei. Total – 9 771 403 de lei⁴⁶.

Este locul să amintim aici că, în perioada 1936–1939, Mitropolia Bucovinei a acordat și alte importante ajutoare financiare pentru susținerea Ortodoxiei: a) Catedrala Ortodoxă din Satul Mare – 1 000 000 lei; b) Biserica Ortodoxă Română din Ierusalim – 1 000 000 lei; c) Catedrala din Soroca – 2 100 000 lei; d) Catedrala din Hotin – 200 000 lei; e) Catedrala din Tușnad Băi – 100 000 lei; f) Seminarul din Balamad, Patriarhia Antiohiei – 100 000 lei; g) Mitropolitul

⁴⁶ Pentru această chestiune, vezi *Dare de seamă asupra lucrărilor pentru restaurarea bisericilor monumente istorice din Bucovina*, pe anii 1936, 1937 și 1939, în F.O., anul LXXI, nr. 8, 1 august 1939, p. 152–158.

Eulogie, pentru Internatul Teologic din Paris – 50 000 lei; h) Mitropolitul Hrisostom, pentru „Revista Pan Ortodoxă”, Atena – 50 000 lei; j) R. P. Marti, Facultatea de Teologie din Strassbourg, pentru studenții români – 20 000 lei⁴⁷.

Prin susținerea unor studenți străini la Facultatea de Teologie din Cernăuți, mitropolitul Visarion a făcut cunoscută ortodoxia românească. Amintim aici că, între alții, au studiat la Cernăuți, pe cheltuiala Mitropoliei, studenții: Vodeniciarov Ivan (Bulgaria), Petrov Dumitru (Bulgaria), Hașcar Rudolf (Cehoslovacia), Vintilă Laurențiu (Statele Unite ale Americii), Preot Saricoski Paavo (Finlanda), Barron Patrick (Anglia), Hannah Walton (Anglia), Harris Alan (Anglia)⁴⁸.

Pentru anul financiar 1936/1937, Consiliul Eparhial a distribuit următoarele ajutoare școlilor, internatelor și societăților culturale: 1) Conservatorul de muzică și artă dramatică Cernăuți – 50 000 lei; 2) Muzeul de artă religioasă București – 50 000 lei; 3) Muzeul „Regele Carol II” Cernăuți – 20 000 lei; 4) Cercul Bucovinenilor din București – 20 000 lei; 5) Seminarul Monahal Cernica – 20 000 lei; 6) Gimnaziul Industrial Suceava – 25 000 lei; 7) Liceul Industrial Cernăuți – 10 000 lei; 8) Societatea „Principele Mircea” din Cernăuți – 50 000 lei; 9) Gimnaziul Industrial Rădăuți – 10 000 lei; 10) Școala de meserii Suceava – 10 000 lei; 11) Spitalul „Cantacuzino-Pășcanu” Iași, pentru Capelă – 10 000 lei; 12) Internatul „Vasile Cocârlă” Suceava – 10 000 lei; 13) Internatul „Ștefan cel Mare” din Rădăuți – 10 000 lei; 14) Internatul de băieți din Siret – 10 000 lei; 15) „Tinerimea universitară” din Cernăuți – 10 000 lei; 16) „Ateneul Popular” din Cernăuți – 10 000 lei; 17) „Cercul cultural” C.F.R. Cernăuți – 10 000 lei; 18) Asociația pentru emanciparea femeii pentru școală – 10 000 lei; 19) Societatea „Femeile Române” din Bălți – 5 000 lei; 20) Societatea „Doamnelor Române” din Rădăuți – 5 000 lei; 21) Tennis Club Român Cernăuți – 5 000 lei; 22) Societatea „Salvarea” din Cernăuți – 5 000 lei; 23) Cercul studenților bucovineni „Ciprian Porumbescu” din Iași – 5 000 lei; 24) Cantina Studenților din Cernăuți – 2 000 lei; 25) Asociația P.T.T. Cernăuți – 2 000 lei; 26) Asociația generală a salariaților publici din Cernăuți – 1 000 lei; 27) Azilul infirmilor Cernăuți – 5 000 lei; 28) Sf. Mănăstire Slatina (revista „Iubiți Biserica”) – 2 000 lei; 29) „Pâinea Săracilor” din Suceava – 5 000 lei; 30) Casa Eminescu din Ipotești – 10 000 lei. Total – 397 500 lei.

Pentru a veni în sprijinul tineretului studios, mitropolitul Visarion, pe lângă contribuiri personale, totdeauna discrete, a aprobat numeroase burse și ajutoare de studiu. Cu titlu de exemplu, le redăm în continuare pe cele acordate în anii financiari 1936/1937 și 1938/1939: 1) Ioan Cârdeiu primește o bursă de 3 000 de lei lunar, pentru a se perfecționa în pictură la Școala Superioară de Belle Arte din Veneția; 2) Un student la Școala de Belle Arte din Iași primește o bursă de 1 500 lei; 3) Trei studenți la Politehnică primesc suma de 6 000 lei; 4) Trei studenți în Teologie, suma de 3 000 lei; 5) În afară de acestea, s-au acordat ajutoare studenților universitari în valoare de 80 000 de lei, iar elevilor de liceu, de 60 000 de lei, un total de 258 000 de lei (M 435);

⁴⁷ *Fapte și gânduri...*, p. 62.

⁴⁸ *Ibidem*.

6) Datorită bunelor relații stabilite între mitropolitul Visarion și Misiunea Universitară Franceză din România, directorul acesteia, Georges Dementhon, a pus la dispoziția mitropolitului Bucovinei o bursă de 14 500 franci francezi, pentru un preot care dorește să-și completeze studiile și să se specializeze la o facultate de teologie catolică sau protestantă din Strasbourg sau Montpellier (Franța)⁴⁹; 7) La 18 august 1937, mitropolitul Visarion, împreună cu comitetul de direcție al Fondului Bisericesc, a aprobat crearea a două burse a câte 2 000 de lei lunar, „preferință săraci”, la Secția Silvică de pe lângă Școala Politehnică din București⁵⁰; 8) În anul școlar 1938/1939, mitropolitul Visarion a acordat: 10 burse a 4 500 lei anual pentru Liceul Ortodox „Mitropolitul Silvestru” din Cernăuți; 10 burse a 4 500 lei pentru elevii Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava; 10 burse pentru elevii Liceului de Fete „Elena Doamna” din Cernăuți; 6 burse a 4 500 lei pentru Internatul Liceului Industrial de Fete din Cernăuți; 5 burse a 2 700 lei pentru Liceul de Băieți din Câmpulung; 5 burse pentru Liceul de Băieți din Rădăuți; 5 burse pentru Liceul de Băieți Storojineț⁵¹; 9) Pentru Internatul Teologic, în anul școlar 1937/1938 s-au stabilit 40 de burse, câte 10 pentru fiecare an de studiu⁵²; 10) Se acordă 4 burse pentru Colegiul „Sf. Vasile” din Strasbourg, pentru cei care vor să se specializeze⁵³. Au plecat pr. Marian Dumitrescu, diacon Boris Totoescu, Valerian Marti și pr. D. Mateiciuc⁵⁴.

Nu poate fi trecută cu vederea redobândirea bisericii românești din Lwow și a Bisericii „Învierea” din Suceava, ctitorie a Doamnei Maria Rareș, dată în folosință de ocupantul austriac rutenilor greco-catolici.

Reamintim că, în 1935, situația Fondului Bisericesc al Bucovinei era dezastruoasă, salarii neplătite, pensii restante⁵⁵. Toate au fost achitate la zi. Reorganizarea acestei instituții a însemnat mai întâi de toate o luptă îndârjită pentru eliminarea amestecului politicianilor în administrarea ei, lucru care a nemulțumit profund pe cei care ajunseseră să se considere stăpâni ai veniturilor acestui Fond.

Cu complicitatea regelui Carol al II-lea, așa cum vom vedea mai jos, mitropolitul Visarion este înlăturat, oficial anunțându-se demisia sa.

Retras la Vovidenie, este chemat să conducă Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria (16 noiembrie 1942 – 14 decembrie 1943), unde desfășoară o activitate umanitară apreciată astăzi și de istoricii ruși⁵⁶. Revenit la mănăstirea sa de suflet,

⁴⁹ F.O., 1937, p. 162.

⁵⁰ F.O., 1937, p. 212.

⁵¹ F.O., 1938, p. 281.

⁵² F.O., 1937, p. 250.

⁵³ F.O., 1937, p. 250.

⁵⁴ F.O., 1938, p. 43.

⁵⁵ Pentru cei interesați, menționăm lucrarea *Procese-verbale ale ședințelor Adunării Eparhiale din 31 martie până la 1 aprilie și din 26 și 27 iunie 1936*, Cernăuți, 1936.

⁵⁶ Interesante considerații asupra activității sale în Transnistria vor apărea în studiul *Lucrarea misionară peste Nistru*, publicat în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LIX, nr. 9–10, septembrie–octombrie 1941, p. 621–636. De asemenea, se pot consulta cu mult folos: Adrian Nicolae Petcu, *Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria*, în „Dosarele istoriei”, anul VII, nr. 75, 2002, p. 17–25; Olivian Verenca, *Administrația civilă română în Transnistria 1941–1944*, București, Editura Vremea, 2000.

Neamț, și apoi la București și la Mănăstirea Cernica, mitropolitul Visarion Puiu asistă cu strângere de inimă la cumplitele bombardamente americane. În august 1944, este trimis la Zagreb, ca delegat al patriarhului la hirotonirea unui episcop ortodox⁵⁷.

Marea trădare de la 23 August 1944 îl surprinde la Viena, unde se oprișe pentru consultarea unui medic. Se hotărăște să rămână în exil. Până în toamna anului 1945, locuiește la Viena, fiind apoi internat în lagărul din Salzburg. Ajutat de Papa Pius al XII-lea și de Cardinalul Tisserand, se stabilește la Mănăstirea Maguzzano, în perioada 27 octombrie 1945 – 13 iunie 1947. Pleacă apoi în Elveția, iar din prima parte a anului 1949 și până la sfârșitul său locuiește în Franța.

Fără puțință de tăgadă, mitropolitul Visarion este ctitorul primei eparhii românești din Vestul Europei, lucru sistematic uitat de sinodaliile noastre⁵⁸. Faptul că a refuzat încadrarea într-unul din clanurile politice, care mimau grija față de țara rămasă sub ocupație, i-a atras dușmănia răzbnătoare a acestora.

Adresându-se unui distins conducător al emigrației românești, mitropolitul pribeag al Bucovinei atrăgea atenția asupra unui adevăr dureros: vinovata fărâmițare a forțelor politice care, o dată stabilite în lumea liberă, nu reușeau să-și articuleze un program unic de acțiune și, mai ales, atitudinea indiferentă față de singurul liant capabil să-i unească pe toți românii. Scrisa mitropolitul: „Creștinismul face parte integrantă din ființa noastră națională. El îi reprezintă concepția de viață, cheagul vieții sale individuale și sociale și toată disciplina morală a întregii sale vieți. Deci, cu drept cuvânt, se constată că dezinteresarea de dânsa se datorește artificialității culturii noastre de aproape un veac, cauză a două greșeli săvârșite de conducătorii noștri de ieri: a) neglijarea voită a acestei instituții și b) încercările pripite de a transpune în neamul nostru curente culturale alterate, forme de viață și legiuiri greșit copiate de la popoare din apusul Europei”⁵⁹.

Unitatea creștină a fost una dintre problemele de căpetenie care l-au preocupat încă din perioada studenției bucureștene, în pregătirea și susținerea tezei de licență *Creștinism și naționalitate*. Scrisorile lui Visarion Puiu către patriarhii Ierusalimului, Moscovei și Constantinopolului conțin adevărate planuri de reorganizare și de rezistență împotriva comunismului și accentuatei secularizări.

În țară, Tribunalul Poporului din București, prin Hotărârea nr. 11, din 21 februarie 1946, îl condamnă la moarte. Peste patru ani, la 28 februarie 1950, mitropolitul Nicolae Bălan susține actul de acuzare a mitropolitului Visarion, întocmit după închipuirile sale, urmare căruia este caterisit, pedeapsă anulată de Sfântul Sinod abia la 25 septembrie 1990⁶⁰.

Trecând peste toate acestea, mitropolitul Visarion rămâne soldat credincios neamului său. În 1960, adresându-se frunțașilor politici de la Moscova și Kiev, are

⁵⁷ Vezi Constantin N. Tomescu, *Prietenul meu Visarion Puiu*, Suceava, 2004, p. 53, nota 83.

⁵⁸ Bine că nu uită străinii! Vezi Jean-Paul Besse, *L'Église Orthodoxe Roumaine de Paris au coeur du Quartier Latin*, Paris, D.U.C., 1994.

⁵⁹ D. Stavarache, *Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944–1963)*, Pașcani, Editura Moldopress, 2002, Doc. 107, p. 262.

⁶⁰ *Temei nr. 10* 121/1990, în B.O.R., anul CVII, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1990, p. 189.

curajul să-i cheme la judecata propriilor lor conștiințe: „A doua chestiune privește raportul istoric și politic al vostru cu popoarele vecine înconjurătoare, deci și cu țara mea, România, săvârșit însă nu prin acte de prietenie binevoitoare, ci prin răpire de terenuri, ce dau întregii omeniri întrebări ca acestea: Ce lipsește poporului vostru? Pământ? Dar, împreună cu Siberia, aveți colosala întindere de pământ geografică dintre Marea Baltică și Oceanul Pacific, cuprinzând în el aproape toate felurile de bogății necesare și dorite de oameni. Posibilități comerciale și industriale? Aveți imense și neîmpiedicate de nimeni, cu înlesniri de a le înmulți cu produsele altor țări din Europa, din Asia și din omenirea toată. Dezvoltări științifice și sociale, oricâte ați dori, proprii și de împrumut de la toate popoarele civilizate de pe acest pământ, deci, nimic din trebuințele materiale necesare vieții omenesti nu vă lipsesc. Iar prin creștinism cele mai sublime călăuziri spirituale și morale spre a vă ridica desfășurările vieții mai presus de popoarele lumii. Atunci, atâtea înlesniri având, pentru ce năvăliți asupra popoarelor înconjurătoare vecine și le supuneți prin măsuri nedrepte și îngrozitoare când ele nu vin asupra voastră, nici nu vă cer nimic decât pace[a] și libertatea trebuitoare viețuirii lor?”⁶¹

Suferințele lui între străini au fost enorme, dar spațiul nu ne îngăduie decât să aducem o singură mărturie a vremii: „Lumea mare a exilului, adică membrii fostei familii regale, politicienii de meserie, căpeteniile feluritelor șatre în care suntem învrăbiți, bat tam-tam-ul tricolor, trag clopotele Ortodoxiei (cu un ochi la slămina Vaticanului), jură că nu pot dormi de focul în care se perpelesc compatrioții, dar marile vorbe, fapta lor nu răspunde nici pe departe. Și «prinții», și «domnițele», și «prezidenții» Comitetului și Ligii, și vatafii fostelor partide au parale din belșug; trăiesc confortabil, mașină la scară, umblă de colo-colo pe planetă, susțin puzderie de lachei-aderenți, amici de ambele sexe, subvenționează fițiuci... și toți nu au auzit, până astăzi, că un foarte în vârstă mitropolit român se zbate în cruntă sărăcie, nici unul din acești bogătani nu a rupt, din preaplinul lui, o firimitură cu care să ușureze cele din urmă zile ale supremului nostru păstor”⁶².

În 1964, cu promisiunea din partea Guvernului că i se vor șterge pedepsele, fratele mitropolitului, Constantin Puiu, ajunge să-și îmbrățișeze fratele, convingându-l să se întoarcă acasă. Gândul reîntoarcerii îl stăpânea, de vreme ce, încă din 1962, scria arhim. Victorin Ursachi: „Apropiata mea odihnă de veci să fie, cum doresc, lângă sărmanii mei părinți, în cimitirul din Iași”.

O răceală puternică, complicată în insuficiență cardiacă, pune, la 10 august 1964, capăt suferințelor bunului mitropolit. Este înmormântat din milă de către locuitorii din Viels Maisons-Aisne, în cimitirul romano-catolic, slujit de doi preoți ortodocși ruși. În 1992, este reînhumat în cimitirul Montparnasse din Paris. Nu ar fi de uitat că așa-zise personalități, mult slăvite astăzi, în România derapajelor postdecembriste (Rădescu, Vișoianu, Crețeanu), au cerut, în 1951, expulzarea

⁶¹ Pentru salvarea patriei mele, România. Scrisoare îndreptată frunțașilor politici ai URSS din Moscova și din Kiev, 12 nov. 1960, în vol. D. Stavarache, *Mitropolitul Visarion Puiu...*, p. 319–320.

⁶² Ion Dascălu, *Mare păcat*, în „Troita”, Toronto – Canada, nr. 25, august 1958, p. 3–4, articol reprodus de către D. Stavarache, *Mitropolitul Visarion Puiu...*, Doc. 126, p. 287–288.

mitropolitului Visarion, obținând interdicția, din partea autorităților franceze, de a locui în Paris.

La mormântul lui Don Giovanni de Calabria, canonizat de Sfântul Părinte la 18 aprilie 1999, din mănăstirea Maguzzano de lângă Verona, străjuie un basorelief în care sunt reprezentați Don Gionavi Calabria și Mitropolitul Visarion Puiu al Bucovinei. Biserica Romano-Catolică cinstește pe cel care a refuzat propunerea de a fi făcut cardinal, rămânând ortodox, dar și pe cel care a căutat pe cel părăsit și uitat de cei ai neamului său.

De șase decenii, stăruie însă o ceață bine așezată asupra momentului încheierii misiunii sale la Cernăuți. Deși, de ani buni, se organizează în orașul său natal, Pașcani, „Zilele Visarion Puiu”, cu participare națională și ecumenică, totuși anumite aspecte sunt încă trecute cu vederea, semn că istoricii noștri încă nu au învățat că, în știința lor, nu este căutare la față. Poate și de aceea am ajuns în situația, absolut ridicolă, ca istoria noastră să ne-o scrie străinii.

Aceasta trebuie să fie cauza care a îngăduit să apară, mai aproape de noi, și rânduri ca acestea: „Bun cunoscător al realităților bisericești din Bucovina, Ministerul Cultelor și Artelor a pregătit și un proiect de lege ce avea drept obiectiv un mod mai eficient de administrare a Fondului Bisericesc. De altfel, începând cu 25 noiembrie 1933, Ion Nistor a primit din partea Ministerului Agriculturii și Domeniilor și a Ministerului Instrucțiunii Publice însărcinarea să vegheze la exercitarea controlului statului, posibilitate prevăzută de art. 42 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe din Regatul României, în problemele referitoare la Fondul Religionar al Bucovinei. În această calitate a intrat în conflict cu mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu. Într-un memoriu adresat la 17 februarie 1937, președinției Consiliului de Miniștri, în numele enoriașilor eparhiei bucovinene, mitropolitul Bucovinei era învinuit de afaceri veroase pe seama averilor Fondului și deteriorarea situației acestuia. În acest memoriu mitropolitul era chiar acuzat de intenția de desființare a Eparhiei. Conflictul s-a finalizat prin demisia mitropolitului, acceptată de Sf. Sinod și de regele Carol al II-lea la 12 februarie 1940”⁶³.

Se cuvin câteva precizări asupra acestei opinii.

Delegația primită de Ion Nistor, care făcea parte din Guvernul I. G. Duca (14 noiembrie 1933 – 3 ianuarie 1934), în calitate de ministru de stat, era un abuz, deoarece prin art. 42 al Legii cultelor se stabilea precis că „Statul își exercită dreptul său de control și supraveghere prin Ministerul de Agricultură și Domenii și prin Ministerul de Culte. Ministerul de Agricultură aprobă bugetul anual al Fondului și confirmă numirea personalului tehnic recomandat de administrația lui, iar Ministerul de Culte aprobă repartizarea sumelor prevăzute în buget pentru plata personalului bisericesc, pentru nevoile cultului și pentru susținerea operelor culturale și de binefacere ale eparhiei”. Orice jurnal al Consiliului de Miniștri, care ar fi trecut peste limitele legale impuse de Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, din 1925, nu putea fi tolerat, în condițiile unei normalități

⁶³ Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000, p. 210–211.

legale. Mai mult, mitropolit al Bucovinei la acea dată era Nectarie Cotlariuc, ridicat la demnitatea de mitropolit al Bucovinei de către Partidul Liberal.

A doua jumătate a domniei regelui Carol al II-lea, cu consecințe deosebit de grave asupra viitorului țării, a fost, mai înainte de toate, un timp nenorocit pentru Bucovina. Asupra a ceea ce s-a întâmplat în Bucovina, dar și a ceea ce a trebuit să sufere Biserica Ortodoxă a Bucovinei din partea acestui samsar, care și-a detronat propriul fiu spre a duce desfrâul la desăvârșire pe tronul regal, încă nu s-a spus totul. Ilustrativ este însă tabloul înfățișat de Grigore Nandriș, fost președinte al Societății pentru Cultură, bucovineanul ajuns profesor la Universitatea din Londra: „Ion Nistor era reprezentantul Bucovinei în vechiul Partid Liberal. A reușit să se mențină în toate ministerele prin forța corupției lui Constantinescu Porcu, care l-a botezat în cloaca politică a Bucureștilor. Când a sosit Carol în țară, Partidul Liberal, care-l trimise în exilul binemeritat, după ce batjocorise dinastia și țara cinstite de Carol I și de Ferdinand, l-a repudiat cu hotărâre. I. Nistor a declarat public că mai degrabă își va tăia mâna, decât să semneze vreun act ministerial sub regele uzurpator. Puțin inteligentul Vicoveanu, oportunist mediocru și profitor toată viața lui, a regretat mult zelul său anticarlist, într-un moment când credea că prin aceasta își întărea situația politică. Uitase că Ionel Brătianu era mort și Carol era mai șiret decât politicienii români. Carol [al] II [-lea] a venit în vizită la Cernăuți. În program era un banchet și recepție în reședința mitropolitană. Toată protipendada provincială se zbătea să obțină o invitație la acest banchet. Mă interesa spectacolul acesta cu peisajul uman al banchetului și-i observam cu atenție de la locul meu, la o masă perpendiculară cu masa centrală regală, nu departe de locul regelui, încât puteam urmări nu numai mișcările, ci și expresiile fețelor. Atmosfera nu era nici festivă, nici regală. Fiecare, înghesuit sub plastronul umflat al ținutei de gală, se țintea la fața buhavă a regelui cu buzele cărnoase răsfrânte, care se mișca și el nervos în jilțul central. Știam că I. Nistor, șeful liberalilor bucovineni, făcea eforturi de apropiere de Carol, ca toți ceilalți liberali duciști, dar nu știam pe ce drumuri umblă după iertare și reconciliere. A fost invitat și I. Nistor la banchet, în calitatea lui de la Universitatea din Cernăuți, pe care o înjosisse printr-o politicizare fără scrupule. Această Universitate, devenită trambulina lui politică prin variatele elemente pe care le numise, îi servea de adăpost în opoziție și de club politic când era la guvern. Acum I. N. urmărea împăcarea cu regele așezat în șa de național-țărăniști și l-am văzut intrând umil, cu fața încruntată ca o slugă biciuită, palid și amărât, fără să încerce măcar să puie o doză de demnitate umană. Se găsea mai departe, la o altă masă perpendiculară, dar îi puteam urmări mișcările chinuite. După terminarea mesei, la vin, am văzut într-un moment pe Carol ridicând un pahar și fixându-și ochii pe I. Nistor. Era unul din gesturile chefliilor care închină cu un alt chefliu. Acest gest l-a transformat parcă pe I. Nistor, înviindu-l din morți. Am înțeles semnificația gestului: împăcarea s-a făcut. I. Nistor a intrat însă în guvernul lui I. Duca mai târziu. Ce mijloace au fost folosite, nu cred să știe cineva, dar un alt fapt mărunț poate fi o indicație a multelor căi utilizate de politicieni pentru a intra în grațiile stăpânului. Cam în aceeași vreme, I. Nistor a fost întâlnit pe un vapor dunărean într-o excursie (de) o noapte petrecută în sudul Dunării, la

Cazane. Era dimineața în zori, când vaporul a ajuns la Turmu Severin, iar Nistor, în fața unei cabine, își petrecea timpul întins pe un chaise-long în conversație cu o doamnă, Moruzov, soția șefului spionajului militar. Persoana care l-a surprins (soția mea, care se întorcea pe același vapor dintr-o excursie pe Dunăre – notă la subsolul textului – și a fost prezentată de I. Nistor doamnei Moruzov) nu putea inventa această scenă. Aceste[a] au fost mijloacele lui I. Nistor, om fără calități, dar răbdător și binevoitor de a se menține la putere în cloaca bucureșteană⁶⁴.

O dată realizată împăcarea între I. Nistor și regele Carol al II-lea, se părea că steaua sa politică începe iarăși să urce. În noiembrie 1939, este numit ministru al Cultelor și Artelor, în cabinetul condus de Gh. Tătărașcu.

Lovitura cea mai mare pe care o suferă Biserica Bucovinei, nu a fost durerosul refugiu și răzlețirea personalului, ci falsul act prin care I. Nistor l-a declarat demisionat pe mitropolitul Visarion. Doi ani i-au trebuit pentru organizarea acestei lovituri. O campanie de presă cum nu se poate mai murdară⁶⁵, antrenarea unei părți a

⁶⁴ Grigore Nandriș, *8 ani din viața României (1940–1948). Pagini de jurnal*, ediție îngrijită și prefață de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I. O., 1999, p. 334–335.

⁶⁵ Numai în anul 1937, cu frecvență mai mare în doar câteva luni, ziarul „Glasul Bucovinei”, organul de presă al liberalilor bucovineni, a publicat împotriva mitropolitului Visarion următoarele articole: 1) *Uneltiri zadarnice contra Mitropoliei Bucovinei*, anul XX, nr. 5 000, 6 februarie 1937, p. 1; 2) *Comunicarea d-lui senator Dr. Max Hacman, vicepreședintele Senatului, făcută în ședința Senatului din 4 februarie a.c. cu privire la planul de desființare a Mitropoliei Bucovinei*, anul XX, nr. 5 001, 7 februarie 1937, p. 1–2; 3) *Un credincios, Desființarea Mitropoliei din Bucovina. Cui prodest et cui non prodest?*, anul XX, nr. 5 001, 7 februarie 1937, p. 3; 4) *Dr. Aurel Morariu, Comunicarea d-lui deputat Dr. Aurel Morariu privitoare la încercările de desființare a Mitropoliei Bucovinei făcută în ședința Camerei din 5 februarie 1937*, anul XX, nr. 5 002, 9 februarie, p. 1; 5) *P.S. Episcopul Hotinului apără Mitropolia Bucovinei*, anul XX, nr. 5 002, 9 februarie 1937, p. 1; 6) *Clericul îndurerat, Părinte vitreg*, anul XX, nr. 5 015, 27 februarie 1937, p. 1; 7) *Clericul îndurerat, Mănăstiri închinat?*, anul XX, nr. 5 016, 28 februarie 1937, p. 1; 8) *Dr. Aurel Morariu, Interpelare în chestiunea Mitropoliei Bucovinei și a administrării Fondului Bisericesc*, anul XX, nr. 5 011, 21 februarie 1937, p. 1; 9) *Mare meeting național pentru apărarea Mitropoliei Bucovinei*, anul XX, nr. 5 006, 14 februarie 1937, p. 1; 10) *Un preot bătrân, Criză de „oameni” în Bucovina?*, anul XX, nr. 5 006, 14 februarie 1937, p. 1; 11) *Un cleric, De ce ai candidat, părinte?*, anul XX, nr. 5 017, 2 martie 1937, p. 1; 12) *Dl. Senator Dr. M. Hacman, vicepreședintele Senatului*, anul XX, nr. 5 018, 3 martie 1937, p. 1; 13) *În atenția opiniei publice românești din Bucovina*, anul XX, nr. 5 018, 3 martie 1937, p. 3; 14) *Clericul îndurerat, Mai multă smerenie*, anul XX, nr. 5 020, 6 martie 1937, p. 1; 15) *Călugărul Tolea, În țara Abisinie*, anul XX, nr. 5 021, 7 martie 1937, p. 1; 16) *De ale zilei*, anul XX, nr. 5 021, 7 martie 1937, p. 3; 17) *În sfârșit, s-au găsit oameni*, anul XX, nr. 5 024, 11 martie 1937, p. 1; 18) *Problema Mitropoliei și a Fondului Bisericesc în Parlament*, anul XX, nr. 5 035, 27 martie 1937, p. 1; 19) *Adunarea eparhială are cuvântul*, anul XX, nr. 5 038, 31 martie 1937, p. 1; 20) *Sesiunea Adunării Eparhiale a Bucovinei*, anul XX, nr. 5 038, 31 martie 1937, p. 2; anul XX, nr. 5 039, 1 aprilie 1937, p. 3; anul XX, nr. 5 040, 3 aprilie 1937, p. 4; 21) *Moțiune (depusă de Dr. Eusebie Popovici)*, anul XX, nr. 5 040, 3 aprilie 1937, p. 1; 22) *M. Hacman, Scrisoare deschisă adresată I.P. Sfințitului Mitropolit Visarion al Bucovinei*, anul XX, nr. 5 044, 8 aprilie 1937, p. 1; 23) *Cartea d-lui deputat Dr. Aurel Morariu, Întru apărarea Mitropoliei, a Facultății noastre Teologice și a Fondului Bisericesc Ort.-Rom. al Bucovinei*, recenzie, anul XX, nr. 5 044, 8 aprilie 1937, p. 2; 24) *Avem sau nu avem mitropolit?*, anul XX, nr. 5 120, 31 iulie 1937, p. 1; 25) *Marea bătălie națională?*, anul XX, nr. 5 165, 3 octombrie 1937; 26) *Un membru al Adunării Eparhiale a Bucovinei, Din ale gospodăririi Fondului Bisericesc*, anul XX, nr. 5 167, 5 octombrie 1937, p. 1; 27) *Ca pe vremurile lui Kneaz Potemkin*, anul XX, nr. 5 170, 9 octombrie 1937, p. 1; 28) *Nemulțumirile jăranilor față de administrația Fondului Bisericesc*, anul XX, nr. 5 219, 14 decembrie 1937, p. 2; 30) *Controlul Statului la Fondul Bisericesc*, anul XX, nr. 5 222, 17 decembrie 1937, p. 1. Nu avem pretenția că le-am văzut pe toate, s-ar putea să mai fie și altele, colecția ziarului care ne-a fost la îndemână fiind incompletă.

aristocrației clericale pe care mitropolitul, făcând greșeala cea mai mare a arhipăstoriei sale, o păstrase în funcții, acte de denigrare a ilustruului om al demnității românești. Pentru a masca cât mai plauzibil afacerile sale pe seama Fondului Bisericesc, care au avut o contribuție însemnată în decăderea averii acestui Fond, în anii de criză economică, I. Nistor, profitând de cârdășia cu I. Gh. Duca și, după asasinarea acestuia pe peronul gării din Sinaia (ministru de Interne era Ion Inuleț, specialist în atentate în gările rusești), și apoi a Dr. C. Angelescu, obține din partea Ministerului Agriculturii și Domeniilor precum și a Ministrului Instrucțiunii Publice (care nu avea nici o treabă, în mod legal cu Fondul Bisericesc), reînnoirea delegației prin care era însărcinat să vegheze la felul în care se exercita controlul statului (cf. art. 42 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din Regatul României) asupra Fondului Bisericesc. Delegație care nu a fost reînnoită de nici un alt guvern, pentru că era cu totul ilegală, însă folosită de I. Nistor pentru intervențiile sale partizane. Lăsăm să curgă acum amintirile unui martor al evenimentelor: „Totuși, nedemnii lui potrivnici, în frunte cu același profesor Ion Nistor, au scormit batjocuri asupra numelui său, că el, Visarion, ar fi furat 20 de milioane din Fondul Religionar și această enormă sumă el ar fi depus-o la o bancă în Elveția. Și, pe acest temei fals, liberalii au cercat să-l denigreze și la București. Era iarna 1937. La putere, la conducerea Statului încă dăinuia Guvernul liberal – fracțiunea Guță Tătărescu demisionar, în așteptarea formării unui nou Guvern; regele Carol II consulta pe șefii politici pentru un alt Guvern. În Guvernul Tătărescu intrase și Nistor ca ministru al Muncii, el care n-a lipsit din nici un guvern premergător liberal, brătienist; a fost întâi ministrul Bucovinei cu Brătienii și a participat ca ministru în toate Guvernele liberale având pe Ionel Brătianu prim-ministru; când a murit Ionel și s-a produs sciziunea între liberali, el a trecut lângă Tătărescu, căruia regele îi făgăduise Guvernul, dacă se va rupe de vechiul partid liberal și va atrage și pe alți liberali, ca să facă o echipă de guvernare. Și a cârmuit Țara Guvernul liberal Tătărescu până-n decembrie 1937, când regele i-a cerut demisia. În aceste ultime zile de guvernare, ministrul Muncii, Ion Nistor, pune în discuție în Consiliul de Miniștri situația Fondului Religionar și persoana mitropolitului Visarion. Legea de stat care privea acest Fond, prevedea ca în fiecare an, în decembrie, Ministerele de Culte și de Domenii să trimită la Cernăuți câte un inspector general și mai mulți contabili, care să verifice bilanțul anului financiar încheiat, cât și proiectul de buget al Fondului Religionar pe următorul an. Fiecare inspector general raporta apoi ministrului său ceea ce a constatat la controlul Fondului, iar, la rândul lor, acești doi miniștri aduceau rezultatul la cunoștința Consiliului de Miniștri, cu propuneri, după care se luau convenitele hotărâri. Așa s-a urmat în tot anul, de la 1920 până la 1937. Dar în acel Consiliu, care va fi și ultimul, ministrul Muncii, Nistor, cere să se încalce Legea privitoare la controlul Fondului și, în locul celor doi inspectori generali, de la Culte și de la Domenii, să fie delegat el, ministrul Muncii, care să meargă la Cernăuți și să facă control. Consiliul de Miniștri săvârșește această ilegalitate, alcătuind un jurnal de ședință, care ține loc de Lege, ca orice jurnal al Consiliului de Miniștri. Se-nțelege că Nistor vroia să-i plătească o poliță lui Visarion, o răzbunare de fapt, pentru introducerea Regiei la Fondul Religionar, sub Guvernul Național Țărănesc, pentru numirea lui Petre Ion ca admi-

nistrator, el fiind atașat de partidul Țărănesc, și pentru desființarea celui Consiliu special, „care tăia și spânzura” în pădurile și averea Bisericii Bucovinei; într-un cuvânt, se luaseră mâinile jefuitoare liberale de pe Fond. La Cernăuți, Nistor cere noului administrator al Fondului, inginerul-șef silvic Pașcovici, să-i trimită la dispoziția sa registrele de gestiune și proiectul de buget și cu actele respective, pentru ca el și contabilii aduși să facă controlul cuvenit. Pașcovici răspunde tot prin telefon că nu le poate trimite fără prealabila aprobare a mitropolitului Visarion, care l-a numit pe dânsul în acest post și care-i este șeful suprem. Ministrul Nistor nu cere încuviințarea Mitropolitului, ci ia cu sine pe procurorul general de la Curtea de Apel locală și, împreună cu contabilii aduși și cu alți slujbași din oraș, fac o descindere la cancelaria Fondului de pe strada Flondor. Între timp, toate registrele și dosarele cerute au fost trimise la reședința Mitropoliei. „În numele Legii”, adică în puterea Jurnalului Consiliului de Miniștri, procurorul general cere administratorului registrele și dosarele. Dar el nu le mai are, sunt la mitropolit. Totuși se caută prin dulapuri, prin sertare, în casa de bani. Și, cum nu se găsesc actele și la mitropolit nu încearcă nici procurorul general, nici ministrul să facă descindere, se împotmolește așa fărădelegea lor! Vlădica Visarion, tulburat de asemenea atitudini, tocmai în zilele premergătoare marii sărbători a Nașterii Domnului, când și cel mai modest creștin caută a fi în pacea sufletului, trimite telegrame de protest și cere să se ia măsuri de stăvilire a unui atare abuz, o gravă ilegalitate, telegrame către regele Carol al II-lea, primului ministru Tătărașcu, miniștrilor de Culte și celui de la Domenii și așteaptă 2–3 zile. Dar nici unul nu răspunde. O asemenea tăcere era semnificativă. Mitropolitul rămăsese singur, nimeni nu-l aude, e, deci, în dizgrație. Ce mai putea face el? Să demisioneze doar din locul ce ocupa. Retragera sa era și dăunătoare prestigiului său, că s-ar fi interpretat cum că el n-a vrut să pună registrele la control, știindu-se vinovat, că, într-adevăr, ar fi jefuit el Fondul Religionar cu cele 20 de milioane și poate marea mulțime așa ar fi crezut, dar, pe de altă parte, faptul că a fost adus și procurorul, că s-a căutat ca la niște tâlhari prin cancelarie, și că, în locul inspectorilor legali, a venit un ministru al Muncii, departament ce nu are nici o contingentă cu Fondul, și că însuși Nistor, vrăjmașul declarat al mitropolitului Visarion, caută a se răzbuna pe acest întâi „regățean”, care i-a tăiat jaful, atunci retragera poate fi socotită și ca un act de apărare a demnității sale ca mitropolit, ca sfetnic al Tronului. De bună seamă, Visarion, demisionând, ar fi avut puțința să publice care-i adevărul și ar fi cerut atunci să se facă controlul gestiunii, din care se dovedea dedesubtul lucrării liberale. Dar, când demisia era deja scrisă, mitropolitul o avea în haina sa și se pregătea s-o expedieze, iată imanenta dreptate Dumnezeuiască mă trimite la el, la Cernăuți, vizită frățească, ce schimbă total situația mitropolitului Visarion, care rămâne pe scaun încă aproape 3 ani, și cere să se publice o lucrare oficială documentată cum a fost administrată averea Fondului, atât sub predecesorii săi, Vladimir și Nectarie, cât și sub Visarion în cei 4 ani, 1935–1939”⁶⁶.

Un asemenea afront nu mai întâlnise I. Nistor și, de aceea, toată ura sa se îndreaptă asupra mitropolitului Visarion.

⁶⁶ Constantin N. Tomescu, *Prietenul meu Visarion Puiu*, Suceava, 2004, p. 37–39.

Intrând în grațiile regelui Carol al II-lea, iar acesta fiind în căutare de adepți ai politicii sale din linia a doua a partidelor politice, Ion Nistor este numit în guvernul Tătăreanu, în noiembrie 1939, hotărât fiind să termine cu mitropolitul Visarion. La 22 decembrie 1939, mitropolitul Visarion a avut o „audiență” la ministrul Nistor, soldată cu un eșec. În furia lui, ministrul continuă să insiste pe lângă rege, pentru destituirea mitropolitului, care avea, de altfel, vechi state de împotrivire față de Casa Regală. Iar regele, sperjur și desfrânat, avea state vechi în destituirea și inculparea unor ierarhi onești ai Bisericii Ortodoxe, care îi refuzau comportamentul mai mult decât scandalos.

La 26 decembrie 1939, mitropolitul Visarion se adresează din nou regelui, pe care încă îl socotea apărător al legii, ceea ce se constituia într-o greșită apreciere:

„Sire,

«Bate-voi păstorul și se va risipi turma» (*Matei*, XXIV, 31).

În Cernăuți, se ivește din nou o tulburare, pornită de câțiva inși, doritori a pătrunde în Administrarea averilor bisericești numite al[e] «Fondului».

Încercări, cu același scop, se fac ori de câte ori se schimbă Miniștri[i] Cultelor și ai Domeniilor, și îndeosebi toamna în perioada vânzărilor produselor forestice, dar până astăzi ele au rămas zadarnice mereu. Acum, cu venirea în fruntea departamentului Cultelor a d. Iancu Nistor, doritorii aceia de a intra în administrarea acestor bunuri, sau a recolta profiturile dorite din ele, stăruie de Domnia Sa, să mijlocească la Majestatea Voastră modificarea prezentei legi de organizare a numitei instituții, pentru ca dorințele lor, să fie apoi mai lesne împlinite.

Și dau în asemenea scop deocamdată trei feluri de atacuri: – a) memorii și acuze semnate contra persoanelor din fruntea acestei administrații; – b) șicane și cercetări determinate de anonime și denunțări în justiție; – c) iar în timpul din urmă, denigrări contra noastră, ajunse, precum am aflat abia zilele acestea, chiar la cunoștința Majestății Voastre.

Sire, deoarece în prezent nu pot ajunge spre lămurire prin audiențe în fața Majestății voastre, iar pe de alta știind că Majestatea Voastră doriți ca pretutindene instituțiile din țară să prospere în pace, deci fără a se da loc la cercetări și felurite frământări, sunt dator a veni pe această cale a supune cunoștinței Majestății Voastre cel puțin următoarele:

Ad a) – Atacul contra conducătorului Fondului, inginerul Gh. Constantinescu (regățian) s-a pornit tocmai într-o vreme, când mersul acestei instituții – precum se vede din lucrarea de curând tipărită sub titlul de *Averile bisericești din Bucovina*, pe care am onoare a o prezenta Majestății Voastre prin d. Ministru al Palatului, Er. Urdăreanu – este în mers ascendent, și tocmai când, pentru controlul și îndrumările ce vor mai fi necesare acesteia pentru viitor, eu însumi am cerut comisii de verificare din partea Ministerului Cultelor, al Domeniilor, a Patriarhiei, cum și un delegat cerut din grupul controlorilor de stat, – deci când nu sunt motive de cerut reforme.

Apoi, în legătură cu administrarea Fondului, deși sunt posibile unele neajunsuri, fie din neprevăderi sau din felurite conjuncturi neprielnice, prin care trec în prezent toate marile instituții cu caracter industrial și comercial, cum este într-o

măsură și Fondul, totuși, avem onoare a supune cunoștinței Majestății Voastre, că, ajutați de legea din 1937, administrarea acestor bunuri a fost îmbunătățită până ne-a dat rezultatele superioare, arătate pe temei de acte și diagrame în lucrarea amintită.

Desigur, darul de a face minuni nu-l are nimene, dar pe temeiul acelor date afirm, cu satisfacție, că s-au realizat prin această instituție numai în patru ani, atâta, cât – diagramic – nu s-a realizat sub gospodărirea austriacă în peste un secol. Dovadă stau îmbunătățirile, dirijările, investițiile și toate realizările actuale, arătate în citata lucrare tipărită de curând, din motive cu totul altele decât de apărare împotriva unor năzuinți lăaturalnice, cum sunt acestea ce au determinat scrisoarea de față.

Dar, turburătorii în chestiune, nebănuind ivirea acestor date, au pornit acțiunea lor intempestiv, precum se va vedea.

Ad b) – Paralel cu acțiunea pe cale administrativă împotriva conducătorilor actuali ai Fondului, s-a pornit și un val de anonime și denunțuri în Justiție, spre a șicana bunul mers al trebilor, a zdruncina prestigiul și a le tulbura truda acestora.

Însă, pentru accelerarea cercetărilor Justiției, tot eu însumi am cerut d-lui Ministru Victor Iamandi, și voi repeta rugămintea și către actualul Ministru d. Istrate Micescu, trimiterea unui d. inspector judiciar, spre a ajuta și accelera stabilirea abaterilor în cazul când vor fi, spre a ne fi aduse la cunoștință cât mai curând.

Ad c) – Mi-a rămas, însă, absolut necunoscut atacul viclean cu denigrări îndreptate asupra mea, și despre care am aflat, cu explicabilă surprindere, abia în ziua de 22 decembrie, că ar fi ajuns la cunoștința Majestății Voastre și că din cauza acestora Majestatea Voastră sunteți foarte supărat pe mine.

Cum au putut ajunge asemenea lucruri la cunoștința Majestății Voastre, nu știu. Iar necunoscând de ce fel sunt, pentru că nimene nu mi le-a arătat scrise, nu pot articula nici o justificare deplină.

Cum însă, d. Ministru I. Nistor, în audiența ce am avut la 22 decembrie mi-a comunicat, în câteva cuvinte, numai următoarele trei lucruri, rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a-mi primi deocamdată măcar justificarea aceasta:

a) că în călătoria ce am făcut în luna august a.c., spre a vizita Danemarca și Olanda, m-aș fi oprit în Berlin, unde am avut discuții politice (cu cine ?!...), care, ajunse la cunoștința Majestății Voastre, v-ar fi pricinuit mare supărare asupra mea;

b) că în zilele refugiului în România a Excelenței Sale fostului Președinte al Republicei Polone cu membrii guvernului Său, și a găzduirii acestora în reședința metropolitană din Cernăuți, aș fi avut discuții, care, aduse la cunoștința Majestății Voastre, v-ar fi pricinuit de asemenea supărare asupra mea, și

c) că, tot cu acel prilej, mi-aș fi însușit câteva automobile din parcul de mașini ale curții polone ?!...

Sire, deși nu cunosc precis aceste învinuiri și le socotesc din numărul acelor pe care câteva elemente de discutabilă valoare morală și socială din localitate își permit a mi le atribui, precum: – că am un post ocult de radiodifuziune; – că sunt «gardist»; – că sunt contra «Frontului», – că sunt arestat pe loc în reședință; – și alte elucubrațiuni și ponegriri de ordin comun, rog bunătatea Majestății Voastre, să binevoiască a primi deocamdată următoarele desvinovățiri:

Prin Berlin am trecut de două ori, în cinci zile, spre a consulta un oculist⁶⁷ și un medic internist, și nici prin gând nu mi-a trecut ideia de a vedea sau a discuta cu cineva chestiuni politice.

Din convorbirile scurte cu sârmanii refugiați poloni, nu-mi pot închipui, ce s-ar fi vorbit atât de nepotrivit ca să ajungă la cunoștința Majestății Voastre și să vă turbure.

Iar în legătură cu mașinile ce au fost adăpostite câteva zile la mitropolie, am cerut și posed corespondența din care se poate vedea cum am voit să le apăr (cu știrea autorităților locale și a trei ministere) de persoane care, în cele din urmă, tot le-au luat și le-au risipit; și mai avem acte din care rezultă că, în cazul când ele ar fi rămas în Cernăuți, le-aș fi trecut în folosul oastei noastre și a Crucei Roșie, nu a vânzărilor ilicite, din care acte, deci, rezultă merite iar nu învinovățiri⁶⁸.

⁶⁷ Asupra bolii de ochi de care suferea mitropolitul Visarion, prof. C. Tomescu relatează: „Într-una din zile, vine magistratul Tamavski să-l viziteze pe vlădica. Și în convorbire magistratul își arată regretul că el, deși bucovinean, n-a văzut încă unele mănăstiri, și-l roagă pe Visarion să-i dea o recomandatie în acest scop. Vlădica avea o rară eleganță și multă atenție mai ales față de intelectualii bucovineni. Îl pofteste să vină într-o zi, că vor călători amândoi. Se așează în automobil și pornesc. După un timp, magistratul roagă să se oprească mașina ca să fumeze. Vlădica iarăși amabil, îl invită să fumeze pe loc, în cupeu. Și magistratul scoate o țigară-două-trei și tot fumează. Vlădica, pe neobservate, ca să nu-l jignească, deschide puțin portiera dreaptă, să mai iasă fumul. Dar curentul din mers, i-a atins pupila ochiului drept, i-a înghețat-o chiar. Simțind dureri, s-a arătat d-rului Biat, oculistul din București, și cum tratamentul lui nu l-a vindecat, d-rul l-a trimis la un vestit specialist din Viena, unde a fost nevoit să meargă de mai multe ori, până ce s-a vindecat”. Cf. *Jurnal din viața mea*, ANIC, Fond C. Tomescu, Dosar 52, cap. 26; *Prietenul meu Visarion Puiu*, p. 267. Lucrul acesta era cunoscut în Cernăuți, de vreme ce presa anunța, cu o undă de ironie: „I.P.S.S. Mitropolitul Visarion al Bucovinei fiind suferind de ochi și de urechi, și-a luat un concediu de mai multe săptămâni, pentru căutarea sănătății. Deocamdată Înalțul Chiriarh a plecat la București dar e vorba să se ducă apoi în străinătate, unde va consulta un specialist” („Glasul Bucovinei”, anul XXI, nr. 5 238 din 14 ianuarie 1938).

⁶⁸ Asupra acestei chestiuni, zvonurile erau alimentate tocmai de cei care ar fi dorit să intre în posesia acestor mașini, de cea mai bună calitate la vremea aceea. Mitropolitul s-a opus așa-ziselor achiziționări contra plată. Lămuritoare pentru caracterul integru al mitropolitului este scrisoarea din 12 septembrie 1940, adresată prim-ministrului: „Domnule Prim-ministru. În toamna anului trecut, 1939, când, din cauza războiului dintre poloni și germani, autoritățile cărmuitoare ale Poloniei s-au retras în România, Excelența Sa Președintele Republicii Poloneze, d. Ignatius Moscicki, drept semn de mulțumire pentru găzduirea ce am dat în reședința mitropoliei din Cernăuți, atât Excelenței Sale, cât și unui mare grup de ofițeri din suita sa, mi-a dăruit (prin d. General al Cuzii sale Schally, cu scrisoare vizată de Consulatul Polon și legalizată la notar public) un autoturism limuzină Cadillac de opt cilindri, înregistrat apoi la Chestura poliției Cernăuți pe numele meu, sub nr. 297 Cți, precum se vede din foaia de circulație N[r]. 137121 de la 1 noiembrie 1939 și din permisul fiscal al Percepției I din Cernăuți No. 3390. Socotind acest obiect drept o relicvă, cu oarecare însemnătate istorică pentru poloni, nu l-am purtat în călătorii, ci l-am păstrat cu îngrijire, precum se vede din bună starea pieselor sale componente și din arătarea aparatului de chilometraj, numai șase mii klm, în care intră și drumul Warșawa–Krezemnec–Cernăuți, cu gândul de a-l reda apoi, în viitor, ca pe un lucru istoric autorității respective poloneze.

Cum, însă, acest automobil e un vehicul prea mare pentru mine și cere cheltuieli continue de întreținere și salariu pentru șofer, și poate suferi stricăciuni prin neuzare ca și prin uzare, viu a vă ruga să binevoiți a dispune, să fie primit spre păstrare între mașinile Preșidenției Consiliului de Miniștri pentru a fi remis la vremea convenită celor în drept, cum doream și eu.

Nu l-am dat nici unei alte autorități, de teama de a nu fi vândut, și prin asemenea înstrăinare păstrarea lui de până acum în scopul arătat ar fi rămas iluzorie.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea celei mai distinse considerații ce vă păstrez. București, 12 sept. 1940 + Mitropolitul Visarion Puiu. Domniei Sale, Domnului General I. Antonescu, Conducătorul Statului, Prim-ministru al Consiliului de Miniștri, București”. Cf. ANIC, *Fond Visarion Puiu*, Dosar 10, p. 118.

Sire, dar rostul acestor frământări, am multe motive să presupun, e altul.

Ceata acelor care au reușit să strecoare până la Majestatea Voastră asemenea lucruri (între care aflu că s-ar fi amestecat și câțiva parlamentari locali) urmărește discreditarea mea, deci, slăbirea ocrotirii ce ați binevoit a acorda Fondului și mie până acum, ca apoi să aibă motiv a cere d-lui Ministru I. Nistor modificarea legii acestei instituții, – lucru ce s-ar îndeplini mai lesne prin plecarea mea din Cernăuți.

Adică: «Bate-voi păstorul și se va risipi turma».

Sunt, Sire, profund impresionat de reușita de până acum a încercării lor și de rezultatul ce au obținut, provocând supărarea Voastră asupra mea.

Iar neavând posibilitatea a da lămuririle trebuitoare verbal, vin pe această cale a Vă ruga următoarele:

Rog ca Majestatea Voastră să binevoiască a ocroti și mai departe această instituție, îndeosebi acum, când merge din ce în ce mai prosper și a o lăsa în grija Bisericii, iar mie rog pe Majestatea Voastră a-mi acorda și de acum înainte toată încrederea.

Împotriva denigrărilor ce mi se pot arunca ocult și pe atâtea căi piezișe, fără să le cunosc, eu nu mă pot apăra, și de aceea, încheind, Vă mai rog, să binevoiți a dispune ca toate aceste lucruri să fie imediat cercetate, cum se va găsi cu cale mai bine, pentru ca atât situația instituției Fondului, cât și acțiunea celui grup turburător, să fie cât mai cunoscute și sancționate, cu toate temeiurile juridice trebuitoare.

Rămân, Sire, al Majestății Voastre același călduros rugător către Dumnezeu de tot binele.

/ss/ Visarion mitropolitul Bucovinei, Cernăuți, 26 dec. 1939”⁶⁹.

Ce nu știa Mitropolitul Visarion era faptul că I. Nistor sesizase Ministerul Cultelor și Artelor încă din 9 iunie și 11 septembrie 1939 și, o dată înlăturat N. Zigre, emite ordinul 51 670/1939 cu următorul cuprins:

„Ministerul Cultelor și Artelor

51 670/1939

7 decembrie 1939

Strict confidențial,

Sesizat de numeroasele reclamațiuni contra administrației pădurilor, minelor, iazurilor și băilor din proprietatea Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei, Ministerele, cărora, în virtutea art. 21 din Legea pentru organizarea Ministerului Cultelor și Artelor din 10 martie 1937, modificat prin Decretul-Lege din 22 iunie 1938, le revine dreptul de control, Vă însărcineză să anchetați următoarele:

1) Condițiunile în care s-au făcut vânzările de lemn din anul 1938/1939 către firmele: Jemna-Sand, Putna-Vitovschi, Bitter Rosenkranz, Gustav Stein, Bitter-

⁶⁹ ANIC, *Fond Visarion Puiu*, Dosar 10, p. 82–84.

Rosenkranz-Andriaș, Serghiu (Marginea), Herman-Birkenfeld-Falcău, Feifel-Lanfer, Klipper-Ellenbogen-Norrdler, Antipa.

2) Contractele oneroase ale firmei Krages, chestiune instruită de Cab. III de instrucție.

3) Vânzarea a 15 000 m.c. de cherestea de la Falcău și Brohan către firma Iulius Wald din Cernăuți.

4) Cumpărarea prin bună învoială a unei parcele din Cernăuți de la avocatul Fokschaner cu 4 400 m.p. (5 139 200 lei).

5) Condițiunile în care s-au executat lucrări în sumă de 18 000 000 lei la băile din Vatra Domei.

6) Condițiunile în care s-a făcut construcția Palatului Cultural din Cernăuți.

7) Condițiunile în care s-au făcut vânzările de manganer din Iacobenii către firmele Korner, Mineron și o firmă poloneză.

8) Condițiunile în care s-a ridicat de Casieria Fondului suma de 800 000 lei, pentru remunerarea unor funcționari, chestiune instruită și de Parchetul din Cernăuți.

9) Este adevărat că în curtea Administrației Fondului s-au desfășurat produsele unei podgorii din Focșani cu ajutorul oamenilor de serviciu ai Fondului?

10) Unde se găsește depusă suma de 600 000 lei provenită dintr-o colectă făcută de D-l Georgescu, șeful serviciului comercial al Fondului, la diverși comercianți, pentru ridicarea unei biserici la Falcău.

11) Ce cantități de lemn de construcție au fost furnizate în mod gratuit cu plata transportului de la fabrica de cherestea Moldovița la gara Costinești, prin ordinele No 215/D/D, No. 40468/1938; facturile No. 943, 947, 949, 950 și 956?

12) În ce condițiuni au ajuns în garajul Mitropoliei 6 automobile luate de la refugiații polonezi?

13) Dacă se adevărește svonul că s-ar fi cumpărat de la refugiații polonezi un aparat de radiofuziune, care ar fi fost confiscat apoi de poliție.

Sunteți invitați să anchetați cazurile arătate mai sus, cu toată seriozitatea și să raportați de urgență asupra rezultatului anchetei.

Ministrul Cultelor și Artelor

(ss) Ion Nistor

p.conf. ss Moise Ienciu

Inspector General la Ministerul Cultelor și
Artelor”⁷⁰

Fără să mai aștepte rezultatele sumedeniilor de anchete cerute, perseverent în urmărirea intereselor de partid, ministrul Ion Nistor întocmește raportul către regele Carol al II-lea:

⁷⁰ ANIC, Președenția Consiliului de Miniștri. Dosar 91/1939, Dosar privind Controlarea gestiunii Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei, f. 6.

„Sire,

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Bucovinei Visarion Puiu a arătat în scrisoarea din 15 septembrie 1938 că este nevoit a ceda resemnat și a prefera alternativa retragerii în pensie, cu atâta mai mult că, după o muncă grea și nesprijinată de 36 de ani și în pragul vârstei de 60 ani, are un fizic slăbit și este fără perspectiva unei reîmprospătări de putere necesară acțiunii de îndreptare ce se impune.

Scrisoarea Înalt Prea Sfinției Sale a fost înaintată Sfântului Sinod cu adresa No. 44.532/1938.

Supremul for bisericesc, sesizându-se de cuprinsul scrisorii, a însărcinat comisiunea canonico-juridică cu examinarea celor cuprinse în ea.

În ședința Sfântului Sinod din 2 noiembrie 1938 comisiunea canonico-juridică, depunând raportul asupra însărcinării primite, a găsit cererea de demisie a mitropolitului Bucovinei întemeiată și a propus Sfântului Sinod să roage respectuos pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi demisia Înalt Prea Sfințitului mitropolit Visarion Puiu din demnitatea ce ocupă pentru caz de boală.

Raportul comisiunii canonico-juridică a fost primit de Sfântul Sinod și semnat de toți membrii supremului for bisericesc, afară de unul, iar hotărârea Sfântului Sinod a fost comunicată Ministerului Cultelor și Artelor prin adresa No. 2545 din 19 noiembrie 1938.

La 26 aprilie 1939 Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Bucovinei, a prezentat Ministrului Cultelor și Artelor o «declarație», prin care arăta că persistă la cererea Sa de demisie, și «că îndată ce va dobândi un Vicar corespunzător, căruia să-i tr[e]acă conducerea Eparhiei Bucovinei, va repeta din nou cererea retragerii Sale din înalta erarchie».

Dorința Înalt Prea Sfinției Sale de a dobândi un arhiereu vicar s-a împlinit prin numirea Arhiereului Eugeniu Laiu în demnitatea de Vicar al Mitropoliei Bucovinei, prin Înaltul Decret Regal No. 2666 din 3 iulie 1939.

Din recente declarații verbale ale Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Visarion rezultă că Înalt Prea Sfinția Sa continuă să persiste în hotărârea de a se retrage din înalta demnitate ce ocupă.

Situațiunea aceasta nelămurită a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Visarion apasă greu asupra arhidiecezei Bucovinei unde, în timpul din urmă, nemulțumirile credincioșilor sporesc mereu, iar în administrația Fondului Bisericesc s-au constatat grave nereguli.

Pentru curmarea acestor stări de lucruri îngrijorătoare, am onoarea a supune Înaltei semnături a Majestății Voastre alăturatul proiect de Decret, prin care Înalt Prea Sfințitul Visarion Puiu, arhiepiscop de Cernăuți și mitropolit al Bucovinei, este pus în retragere din demnitatea ce ocupă, pentru caz de boală, urmând a-și regula drepturile la pensie.

Sunt cu cel mai profund respect, Sire, al Majestății Voastre prea plecat și prea supus servitor,

Ministrul Cultelor și Artelor

I. Nistor⁷¹

⁷¹ Olga Ștefanovici, *Documente inedite din arhiva personală a istoricului Ion Nistor*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, anul XXII–XXIII, 1995–1996, p. 445–447.

Conținutul acestei motivări pentru semnarea Înaltului Decret Regal, după cum se poate ușor observa, are anumite „ambiguități”, care nu reușesc, însă, să ascundă faptul că ministrul Cultelor și Artelor nu avea nici un temei scris în ceea ce privește cererea de pensionare a mitropolitului Bucovinei.

Comisia canonică juridică în acea sesiune a Sfântului Sinod era formată din: Mitropolitul Nicolae al Ardealului, ca președinte, episcopii Lucian al Romanului, Ghenadie al Buzăului, Tit al Hotinului, Andrei al Aradului, iar ca raportori, Nicolae al Clujului și Partenie al Armatei⁷². La sesiunea din toamnă, comisia era descompletată, președintele ei, mitropolitul Nicolae Bălan, fiind în concediu. În această situație, Sfântul Sinod, în ședința din 28 octombrie 1938, numește ca membri ai acestei comisii pe Visarion, Mitropolitul Bucovinei, episcopul Vasile al Caransebeșului și arhiereul Efrem Tighineanul, însărcinat ca raportor. Lovitură de teatru însă: mitropolitul Nicolae Bălan se reîntoarce din concediu pentru a urmări lucrările comisiei canonice juridice și care nu putea să nu-i plătească polița lui Visarion, acela care, fără știrea lui, lucrase pentru înființarea Episcopiei Maramureșului. La 2 noiembrie 1938, în ședința deschisă „la orele 17 în Palatul Patriarhal, sub președinția I.P.S. Patriarh D. D. Dr. Miron, de față fiind și Ministrul Cultelor P.S. Episcop Nicolae Colan al Clujului”⁷³, este supus dezbaterii Temeiul Nr. 2 545/938: „P.S. Episcop Tit al Hotinului, raportorul comisiei canonică-juridică și pentru disciplină, citește referatul comisiei asupra adresei Ministerului Cultelor Nr. 44 532/1938. În urma discuțiilor la care iau parte toți P.P.S.S. Membri prezenți, Sfântul Sinod, în unanimitate absolută, hotărăște: Aprobă propunerea comisiei”⁷⁴.

Chestiunea era prea sensibilă, deoarece, la dorința regelui, cu numai două zile înainte, fusese alungat din scaun episcopul Vartolomeu al Râmnicului-Noului Severin, sub pretextul că acesta ar fi cerut concediu pe doi ani⁷⁵, iar mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei își cerșea pâinea zilnică prin București, pentru vina de a fi cerut îndepărtarea Duduii de la Palat.

Ministrul Nistor nu poate însă evita formularea mitropolitului: „este nevoit a ceda resemnării și a prefera alternativa retragerii în pensie”. Membrii Sfântului Sinod au înțeles că această scrisoare nu reprezenta, câtuși de puțin, o cerere de retragere în pensie. De altfel, nici miniștrii Cultelor care au urmat (Nicolae Colan, 30 martie 1938 – 1 februarie 1939; Nicolae Zigre, 1 februarie 1939 – 23 noiembrie 1939) nu au considerat rezolvată problema scaunului mitropolitan al Bucovinei.

Scrisoarea ministrului secretar de stat era însoțită și de un proiect de decret, care sună astfel:

„Carol al II-lea,

Prin grația lui Dumnezeu și voință Națională Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate:

⁷² *Dezbaterile Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1938*, în „Biserica Ortodoxă Română”, București, anul LVI, nr. 1–4, ianuarie–aprilie 1938, p. 4.

⁷³ *Ibidem*, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1938, p. 78.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 78–79.

⁷⁵ Decret-Lege nr. 2 751/1938, „Monitorul oficial”, nr. 178 din 5 august 1938.

Asupra raportului Ministrului Nostu Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Artelor sub No.... din... februarie 1940;

Văzând scrisorile Înalț Prea Sfințitului Mitropolit al Bucovinei Visarion Puiu din 15 septembrie 1938 și 26 aprilie 1939;

Văzând și hotărârea Sfântului Sinod din 2 noiembrie 1938, comunicată Ministerului Cultelor și Artelor prin adresa No. 254 din 18 noiembrie 1938;

Am decretat și decretăm:

Art. I – Se primește demisia Înalț Prea Sfințitului Visarion Puiu, arhiepiscop de Cernăuți și mitropolit al Bucovinei, din înalta demnitate ce ocupă, urmând a-și regula drepturile la pensie.

Art. II – Ministrul Nostu Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Artelor este însărcinat cu executarea acestui Decret.

Dat în București la ... februarie 1940.

Ministrul Cultelor și Artelor
ss. Ion Nistor”⁷⁶

Pe contrapagină, însă, Regele face o însemnare puțin lizibilă, dar se înțelege că avea la cunoștință că era o făcătură la mijloc, cerând alte documente. Peste câteva luni, se va produce însă îndepărtarea mitropolitului Visarion, prin punerea în fața faptului împlinit. I.D.R. Nr. 1 498, publicat în „Monitorul Oficial”, Nr. 108 din 11 mai 1940, ziua plecării de la guvernare a ministrului Ion Nistor, stipulează:

„Asupra raportului Ministrului nostru secretar de stat la departamentul Cultelor și artelor sub N-rul 22 239 din 9 mai 1940;

Văzând scrisoarea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit al Bucovinei Visarion Puiu din 15 septembrie 1938;

Văzând și hotărârea Sf. Sinod din 1 noiembrie 1938, comunicată Ministerului Cultelor și Artelor prin adresele Nr. 2 545 din 19 noiembrie 1938 și Nr. 81 din 19 ianuarie 1940, am decretat și decretăm:

Art. 1 – Se primește demisia IPSS Visarion Puiu, Arhiepiscop de Cernăuți și Mitropolit al Bucovinei, din înalta demnitate ce-o ocupă, urmând a-și regula drepturile la pensie.

Art. 2 – Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Artelor este însărcinat cu aducerea la împlinire a prezentului decret.

Dat în București, la 9 mai 1940,

(ss) Carol

Ministrul Cultelor și Artelor
(ss) Ion Nistor”

Ni se pare neobișnuit de mare timpul scurs între întocmirea proiectului de decret – februarie 1940 –, prin folosirea ca temei a unei preținse demisii din 1938 și sancționarea de către rege a unui alt decret, cu altă motivație, dar cu același obiect.

⁷⁶ Originalul se găsește la Complexul Muzeal Suceava, Fond I. Nistor. A fost publicat de Olga Ștefanovici, în lucrarea citată mai sus.

Suspectă este graba cu care a fost întocmit acest decret, autorul lui uitând să menționeze data de la care intră în vigoare. Acest decret era perfect contestabil, dar mitropolitul Visarion renunță să-l mai conteste în justiție.

Să mai adăugăm faptul că, la 1 noiembrie 1938, Sfântul Sinod nu a avut ședință de lucru în plen, deci nu putea emite nici o hotărâre. Observăm că ministrul Ion Nistor face apel la două scrisori ale mitropolitului care, de fapt, conțin amenințarea că, de vor continua șicanele și făcăturile liberale, el va demisiona din post.

Ministrul Nistor își motivează cererea sancționării I.D.R. pe o așa-zisă „declarație”, prin care Mitropolitul arată că „de îndată ce va dobândi un Vicar corespunzător, căruia să-i treacă conducerea Eparhiei Bucovinei, va repeta din nou cererea retragerii Sale din înalta [i]erarhie”. Lăsăm deoparte faptul că mitropolitul nu se putea retrage din înalta ierarhie, chiar la pensie fiind, dar el nu a depus niciodată o cerere de retragere. O afirmă singur și o confirmă atitudinea Sfântului Sinod din 1942, atunci când a fost rechemat între membrii Înalțului for bisericesc, care avea aproximativ aceeași componență din 1940. În ședința din 2 decembrie 1942, mitropolitul Visarion afirmă: „La 11 mai 1940, apare în «Monitorul oficial» al statului nostru un decret regal prin care se aduce la cunoștință publică neadevărul că eu mi-aș fi dat demisia din postul de mitropolit al Bucovinei, spre a trece la pensie, și, până astăzi, eu încă nu știu lămurit pentru care motive s-a făcut acel Decret, nici cum a privit Sfântul Sinod asemenea act, deoarece nu am primit din partea nimănui vreo comunicare în legătură cu acel Decret fals al Guvernului politic de atunci, iar în cancelaria sinodală nu este nici o demisie dată de mine. Am aflat numai că Sfântul Sinod ar fi luat pur și simplu cunoștință de publicarea acelui decret, iar unii dintre ierarhi, cu deosebită bucurie, și s-a procedat apoi într-o regretabilă și neobișnuită grabă la ocuparea catedrei mele, ca și cum ar fi fost canonic vacantă”⁷⁷.

Răspunzând unei scrisori, adresate preotului Casian Bohatyreț, la 28 aprilie 1957, din exil, Visarion Puiu scria: „Știut este cum preluarea eparhiei mele Bucovina s-a făcut de Regele Carol II și guvernul liberal, cu Tătăărăscu în frunte (din stăruința evreilor speriați că am chemat, pentru exploatarea pădurilor Fondului, o firmă germană, ce făcea mare concurență prețurilor ridicele cu care exploatau dâșii) și de politicieni locali, în frunte cu lancu Nistor (pentru că nu țineam seama de dâșul cum ar fi vrut și s-a făcut unealta regelui), printr-un decret regal fals, în care se spunea că mi-aș fi dat demisia. Dar eu demisie nu am dat nimănui, adică, nici Patriarhiei, nici Regelui, nici Ministerului Cultelor, iar amenințat fiind eu cu felurite măsuri polițienești, silindu-mă să plec, am lăsat scaunul Mitropoliei cu pace (mai cu seamă că prietenii de la Curtea de Casație din București m-au sfătuit să nu fac recurs în zadar în Justiție, ea fiind sub comanda Regelui și a guvernelor politice”⁷⁸.

Samavolnicia aceasta nu a rămas fără urmări: „Profesorul N. Iorga s-a mirat mult de acea întâmplare a plecării mele și mai găsea vinovată și indiferența clerului

⁷⁷ Ședințele Sf. Sinod, 1942.

⁷⁸ D. Stavarache, *Mitropolitul Visarion Puiu...*, Doc. 104, p. 256–257.

local: Cum se poate să privească doctorii bucovineni atât de rece un asemenea act strigător? Și i-am spus: Preoțimea bucovineană a trăit în atmosferă străină, dar superioară, austriacă; ea este înmărmurită de frământările politice văzute acum! Protestul său la rege a rămas fără urmare: la palat erau vreo trei bucovineni sus-puși și cuvântul lor era zilnic auzit de rege. De rolul vlădiciei Tit, să vorbească alții... Dar a venit valul mare istoric al schimbărilor politice mari, care a măturat pe toți cei vinovați. Kaiserul Iosif II, deși catolic, rămâne ctitor, iar Carol II, ortodox și român, și cărmuirea lui română, din 1940, dușmană bisericii bucovinene”⁷⁹.

O dată ce obținuse Î.D.R. nr. 1 498, publicat în 11 mai 1940, privind primirea demisiei mitropolitului Visarion, Nistor pleacă, în 11 mai, de la conducerea Ministerului Cultelor, dar nu înainte de a smulge regelui decretul datat 9 mai și publicat la 11 mai, când el nu mai purta oficial responsabilitatea. În locul său, este numit profesorul universitar de la Chișinău, Ștefan Ciobanu, cu un ministeriat scurt (11 mai – 4 iulie). I. Nistor revine în guvernul Gheorghe Tătărăscu, pentru o săptămână, ca ministru secretar de stat (28 iunie – 4 iulie 1940).

La fel va proceda și cu Fondul Bisericesc. La 28 iunie 1940, Ștefan Ciobanu, părăsea Guvernul. Cu o zi înainte, contrasemna Înalțul Decret Regal din 27 iunie 1940, prin care regele Carol al II-lea, reorganiza Fondul Bisericesc din Bucovina, decret apărut în „Monitorul Oficial” din 29 iunie 1940. Nu trebuie uitat: în 28 iunie 1940, Uniunea Sovietică își revărsa puhoaiile cotropitoare peste Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța, fără ca România să opună vreo rezistență. În acele ceasuri tragice, politicienii bucovineni se foloseau de starea de uluială care cuprinsese societatea românească, pentru realizarea planului mai vechi de subordonare a Fondului Bisericesc voinței lor politice.

Prin art. I al acestui Î.D.R., Fondul Bisericesc este pus „sub Înalțul patronaj al Maiestății Sale Regelui”, asigurând acestuia dreptul de a numi membrii Eforiei, administratorului și subadministratorului, prin aprobarea bugetelor anuale și prin „afectarea excedentelor bugetare pentru scopuri sociale și culturale în Bucovina” (art. 3).

Prin aceste prevederi, practic, Mitropolia Bucovinei era lipsită de orice ingerință în folosirea proprietății sale, în totalul dispreț al legilor Regatului Român. Momentul ales pentru promulgarea acestui Decret-Lege era deosebit de grav și pentru Mitropolie. Mitropolitul Visarion era demis, iar suplinirea era asigurată de episcopul Lucian Triteanu, care anunțase că nu va candida la scaunul vacant și abia în 13 iulie 1940 a fost ales Tit Simedrea, fost episcop la Holin.

Îndepărtarea mitropolitului Visarion era, așa cum am văzut, un fapt așteptat. Motivul principal este subliniat în broșura *Averile bisericești din Bucovina*, publicată după noiembrie 1939: „În zilele noastre, însă, Fondul acesta este cunoscut mai mult din faima neplăcută, datorită chipului abuziv în care s-au făcut exploatarea sale forestiere, după revenirea Bucovinei la patria-mamă, adică anii politicianismului, cum și cu prilejul încercărilor deghizate ce se fac uneori, oglindite în presă, pentru ca aceste averi să fie luate sub administrarea statului, în

⁷⁹ *Ibidem*, Doc. 124, p. 286.

socotința că ar fi mai lesne folosite de diverși profitori, ceea ce ar constitui și o nouă secularizare de averi bisericești, tocmai într-o vreme când ele, printr-o mai bună gospodărire, pot da roade nebănuite de însemnate”⁸⁰.

Răspunzând, la 20 aprilie 1958, părintelui Casian Bohatyreț, mitropolitul Visarion afirmă: „Se vede bine acum motivul politicianilor, ce a subminat situația mea de atunci (unmărit ani de zile să fie îndeplinit, în complicitate cu câțiva sinodali, îndeosebi mitropolitul Bălan, pentru că îi luasem eparhia Maramureșului, de care el nu se îngrijea). Apoi isprava Partidului politic Liberal, dorind tot de mult să pună mâna pe Fond, iar, ca să-l poată avea mai lesne, agătau și pe rege (În proiectul lor dintâi, pentru «Patronatul» aceleia prevedeau cinci milioane anual.)”⁸¹.

Se încheie astfel, trist și murdar, o epocă de mare înflorire a Bucovinei. Protagonistii acestei dureroase pagini din trecutul românesc al Bucovinei își vor urma destinul, într-o lume care, dincolo de aparențe, avea să devină, pentru amândoi, vrăjmașă. Semnificativ, la 1 februarie 1946, scrie mitropolitul pribeag: „Ce rost are ocuparea Finlandei, a statelor baltice, a Poloniei, a României, Ungariei și Bulgariei? Ce rost are pretenția absurdă de a cucerii teritorii din Turcia și Iran? Tot la Dardanele și gurile Dunării. Ce rost are pretenția fantastică a Sovietelor de a ocupa Dodecanesul și Tripolitania? Dacă Sovietele cer retragerea oștilor engleze din Grecia, dorite și cerute de această țară, *a fortiori* se impune retragerea trupelor sovietice din toate țările ocupate de dânsule, arătate mai sus.

Dar nu numai atât. E timpul ca năvălirilor dinspre Răsărit să li se pună definitiv un zăgaz, peste care ele să nu mai treacă. Instinctelor de cuceriri teritoriale străine și nedrepte să li se pună sfârșit”⁸².

Rămas în țară, I. Nistor se iluzionează cu ideea că se poate colabora cu noii stăpâni. Nicolae Grămadă ne lasă o mărturie edificatoare în acest sens: „În vara anului 1946, în preajma conferinței de pace, situația, sub raportul propagandei în străinătate, se prezenta destul de trist. M-am gândit că ar fi utilă cauzei românești strecurarea în străinătate a prezentului proiect de rezoluție, ca fiind votat de asociația foștilor voluntari bucovineni din armata română în războiul de întregire națională. În scopul acesta, în vara anului 1946, am plecat la București, unde am luat contact mai întâi cu prof. univ. I. Nistor, căruia i-am expus planul meu. Prof. I. Nistor mi-a răspuns însă ironic: «Cine vrea să devie erou, n-are decât să încerce realizarea unor astfel de acțiuni, ca cea proiectată. Iată, de pildă, Gheorghiu Dej a luptat, a suferit și a izbutit». Răspunsul acesta m-a mirat și m-a întristat adânc. Prof. Nistor avea în acel timp o situație personală admirabilă: era secretar gen[eral] al Academiei Române, cu locuința în edificiul acestei instituții și era în același timp și președintele Consiliului de administrație al unei bănci”⁸³.

⁸⁰ *Averile bisericești din Bucovina*, 1939, p. 6.

⁸¹ D. Stavarache, *op. cit.*, p. 285.

⁸² *Ibidem*, Doc. 3, p. 89–90.

⁸³ Mihai-Aurelian Căruțu, *1941 – un nou început pentru Bucovina. Anexă*, în „Succava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, anul XXI, 1994, p. 314.

Acum, însă, când Visarion Puiu și Ion Nistor sunt amândoi trecuți în lumea cea fără de dor și parcă tot mai uitați în mormintele lor, prețuirea noastră trebuie să-i îmbrățișeze pe amândoi, recunoscându-le meritele și roadele muncii lor, depuse în slujba neamului românesc.

Visarion Puiu, métropolite de la Bucovine (1935–1944), un martyr de la dignité orthodoxe

(Résumé)

L'étude est consacré au métropolite de la Bucovine, Visarion Puiu (27 février 1879 – 10 août 1964), et l'auteur commémore ainsi la morte de celui-ci, en exil, il y a quatre décennies.

Dans le contexte politique et social de la Roumanie de son temps, la biographie de Visarion Puiu met en lumière les faits de ce prélat dans les diocèses Argeș et Bălți et puis dans la Métropole de la Bucovine, à Cernăuți. L'administration correcte et raisonnable du Fonds de l'Église Orthodoxe de la Bucovine, les placements masifs et d'intérêt public, l'appui accordé aux jeunes étudiants et aux sociétés culturelles, l'activité missionnaire sont les traits dominants de l'activité du métropolite de la Bucovine, Visarion Puiu.

Mettant en valeur nombreux documents d'archives, parfois inédits, l'étude évoque le destin dramatique d'un prélat exemplaire de l'Église Orthodoxe Roumaine au siècle passé, dans une époque marquée en Roumanie par l'assaut du communisme.

LITERATURA GERMANĂ ÎN CORESPONDENȚA LUI LECA MORARIU ȘI CÂTEVA PROBLEME DE ISTORIE LITERARĂ (II)

D. VATAMANIUC

Corespondența lui Leca Morariu cu Cornel Hahon, profesorul de latină de la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi”, din Rădăuți, care a fost publicată în „Analele Bucovinei” (2/2002) cuprinde, alături de poezia *În lazaretul din Verona*, traducere din germană din lirica lui Hermann von Gilm, *Im Feldspitale zu Verona*, încă o poezie, *Soția*, traducere din germană. Este integrată în scrisoarea din 23 noiembrie 1953, trimisă de la Râmnicu-Vâlcea, unde soții Leca și Octavia se aflau în refugiu. Se indică în finalul traducerii: „După *Frauenliebe* de Otto von Leixner (1847–1907)”.

Otto von Leixner-Grünberg (24 aprilie 1847 – 12 aprilie 1907) este autorul unui tratat, *Geschichte der deutschen Literatur*, tipărit la Leipzig, în 1893. Problemele literaturii germane le prezintă și în alte două tratate: *Geschichte der Literatur aller Völker*, în patru volume, tipărit la Leipzig în 1897 și *Ilustrierte Geschichte des deutschen Schriftthums in volksthümlicher Darstellung*, în două volume, tipărit la Leipzig și Berlin, tot la Otto Spamer, editorul său. Tipărește și un volum de scrisori: *1888 bis 1891. Soziale Briefe aus Berlin* (Berlin, 1891). Ultima ediție din tratatul asupra literaturii germane se tipărește postum la Leipzig, în 1916. Pe copertă figurează, ca autor, și Ernst Friedlaender. Deși istoric al literaturii germane, nu este menționat în enciclopediile mai noi.

Otto von Leixner este, alături de aceste tratate, autor a numeroase lucrări, unele publicate în broșuri efemere. Investigațiile noastre pentru identificarea originalului german al poeziei traduse de Leca Morariu nu au fost încununate de succes. Textul ne-a fost pus la dispoziție de Helmuth Frisch, profesor la Universitatea din Bochum, pe care l-am asociat la elaborarea ediției naționale a operei lui Eminescu pentru textele germane. A tipărit o ediție a lor *Sursele germane ale creației eminesciene*, în două volume, lucrare de referință apărută în 1999 și premiată de Academia Română. Helmuth Frisch identifică poezia într-o carte, *Randbemerkungen eines Einsiedlers* [Observații marginale ale unui eremit], tipărită la Berlin în 1884 și păstrată la Biblioteca din Göttingen, o carte în care nimeni nu s-ar fi putut gândi că se găsește și o poezie. Textele, de o mare varietate, sunt grupate în secțiuni: I. *Aus dem Leben*, II. *Moderne Menchen*, III. *Randglossen in*

Vers und Prosa, IV. Fabeln, V. Zur Literatur. Poezia figurează în secțiunea a III-a și la sumar poartă titlul *Frau, Ehe, Erziehung*.

Frauenliebe

O glücklich, wer ein weib gefunden,
Das treue hält in bitterm Stunden!

Ein frischer Quell in Wüstenein,
Sie können nicht so tröftlich sein.

Es kann nicht Gold und Edelstein
Gleich ihrer Liebe Köstlich sein.

Hat auch das Glück gewendet sich,
Sie schlingt den trenen Arm um Dich:

Mit milder Hand und gutem Wort
Scheucht sie von Dir den Kummer fort,

„Wenn nichts in Treuen zu Dir hält
Wein Lieben nie zusammenfällt.

Und aus dem lieben Angesicht,
Ich trage gern mit Dir die Noth,

Dir strahlt ein tröstend Sonnenlicht –
Und hab’genug an trocknen Brod.

Im winterschnee das Tannengrün,
In dunklen Nächten Sternenglühn,

Ich misse nicht des Lebens Luft,
Wenn Du mich hegft an Deiner Bruft”

O glücklich, wer ein weib gefunden,
Das treue hält in bitterm Stunden!

Și Leca Morariu:

Soția

Femeie cine și-a aflat,
Soție cu adevărat!

Și soarta de ți s-a schimbat
Ea tot la fel te-a-mbrățișat:

Nici aur și nici nestimate
Nu sunt ca harurile-i toate.

„Că de te-ar părăsi chiar toți,
Iubirea mea s-o stingi nu poți.

Cu mână blândă, vorbă bună
Restriștea ea mi-o răzbună.

Credincios îndur cu tine soarta
Și-n chiot chiar înfrunt și moartea!

Și din iubita ei privire
Zâmbește-a soarelui lucire.

Orișice-ar fi – la peptul tău,
E viața mea, e sufletul meu!”

Verdeața bradului în nea
Și-n bezna nopții colo-o stea,

Femeie cine și-a aflat
Soție cu adevărat!

Leca Morariu se identifică sentimental cu îndrăgostitul din poezia citată și caută să traducă cât mai aproape de original, în versuri cu rimă, cum nu este situația peste tot și la poetul german. Se remarcă și traducerea versului „Sie können nicht so tröftlich sein” = „Nu pot mai alinând să fie”. Primele două versuri, reluate și în final, au un caracter aforistic.

Originalul german nu se găsește, cum am arătat mai sus, în lucrări la îndemâna oricui și rămâne deschisă întrebarea dacă Leca Morariu cunoștea lucrarea *Randbemerkungen eines Einsiedlers*. Ar fi posibil ca poeziile traduse de Leca Morariu să figureze într-o antologie pe care o avea în refugiul său. Poezia este tradusă în Spitalul Cantacuzino din București, cum aflăm din scrisoare, unde se afla internat. Cunoaște un turc din Dobrogea, cu care poartă discuții privind arhivele din Istanbul. Găsea că absența unui Institut de turcologie constituia „o mare lacună în știința românească”.

Poezia prezintă importanță și dintr-o altă privință. Este și un document al vieții de familie, ireproșabile, a profesorului cernăuțean. Nimic nu ilustrează mai bine această situație decât faptul că toate scrisorile sunt semnate: O. și Lec [Octavia și Leca], adică și în numele soției sale, chiar dacă sunt redactate numai de el. La fel a procedat și I. E. Toroușiu, cumnatul lui, care a trecut cu inițială numele soției sale, E[lvira], în lucrările pe care le-a tipărit.

Corespondența lui Leca Morariu cu Cornel Hahon ridică și alte probleme de istorie literară.

Littérature allemande dans la correspondance de Leca Morariu et quelques problèmes d'histoire littéraire (II)

(Résumé)

Pendant le temps où l'on était réfugié, Leca Morariu a été en correspondance avec le professeur Cornel Hahon, de Rădăuți. Dans une lettre de 23 novembre 1953, Leca Morariu a inclus une traduction du poème allemande *Frauenliebe*, écrit par Otto von Leixner. L'auteur d'article présente l'oeuvre d'écrivain allemand, peu connue aujourd'hui, et commente la poésie, insistant sur la semnification sentimentale de la poésie pour Leca Morariu.

NAȚIONAL ȘI PROVINCIAL ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

RODICA IATENCU

Considerații generale

După unificarea teritoriilor românești, în anul 1918, „regândirea domeniului național” a presupus elaborarea unor strategii de integrare într-un spațiu unitar a unor provincii „cu specificități greu de armonizat cu cele din Vechiul Regat”¹. În vederea integrării noilor provincii în spațiul românesc, factorii politici au inițiat proiecte cultural-educative care priveau omogenizarea instituțională și legislativă, înlocuirea elitelor străine și dezvoltarea elitelor naționale, cultivarea conștiinței naționale. Un aspect deosebit de important era și acela al depășirii granițelor regionale printr-o mobilizare culturală care putea asigura unitatea națiunii în noul context politic creat după anul 1918. Programele culturale elaborate de statul român, în virtutea cărora acesta apărea ca o veritabilă „academie” de promovare a culturii naționale, au vizat dezvoltarea unor inițiative diverse, mergându-se până la ideea formării unei comisii de specialiști care avea în plan elaborarea unui anteproiect al organizării culturale a provinciilor românești². Chiar dacă această inițiativă n-a fost finalizată, ea demonstra preocuparea venită din partea Vechiului Regat care, „ca un *primus inter pares* între provinciile românești” și-a asumat sarcina consolidării culturale a statului român prin intervenții cu caracter general și unitar. Dar, la 1918, țara s-a întregit cu teritorii provenind din regiuni culturale diferite, teritorii în care s-a manifestat o oarecare criză de solidaritate generată de „îndoita fierbere [...], fie pentru adaptarea la noile împrejurări și la făurirea unei singure culturi, fie pentru apărarea vechilor tradiții și împotrivirea la schimbare [...]”³.

Procesul reintegrării Bucovinei în spațiul românesc nu a fost lipsit de dificultăți, legate de soluționarea raportului centru – provincie, din perspectiva acceptării sau neacceptării existenței unui fenomen regional manifestat la nivel de

¹ L. Nastasă, *Imposibila alteritate. Note despre antisemitismul universitar din România, 1920–1940*, în *Identitate – alteritate în spațiul cultural românesc*, vol. îngrijit de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 346.

² „Boabe de grâu” (București), I, 1930, nr. 1, p. 54.

³ *Ibidem*.

provincie. Acest proces istoric nu a început în condiții dintre cele mai bune, unii dintre bucovineni fiind neîncrezători în trăinicia actului unirii de la 1918. Pe fondul introducerii noii legislații românești s-au manifestat atitudini rezervate sau de refuz a aplicării măsurilor administrative, cauzele acestor atitudini fiind legate de perpetuarea unei mentalități regionale influențată de tradițiile Bucovinei austriece. De asemenea, centralismul promovat de guvernul român a stârnit reacții negative în rândul elitelor bucovinene, nemulțumite de ignorarea opțiunilor lor de integrare graduală a provinciilor în spațiul românesc, printr-un proces de unificare sensibil la nevoile locale. O. Ghibu, fost secretar general al Învățământului în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, într-o lucrare asupra proiectelor de reformă a sistemului de învățământ, aprecia că politica de unificare educațional-culturală a fost formală și nu a dus la rezolvarea problemelor specifice existente la nivel de provincie, astfel încât nici zestrea culturală bogată a teritoriilor alipite la 1918 României, nu putea fi încorporată în noua ordine⁴. Pornind de la ideea că problemele Bucovinei trebuie înțelese la București și că unificarea nu este identică cu asimilarea, T. Brăileanu afirma că „legile și întocmirile Vechiului Regat nu pot fi introduse fără orice pregătire și studiu prealabil în provinciile alipite”, unificarea completă, inclusiv cea culturală (care forma numai o parte din complexul de probleme ce trebuiau rezolvate), putându-se înfăptui în 8 sau 12 ani, după timpul necesar formării unei noi generații⁵. Apreciind rezultatele procesului de acomodare a instituțiilor care „serveau în mod direct sau indirect afirmării și apărării individualității politice”, autorul întrevedea, ca singură modalitate de a „asigura perpetuarea, regenerarea și consolidarea societății”, crearea și a unor instituții cultural-educăționale, eliberate de „dictatura puterii temporare, politice”. T. Brăileanu făcea aluzie la situația din sistemul școlar bucovinean, unde existau probleme specifice care „amenințau să transforme Bucovina [...] într-o provincie *sui generis*, cu interese specifice, opuse cu desăvârșire intereselor organismului politic unitar”; mulți intelectuali bucovineni „s-au aruncat în brațele politicii și au atras și instituțiile puterii spirituale în sfera de influență și sub dominația puterii temporale”, de aici rezultând o „decadență pronunțată, o dezorganizare și atomizare a societății bucovinene”, care a avut consecințe negative în procesul de reintegrare a Bucovinei în spațiul românesc⁶.

Deși, înainte de 1918, Bucovina intrase, așa cum afirma T. Brăileanu, într-o „fază de renaștere” prin „contactul cu puterea spirituală a Regatului”, etapă care a deschis calea pentru o „dezvoltare armonică a organismului românesc”⁷, iar procesul de reintegrare culturală a provinciei a fost subordonat perspectivelor deschise societății românești prin „aportul fiecărei provincii la înflorirea culturală

⁴ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 55.

⁵ „Cugetări” (Cernăuți), I, 1920, nr. 12, p. 11.

⁶ T. Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării. Articole politice*, ediția a II-a, București, Editura Cartea Românească, 1924, p. 316.

⁷ *Ibidem*, p. 315.

care nu poate și nu trebuie să plece numai de la București”⁸, după anul 1918 Bucovina a cunoscut o perioadă de „vid cultural”⁹. Acesta se datora noilor condiții sociale, politice, economice care „au fracturat o anumită organicitate” și au scos în evidență decalajul între tradiția culturală din Vechiul Regat și cea din Bucovina, unde nu a existat omogenitatea „unui tip clasic de cultură bucovineană”¹⁰. La nivelul provinciei, transformările culturale și impunerea unei identități românești au fost procese dificil de realizat, datorită nu atât prezenței unei importante populații minoritare cât perpetuării unei mentalități regionale influențată de moștenirea austriacă. „Nu este colț de țară în această Românie întregită, arăta Al. Procopovici, în care n-ar mai fi de alinat o durere, de vindecat o rană [...]. Dar pe noi nu ne pândesc numai dezordinea de afară și vecinul neîmpăcat cu gândul că nu mai poate să robească glia noastră strămoșească [...], ne pândește, mult mai rău, moștenirea vechilor păcate de sub toate stăpânirile, care întunecă mințile și închide orizonturile, nelăsând să pătrundă vederile decât până la ceea ce ar putea satisface o ambiție deșartă, ar putea ușura un regret după lucruri care nu se mai pot întoarce [...]”¹¹. De pe aceleași poziții, G. Rotică a semnalat existența unei „mentalități păgubitoare” la unii români bucovineni, care afirmau că „gradul de cultură al populațiunii din Cernăuți ne dă dreptul să așteptăm ca lumina ce radiază de aici va străluci și asupra Vechiului Regat și îl va aduce pe acesta la înflorire sub conducerea noastră intelectuală”¹². Explicația existenței unei asemenea stări de spirit autorul o găsește în faptul că moștenirea austriacă a lăsat în mentalitatea bucovineanului o „Vienă morală”: „Ne iubim neamul, dar vedem lucrurile din țară printr-un strat de dispreț pe care Viena l-a așezat, pe nesimțite, zi de zi, un veac și jumătate, pe ochii sufletului nostru [...]; destul de puternică e însă Viena care s-a fortificat în simțirea și cugetarea noastră”¹³. Tocmai datorită perpetuării unei asemenea mentalități, revendicările regionale au apărut ca justificate în concepția unor intelectuali bucovineni, deși transilvăneanul Al. Busuioceanu avertiza că unificarea culturii naționale nu se va putea realiza „dacă în viitoarea noastră înțrulare culturală ne voi cuirasa tot în regionalismul la care [...] nu am renunțat încă [...]. Pentru Ardeal nu există decât o singură problemă culturală și de ea atârnă promovarea întregii noastre culturi naționale. E o renunțare. Renunțare la cultura străină [...], întoarcere la acea idee a latinității [...]. Când în locul regionalismului de acum, din care nu va putea răsări decât un antagonism negativ și

⁸ Sextil Pușcariu, *Perspective culturale*, extras din „Gând românesc” (Cluj), II, 1934, nr. 9–10, Cluj, 1934, p. 10.

⁹ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*), Iași, Editura Timpul, 1999, p. 84.

¹⁰ I. Piticariu, *Autonomie sau centralizare*, în „Glasul Bucovinei”, II, 31 ianuarie/12 februarie 1919, p. 1.

¹¹ „Glasul Bucovinei”, III, 14 ianuarie 1920, p. 1.

¹² *Ibidem*, 22 ianuarie 1920, p. 1.

¹³ G. Rotică, *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, f. a., p. 4–5.

incapabil de creație, vom ajunge la ideea unui adevărat *pan latinium* cultural [...], atunci problema culturală va fi rezolvată”¹⁴.

În epocă au reținut atenția discuțiile asupra regionalismului cultural¹⁵, văzut ca „mentalitate ce se afirmă sub semnul celui mai fanatic românism”¹⁶ – cazul Bucovinei, ca dovadă a manifestării conștiinței românești, ca „aport la opera de emancipare și ridicare a nivelului cultural, economic, social al colectivității”, ca o piedică în fața tendințelor de uniformizare pripită. „La un popor atât de unitar cum e al nostru, arăta S. Mehedinți, putem vorbi fără nici o sfială despre regionalism. Pentru noi primejdia nu e accentuarea caracterului provincial [...] ci, din contră, primejdia mare e tocmai tendința de nivelare pripită”¹⁷. Tocmai de aceea „provincia nu se mulțumește numai cu ce-i vine de la centru, își făurește o mișcare proprie. Nu se mulțumește la funcțiunea de satelit pe care o avea înainte. Întinderea teritoriului sufletesc nestingherit de bariere a cauzat acest fenomen cu totul nou în istoria noastră culturală. Dacă unirea nu ne-a adus o descentralizare în alte direcții, a produs-o în domeniul intelectual. Tendința de a înjgheba centre regionale se ivește viguros”¹⁸. Dezbaterile asupra regionalismului au scos în evidență faptul că acesta „nu înseamnă a te închide între hotarele provinciei tale ci, dimpotrivă, a răspândi specificul regional în toate publicațiile românești”¹⁹. În perspectiva ideii conform căreia cultura unei provincii trebuie să fie o sinteză, se avertiza că „provincia nu este numai un organ de asimilare a valorilor produse în marile centre ale vieții culturale, ci trebuie să devină în același timp un semet focar de creație”²⁰. Toate aceste tendințe de autodefinire și valorizare a provinciilor au fost subordonate principiului „localismului creator”, elaborat de Al. Dima. Acesta a încercat să înlăture, în cadrul grupării intelectuale „Thesis” (formată la Sibiu în 1932), conceptul conform căruia provincia „a fost un țințir al valorilor culturale”²¹. Prin

¹⁴ „Glasul Bucovinei”, II, 11/24 martie 1919, p. 3.

¹⁵ Dezbaterile asupra regionalismului, ca fenomen general care a caracterizat viața provinciilor românești după 1918, vizau două aspecte: primul se referea la „ermetizarea regională, la rezistența la orice pătrundere reciprocă, la lipsa de încredere și bunăvoință pentru tot ce nu e din regiune” și celălalt aspect era cel al „violentării sensibilităților regionale printr-un expansionism regional unilateral, care caută să impună tipul de om și felul de viață al unei singure provincii [...] ca standard pentru toată țara”. Cf. „Revista Bucovinei” (Cernăuți), I, 1942, nr. 6, p. 269–270.

¹⁶ „Revista Bucovinei”, II, 1943, nr. 11, p. 542. „Când acest regionalism, accentuăm, e vorba numai de cel spiritual, există ca mentalitate, când această mentalitate se afirmă sub semnul celui mai fanatic românism, crescut din sângele nostru ca un scut de apărare împotriva străinismului cotropitor, [...] de ce să dăm cu tăvălugul [...] peste toate realitățile bucovinene care sunt românești [...], integrate în viața și istoria românilor [...]”.

¹⁷ Simion Mehedinți, *Regionalism cultural*, în „Năzuința”. Literatură. Științe. Arte (Sibiu), I, 1922, nr. 1, p. 4–5.

¹⁸ „Junimea literară” (Cernăuți), XIII, 1924, nr. 11–12, p. 534.

¹⁹ „Freamătul literar” (Siret), V, 1937, nr. 1–6, p. 64–65.

²⁰ Al. Dima, *Popas înainte de drum*, în „Provincia literară”. Revistă de literatură, critică, artă (Sibiu), III, 1934, nr. 1, p. 1.

²¹ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790–1990*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 248.

„localism creator” Al. Dima înțelegea o formulă a culturii care „cuprinde ca puncte cardinale cunoașterea în realitate și valorificarea în creație a latențelor specifice și pitorești ale locului. Folosind termenul de «localism» ci nu pe cel mai uzitat de «regionalism», care a început în latura culturală chiar să fie învăluit de o accepțiune peiorativă, noua formulă culturală se simte mai solidară cu realitatea imediată care e mai puțin regiunea, pe cât un anume punct geografic din cadrul ei, un loc precis demarcat sociologic”. Localismul creator, afirma Al. Dima, „mai înțelege [...] să întreprindă opera de sprijinire a talentelor [...]. Nu înțelegem îndrumarea aceasta numai cu ajutorul revistelor locale, ce pot aduce o contribuție valoroasă, ci ne gândim [...] la crearea unor grupări intelectuale”. Localismul creator mai însemna „crearea unui alt mediu cultural în centrele urbane de seamă cu scopul de a menține viu interesul pentru noile valori ale culturii generale și de a salva astfel pe adevărații provinciali intelectuali de naufragiu teribil al purei profesionalizări, acest nucleu de cultură având misiunea de a întreține cu devoțiune cultul Ideii, îndepărtând pe intelectuali [...] de la meschinele interese ale unei vieți cotidiene fără orizont spiritual”²². Al. Dima găsea justificarea apariției unui asemenea program cultural în „tradițiile localiste ale culturii românești, în considerații de ordin sociologic, prin existența caracteristică a ținuturilor, de filosofie a culturii regionale, de etică socială, de naționalism”²³. Conceptul elaborat de Al. Dima se integra, în mod firesc, în planul preocupărilor de valorificare a culturii locale, preocupări care scoteau în evidență nevoia de autodefinire ce caracteriza intelectualitatea provincială.

Una dintre modalitățile adoptate în scopul valorificării tradițiilor locale, care a accentuat „emanciparea provincială”, văzută ca sprijinitoare a intereselor culturale, a fost cea a revistelor de provincie sau regionale²⁴, a căror apariție a dus la organizarea unui adevărat „sistem celular în cultura română”²⁵. Pornindu-se de la ideea că „provincia nu poate fi inferioară capitalei”, că ea luptă împotriva „centralismului talentelor”, rostul revistelor de provincie era definit prin capacitatea acestora de a stimula și sincroniza creația culturală regională cu cea națională. Publicistica provincială trebuia să urmărească două scopuri: „de a fi o bună informatoare locală și de a da o orientare ideologică sănătoasă cititorilor. Provincia trebuie să-și aibă glasul ei, independent de formule străine”²⁶. În același timp, revistele de provincie își asumau și rolul de luptătoare împotriva „falselor

²² „Blajul”, II, 1935, nr. 4, p. 173–175.

²³ *Ibidem*, p. 175.

²⁴ Nu întotdeauna revistele de provincie erau asimilate cu cele regionale, în epocă reținând atenția discuțiile despre diferența între revistele regionaliste „ce aduc realul aport al regiunii” la viața culturală, singura lor preocupare fiind de a se apropia de revistele bucureștene” și cele de provincie, „ce nu se manifestă decât de dorul de a parveni al provinciei” și nu au nimic în comun cu regiunile. Cf. N. N. Vasiliu, *Reviste de provincie și reviste regionaliste*, în „Țara de Jos” (București, Bârlad), IV, 1927, nr. 2–3. Apud „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 3–4, p. 121.

²⁵ „Provincia literară”, III, 1934, nr. 3, p. 31.

²⁶ „Noua Gazetă de Vest” (Oradea), III, nr. 559, 22 martie 1938, p. 2.

valori bucureștene care privesc cu dispreț valorile provinciale”²⁷. Având spirit de obiectivitate, revistele de provincie aveau menirea de a îndeplini „două mari chemări: afirmarea de noi talente și păstrarea caracteristicii fiecărui colț de țară”²⁸. Analizând interpretările unui profesor universitar din Cernăuți, care se întreba dacă o revistă regională nu este mai degrabă o piedică în calea progresului cultural al provinciei, T. Cristureanu a subliniat următoarele idei: cultura unui popor trebuie să fie o sinteză, cultura venită de la centru nu trebuie să fie folosită ca o „realitate universală”; de asemenea, cultura avea două funcții: extensivă și intensivă, aceasta din urmă caracterizând și revistele regionale²⁹. Deși acest fenomen al apariției revistelor provinciale a fost privit cu neîncredere în unele medii intelectuale – „cantitatea de energie culturală/literară ar scădea, fărâmițându-se în tot mai multe publicații”³⁰ – se recomanda totuși „bunăvoință înțelegătoare” pentru revistele de provincie, în virtutea faptului că „unele publicații de provincie au determinat curente ori le-au difuzat în țară”³¹. De altfel, C. Theodorescu anunța că revista „România literară”, care apărea la București, „înțelege a oferi sprijin provinciei”, provincie în care „viața culturală, artistică, literară [...] există atât cât ea există” și unde se găsesc „cele mai comice ambiții, pe nedrept ironizate, cele mai generoase elanuri, nu îndeajuns de relevante”³². De asemenea, suplimentul ziarului „Adevărul” („Belgia Orientului”), care apărea la București, avea o rubrică permanentă, *Provincia are cuvântul*, iar revista „Floarea de Foc” (București) își propusese să cunoască „viața de la Chișinău, Cernăuți [...] fără nici o deformare elegiacă sau fantasmagorică”³³.

În Bucovina, una dintre cele mai importante reviste, care devenise înainte de anul 1918, „farul conducător al sufletului tânăr bucovinean pe care-l orientează spre ideea unității culturale a neamului românesc de pretutindeni”³⁴ a fost „Junimea literară”. Aceasta a fost reeditată din anul 1923, avându-l pe I. Nistor ca redactor responsabil. În articolul program al noii serii se specifica: „Voim să fim organul de legătură sufletească și intelectuală între periferie și centru, străduindu-ne să răspândim aici cultura românească și s-o îmbogățim cu producțiunile noastre literare. Ca și în viața administrativă, așa se impune și în cea culturală o binefăcătoare descentralizare și nu înțelegem să ne părăsim vechiul nostru post de onoare de la granița românismului [...]. Nădăjduim că cei de la centru vor înțelege rostul nostru aici și ne vor da concursul cuvenit, pe care-l merităm ca apărători

²⁷ Eugen Cialic, *Reviste de provincie*, în „Pagini basarabene”. Revistă literară și de cultură generală (Chișinău), I, 1936, nr. 4, p. 19.

²⁸ Gr. Veja, *Revistele de provincie*, în „Freemătul literar” (Bârlad), I, 1923, nr. 4–5, p. 5.

²⁹ T. Cristureanu, *Regionalism?!*, în „Revista Bucovinei”, II, 1943, nr. 3, p. 227–228.

³⁰ Gr. Veja, *op. cit.*, p. 4.

³¹ C. D. Fortunescu, *Revistele de provincie*, în „Provincia literară”, I, 1932, nr. 4–5, p. 5.

³² C. Theodorescu, *Provincia*, în „România literară” (București), nr. 24, 30 iulie 1932, p. IV.

³³ „Floarea de Foc” (București), II, 1933, nr. 1, p. 7.

³⁴ D. Marmeliuc, *Viața politică și presa românească bucovineană după unire*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, Cernăuți, 1929, p. 119.

probați ai culturii românești”³⁵. În contextul mișcării culturale a epocii, publicația s-a bucurat de apreciere în mediile intelectuale românești. „Revista aceasta regională – se arăta în „Viața românească” – care împlinește 13 ani de existență, deși retrasă la Cernăuți e mai bună decât multe din Regat. Sumarul e bogat și variat [...]”³⁶. Și revista „Ideea europeană” (București) a consemnat reapariția „Junimii literare”: „Între revistele noastre bune trebuie pusă negreșit și «Junimea literară» de la Cernăuți, care are această mare însușire că, fiind regională, înțelege să rămâie ca atare [...]. Din «Junimea literară» ne vorbește Bucovina mai veche și mândră [...], ca o amintire a legăturilor cu Viena”³⁷. N. Iorga aprecia faptul că de la revista „Junimea literară” a pornit curentul care „a creat sufletul luptător care a dus la Unire. El trăiește pentru a o consolida”³⁸. Istoricul, în contextul dezbaterilor pe marginea temei *Despre ceea ce se poate cere Bucovinei*, sublinia că provincia aduce o contribuție specială în evoluția culturii române, nu numai cu accentuarea cultului trecutului („Bucovina e eminentamente țara trecutului românesc”) ci și cu „adâncirea unui sănătos spirit democratic național”: „[...] sunt dară în acest colț moldovenesc societăți și oameni de cultură. Nimeni nu va tăgădui meritele unui așezământ cultural ca cel al institutului «Glasul Bucovinei»; în paginile ziarului «Glasul Bucovinei» ni s-au dat până acum atâtea dovezi de temeinică înțelegere a rosturilor culturale. Calendarele «Glasul Bucovinei» ar face cinste celor dintâi instituții culturale din întreaga Românie. Iar «Junimea literară», stăpânită de același mediu cultural ca al «Glasului Bucovinei», stindard ridicat încă în vremuri de cumpănă de către un Ion Nistor și George Tofan, este una dintre cele mai temeinice și mai frumoase opere bucovinene pilduitoare chiar și pentru cele dintâi reviste ale noastre. E cinste, e noblețe în paginile cernăuțene [...]. Partea cea mai nobilă a României este aici în Bucovina și această calitate cere să fie valorificată și revărsată și asupra celui alt pământ românesc”³⁹.

Revista „Junimea literară”, alături de publicația „Glasul Bucovinei”, s-a remarcat prin dezbaterile pe marginea regionalismului, unele dintre articolele semnate de L. Morariu, V. Gherasim, I. E. Torouțiu, Z. Crețan anunțând câteva constante ale iconarismului, mișcare afirmată în jurul anilor '30, de promovare a unei literaturi originale în Bucovina. În 1924 L. Morariu a semnat articolul *Celălalt regionalism*, în care acredita ideea existenței unui „regionalism” al Bucureștiului, al europenității și valorilor moderne. Antagonismul dintre centru și periferie avea șanse să devină din ce în ce mai mare și de aceea, „în tot mai năvalnica înțetire a luptei dintre snobismul capitalei și dintre susceptibilitatea ... celeilalte României, cineva, deci Bucovina noastră, poate continua să reprezinte tradiția Moldovei, tradiția jertfei”⁴⁰. Într-un alt articol, *Iarăși idei europene și realități bucovinene*,

³⁵ I. Nistor, *După nouă ani de zile*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 1–3, p. 5–6.

³⁶ „Viața românească”. Revistă literară și științifică (Iași), vol. LXIII, an XVI, 1924, p. 305.

³⁷ „Junimea literară”, XIII, 1924, nr. 1–2, p. 67.

³⁸ N. Iorga, *Spre unitatea națională*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 1–3, p. 19.

³⁹ Idem, *Ceea ce se poate cere Bucovinei*, în „Junimea literară”, XIII, 1924, nr. 7–8, p. 384–385.

⁴⁰ L. Morariu, *Celălalt regionalism*, în „Junimea literară”, XIII, 1924, nr. 5–6, p. 13–14.

L. Morariu a demonstrat „centralitatea provinciei”, astfel de afirmații ducând la îndepărtarea lui din redacția „Junimii literare”⁴¹. În replică la afirmațiile lui L. Morariu, revista „Ideea europeană” constata faptul că „Bucovina se închide în fiecare zi față de noi cu mai multe ziduri decât Austria, fiind cuprinsă de un regionalism care nu-i putea fi decât dăunător”⁴². L. Morariu va continua polemica cu revista „Ideea europeană”, în condițiile în care aceasta a publicat în paginile sale opiniile exprimate de D. Protopopescu, titularul catedrei de limba engleză a universității din Cernăuți, referitoare la ziarul „Glasul Bucovinei”. Acesta afirmase, în 1925, că „prin glasism respiră Bucovina. Credincioasă trecutului, Bucovina e azi colțul de țară cel mai cultural. Glasismul este cel mai înalt exponent al acestui bucovinism național. El e prin aceasta un fapt eminent cultural. E fapta unui grup de cărturari care, întemeind un organ regional – e semnificativ că «Glasul Bucovinei» e singurul ziar din țară scris cronic de profesori universitari și de intelectuali de calitate – s-au legat să scrie mai departe istoria Bucovinei cu slove de lumină. De aici sufletul lui profund românesc, bun și împăciuitoare, făcând presă fără să facă jurnalism, ducând lupta fără ceartă și reabilitând politica prin cultură. Veșnic la postul lui [...] grupul glasist răspunde astfel pururi la apelul de cultură de neam în Institutul de Istorie și Limbă, [...], în sprintara «Junime literară», în activa «Candelă», în Arhivele și Muzeul istoric, în Universitatea liberă din Cernăuți, în «Calendarul Glasului [Bucovinei]» și în alte publicații științifice ale membrilor lui [...]. Fără considerent politic [...], derivat din istoria Bucovinei [...], glasismul rămâne cea mai frumoasă și înțeleaptă mișcare regională la noi și prin aceasta unul din actele mari ale românismului de azi”⁴³. Modificarea convingerilor lui D. Protopopescu, care afirmase în anul următor, printr-un articol publicat în „Ideea europeană”, că „grupul glasist [...] e din ce în ce mai puțin cultural, din ce în ce mai puțin reprezentativ” l-a determinat pe L. Morariu să afirme că „una va fi «ideea europeană» și alta realitatea bucovineană. Iar [...] cultura moldoveană a Bucovinei [...] va stăruie să vieze și mai departe indiferent de schimbările ce se vor produce în societatea bucovineană”⁴⁴.

Treptat, un nou fenomen s-a afirmat în viața culturală și publică din Bucovina – formarea unei noi generații, diferită ca structură și mentalitate de predecesorii săi. La nivelul întregii țări, noua generație interbelică, căreia îi revenise rolul de a „împlini, în plan spiritual, destinul civilizației românești”⁴⁵, trebuia să asigure „unitatea sufletească a României” și să „șteargă deosebirile regionale, în măsura în care acestea înseamnă altceva decât nuanțarea aceluiași suflet național”⁴⁶. „Dacă tineretul acestei țări – arăta Mircea Vulcănescu – nu reușește, ca în această

⁴¹ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 27.

⁴² „Junimea literară”, XIII, 1924, nr. 7–8, p. 383–384.

⁴³ Apud „Junimea literară”, XV, 1926, nr. 5–6, p. 143.

⁴⁴ „Junimea literară”, XV, 1926, nr. 5–6, p. 143–144.

⁴⁵ Alina Tudor, „Noi” și „parazitul din afară” – câteva considerații asupra discursului antisemit al „noii generații” interbelice, în „Revista istorică” (București), VIII, 1997, nr. 1–2, p. 61.

⁴⁶ M. Vulcănescu, *Generația*, în „Criterion”. Revistă de arte, litere și filosofie (București), 1934, nr. 3–4, p. 6.

generație, să reducă idealurile omenești centrifugale ale Românilor din diferite colțuri ale țării într-un singur chip al omului românesc, în care să se recunoască românii de pretutindeni ca într-un bun al lor; dacă tipul omului rusesc, dostoevskian și tolstoian al basarabenilor și omul latino-kantian al ardelenilor nu reușește să dea o sinteză vie cu omul bizantino-francez al celor din Vechiul Regat, sinteză în care tendințele centrifugale nu se mai regăsesc decât ca ispite de universalizare ale unui aceuiași om, al lui Eminescu și Creangă, unitatea politică a acestui neam [...] mi se pare amenințată”⁴⁷.

Noua generație bucovineană s-a constituit în contextul politic al anilor '30, pe fondul nemulțumirilor existente în societate. În anul 1930 G. Rotică observa marginalizarea Bucovinei, iar în 1931 I. Nistor inaugura un ciclul de conferințe publice la Universitatea din Cernăuți cu titlul *Regionalism*. În același an, la 14 noiembrie, parlamentarii și delegații județeni bucovineni ai Partidului Național Liberal au înaintat un memoriu către guvernul României, în care au fost expuse problemele politice, culturale, economice și de administrație publică cu care se confrunta provincia: „În vremurile acestea cumplite, când într-o provincie de hotar ca Bucovina, autoritatea de stat nu este destul de activă, când siguranța publică este serios primejduită, când pe cheștiunea suferințelor sociale mai accentuate aici decât în alte părți, curente extremiste, alimentate de dincolo de Nistru, câștigă mereu teren, nu considerațiuni strâmte de partid ci interese superioare de stat ne-au îndemnat să redactăm acest memoriu”⁴⁸. După instalarea guvernării țărăniste (1932–1934), în Bucovina s-au accentuat stările de nemulțumire (I. Nistor acuza această guvernare de ignorarea problemelor naționale), cu trimiteri la adresa guvernului și la relația centru/provincie, capitală/provincie. În anii crizei economice, Bucovina se simțea cea mai nedreptățită provincie: ea nu mai avea ministru în guvernul central (spre deosebire de Basarabia și Transilvania care continuau să fie reprezentate prin miniștri proprii în guvern) pentru că, așa cum constata redacția ziarului „Glasul Bucovinei”, provincia era desconsiderată sistematic. De asemenea, cotidianul cernăuțean anunța, într-un editorial intitulat *Evacuarea Bucovinei de așezămintele ei publice și culturale*, situația critică a unor instituții culturale bucovinene, amenințate cu desființarea (Conservatorul, Teatrul Național, Universitatea, care risca să fie mutată la Craiova)⁴⁹.

Toate aceste evenimente cu care s-a confruntat societatea bucovineană au lăsat amprente adânci asupra tinerei generații, care se simțea atrasă de „entuziasmul violent al nemulțumirii”⁵⁰. În provincie, semnala revista „Viața Bucovinei”, se constata o letargie cauzată de „inactivitate și invidie provincială”⁵¹. De asemenea,

⁴⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁸ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 18.

⁴⁹ Idem, *Bucovina și complexul provinciei* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Bucovina și complexul provinciei*), în „Analele Bucovinei” (București), V, 1998, nr. 1, p. 36.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 37.

⁵¹ T. Cristureanu, *Letargie și amorfeală*, în „Viața Bucovinei” (Cernăuți), I, 1933, nr. 5, p. 1–3.

revista sireteană „Freemătul literar”, la 6 ani după ce în „Junimea literară” se afirmase că „Bucovina culturală este o realitate care nu se mai discută”⁵², dezbătea, în 1933, problemele „indiferentismului decadent” ce marca viața culturală a orașului Siret⁵³. După anul 1934, când la putere au revenit liberalii, în atenția tinerei generații s-au aflat problemele naționale și situația specială a elementului românesc din Bucovina față de evrei și germani. Se invocau atenuarea exagerărilor naționaliste și subordonarea principiului politic celui cultural dar, în același timp, se căutau „principalii vinovați” pentru situația din Bucovina. În asemenea condiții a luat naștere conflictul între generații, „bătrânii” care au realizat unirea de la 1918 – generația de dinainte de război – fiind acuzați că au educat o generație „fără axa centrală naționalistă, imperativ categoric pentru Bucovina”⁵⁴. Nemulțumirile tinerei generații apăreau justificate atâta vreme cât procesul de românizare a provinciei nu a condus la obținerea rezultatelor dorite. În anul 1925, geograful I. Simionescu, autorul lucrării *Orașe din România*, constata „fapte dezamăgitoare pentru românitatea din Bucovina”. Autorul a fost impresionat, vizitând Cernăuțiul și Siretul, de atmosfera străină a vieții orașelor, lipsa unui respect pentru stăpânirea românească, faptul că minoritățile profită de slăbiciunea administrației românești⁵⁵. De asemenea, în revista sireteană „Freemătul literar” se afirma: „Azi, deși au trecut cincisprezece ani de la Unire, nu poate fi încă vorba de o viață ordonat românească în acest oraș [Siret n.n.]”⁵⁶. Aceeași publicație consemna și o altă părere: „Auzi astăzi, după 16 ani de la Unire, la Siret, așa de puțin grai și afli așa de puțin suflet românesc încât ți se frânge inima de durere. La fel și Cernăuți [...], apare astăzi așa de înstrăinat încât, trăind în mijlocul său, te poți crede în orice altă țară numai în România nu”⁵⁷.

Complexitatea problemelor cu care s-a confruntat Bucovina după anul 1918 scoate în evidență faptul că în provincie s-au produs foarte greu mutații fundamentale la toate nivelurile vieții publice, economice și culturale. Manifestarea unui „complex al provinciei”⁵⁸ care, de altfel s-a înregistrat și în spațiul transilvan⁵⁹, s-a făcut pe fundalul existenței unor carențe în procesul de „recuperare” a provinciilor. Pe de o parte Bucovina a fost tratată cu superioritate, uneori cu ignoranță sau indiferență, în procesul de integrare, lucru care l-a făcut pe

⁵² „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 1–2, p. 62.

⁵³ „Freemătul literar” (Siret), I, 1933, nr. 2–3, p. 3.

⁵⁴ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 31–32.

⁵⁶ N. Ițcuș, *Între ieri și azi*, în „Freemătul literar”, II, 1934, nr. 3–5, p. 3–7. Apud M. A. Diaconu, *op. cit.*, p. 37–38.

⁵⁷ C. Nati, *Meleaguri străbune*, în „Freemătul literar”, II, 1934, nr. 3–5, p. 3–7. *Ibidem*, p. 38.

⁵⁸ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 23.

⁵⁹ Aici, acest „complex al provinciei” a fost alimentat de problemele regionalismului care nu putea fi ignorat atâta vreme cât se afirma că există un antagonism, pe de o parte între provinciile anexate – cu culturi și civilizații superioare – și noua stăpânire și pe de altă parte între intelectualii provinciali și cei din Vechiul Regat. Cf. I. N. Palade, *Generația unirii și noua generație*, în „Societatea de mâine” (Cluj), V, 1928, nr. 14–15, p. 279.

G. Rotică să afirme că „nu se prețuiește o provincie numai după întinderea suprafeței și numărul locuitorilor. Valorile morale pe care istoria le descoperă în pământul și sufletul unei provincii își au și ele importanța când e vorba de a fixa rangul acelei provincii”⁶⁰. Pe de altă parte, dorința de sincronizare a Bucovinei cu viața spirituală a Vechiului Regat (care se îndrepta spre modernitatea franceză), a luat forma unui „complex de superioritate”, în virtutea faptului că bucovinenii considerau decisive în formarea identităților lor culturale contactele cu cultura germană. Acest „complex de superioritate” a dus la afirmarea orgolioasă a individualității în domeniul etnicului și spiritualului, Bucovina mândrindu-se cu „rădăcinile identității naționale și cu trăirea prin cultură” și având conștiința că se află în posesia „miezului trecutului românesc”⁶¹. Faptul că această „conștiință a diferenței” și „complexul de superioritate” se dovedeau a fi construite pe o iluzie – Bucovina continua să se afle pe o poziție de inferioritate față de centru, care o desconsidera și o marginaliza permanent – a dus la manifestarea unei adevărate crize în spațiul bucovinean⁶².

Mișcarea iconaristă

Aceste realități istorice cu care s-a confruntat provincia au dus la apariția unui fenomen cultural-literar caracteristic spațiului bucovinean – iconarismului. După anul 1918, mișcarea literară din Bucovina a susținut „necesitatea unei opere de îndrumare culturală în spiritul «Junimii literare», în funcție de exigențele unei culturi ce trebuie recuperată în rezultatele și nu în evoluția ei”⁶³. Într-adevăr, înainte de război, Bucovina n-a cunoscut o perioadă de efervescență literară⁶⁴, ci doar „lăudabile și necesare stăruințe culturale” care au stat sub semnul curentului semănătorist⁶⁵. După o perioadă de „hiatus cultural”, reapariția revistei „Junimea literară” a fost pusă sub semnul inaugurării unei „mișcări literare în țară, care sigur

⁶⁰ Apud Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 16.

⁶¹ Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul și literatura bucovineană* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul*), în „Glasul Bucovinei” (Cernăuți – București), I, 1994, nr. 2, p. 58.

⁶² *Ibidem*, p. 10.

⁶³ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană interbelică* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*), în „Analele Bucovinei”, II, 1995, nr. 2, p. 321.

⁶⁴ N. Iorga, vorbind despre literatura bucovineană românească din perioada austriacă, îl amintea pe Vasile Bumbac, poetul care ar fi creat un curent în epocă, ce nu s-a putut dezvolta însă din cauza stăpânirii austriece; istoricul amintește încă două curente existente în literatura românească, promovate de Mihai Teliman și Gheorghe Popovici. Din anii 1840–1850 a început participarea Bucovinei la cultura românească, înnodându-se legăturile cu intelectualitatea din Vechiul Regat. Cf. N. Iorga, *Aportul Bucovinei în cultura românească*, Cernăuți, Editura Librăriei „La Marca Țării”, 1925, p. 19–20. Despre fenomenul literar românesc din Bucovina austriacă a scris și C. Loghin, care a publicat *Istoria literaturii române din Bucovina (1775–1918) și Antologia scrisului bucovinean până la unire*.

⁶⁵ Mircea Streinul, *Note la poezia bucovineană de azi*, în „Revista Fundațiilor Regale” (București), V, 1938, nr. 5, p. 434.

va fi în stare să ne scoată din indiferentismul și letargia în care ne aflăm”⁶⁶. Revista, fără a avea „imperative extraestetice, dar nici estetice”, condusă de ideea regenerării culturale a Bucovinei, a lansat „prima promoție de autentici literați bucovineni”⁶⁷. Deja din anul 1929 în revistă semnav reprezentanții noi generații: Mircea Streinul, Traian Chelariu, Iulian Vesper, Neculai Roșca, Traian Cantemir, Dragoș Vitencu. De asemenea cotidianul „Glasul Bucovinei” cuprindea pagini de creație literară sub genericul *Din cercul „Junimii literare”*⁶⁸. Literaturii bucovinene i se deschideau noi perspective, altele decât cele de conservare a valorilor autohtone, legate de promovarea unor noi valori estetice, originale. Noul curent al regenerării culturale a cuprins și mediile școlare. La liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți s-a afirmat o pleiadă de tineri, grupați în jurul revistei „Muguri” (1924–1926) – revistă care reprezenta prima manifestare a unei generații crescută la altă școală decât cea germană (Mihai Horodnic, Iulian Vesper, Ionel Negură, Ghedeon Coca, Filimon Cârdei, Eugen Prelipcea, Ion Roșca, Constantin Rotariu, Eftimie Galan). Ca „mesageri ai unei arte, ai unui vânt de primăvară în poezie”⁶⁹, tinerii literați erau caracterizați de o „feroare a căutării propriei identități, nu atât literare, cât etnice [...], comună tuturor scriitorilor bucovineni din perioada interbelică”⁷⁰. La Cernăuți a apărut „Plaiul Fagilor” (1926–1929), pe lângă Școala Normală; în 1928, la liceul „Aron Pumnul” a fost editată revista școlară „Caietul celor 4” (într-un singur număr), din colegiul de redacție făcând parte M. Streinul, N. Roșca, T. Plop și N. Pavel. De asemenea, semnificativă pentru efervescența culturală a momentului a fost și apariția altor publicații: „Îndrumarea”, „Pana literară”, „În preajma gândului”, „Crai nou”, „Freamăt”, „Plai”, „Orion”, „Izvodiri”, „Alfa”, „Fișier”, „Argonaut”, „Țara Șipenițului”; la Cernăuți, elevul Barbu Slușanschi a format, la liceul „Aron Pumnul”, un cenacul de artă, „Societatea de Studii Estetice”⁷¹. Toate acestea manifestări exprima „obsesia unei identități în formare, căutarea unui profil distinct, ostentația sinelui”⁷².

În acest context cultural, au apărut, după anul 1930, primele semne ale unei revigorări literare, în condițiile în care noua generație de tineri intelectuali, favorizați de condiții istorico-culturale specifice, și-a propus să devină o „generație de creație”⁷³. Aceasta s-a constituit, în anul 1931⁷⁴, într-o grupare numită

⁶⁶ Apud Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000, p. 148.

⁶⁷ T. Chelariu, *Pagini de antologie din poezia bucovineană*, în „Freamătul literar”, V, 1937, nr. 1–4, p. 11.

⁶⁸ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 313.

⁶⁹ E. Ar. Zaharia, *Puncte de reper*, în *Antologie rădăuțeană*, Cernăuți, Colecția Societății Scriitorilor Bucovineni, 1943, p. 14.

⁷⁰ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 312–313.

⁷¹ E. Satco, I. Pânzaru, *Dicționar de literatură bucovineană*, Suceava, 1993, p. 100 – 102.

⁷² Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 313 – 314.

⁷³ Idem, *Mircea Streinul*, p. 50.

⁷⁴ Alterori, anul constituirii acestei grupări este 1930 sau 1932.

„iconaristă”, cu scopul de prezenta Bucovina ca un spațiul spiritual distinct și de a afirma în literatura bucovineană „noi forme de artă”, din dorința de „împrospătare a sensibilității literaturii locului cu finalitatea nedeclarată a integrării firești în literatura română a momentului”⁷⁵. Întemeietorii mișcării au fost Mircea Streinul, Ion Roșca, Gheorghe Antonovici, George Drumur și Neculai Pavel. Acestora li s-au alăturat ulterior Iulian Vesper, Teofil Lianu, Ghedeon Coca, Liviu Rusu, Cristofor Vitencu, Mihai Cazacu, Sextil Dască, George Nimigean, Neculai Roșca și câțiva scriitori din afara spațiului bucovinean: Teodor Ulmeanu, din Basarabia, Aurel Maniu din Ardeal, Ovidiu Caledoniu din București⁷⁶. Despre titulatura acestei mișcări s-a afirmat faptul că acest cuvânt, „iconar”, era ales să devină „lozincă și simbol de activitate, însemnând afirmarea unei concepții în artă, în care întoarcerea către icoanele sufletului se lămurește din nădejdi spirituale”. Dar cuvântul „iconar”, apreciază Mircea A. Diaconu, „dezvăluie și substanța unei poetici ce înseamnă stilizare, situare în vecinătatea sacralului, trimiteri la bidimensionalitatea imaginii bizantine, la atemporal, teluric și hieratism, la un timp al genezei, investit cu puterea de a transforma vederea în viziune și cuvântul în faptă”⁷⁷.

Pentru a înțelege istoria noului fenomen cultural manifestat în Bucovina se impun câteva precizări referitoare la distincția între fenomenul literar iconarist, legat de revista „Iconar”, gruparea și mișcarea iconaristă. În concepția lui M. A. Diaconu, acestea sunt „realități parțial distincte, aflate într-o anumită continuitate și disociere”⁷⁸. Despre o identificare între tânăra generație și fenomenul iconarist se poate vorbi parțial, până la apariția revistei „Iconar” (1935) și până la destrămarea grupului care, „unit inițial de mirajul numelui tipărit și ideea națională” a fost „minat” de opțiunile politice ale tinerilor, atrași de cei doi maeștri spirituali, profesorii I. Nistor și T. Brăileanu⁷⁹. Pe de altă parte, în cadrul mișcării „Iconar” nu au activat toți tinerii scriitori din provincie, unii au polemicizat cu ea (E. Ar. Zaharia), alții s-au detașat de ideologie și s-au identificat cu poetica (T. Chelariu), alții au refuzat orice contact ideologic cu noua generație căreia îi aparțineau biologic (T. Cantemir), unii, care inițial i-au formulat ideologia, ulterior au ignorat-o, deși au ilustrat-o prin poezia lor (I. Vesper)⁸⁰. De asemenea se impune o diferențiere între cele două concepte: grupare și mișcare literară, aceasta din urmă presupunând un program ideatic și o ideologie comună. Însă, din gruparea „Iconar”, care nu avea un „fundament ideatic strict”, s-a separat o dizidență, atrasă de ideile naționaliste ale lui T. Brăileanu dar și de „farmecul de întemeietor al lui Mircea Streinul”⁸¹. În aceste condiții nu se poate face o delimitare foarte clară între literatura scrisă în Bucovina de noua generație și cea promovată în cadrul grupării „Iconar”. De altfel,

⁷⁵ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, p. 313.

⁷⁶ *Ibidem*; Mircea Streinul, *op. cit.*, p. 435.

⁷⁷ Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul*, p. 88–89.

⁷⁸ Idem, *Revista „Iconar”*, p. 312.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 311.

⁸⁰ Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul*, p. 50.

⁸¹ Idem, *Revista „Iconar”*, p. 312.

„fenomenul are o asemenea identitate încât e greu de precizat dacă este expresia unei «generații de creație», a uneia biologice sau manifestarea unor latențe geografice, geopolitice chiar»⁸².

Istoria fenomenului iconarist cuprinde trei momente⁸³: după fondarea mișcării, întemeietorii acesteia, cu unele excepții (G. Voevidca sau T. Cantemir) s-au grupat în jurul istoricului I. Nistor, a revistei „Junimea literară” și a cotidianului „Glasul Bucovinei”⁸⁴. O a doua etapă este legată de existența colecției/editurii „Iconar”, înființată în august 1933, sub auspiciile Institutului de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, sub conducerea lui M. Streinul și I. Vesper. Fondată fără a avea vreun scop de promovarea a unei ideologii literare⁸⁵, editura și-a propus „să imprime un ritm accelerat în mișcarea literară a tinerei generații”, prin publicarea scrierilor „talentelor regionale desconsiderate de marile centre bucureștene”⁸⁶, iar înainte de a se desființa, din motive financiare, a scos peste 30 de volume și plachete, printre ele numărându-se și antologia semnată de Aspazia Munte, Neculai Pavel, *Breviar de poezie bucovineană contemporană* (cu note bibliografice și reproduceri din opera respectivilor scriitori)⁸⁷. În anul 1934 au apărut noi colecții: „Scientia”, „Melodion”, „Akropolis”, „Biblioteca «Dr. Ion I. Nistor»”⁸⁸. Chiar dacă această a doua etapă în evoluția fenomenului iconarist, legată de existența editurii și-a propus „înlocuirea iconarismului naiv și neprogramatic” cu un plan de acțiune și un program (publicat de editură în anul 1934), mișcarea nu s-a impus ca o mișcare literară distinctă în spațiul cultural românesc⁸⁹. În această etapă iconarismul putea fi definit în două moduri diferite: ca manifestare în planul creației literare, caracterizată prin „recuperarea” unor forme literare românești și ca expresie a publicării în colecția și editura „Iconar”⁹⁰.

Un al treilea moment în evoluția fenomenului iconarist este legat de apariția revistei „Iconar”, în anul 1935, sub patronajul lui T. Brăileanu, directorul revistei „Însemnări sociologice”. Din comitetul redacțional au făcut parte L. Rusu și M. Streinul. Revista, care își propunea să întemeieze „o nouă spiritualitate românească” a fost mai puțin literară decât ideologică, având o oarecare tentă politică. De altfel, M. Streinul afirma că „făcând artă se militează”, iar L. Rusu aprecia că iconarii, „îmbinând arta cu politica, stau înșirați în răspântia istorie

⁸² *Ibidem*, p. 312.

⁸³ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 191.

⁸⁴ Ulterior, M. Streinul avea să afirme că tinerii literați „au început să se agite pentru o altă literatură decât cea promovată stângaci și diletant la «Junimea literară»”, care rămăsese din punct de vedere literar la un „stadiu inform”. Cf. M. Streinul, *op. cit.*, p. 434; Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, p. 313.

⁸⁵ E. Ar. Zaharia aprecia, în anul 1934, că această editură, „care nu e școală, nu e un curent literar, poate mai târziu” este un „elogiu al provinciei”. Apud. M. A. Diaconu, *op. cit.*, p. 314.

⁸⁶ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 44.

⁸⁷ M. Streinul, *op. cit.*, p. 435; M. Grigoriș, *op. cit.*, p. 89.

⁸⁸ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 44.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 191.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 49.

românești”⁹¹. Revista a publicat materiale care exprimau opțiunea politică a colaboratorilor, puține materiale de proză (câteva texte de Gh. Antonovici și M. Streinul), dar avea în fiecare număr câte două pagini dedicate poeziei. De asemenea, au fost publicate eseuri, având ca obiect poezia, pe această temă realizându-se, în numărul din 7 martie 1936 o anchetă la care au participat S. Pușcariu, R. Gyr, I. Valerian, C. Stelian, D. C. Amzăr. În paginile revistei s-a publicat și eseuistică literară și culturală, cronici literare, filozofice, teologice, științifice, muzicale, teatrale, plastice. Alte articole se refereau la specificul național, fenomenul cultural bucovinean, condiția literaturii române⁹². Revista și-a încetat apariția în anul 1938.

Mișcarea iconaristă s-a afirmat ca o mișcare cultural-literară distinctă, caracteristică spațiului bucovinean, având în vedere faptul că aceasta și-a conturat propria ideologie în care se regăsesc câteva constante care o particularizează. Iconarismul s-a definit în literatura română pe linia gândirismului și a grupului „Criterion”, dar noua generație bucovineană și-a refuzat orice descendență și chiar s-a delimitat de mișcările literare existente în epocă, lucru care demonstra o acută nevoie de identitate resimțită la nivel de provincie. Pornind de la acest postulat, mișcarea se dorea a fi una de definire a unei „noi spiritualități românești”, adică o „mișcare de regăsire și de realizare istorică a poporului nostru. Cu ea se reia firul tradiției românești”⁹³. În concepția noii generații bucovinene provincia putea deveni un posibil „spațiu recuperator” al identității românești, în condițiile în care centrul, marcat de obsesia modernismului și a occidentalismului se afla în pericolul pierderii unui sens major al neamului și se făcea vinovat de eșecul istoric al poporului român⁹⁴. De altfel, „cheia de boltă a ideologiei noii generații bucovinene, dar și imboldul ei prim poate fi considerată elaborarea, timidă și entuziast-orgolioasă a conceptului de provincie”⁹⁵. P-provincia putea fi, prin sincretismul ei, „singura posibilitate de salvare a ființei etnice și calea renașterii tiparelor originare”⁹⁶. „Suntem hotărât etnic – afirma M. Streinul – și numai o viață culturală superioară românească ne va putea justifica definitiv. [...] avem nevoie de un curent nou, de un neoromânism”, caracterizat prin „disciplină culturală” și „sinteză de românism”⁹⁷. De altfel, teama de dispariție etnică, justificată de condițiile istorice ale provinciei, a provocat la iconari o „reacție agresivă, chiar de redefinire a propriei esențe etnice, implicit la nivel artistic”⁹⁸. În acest context, regionalismului, căruia i s-a anulat conotația peiorativă, este privit ca o modalitate prin care pot fi reformulate esențele

⁹¹ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, p. 317.

⁹² *Ibidem*, p. 316–317.

⁹³ Apud Mircea A. Diaconu, *Ideologia mișcării „Iconar” (Conceptul de „provincie”)* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Ideologia*), în „Analele Bucovinei”, V, 1998, nr. 2, p. 256.

⁹⁴ Idem, *Mișcarea „Iconar”*, p. 187.

⁹⁵ Idem, *Ideologia*, p. 253.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 253.

⁹⁷ Apud Mircea A. Diaconu, *M. Streinul*, p. 53.

⁹⁸ Idem, *Ideologia*, p. 254.

etnicismului, ale autenticității ființei românești. Regiunea/provincia devenea o „unitate etnică” decisivă în conturarea specificului național⁹⁹, mentalitatea bucovineanului fiind alimentată de ideea că Bucovina este distinctă. „Bucovina este pentru entitatea românească – arăta Ilie Corfus – o stare de conștiință națională, etnică și morală, o tendință de înălțare permanentă”¹⁰⁰. În acest context s-a subliniat faptul că în cultura românească există, ca o particularitate, o „problemă” a Bucovinei care nu poate fi ignorată. „Există în cultura românească – arăta L. Rusu – o problemă a Bucovinei, cel puțin o punem noi, cei din partea asta a țării, atunci când ne frământă viziunea unui destin românesc”¹⁰¹. Același L. Rusu pleda pentru un fenomen cultural al Bucovinei: „[...] în configurația ținuturilor românești, Bucovina a reușit de mult să fie o unitate distinctă [...]. Această unitate are un echilibru lăuntric care-i deschide un viitor cultural bănuț de puțini. A încerca să le subordonezi mentalității generale moldovene este [...] o greșală. Înseamnă să distrugi sau să vrei să distrugi un nucleu creator original”¹⁰². Definirea provinciei ca „unitate etnică” decisivă în conturarea specificului național a suscitat discuții în epocă, Mihail Cungea afirmând, într-un articol sugestiv intitulat *Bucovinism și românism*, că „s-a ajuns la o acerbă solidaritate regională și de generație, mult dăunătoare solidarității românești”¹⁰³.

La nivelul creației literare, iconarismul a propus redefinirea literaturii românești din perspectiva evidențierii valențelor estetice ale regiunii. În acest context s-a vorbit despre existența unei literaturi bucovinene, capabilă să influențeze literatura românească. M. Streinul afirma că „Bucovina n-a dat până la mișcarea «Iconar» contribuții prea importante literaturii noastre. Abia în 1932, odată cu formarea acestui cerc de artă se poate vorbi de o literatură capabilă să influențeze literatura românească”¹⁰⁴. Aceasta era definită prin conceptul de „gotic moldovenesc”, care caracteriza „un nucleu original de dezvoltare artistică”¹⁰⁵ și avea câteva particularități identificate de Mircea A. Diaconu în trăirea în proximitatea morții, raportarea eu-lui creator la dimensiuni cosmic-integratoare, refuzul esteticii ca valoare în sine și al modernismului de pe o poziție etic-creștină, exercițiu autoflagelator, devenit cale de cunoaștere¹⁰⁶.

Caracterizând ideologia mișcării iconariste trebuie să precizăm și faptul că aceasta a fost influențată de elemente ale ideologiei extremismului naționalist. De altfel, E. Ar. Zaharia remarcă faptul că mișcarea „Iconar” „venea cu o credință politică mai presus de cea literară”¹⁰⁷.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 262.

¹⁰⁰ Apud M. A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 22.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 187.

¹⁰² L. Rusu, *Pentru un fenomen cultural al Bucovinei*, „Iconar” (Cernăuți), III, 1937, nr. 10, p. 4.

¹⁰³ Apud M. A. Diaconu, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰⁴ Idem, *Mircea Streinul*, p. 53–54.

¹⁰⁵ L. Rusu, *Elemente gotice în cultura Bucovinei*, „Iconar”, III, 1937, nr. 11, p. 3.

¹⁰⁶ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 25.

¹⁰⁷ Idem, *Ideologia*, p. 260.

Despre mișcarea iconaristă și reprezentării ei, despre volumele colecției Iconar¹⁰⁸ s-a vorbit în principalele reviste ale vremii, aprecierile nefiind întotdeauna favorabile. G. Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, a scris despre *Suprarealiștii bucovineni*, considerând că poeții Bucovinei nu aveau o valoare importantă în literatura românească. „Cu Bucovina s-a întâmplat, mai mult decât cu Ardealul, un proces violent de adaptare la nivelul Vechiului Regat. Ceea ce izbește la noua generația bucovineană este hotărârea de a cultiva valorile pure, necontaminate de atitudini exterioare artei, de a-și face din această creațiune în libertate, o formă de afirmație națională. Dar, în vreme ce centrul încerca a face un echilibru între experiența lui reală și artă, provincia a devenit puristă”. Semnalând apariția volumului lui M. Streinul, *Itinerar cu anexe de vis*, G. Călinescu afirma: „Și când vedem la dl Mircea Streinul o preocupare statornică de îmbogățire a limbii, de reînnoire a tradițiilor, o încercare [...] de a aduce Bucovina literară în ritmul poeziei de pretutindeni, simțim o adevărată încredere în puterile provinciei”¹⁰⁹. Perpessicius a afirmat despre grupul iconarist că este „unul dintre cele mai surprinzătoare fenomene din istoria creațiunilor artistice la noi”, care caracteriza o generație de „scriitori senzitivi și realiști”, aflată în căutarea unei esteticii proprii¹¹⁰. „Revista Bucovinei” a consemnat părerea lui Virgil Ierunca, preluând un articol semnat de acesta în revista „Ecou”, intitulat *Romantisme ușoare*. Autorul vorbea despre „confuziile provinciale retrograde”, care, cu „emfază și adjective, se numesc artă și cultură în provincie” și despre posibilitățile de muncă intelectuală „reduse” și „inferioare” celor din capitală. În replică, „Revista Bucovinei” aprecia că „o artă provincială ca atare poate avea valoarea ei istorică, literară sau socială și poate fi o fereastră din afară pentru cunoașterea sufletului unei provincii”. Capitala era socotită „un loc de întâlnire și coordonare a vieții provinciilor și nimic mai mult”, ea trebuind să rămână „o funcțiune a tuturor provinciilor care sunt și rămân țara”¹¹¹. De asemenea, semnificația unei literaturi provinciale era văzută din perspectiva „răsfrângerii specificului local într-o operă, înfățișarea unei regiuni cu toate efluviiile și viața ei în opera de artă. Prin această înfăptuire, literatura noastră va dobândi multiplicitate de rezonanțe și varietate”¹¹².

¹⁰⁸ În cadrul grupării s-au format o serie de scriitori precum Mircea Streinul (care a publicat volume de versuri: *Carte de iconar. Itinerar liric, Itinerar cu anexe de vis, Tarot sau călătoria omului*; romane: *Ion Aluion, Drama casei Timoteiu, Prăvălia diavolului* etc.), Traian Chelariu (cu volume de versuri: *Exod, Poezii cu vers alb, În căutarea Atlantidei* sau eseuri filosofice: *Casă pe nisip, Zaruri*), Iulian Vesper (*Echinox în odăjdii, Constelații, Poeme de Nord*), George Drumur (*Solstiții*), Teofil Lianu (*Curcubeu peste țară*), Dragoș Vitencu, Vasile Posteuță, E. Ar. Zaharia, Aspazia Munte, Nela Ropceanu, Ghedeon Coca, Traian Cantemir, N. Tcaciuc Albu, Neculai Roșca, Gh. Nimigenau etc. Vezi E. Satco, I. Pânzar, *op. cit.*

¹⁰⁹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1982, p. 906.

¹¹⁰ Apud Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul. Viața și opera* (în continuare se va cita Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul. Viața și opera*), Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1998, p. 51.

¹¹¹ „Revista Bucovinei”, III, 1944, nr. 2, p. 95–96.

¹¹² Ion Biberi, *Scriitori „provinciali”*, în „Orizont” (Cernăuți), I, 1939, nr. 1, p. 8.

În epocă, mișcarea „Iconar” n-a fost receptată ca una care ar fi putut crea un „curent bucovinean” în cultura românească dar, prin ea, „literatura română din Bucovina ar putea fi numită «literatură bucovineană», scriitorii aflându-se în căutarea unei estetici proprii»¹¹³. De altfel, pentru cunoașterea vieții culturale a provinciilor s-au întreprins diverse anchete literare, care trebuiau să atragă atenția asupra unei „pe nedrept ignorate spiritualități a provinciei care, în autenticitatea ei, ar depăși artificialitatea și mimetismul europeanizant al capitalei»¹¹⁴. Una dintre acestea a fost organizată de „Noua Gazetă de Vest” (Oradea) în anul 1938, având drept teme de analiză: provincia în cadrul culturii române, grupările culturale provinciale, presa de provincie¹¹⁵. La această anchetă au participat M. Eliade, C. Petrescu, R. Gyr, C. Noica, E. Cialăc, C. I. Murgescu, D. Smântânescu. La dezbaterile inițiate de publicația orădeană a participat și M. Streinul. Despre acesta, revista orădeană a consemnat faptul că, în cultura Bucovinei, va rămâne, „prin «Iconarul» și zbuciumarea sa zilnică, un deschizător de drumuri [...] Mircea Streinul, cu un spirit regionalist bine înțeles, pentru că există și un regionalism stupid, militează pentru promovarea provinciei românești și a Bucovinei în special»¹¹⁶. În numărul din 15 martie 1938 al „Noii Gazete de Vest”, C. I. Murgescu a făcut referiri la creația poetică a lui M. Streinul, apreciind că volumul *Antologia poezilor tineri bucovineni* este „un punct cardinal în evoluția actuală a culturii române»¹¹⁷. M. Streinul și-a exprimat, în „Noua Gazetă de Vest”, opiniile referitoare la exodul intelectualilor spre capitală, considerând acest fapt nu un semn de maturitate culturală ci o opțiune motivată material. În acest context, M. Streinul aprecia că „Cernăuțiul este în ansamblu mai cultural și mai civilizat decât Bucureștiul”, amintind de școala sociologică a lui T. Brăileanu, poezia lui G. Drumur sau de creatorul de școală muzicală L. Rusu¹¹⁸. În viziunea lui M. Streinul, „grupările culturale din provincie [...] sunt mai viabile decât cele de la București»¹¹⁹, iar publicistica provincială trebuie să se orienteze spre o „cât mai puternică afirmare românească și culturală. Cât timp un ziar sau o revistă nu acordă importanță culturală, el nu-și va avea rațiunea de a fi»¹²⁰. Acesta aprecia că, identitatea românească din Bucovina fiind în pericol, „scriitorul are menirea de a-i defini substanța și de a-i resuscita resursele naționale»¹²¹. Răspunsurile date de M. Streinul au fost marcate, așa cum aprecia Mircea A. Diaconu, de o adevărată „obsesie a culturalului și naționalului, care se exprimă în preocuparea susținută pentru evoluția firească a culturii și literaturii române»¹²². Față de ceea ce a declarat în ancheta revistei orădene, M. Streinul recunoștea, în 1940, că a exagerat când a

¹¹³ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 51.

¹¹⁴ Idem, *Ideologia*, p. 255.

¹¹⁵ „Noua Gazetă de Vest”, III, nr. 536, 23 februarie 1938, p. 2.

¹¹⁶ Idem, nr. 545, 5 martie 1938, p. 2.

¹¹⁷ „Noua Gazetă de Vest”, III, nr. 553, 15 martie 1938, p. 2.

¹¹⁸ Apud Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul*, p. 54.

¹¹⁹ „Noua Gazetă de Vest”, III, nr. 545, 5 martie 1938, p. 2.

¹²⁰ Apud M. A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 85.

¹²¹ Idem, *Ideologia*, p. 255.

¹²² Idem, *Mișcarea „Iconar”*, p. 86.

afirmat că „am creat o estetică a cărții bucovinene, am impus [...] o presă bucovineană [...], am creat chiar un stil în literatura și arta românească”¹²³.

La ancheta literară inițiată de publicația orădeană a răspuns și Mircea Eliade, care aprecia faptul că „tineretul aduce o transformare radicală a mentalității provinciei [...]”. Centrul de gravitate al ființei românești trebuie să fie schimbat din afară înlăuntru”¹²⁴. În viziunea lui Eliade, grupurile culturale provinciale puteau avea o acțiune eficientă, în condițiile în care scriitorul provincial folosea „lecția de realism a peisagiului natal. Este mai adevărată această Românie aspră, săracă și întunecată pe care provincia ne-o arată în toată sălbateca ei frumusețe, decât România romanțelor învechite, a tristeților crepusculare, a amorurilor defuncte”¹²⁵. „Noua Gazetă de Vest” a consemnat și părerea poetului I. Vlarian, care aprecia că grupările provinciale „sunt cercuri fără însemnătate în care mișună ambiția, intriga și spiritul regionalist rău înțeles”. Acestea ar putea avea succes „numai în strânsă colaborare cu cele din capitală”¹²⁶.

Declinul mișcării „Iconar” a fost determinat de disputele și diferențele de concepții între tinerii bucovineni. Gruparea a fost marcată de căutări ideologice și estetice, dar și de disensiuni politice. În polemica de idei iscată pe marginea „legitimării noului” în poezie (la care au participat D. Vitencu, T. Chelariu, I. Vesper, L. Rusu, B. Slușanschi) s-au remarcat atitudini diferite între „apărătorii curentului tradiționalist” și „colegii din câmpul literaturii noi”. I. Nistor și-a exprimat dezacordul față de ideile susținătorilor acestui „hipermodernism, cu creațiile lor mistice și greu de înțeles”, care aveau orgoliul să creadă că vor trezi „un curent nou în scrisul românesc”¹²⁷. Acestuia i s-au alăturat T. Chelariu și I. Vesper, care se vor rupe de mișcarea Iconar¹²⁸. I. Vesper, care îi numea pe apărătorii noului în poezie „iconariști ce acționează în cadrul unui postulat istoric pentru a lichida în Bucovina o lungă tradiție culturală”¹²⁹, afirma în anul 1935: „Nu avem ambiția să creăm curente noi în Bucovina decât în măsura în care aceste curente s-au valorificat în întreaga țară”¹³⁰. În viziunea lui, eu-l poetic putea exista doar prin obiectivare și topirea substanței individuale în dimensiuni sacre, sinteza acestor două elemente putând-o realiza provincia, ca posesoare a unor „energii latente”. I. Vesper a găsit sursele lirismului și ale unei trăiri creatoare în

¹²³ Idem, *Mircea Streinul*, p. 54.

¹²⁴ „Noua Gazetă de Vest”, nr. 554, 16 martie 1938, p. 2.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 2.

¹²⁶ „Noua Gazetă de Vest”, nr. 586, 24 aprilie 1938, p. 6.

¹²⁷ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 52–53.

¹²⁸ Aceștia au fost de acord cu unele principii ale mișcării legate de promovarea unui „naționalism absolut necesar” în Bucovina și a unui „românism care să însemne valoare și nu întoarcere la semănătorism”. Cf. Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 32, 34. Pentru detalii vezi Mircea A. Diaconu, *Iulian Vesper în mișcarea literară bucovineană interbelică*, în „Analele Bucovinei”, III, 1996, nr. 2, p. 323–332; Idem, *Traian Chelariu*, în „Analele Bucovinei”, VI, 1999, nr. 1, p. 25–39.

¹²⁹ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, p. 314.

¹³⁰ Idem, *Mișcarea „Iconar”*, p. 141.

„energetismul provinciei, care nu se reduce numai la un material verbal neuzat, ci înseamnă în primul rând o spiritualitate a mediului, o metafizică a morții, singurătății și vieții”¹³¹. I. Vesper nu a avut trufia unei „superiorități a creației de provincie” și nu a confundat „potențele ontologice ale provinciei cu creația literară realizată aici”¹³². M. Streinul s-a situat pe poziții diferite, acuzând amatorismul receptării noii literaturii în Bucovina și absența unei „discipline culturale”. De altfel, el a părăsit Bucovina, în anul 1937, stabilindu-se, pentru o vreme, la București. Declinul mișcării iconariste a fost marcat și de încetarea apariției revistei „Iconar” (la 15 ianuarie 1938 a apărut ultimul număr al acestei publicații). De asemenea, diferența dintre tinerii bucovineni a fost determinată și de opțiunile politice diferite ale acestora. Din mișcare s-a separat un grup dizident atras de ideile naționaliste ale lui T. Brăilenau, în timp ce grupul din jurul istoricului I. Nistor (avându-i ca discipoli pe T. Chelariu și I. Vesper) s-au îndreptat spre ideile liberale.

După desființarea mișcării „Iconar”, o parte din foștii iconari s-a regrupat. În anul 1938, M. Streinul vorbea despre existența unei noi grupări „ce se află pe linia de artă a Iconarului”, din care făceau parte L. Rusu, Șt. Bucevschi, A. Fediuc, N. Tăutu, G. Drumur. „O școală nouă, afirma M. Streinul, va continua deci pe cea încă destul de nouă a Iconarului [...]. Iconarul [...] și scriitorii lui au cel puțin meritul de a fi creat, printr-o mulțime de publicații, șezători sau conferințe, cititori de literatură modernă. Astăzi Bucovina, salvată de sub vasalitatea unei culturi străine, știe să aprecieze valorile românești și, credem, e mult acest lucru”¹³³.

Înființarea Societății Scriitorilor Bucoveneni, la 12 noiembrie 1938, probabil în urma stăruințelor lui M. Streinul, a reușit să reunească o parte a scriitorilor bucovineni de factură iconaristă. Societatea a activat ca secție a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și a fost condusă de un comitet format din C. Loghin – președinte, M. Streinul – vicepreședinte, T. Chelariu – secretar. Ca membri fără funcție activau T. Cantemir și D. Vitencu¹³⁴. Activitatea Societății Scriitorilor Bucoveneni s-a desfășurat în cadrul unor ședințe literare, organizate săptămânal, unde se citeau sau se comentau lucrări literare, se purtau discuții pe teme literare. Societatea a organizat șezători literare și a colaborat la diferite manifestări culturale. În anul 1943 a avut loc o întâlnire între Societatea Scriitorilor Bucoveneni și un grup de scriitori bucureșteni, prilej cu care s-au discutat problemele „regionalismului literar”. S-a afirmat atunci că „valoarea scriitorului va fi cu atât mai mare cu cât el va ști să transfigureze elementele regionaliste, contopindu-le și înglobându-le în varietatea de aspecte ale literaturii neamului”. De asemenea, s-a apreciat că „literatura unui neam riscă să cadă în monotonie atunci când ea este produsul numai unui anumit centru și al unei singure grupări, oricât de

¹³¹ *Ibidem*, p. 140–141.

¹³² *Ibidem*, p. 141.

¹³³ M. Streinul, *op. cit.*, p. 441–442.

¹³⁴ M. Grigoroviță, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1994)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R. A., 1994, p. 90.

geniale ar fi ele. Între local și universal trebuie să fie o continuă transfuzie, o continuă sublimare a specificului regional în universul românesc”¹³⁵.

În Bucovina a funcționat, după stingerea mișcării iconariste, și o „grupare de literatură și artă «Suceava»”, din care făceau parte foștii iconari M. Streinul, Gh. Z. Antonescu, Gh. Fonea, T. Cantemir, Z. Antonescu, O. Caledoniu, G. Coca, M. Cazacu, Aspazia Munte, D. Loghin etc.¹³⁶. O altă formă ce amintea despre iconari a fost colecția „Septentrion”, în care au fost publicate creații poetice ale tinerilor bucovineni¹³⁷. Toate aceste manifestări literare, apărute după stingerea mișcării „Iconar”, au demonstrat „fervoarea unor forme care-și caută sensul. Este o criză de identitate care explodează în excese”¹³⁸.

Iconarismul a apărut în Bucovina ca fenomen cultural într-un context etnic și social specific, marcat de nevoia afirmării elementului românesc și de dorința „consolidării în spirit” a unirii realizate la 1918. Mișcarea literară s-a afirmat într-un context cultural mai amplu, când, la nivelul întregii țări, s-au conturat noi curente culturale (gândirismul, gruparea „Criterior”, modernismul lovinescian). Aceasta a început prin a susține „necesitatea unei opere de îndrumare culturală, în spiritul «Junimii literare», dar în funcție de exigențele unei culturi ce trebuia recuperată în rezultatele și nu în evoluția ei; ea a sfârșit prin a-și forma, cu o naivitate care nu se înspăimântă de eclectism, dacă nu o estetică proprie, măcar o viziune proprie asupra artei, în conformitate cu spiritul modern”¹³⁹. Mișcarea iconaristă din Bucovina avea „obsesia unui program propriu și a unei atitudini definitorii, care să contrabalanseze mișcarea literară a capitalei cu un specific regional în care s-au păstrat valențele autohtonismului”¹⁴⁰. Mișcarea a reușit să-și formeze o identitate proprie – prin apariția revistei „Iconar” – devenind însă o grupare cu „pretenții și orgolii prea mari”, marcată de „obsesia originalității”. Chiar dacă mișcarea iconaristă a promovat o literatură care nu a făcut parte din prima linie valorică, ea a demonstrat că în provincie a existat o „efervescentă creatoare și un spirit inaugural”. Mircea A. Diaconu este de părere că „din perspectiva istoriei literare [...] ceea ce pare marginal și particular [...] trebuie relaționat cu un întreg și cu un centru pe care-l oglindește și a cărei răsfrângere de fapt este”¹⁴¹.

În urma analizei fenomenelor culturale care s-au petrecut în Bucovina după anul 1918 se poate constata faptul că provincia s-a confruntat cu o situație aparte. Menținerea unui specific regional, marcat de tradițiile Bucovinei austriece, dorința de păstrare a autonomiei, refuzul centralismului promovat de guvernul României, au influențat procesul de românizare și au scos în evidență „lipsa de unitate din

¹³⁵ „Revista Bucovinei”, II, 1943, nr. 2, p. 90.

¹³⁶ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, p. 317; M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 90.

¹³⁷ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 318.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 317.

¹³⁹ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 116.

¹⁴⁰ Idem, *Mircea Streinul*, p. 71.

¹⁴¹ Idem, *Mișcarea „Iconar”*, p. 12.

cadrul comunității românești, afectată de tradiții, culturi și loialități diferențiate din punct de vedere regional”¹⁴². În anul 1925, I. Simionescu constata „fapte dezamăgitoare” pentru procesul de românizare a Bucovinei, iar la 10 ani de la unire părerile erau împărțite. I. Nistor afirma că „toți cetățenii acestei provincii [...] aderă cu convingere la statul român”, iar D. Marmeliuc constata că „armonia prilejuită de entuziasmul unirii începu să dispară pe încetul dintre românii bucovineni”¹⁴³. Disputa centralism/regionalism s-a reflectat și la nivelul evoluției culturale a provinciei. O parte a intelectualilor bucovineni era încrezătoare în individualitatea și specificul spiritual al Bucovinei. Aceasta, ca deținătoare a unei culturi specifice, rezultată din contactul cu cultura germană, putea contribui la sinteza culturală românească printr-un „aport specific”. În viziunea elitelor bucovinene, „noua epocă de cultură”, intrată în „vârsta creației și a sintezei”, se putea realiza nu prin impunerea tiparelor și valorilor centrului față de provincie ci prin „alăturarea fenomenelor specifice Regatului Român la provinciile reunite”.

Politica de unificare culturală, bazată pe tradițiile și instituțiile Vechiului Regat, a generat o adevărată efervescentă culturală în Bucovina, dar provincia a rămas un spațiu marcat de complexe provinciale, alimentate de teama nesincronizării cu realitățile din țară, un spațiu în care, în planul mentalității generale, s-au produs foarte greu mutații fundamentale. Demersurile Bucovinei de integrare în spațiul românesc au situat provincia în planul preocupărilor de valorificare a tradițiilor locale, pe de o parte, și a racordării la spațiul spiritual românesc, pe de altă parte, într-un permanent efort de adaptare la noile realități impuse după anul 1918.

National et provincial dans la Bucovine pendant la période d'entre-deux-guerre

(Résumé)

L'étude analyse les phénomènes culturels passés dans la Bucovine après l'année 1918. L'auteur a tiré ses conclusions: la province a eu une situation singulière parmi les autres provinces roumaines; la politique d'unification culturelle – appuyée sur les traditions et les institutions de la Roumanie d'avant 1918 – a eu pour effet une effervescence culturelle en Bucovine, mais la province a été marquée de conflits, maintenus par la peur de ne pouvoir pas se rendre synchrone avec les réalités de la Roumanie. Les démarches de la Bucovine pour s'intégrer ont supposés la valorification des traditions locales d'une part, et un permanent effort de s'accomoder aux ces nouveaux réalités, imposées après l'année 1918, d'autre part.

¹⁴² Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁴³ Apud Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, p. 15, 16.

POEȚI UITAȚI DIN BUCOVINA DE ALTĂDATĂ

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

La 25 decembrie 1911, Franz Kafka consemna în *Jurnal*¹ opiniile sale referitoare la fenomenul literaturilor de dimensiuni mici, regionale, declarându-se fascinat de semnificația lor ca punct de cristalizare al aspirațiilor spirituale și politice ale minorităților. Spre deosebire de contemporanii săi, Kafka arăta o mai mare înțelegere față de producția literară a diverselor etnii și nu regreta lipsa unui „titan” precum Goethe, ci căuta să adopte criterii noi, mai adecvate, de apreciere în context social-istoric a acestor literaturi. Ceea ce el considera a fi important era deschiderea față de o moștenire culturală inedită, față de particularitățile unor creații literare în care se oglindea viața culturală a minorităților etnice.

Gândurile lui Franz Kafka cu privire la literaturile mici ar putea constitui un punct de plecare al reflecțiilor teoretice și în ceea ce privește literatura de limbă germană din Bucovina. Dezvoltându-se într-o zonă geopolitică limitrofă a monarhiei habsburgice, literatura de limbă germană a cunoscut apogeul într-o perioadă când începuse deja să se confrunte cu fenomenul marginalizării și al izolării. Scriitorii și poeții de limbă germană, germani și evrei, s-au retras pe o „insulă” literară rămasă în spațiul românesc, anticipând, parcă, evenimentele dezastruoase ale celui de-al doilea război mondial.

Critici și istorici literari contemporani au încercat să redescopere peisajul cultural bucovinean de la acea vreme și să aducă la cunoștința publicului cititor interesat literatura de limbă germană din Bucovina. S-a scris mult despre generația de poeți reprezentată de Paul Celan, Rose Ausländer, Moses Rosenkranz, Alfred Kittner, adunându-se în antologii, cu un efort considerabil, poeziile care au supraviețuit timpului, dar și despre scriitori precum Karl Emil Franzos sau Gregor von Rezzori.

În cele ce urmează, ne vom referi la câțiva poeți originari din Bucovina, mai puțin cunoscuți, dar ale căror preocupări literare sunt semnificative pentru literatura de limbă germană din perioada 1900–1945.

Elisabeth Axmann, născută în 1926, la Siret, trăiește la Köln. Se numără printre autoarele bucovinene care au îmbinat, în creația lirică, experimentul lingvistic cu problematica feminină. Fiică a unui comisar de poliție din Siret, și-a petrecut copilăria în pașnicul Storojineț și la Sibiu, unde a urmat cursurile de

¹ Frank Kafka: *Tagebücher 1910–1923*. Frankfurt am Main 1990, p. 151–156.

gimnaziu. Tinerețea i-a fost zdruncinată, însă, de evenimentele din timpul războiului și de cele din perioada postbelică. Deși între anii 1944 și 1946 se afla în refugiu, reușește să se stabilească la Cluj și să studieze la universitatea de aici filosofia, germanistica și limba și literatura română. Unul dintre profesorii ei a fost poetul Lucian Blaga, ale cărui poezii le-a tradus mai târziu în limba germană. Elisabeth Axmann a activat ca învățătoare și asistentă culturală la Cluj, iar din 1954, timp de 16 ani, a fost redactor cultural al periodicului bucureștean „Neuer Weg”; de asemenea, a fost lector la Editura Kriterion (1970–1977), apoi, din 1972 până în 1977, redactor al revistei „Neue Literatur”. În anul 1977, cu prilejul unui colocviu organizat la Göttingen, a plecat în Germania și nu s-a mai întors. În prezent, este colaborator la Deutsche Welle în Köln. Atât în România, cât și în Germania, Elisabeth Axmann a desfășurat o bogată activitate jurnalistică, a scris critică și eseuri, mai ales pe teme de istorie a artei. A publicat un volum de poezii (*Gedichte*) în limba germană, în anul 1974, la Editura Dacia (Cluj).

Arthur Bosch (1884–1953) s-a născut la Cernăuți. A studiat științele naturii la Universitatea din Cernăuți și a devenit profesor de gimnaziu. Din 1919, a profesat la Sibiu, iar în anul 1940 a fost strămutat în Austria, unde, în perioada 1941–1944, a activat tot ca profesor. Începând cu anul 1945, și-a continuat activitatea didactică la Stuttgart.

Arthur Bosch este cunoscut pentru poeziile sale pline de umor. Lirica sa, care combină motive din literaturile de diverse limbi din Bucovina, precum și traducerile din poezia lui Taras Schewtschenko și a lui Mihai Eminescu, publicate în revista „Der Nerv” editată de Alfred Maurüber la Cernăuți, reprezintă o contribuție importantă la schimbul intercultural dintre diversele grupuri etnice din Bucovina.

Poeziile sale au fost publicate și în revista „Buchenblätter: Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen”, Cernăuți, 1932, editată de Alfred Klug și Franz Lang, precum și în numerele din 1920, 1923 și 1932 din „Deutsches Kalender für die Bukowina” (Cernăuți).

Dusza Czara-Rosenkranz (1899–1971) s-a născut la Berhomiet. Dusza Czara este numele de artistă pe care și l-a ales sora poetului bucovinean de limbă germană, Moses Rosenkranz. A făcut parte din suita reginei-mamă Maria și a scris poezii, publicate în revista „Buchenblätter” din anul 1932. Potrivit unei relatări a lui Alfred Kittner, versurile ei au fost apreciate în mod deosebit de Alfred Margul-Sperber, acesta intenționând să le includă în antologia sa. Este autoarea mai multor volume de poezii: *Stunden der Demut* (București, 1934), *Buch der Trauer* (București, 1938), *An jeden Menschen, der mir ein Bruder ist: Gedichte* (Hirsau, 1931). Unele dintre poezii au fost publicate în revista „Buchenblätter: Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen”, Cernăuți, 1932, editată de Alfred Klug și Franz Lang.

Robert Flinker (1906–1945) s-a născut la Vișnița. Este cel mai tânăr dintre cei opt frați, dintre care mai fac parte și poetul Ernst Maria Flinker și filosoful Friedrich Flinker.

Robert Flinker a urmat cursurile gimnaziului din Cernăuți și a studiat apoi medicina la Viena, cu renumitul profesor Wagner-Jauregg, deținător al Premiului Nobel.

Între 1930 și 1932, a activat ca medic neurolog în Germania, apoi la Cernăuți. Și-a continuat studiile la Geneva și Basel, pentru ca mai târziu să profeseze la clinica de neurologie din Zürich. Între 1940 și 1941, a fost medic primar la spitalul de boli nervoase din Cernăuți, iar în 1944 a fost numit director al Spitalului Central din București.

Pe lângă numeroasele studii medicale de specialitate publicate, Robert Flinker a avut și preocupări literare. Lucrările sale, editate în parte de fratele său, Ernst Maria Flinker, cuprind poezii, povestiri și romanele *Der Sturz* (1940–1941) și *Fegefeuer* (postum, 1968). Proza lui Robert Flinker, amintind de parabolele lui Kafka, reflectă realitatea politică din România, dominată de dorința de putere și de oportunism. În lirică, Robert Flinker urmează modelul lui Hermann Hesse. Unele dintre poezii (*Die Sehnsucht treibt mich zu dir hin, Herbsttode*) au fost publicate în revista „Neue Literatur”, București, 1972.

Bernhard Heinrich Otto Tepperberg (1874–1954) s-a născut la Rădăuți. A fost fiul lui Josef Tepperberg, judecător evreu din Rădăuți. Bun prieten al lui Alfred Margul-Sperber, acesta a scris lirică de dragoste, profundă, pe care, însă, refuza s-o publice. La insistențele lui Sperber, a publicat câteva dintre textele sale în ziarul „Czernowitzer Morgenblatt”, în anul 1930, sub pseudonimul Udo Tepperberg. Cea mai mare parte a textelor este păstrată în manuscris.

Fiul lui Josef Tepperberg, Bernhard, a publicat unele dintre aceste poezii cu numele propriu și nu se cunoaște dacă acest lucru s-a petrecut cu sau fără aprobarea tatălui său.

Dintre poeziile publicate, menționăm titlurile: *Abend, Winter, Reue*.

Arthur Kraft (1897–1944) s-a născut la Dornești. Provine dintr-o familie bogată de evrei din Lemberg, stabilită în Bucovina. Și-a petrecut copilăria în Bucovina și anii războiului (1914–1918) la Viena. S-a reîntors la Dornești, iar din 1924 a început studiul istoriei artei la Universitatea din Würzburg. După venirea la putere a lui Hitler, a revenit în Bucovina pentru câțiva ani, iar în 1937 a plecat la Paris, pentru a-și continua studiile la Sorbona. Din cauza invaziei germane, s-a refugiat în Munții Pirinei, dar a fost prins și trimis, în anul 1944, în lagărul Drancy (Franța). De acolo, se pare, a fost deportat și gazat la Auschwitz.

Primele sale poezii și eseuri au apărut în revista lui Albert Maurüber, „Der Nerv”. A publicat și articole istorico-științifice în presa de specialitate. A tradus în limba germană poezii ale lui Paul Verlaine, dar, din păcate, s-au pierdut. Dintre poeziile tipărite, menționăm: *Abschied* și *Die Entrückten*.

Karl Korn (1883–1960) s-a născut la Satu Mare, lângă Rădăuți. Se numără printre curiozitățile literaturii bucovinene, deoarece este singurul autor evreu care a scris în dialectul șvabilor bucovineni. Strămoșii săi au venit în Bucovina din regiunea Pfalz, în sec. al XVIII-lea, împreună cu alți coloniști germani. A studiat germanistica la Viena, Leipzig și Berlin și apoi a plecat la București, unde a lucrat ca profesor de gimnaziu, iar mai târziu, ca bibliolog la Biblioteca Universitară. Poeziile sale au apărut în colecția de lirică în dialect șvălesc *Späßcher und Späßtcher. Schwäbische Gedichte*, București, 1959.

Un alt autor, însă de origine germană, care a scris, de asemenea, în dialectul șvabilor bucovineni, considerat a fi cel mai reprezentativ pentru lirica bucovineană

de acest gen, este **Heinrich Kipper** (1875–1959). S-a născut la Ilișești, unde a urmat cursurile Școlii Populare, apoi pe cele ale Institutului Pedagogic din Cernăuți. A funcționat ca învățător în satul natal, apoi ca profesor la același Institut Pedagogic din Cernăuți. Participă la Primul Război Mondial, unde este rănit (își pierde un picior). După terminarea războiului, se stabilește la Hollabrunn (Austria inferioară), unde va rămâne până la sfârșitul vieții.

A desfășurat o bogată activitate literară, fiind autorul volumelor de poezii *Lieder eines Verwundeten* (1915) și *Aus Wunden und Wonnen* (1916), care au ca tematică evenimentele războiului. A scris un volum de poezii în dialect, intitulat *Mei Ährefeld* (1935), în care se regăsesc imagini plastice din mediul țărănesc bucovinean. Deși creația sa de mai târziu este marcată de idei naționaliste, chiar șovine, în special în romanele *Die Enterbten* (1925) și *Deutschland, wir kommen* (1941), în versurile de început, unele publicate în „Freie Lehrerzeitung” sau „Bukowiner Bote” sunt exprimate sentimente patriotice.

Teodor Lupul (1838–1858), născut la Cernăuți, a fost unul dintre cei mai talentați poeți din literatura de limbă germană din Bucovina. Poeziile sale, aflate sub influența *Cărții cântecelor* (*Buch der Lieder*) a lui Heinrich Heine, au apărut postum în diverse ediții ale antologiei *Buchenblätter* (1864 – W. Capilleri; 1870 – K.E. Franzos; 1871 – G. Obrist).

În paginile aceleiași antologii, au fost publicate și poeziile lui **Iancu Lupul**, fratele lui Theodor, cel care, în calitate de deputat în Parlamentul de la Viena, a reprezentat interesele naționale ale românilor și, în timpul cât a fost membru al consiliului local al orașului Cernăuți (1864–1888), a susținut introducerea unor reforme economice și culturale în Bucovina. De asemenea, a fost unul dintre promotorii Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. După anul 1904, când se retrage din politică, se dedică preocupărilor literare. A scris poezii în limba germană, pe care le-a publicat, începând cu anul 1855, în „Sonntagblatt”, suplimentul literar al ziarului „Bukowina”, editat de E. R. Neubauer. Aceste poezii arată influența lui Nikolaus Lenau, a lui H. Heine și a lui E. R. Neubauer.

Elisabeth Axmann

Vermächtnis

*Der warme wirkliche rest
vergangenen lebens den
man behält
ein mundvoll weizen
wie honig
ostern wird dann
das zärtliche gras
wachsen durch augenhöhlen
endlich befreit
schauend*

Moștenire

*Un rest cu adevărat mângâietor
al vieții trecute, pe care
îl păstrez
o înghițitură din grâul
ca mierea
și e Paște
iarba firavă
crește în orbite
privind, în sfârșit,
eliberată*

Bernhard Heinrich Otto Tepperberg*Abend*

*Sonenmüde taucht der Tag ins Meer
 rafft mit schlaffer, zögernder Gebärde
 alle Farben, alles Licht der Erde.
 Baum und Sträucher werden mählich leer.*

*Leise fährt die Nacht mit kühler Hand
 über Augen, satt von Leid und Freude,
 bettet in die schwarze, schwere Seide
 ihres Mantels, tief, das müde Land.*

*Aus dem Dunkel quillt ein wehes Leid,
 eine leidgetränkte Stimme singt es
 und wie Reue und Entsagen klingt es
 und wie eine Rose ist's verblüht.*

Dusza Czara Rosenkranz*Abendlied*

*Immer, wenn der Abend kommt,
 schreite ich langsam
 dem Hügel zu,
 der dunkel sich wölbt,
 setze am Rande des Baches
 mich nieder
 und singe.*

*Oft schreiten müde Wanderer vorbei
 und lauschen meiner Weise,
 mancher von ihnen
 sieht fragend auf mich
 und eilt weiter ...*

Keiner noch blieb bei mir.

*Aber ich sitze immer
 am Rande des Baches
 und singe, wenn der Abend kommt*

Seară

*De soare vlăguită, ziua apune-n mare,
 Golește cu mișcări șovăitoare
 Pământul de lumină și culori,
 Lăsând copacii mistuiți și goi.*

*Cu mâna-i rece noaptea-ncet închide
 ochii sătui de desfătări sau chinuri,
 Trudită, țara mantia-și întinde,
 Un așternut din negrele-i mătăsurii.*

*O jale-adâncă-n întuneric crește,
 Un glas plin de durere-o cântă – pare
 un strigăt de căință, renunțare,
 sau un trandafir care pălește.*

Cântec de seară

*Întotdeauna, când vine seara,
 mă apropiu încet,
 de dealul,
 ce se arcuiește întunecat,
 mă așez la marginea pâ râului
 și cânt.*

*Deseori trec călători obosiți
 și trag cu urechea la cântul meu,
 câte unul dintre ei
 mă privește întrebător
 și se grăbește mai departe...*

Nici unul, încă, n-a rămas cu mine.

*Eu, însă, stau mereu
 la marginea pâ râului
 și cânt când vine seara.*

Poètes oubliés de Bucovine d'autrefois

(Résumé)

Critiques et historiens littéraires contemporains ont essayé redécouvrir la vie culturelle de la Bucovine au début du XX-ème siècle, pour faire connaître aux lecteurs la littérature d'expression allemande en Bucovine, représentée par les poètes Paul Celan, Rose Ausländer, Alfred Kittner.

Dans cet étude, l'auteur se rapporte aux plusieurs poètes originaires de Bucovine et moins connus dans le monde littéraire: Elisabeth Axmann, Arthur Bosch, Dusza Czara-Rosenkranz, Robert Flinker, Bernhard Heinrich Otto Tepperberg, Arthur Kraft, Karl Korn, Heinrich Kipper, Teodor Lupul, Iancu Lupul.

SOCIETĂȚILE CULTURALE ALE COMUNITĂȚILOR POLONEZILOR DIN BUCOVINA. ELEMENTE ALE CONSENSULUI MULTIETNIC ÎN SPAȚIUL GEOGRAFIC AL BUCOVINEI ISTORICE

DANIEL HRENCIUC

Societățile culturale poloneze au reprezentat, alături de școală și de Biserica Romano-Catolică, elementele definitorii pe care s-a articulat efortul de păstrare/dezvoltare a identității etnice în spiritul tradițiilor și culturii poloneze, fundamentate îndeosebi pe istorie și limbă. Din acest motiv, eforturile acestora au fost concentrate, în mod esențial, asupra popularizării momentelor istorice semnificative din istoria Poloniei, alături de aniversarea celor mai importanți poeți și prozatori aparținând ethosului polonez.

În același timp, societățile culturale poloneze au cultivat, în mod constant, arta consensului, a respectului și cunoașterii reciproce, impunând construirea, în spațiul multiethnic al Bucovinei istorice, a unui dialog interetnic și multiconfesional. Într-o Europă nouă, fundamentată pe temeiul multiculturalității și toleranței, în care societatea românească face eforturi constante de integrare, experiența istorică acumulată din perspectiva analizei evoluției societăților culturale poloneze, reprezintă un model care se cere neapărat valorificat.

Construirea societății civile, cu toate dimensiunile și segmentele sale – un obiectiv esențial pentru o societate aflată în plină regăsire, precum societatea românească posttotalitară – impune cunoașterea și valorificarea experienței istorice a societăților culturale poloneze, ca un reper fundamental în jurul căruia să se dezvolte strategii și politici aferente procesului de integrare europeană, implicit de construire a societății civile. Demersul nostru analizează evoluția societăților poloneze din Bucovina istorică, valorificând surse arhivistice, presă, depistate în arhivele române sau poloneze. Fără îndoială că nu putem emite pretenția epuizării problematicei complexe a societăților culturale poloneze din spațiul bucovinean, însă dorim să o semnalăm cercetătorilor interesați de acest fenomen, având convingerea dezvoltării, în viitor, a acestei tematici prin intermediul realizării unei monografii. În fond, doar cunoașterea elementelor pe care s-a articulat mișcarea culturală a polonezilor bucovineni, într-o strânsă corelație cu analiza extinsă asupra societăților culturale aparținând altor comunități etnice din Bucovina istorică, ne poate apropia, în speranța unui viitor mai bun.

Istoria polonezilor bucovineni are ca punct de plecare contextul geopolitic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când, după anexarea Galiției de către habsburgi¹ (1772) și a părții de nord-vest a Moldovei (1774)², s-au creat premisele economice, sociale și administrative ale alipirii Bucovinei la Galiția³ (1786).

Decizia autorităților habsburgice, meticuloase și interesate de valorificarea potențialului economic al Bucovinei, a facilitat colonizarea polonezilor în acest spațiu geografic, acoperind o paletă generoasă de ocupații și profesii: specialiști în minerit, agricultori, funcționari, învățători, profesori, care și-au găsit repede posibilități de afirmare și realizare profesională⁴.

Au apărut numeroase localități rurale conținând majorități etnice poloneze: Cacica, Solonețul Nou⁵, Pleșa, Poiana Micului⁶, Panca⁷, Caliceanca, Tereblecea, Carapciu pe Ceremuș⁸, Laurenca⁹, Sadagura¹⁰, Davideni, Bulai/Moara, Pătrăuții de Sus, Vășcăuți pe Ceremuș¹¹, Coțmani¹². Numărul polonezilor stabiliți în mediul urban (Cernăuți, Storojineț, Vijnița¹³, Suceava, Solca, Siret) era, de asemenea, însemnat.

Cernăuțiul a reprezentat „capitala” polonimii bucovinene, aici fiind sediul Radei Narodowa, Koła Polskie, Polski Związek Skolny, a Bisericii romano-catolice (numeroși prelați fiind de origine poloneză)¹⁴, a băncilor poloneze, precum și a presei în limba maternă. Amprenta stilului arhitectonic polonez s-a făcut și ea simțită în mediul urban al Bucovinei istorice, acolo unde mozaicul etnic sugera dimensiunile politicii habsburgice în domeniul naționalităților.

¹ Pavel Țugui, *Bucovina – istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, p. 72–73; Martyn Rady, *Țarii. Rusia, Polonia și Ucraina*, București, Editura All, 2002, p. 139.

² *România. Evoluție în timp și spațiu. Album*, Arhivele Naționale ale României, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 94.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), București, Fond *Direcția Generală a Poliției* (în continuare se va cita *D.G.P.*), dosar nr. 69/1926, fila 22.

⁴ Gotkiewicz Marian, *Ruchy migracyjne górali czadeckich. Część 2*, în „Polonus” (Pismo Związku Polaków w Rumunii), Revista Uniunii Polonezilor din România, Suceava, 2001, nr. 2–3 (85), p. 7–9; Krzysztof Nowak, *W czadeckiem i na Bukowinie. Część 1*, în „Polonus”, 2000, nr. 3 (76), p. 9–10; Idem, *W czadeckiem i na Bukowinie. Część 2*, în „Polonus”, 2000, nr. 5 (78), p. 6–7.

⁵ Tadeusz Dubicki, *Bukowińsko – rumuńskie wątki rodzinne*, în vol. *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, ed. F. Mamulski, Lublin – Leszno, 2000, p. 344.

⁶ Stanislava Iachimovschi, *Kościół z Poiana Micului*, în „Polonus”, 1998, nr. 6 (59), p. 8; Józef Iriszek, *Dom Polski – Poiana Micului*, în „Polonus”, 1995, nr. 12 (29), p. 7.

⁷ Helena Krasowska, *Uwagi o sytuacji językowej w Pance*, în vol. *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, red. Kazimierz Feleszko, Piła – Warszawa, 2000, p. 327–331.

⁸ „Polacy Zagranicą”, Cracovia, VI, 1935, nr. 11, p. 39.

⁹ Emil Biedrzycki, *Historia Polaków na Bukowinie*, Warszawa – Kraków, 1973, p. 155.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Arhiva Actelor Noi), Varșovia (în continuare se va cita A.A.N.), Fond *Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie* (în continuare se va cita *M.S.Z.*), dosar nr. 6 422, fila 12.

¹¹ Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 152.

¹² „Polacy Zagranicą”, V, 1934, nr. 6, p. 37.

¹³ A. A. N., Fond *M. S. Z.*, dosar nr. 7 301, filele 7–8;

¹⁴ Jan Bujak, *Książd infułat Wojciech Grabowski – superior Księży Misjonarzy, proboszcz w Kaczycze, i Czerniowcach i wikariusz generalny Bukowiny*, în vol. *Kontakty polsko – rumuńskie na przestrzeni wieków. Materiały z sympozjum*, red. Stanislava Iachimovschi, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2001, p. 125–130.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, polonezii bucovineni reprezentau deja o comunitate bine structurată economic, social, politic și confesional, dispunând de o rețea de școli bine organizată în limba maternă, presă, societăți culturale care confirmau preocupările majore vizând dezvoltarea individualității etnice, educaționale și spirituale a polonezilor bucovineni.

Primele organizații ale polonezilor bucovineni au apărut la Cernăuți, „capitala” polonimii bucovinene. În 1869, se înființează Asociația Poloneză de Lectură și Ajutor Frățesc din Cernăuți (Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy w Czernowicach)¹⁵ de către un grup format din preotul Stefan Dembiński, Antoni baron de Gostowski¹⁶, Aleksander Morgenbesser¹⁷, Kajetan Kamil, preotul dr. Ignacy Kornicki și Karol Bronarski¹⁸. La 2 mai 1869, activitatea Asociației Poloneze de Lectură și Ajutor Frățesc debuta în sala Primăriei din Cernăuți¹⁹, în funcția de președinte fiind ales Aleksander Morgenbesser. Acesta a mărturisit, cu acest fericit prilej, următoarele: „De pe urma strămoșilor noștri ne-a rămas o comoară de mari bogății, iar cea mai valoroasă dintre aceste bogății este onoarea națională. Ferește-o de dispariție, aceasta este răspunderea noastră, dar oare este conform cu gloria poporului nostru ca frații supuși nenorocirii să întindă mâna și să cerșească ajutor acolo unde, în loc de sprijin, să se întâlnească uneori cu reproșurile aduse întregului popor? Ne apasă obligația de a-i ajuta pe cei cu care avem atât sentimente, cât și origini comune. Acest țel îl vom atinge, căci în tezaurul național aveam o a doua bogăție, iar această bogăție este iubirea”²⁰.

Activitatea Asociației Poloneze de Lectură și Ajutor Frățesc a fost completată, la 26 noiembrie 1869, când s-a înființat Sala de Lectură (Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy I Czytelnia Polska E Czernowcach). Numărul membrilor a crescut în timp, motiv pentru care organizația își va stabili activitatea într-un local închiriat, intitulat „La mielul de aur”²¹ („Pod Złotym Jagnięcem”). Mulți dintre membrii Asociației Poloneze de Lectură și Ajutor Frățesc erau de profesie medici, farmaciști, profesori, funcționari, oameni bine educați, care aveau un nivel ridicat de cultură. Scopul principal al Asociației era educarea prin cultură a polonezilor bucovineni, prin cumpărarea și înființarea unei biblioteci cu un număr foarte mare de cărți în limba poloneză²². Deja, datorită eforturilor membrilor săi, Józef

¹⁵ Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 129–130.

¹⁶ A.A.N., Fond Ambasada RP w Bukareszcie (*Ambasada Republicii Polone la București*), dosar nr. 321, fila 143.

¹⁷ Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 166–167.

¹⁸ Daniel Hrenciuc, *Reflexe demografice, educaționale, culturale și politice ale minorității poloneze din Bucovina în perioada interbelică* (în continuare se va cita Daniel Hrenciuc, *Reflexe demografice*), în vol. *Blżej siebie relacje polsko-rumuńskie. Mai aproape unii de alții. Relații polono-române*, Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2003, p. 148.

¹⁹ „Kurjer Polski w Rumunji”, Cernăuți, V, nr. 315, 31 ianuarie 1937, p. 1.

²⁰ A.A.N., Fond Ambasada RP w Bukareszcie, dosar nr. 321, fila 144; Marius Pietraru, *Viața cultural-artistică a polonezilor din Bucovina*, în vol. *Blżej siebie relacje polsko-rumuńskie. Mai aproape unii de alții. Relații polono-române*, Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2003, p. 166.

²¹ Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 166.

²² A.A.N., Fond Ambasada RP w Bukareszcie, dosar nr. 321, fila 144.

Lukasiewicz, Jan Kasprzycki, Ferdinand Preyer, Albin Kraus și Alojdy Smerekowski, biblioteka Societății de Lectură și Ajutor Frățesc din Cernăuți dispunea de un număr de 2 600 de volume scrise în limba poloneză²³, în special opere literare, dar și din alte domenii de interes. Între timp, numărul membrilor Asociației a crescut, prin admiterea unor personalități selectate din rândurile polonezilor cernăuțeni, precum Kazimir Bronarski, dr. Władysław Bodyński, Michał Macuski, Franciszek Nitecki și Grzegorz Smolski²⁴.

Conducerea Asociației Poloneze de Lectură și Ajutor Frățesc a fost asigurată de către Aleksander Morgenbesser (1869–1872), Józef Lukasiewicz (1872–1876), Julian Mianowski (1876–1884), Emanuel Dworski (1884), Jan Dylewski (1885–1887). La conducerea Asociației a urmat profesorul Emil Dworski, între anii 1887 și 1890. Între iulie 1890 și 1894 funcția de președinte a fost asigurată de către preotul Jan Fischer. În urma decesului acestuia, președinte a fost baronul Jan Capri (1894–1896). Între 1896–1898 s-a aflat la conducerea Asociației Władysław Sóltyński și, ulterior, Józef Wislocki (1898–1901). Din 1 ianuarie 1901 până în 1903 conducerea a fost asigurată de către Adolf Strzelbicki²⁵. Între 1903 și 1904, conducerea Asociației a fost preluată, din nou, de către Władysław Sóltyński, iar din ianuarie același an, de către doctorul Tadeusz Mischke²⁶.

Activitatea Asociației de Lectură și Ajutor Frățesc din Cernăuți a fost deosebit de complexă și variată, ea încercând să rezolve nevoia de cultură a polonezilor din capitala Bucovinei, polul de atracție a întregii polonimi bucovinene. Sediul Asociației era acum într-un imobil nou, situat pe strada Pańska, la nr. 40, clădirea fiind achiziționată pentru suma de 65 000 de coroane. Proiectul construcției Dom Polski (Casa Polonă) a fost gândit de către inginerul polonez Konrad Górecki. Clădirea a fost amenajată în stil Zakopane, prin eforturile unor artiști de renume precum Piotr Harasimowicz, care a realizat sculpturile de la loje și bănci. Iluminatul clădirii a reprezentat opera polonezului cernăuțean Józef Górecki, proprietarul fabricii de electricitate din Cernăuți²⁷.

După eforturi consistente, în zilele de 2–3 decembrie 1905 a fost sfințit localul Dom Polski, în cadrul unei ceremonii impresionante, la care au participat 1 000 de persoane din întreaga Galiție și din Bucovina²⁸. Dom Polski reprezenta simbolul spiritual și cultural al polonezului din Bucovina.

Nivelul ridicat de cultură al polonezilor din Bucovina, reflectat de numărul mare de școli și asigurat de gradul ridicat de urbanizare a membrilor acestei etnii a fost completat și valorificat prin înființarea a numeroase societăți, prima dintre ele fiind Asociația Poloneză de Lectură și Ajutor Frățesc din Cernăuți. Înființarea

²³ Daniel Hrenciuc, *Minoritatea polonă din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, București, VII, nr. 2, 2000, p. 452.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Polonus”, Wydanie specjalne (Număr special), mai 2003, p. 2.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

acestor societăți a fost sprijinită și chiar încurajată de către membrii Asociației cernăuțene.

Un exemplu relevant pentru demersul nostru îl reprezintă înființarea societăților academice studențești poloneze din cadrul Universității din Cernăuți, organizate pe criterii naționale²⁹, însă fundamentate pe ideea toleranței și a respectului reciproc, dovedit, printre altele, de intonarea imnului de stat al României și Poloniei înainte de începerea oricărei acțiuni³⁰.

Studentii polonezi de la Universitatea „Francisc Jozef I” din Cernăuți erau organizați în două Societăți academice: Societatea Academică Polonă „Ognisko” (Towarzystwo Akademików Polskich „Ognisko”)³¹, înființată în 1876 și Corporația Academică „Lechia”³² (Korporacja Akademików Polskich „Lechia”), întemeiată în 1910. Membrii Societății Academice Polone „Ognisko” aveau culorile roșu, auriu, alb, iar cei din Corporația Academică „Lechia” purtau panglici în culorile roșu, albastru, alb³³. Interesantă era condiția impusă pentru a deveni membru al acestor societăți: candidatul, etnic polonez, trebuia să susțină un examen la istoria și limba poloneză. Locul comun de desfășurare a activităților societăților culturale poloneze era sala Dom Polski din Cernăuți. Membrii Corporației Academice „Lechia” au înființat organizațiile sportive „Polonia” și „Gwiazda”³⁴, care reuniau tineri practicanți ai activităților sportive, proveniți din rândurile comunităților poloneze.

Modelul organizatoric și funcțional după care erau organizate societățile academice studențești poloneze „Ognisko” și „Lechia” era inspirat din tradiția universitară germană și austriacă. Membrii societăților poloneze studențești erau de tip „conservativ” și respectau un ritual riguros³⁵. Astfel, era obligatorie purtarea, la ocaziile speciale, a unei uniforme specifice (șapcă, panglici, săbii); chestiunile de onoare se reglementau întotdeauna prin duel („mensura”)³⁶. Semestrul de iarnă se deschidea după un plan bine stabilit: „comers”, baluri, serate dansante etc. Ierarhia în cadrul societății era și ea bine stabilită. Există un „consenior”, adică un maestru de scrimă și un „Fuchsmajor”, care se ocupa de inițierea studenților din anul întâi. Un „Fuchs” („vulpoi”) putea deveni „Bursche” („fârtate”) numai după terminarea

²⁹ Ion I. Nistor, *Istoria Românilor*, vol. II, ediție îngrijită de dr. Florin Rotaru, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003, p. 226.

³⁰ Vladimir Trebici, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)*, în „Analele Bucovinei”, IV, 1997, nr. 2, p. 283.

³¹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 229.

³² Mircea Grigoroviță, *Învățământul din nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 170.

³³ Printre membrii mai importanți ai Corporației Academice „Lechia” îi regăsim pe Franciszek Różyłowicz, Feliks Lisiecki, Józef Machowski, Tadeusz Dihm, Włodzimierz Zuryk, Włodzimierz Segda, Eugeniusz Macieliński și Juliusz Przybyła.

³⁴ „Gazeta Polska”, nr. 2, 4 ianuarie 1894.

³⁵ Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2002, p. 79.

³⁶ *Ibidem*.

studiilor, în cadrul unei ceremonii speciale, când i se acorda rangul de „Herr” (domn bătrân)³⁷. Valorificarea spiritului german universitar de către studenții Universității din Cernăuți a asigurat racordarea acestui spațiu academic la tradițiile germane, permițând studenților de diferite etnii să se cunoască și să stabilească legături reciproce. Prin urmare, era asigurată și dezvoltată, la acest nivel, cunoașterea și toleranța multiethnică și pluriconfesională, premisă a perpetuării raporturilor armonioase dintre naționalitățile Bucovinei³⁸. „Heidelbergul” bucovinean, în cazul de față Universitatea din Cernăuți, impune consacrarea spiritului unui spațiu multiethnic și confesional la nivel universitar, confirmând renumele Cernăuțiului de „ultima Alexandrie a Europei”, formulare inspirată, aparținând cercetătorului Zbigniew Herbert³⁹.

Destrămarea monarhiei austro-ungare⁴⁰ în 1918, nu a însemnat dispariția tradiției universitare a societăților culturale aparținând comunităților etnice existente în fosta Bucovină, expresie concretă a politicii adoptate de către autoritățile române în domeniul minorităților. Societățile culturale au continuat să-și desfășoare activitatea într-un context nou, asigurat legislativ, administrativ, spiritual și educațional de către autoritățile române, reprezentând, în cazul polonezilor, o punte de colaborare – majoritate română *versus* minoritate poloneză.

Un exemplu de respect reciproc era faptul că, în perioada interbelică, la deschiderea activităților specifice societăților culturale, se intona Imnul Regal al Regatului României Mari și cel al Republicii Polone. De un mare succes se bucurau „comersurile” organizate, cu mare fast, la Dom Polski de către societățile poloneze „Lechia” sau „Ognisko”, o dată cu deschiderea semestrului de iarnă și la care luau parte atât profesori, cât și studenți români, germani și ucrainieni, fraternizând într-o atmosferă specifică studențească⁴¹.

O altă societate reprezentativă pentru comunitățile de polonezi bucovineni a fost și societatea meșteșugărească „Gwiazda” („Steaua”)⁴², apărută în anul 1892. Aceasta era condusă de un comitet director, format din Dominik Kobusiewicz, Stanislaw Siarczynski, Mieczyslaw Dubicki și Marjan Kukla. Această societate s-a evidențiat prin numeroase activități culturale organizate în Cernăuți. În cadrul

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Kazimierz Felezko, *Sladem homo Bucoviniensis*, (Pe urmele lui *homo Bucoviniensis*), în vol. *Bukovina po stronie dialogu* (Bucovina de partea dialogului), sub redacția lui Kazimierz Felezko, Pogranicze-Seiny, 1999, p. 6; Eugeniusz Kłosek, *Bucovina, locuri, oameni și universul valorilor*, în vol. *Întâlniri bucovinene*, Pila, Suceava. Cernăuți, Bonhyad, 2001, p. 14.

³⁹ Florin Pintescu, *Bucovina, zonă de convergență etnică și spirituală*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, VIII, 2001, nr. 1–2 (29–30), p. 33.

⁴⁰ Jean Bérenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273–1918)*, București, Editura Universitas, 2002, p. 510; A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică (1809–1918). O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura All Istoric, 2000, p. 214.

⁴¹ Demir Dragnev, Ștefan Purici, Constantin Ungureanu, Ion Gumenăi, *Din istoria finutului natal (Regiunea Cernăuți)*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 2002, p. 164.

⁴² Pentru activitatea societății Gwiazda în perioada interbelică, vezi „Głos Seminarium Zagranicznego”, Cracovia, 1936, nr. 2, p. 33.

societății de gimnastică „Sokol”⁴³, întemeiată în 1892, activau personalități binecunoscute comunității poloneze cernăuțene, precum Wojciech Wejdek, August Amirowicz sau Karol Schwan⁴⁴.

În 1898 au apărut societățile „Polska Kasa Zaliczkowa” și „Koło Pan TSL” („Towarzystwo Szkoły Ludowej”), iar în 1902 s-a înființat „Koło Mieszane TSL”. Casele Polone (Dom Polski) din localitățile bucovinene au o istorie aparte. Aceste simboluri ale spiritului și culturii poloneze au fost construite prin eforturile și sacrificiile polonezilor⁴⁵.

Înființarea Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc („Towarzystwo Bratniej Pomocy i Czytelnię Polską w Suczawie) precum și a Casei Polone din Suceava, au fost propuse încă din 1884, de către ziarul „Gazeta Polska” din Cernăuți⁴⁶. Din cauza problemelor de ordin financiar, lucrările de construcție au fost întârziate, astfel că abia în 1903 inginerul polonez Aloizdy Friedel a elaborat proiectul final. Ridicarea Casei Polone din Suceava⁴⁷ a fost finalizată în 1907. În acest timp, au fost procurați banii necesari construcției, inclusiv prin vânzarea unor cărămizi în valoare de 5 și 10 haleri, care aveau inscripționate versuri amuzante⁴⁸.

Tinerii polonezi puteau frecventa clubul sportiv „Wawel” sau „Asociația Tinerimii Polone”, în timp ce femeile dispuneau de „Asociația Doamnelor Polone”⁴⁹.

După eforturi consistente, care s-au întins în timp, Casa Polonă din Suceava a fost deschisă în mod festiv la 3 mai 1903, cu această ocazie fiind ales un Comitet format din: Edward Sworakowski, Józef Kwiatkowski, Krzysztof Jakubowicz, Józef Zewe, Antoni Stronczynski, Józef Skawronski, Piotr Wlasiczuk, Władisław Kuna, Józef Pilat, Kazimir Gilczewski și Gestaw Honyek⁵⁰. Conducătorii Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc din Suceava au fost următorii: Józef Kwiatkowski (1907–1919), Józef Cewe (1919–1923), dr. Krzysztof Jakubowicz (1923–1930), Antoni Stronczyński (1930–1931) și Józef Skowroński (1931–1934, 1947–?)⁵¹.

Activitățile Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc erau orientate spre realizarea câtorva obiective importante pentru comunitatea poloneză din Suceava și

⁴³ A.N.I.C., Fond D.G.P., dosar nr. 69/1926, fila 22; „Gazeta Polska”, nr. 391, 12 aprilie 1926, p. 1.

⁴⁴ Florin Anghel, *Minoritatea polonă din România Mare. Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare*, în „Revista istorică”, București, VIII, 1997, nr. 1–2, p. 40.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Suceava (în continuare se va cita D.J.A.N.S.), Fond Prefectura județului Suceava, dosar nr. 545/1921, fila 32, *Tablou asupra societăților din Suceava*.

⁴⁷ A.A.N., Fond Ambasada RP w Bukareszcie, dosar nr. 321, fila 167.

⁴⁸ Urszula Kaczmarek, *Dom Polski w Suczawie ma 100 lat!*, în „Polonus”, Wydanie specialne, mai 2003, p. 15.

⁴⁹ Daniel Hrenciuc, *Reflexe demografice*, p. 148.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Florin Pintescu, Elżbieta Wieruszewska, *Din istoria Societății Polone de Ajutor Frățesc și a Sălii de Lectură precum și a Casei Polone din Suceava*, în „Polonus”, Wydanie specialne, mai 2003, p. 11.

anume: propagarea limbii poloneze prin difuzarea de cărți, constituirea și sprijinirea activității unor formații artistice teatrale sau de amatori, precum grupul „Siberia”, înființat în 1909, comemorarea unor scriitori importanți (în 1909, la 9 septembrie, societatea a organizat activități specifice dedicate comemorării lui Juliusz Słowacki⁵²). În ziua de 3 mai se organizau spectacole consacrate Zilei Constituției, iar la 11 noiembrie se sărbătorea aniversarea Independenței Poloniei. Cu ocazia Crăciunului, membrii comunității poloneze se adunau la „opłatek” și pregăteau „jasełka”⁵³.

În 1933 s-au organizat, la Suceava, festivitățile consacrate împlinirii a 30 de ani de la înființarea Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc, la care au participat corul bărbătesc „Lutnia”, delegați ai Societăților Poloneze de Lectură din Hliboca, Siret, Ruda/Vicșani, Sadagura și Bulai/Moara, membri ai asociațiilor „Sokoł” și „Gwiazda”. A fost prezent consulul general al Republicii Polone la Cernăuți, Marian Uzdowski, reprezentanți ai administrației locale (100 de persoane).

Activitățile societăților culturale poloneze se adresau comunităților etniei, predominantă în nordul Bucovinei, mai ales în zona urbană, dar și în sudul acesteia, aici etnicii poloni fiind, în marea lor majoritate, oameni simpli, agricultori, crescători de animale, lucrători la Căile ferate, funcționari ai statului⁵⁴. Societățile culturale organizau seri dansante la Casa Polonă sau închiriau localul pentru a strânge fondurile necesare asigurării cheltuielilor de întreținere⁵⁵.

Societățile studențești au fost interzise în 1938, pe fondul exacerbarii curentului naționalist și antisemit manifestat la Universitatea din Cernăuți⁵⁶. Activitatea acestora reprezintă un capitol cultural, educațional și spiritual de o importanță aparte în descifrarea fenomenului toleranței și a influențelor interetnice și interconfesionale definitorii pentru capitala politică, culturală și confesională a Bucovinei reprezentată de Cernăuți⁵⁷.

Activitatea societăților culturale poloneze, deosebit de intensă și de consistentă, confirma nevoia de cultură a comunităților poloneze, bine încheigate și răspândite pe întreg teritoriul bucovinean. Aceasta a fost una specifică, de păstrare

⁵² Urszula Kaczmarek, *op. cit.*, p. 18.

⁵³ Mâncăruri tradiționale, specifice comunității poloneze din Bucovina, preparate cu ocazia Crăciunului.

⁵⁴ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina (1862–1914)*, Suceava, Editura Cuvântul Nostru, 2003, p. 119.

⁵⁵ Isiu Gronich, *Un album al Cernăuțiului*, 1925, secțiunea dedicată polonezilor, p. 1.

⁵⁶ Mariana Hasleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national-staatlichen Anspruchs Grossrumäniens, 1918–1940*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 310–311.

⁵⁷ În legătură cu ascensiunea fenomenului legionar la Universitatea din Cernăuți vezi D.J.A.N.S., *Fond Prefectura Județului Câmpulung*, dosarele nr. 109/1937; 57/1938, 122/1938, 146/1941. Se relatează despre Ușeriu Anichidin, președintele Societății Academice „Dacia” de la Universitatea din Cernăuți, student în anul IV la Facultatea de Teologie și Gheorghe Zelinski, membru al aceleiași societăți (matricola 2 379/1933.). Prefectura județului Cernăuți a interzis organizarea unei serate dansante de către Societatea Academică „Dacia”, în urma sesizării conform căreia partidul „Totul Pentru Țară” (denumirea Mișcării Legionare din 1934) folosea respectiva societate studențească pentru a-și face propagandă.

a identității naționale a polonezilor, contribuind la cultivarea valorilor naționale, dar și la apropierea dintre etniile Bucovinei.

Chiar dacă, dezbaterile istoriografice au dovedit-o până acum cu prisosință, realitățile etnice, politice, sociale sau confesionale din Bucovina istorică au beneficiat de o atenție deosebită, privilegiată, indiferent de spațiul științific de apartenență al cercetătorului, în pofida recomandării lui Tacitus, se manifestă tendința unei mitizări a trecutului Bucovinei habsburgice, mai ales acum, în contextul unor dezbateri europeniste integratoare⁵⁸.

Departa de a dori acest lucru, prin intermediul articolului de față, am recurs la experiența societăților culturale poloneze din Bucovina tocmai pentru a sublinia modul în care aceste organizații culturale au cultivat dialogul și cooperarea interetnică⁵⁹, elemente definitorii într-un spațiu al toleranței precum cel al Bucovinei istorice⁶⁰. Respectul și cunoașterea reciprocă, bazată pe colaborarea comună asigurată de conviețuirea în același spațiu, au exclus manifestările naționaliste extremiste, specifice unor elemente gregare.

Cultivarea valorilor naționale (limbă, tradiții, obiceiuri, aniversarea zilelor importante, cunoașterea și popularizarea activității poezilor și scriitorilor reprezentativi ai culturii poloneze) s-a desfășurat într-o atmosferă firească afirmării și conservării spiritului național polonez. În fond, activitatea societăților culturale poloneze nu reprezenta decât un capitol din activitățile culturale desfășurate în Bucovina, regăsit la mai toate etniile, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, supranumit, pe bună dreptate, „secolul naționalităților”.

În anul 1940, senatorul polonezilor din România, Tytus Czerkowski, afirma că polonezii dispuneau de 30 de școli primare, de peste 50 de societăți culturale⁶¹ și de un număr suficient de școli particulare și profesionale. Toate școlile și gimnaziile în limba poloneză aveau dreptul conferit de autoritățile române la publicitate⁶². Din păcate, după instaurarea regimului comunist, societățile culturale poloneze și rețeaua învățământului în limba maternă au fost desființate de către noul regim. Numărul polonezilor a scăzut și el dramatic, mai ales după împărțirea nefirească a Bucovinei între România și Uniunea Sovietică, precum și în urma repatrierii polonezilor în patria-mamă. Această repatriere s-a făcut pe baza unui acord, încheiat între România și Polonia la 9 ianuarie 1947, care a dus la plecarea în masă a polonezilor din Bucovina⁶³.

⁵⁸ Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”*, căutând Arhivele Bucovinei, Iași, Editura Junimea, 2003, p. 75.

⁵⁹ Michał Keller, *Polacy i Rumuni w latach międzywojennych*, în vol. *Kontakty polsko-rumuńskie na przestrzeni wieków. Materiały z sympozjum*, red. Stanisława Iachimovschi, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2001, p. 132–137.

⁶⁰ Vezi și Urszula Kaczmarek, *Aktywność kulturalno-oświatowa Polonii w Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Rumunii i na Węgrzech w latach 1945–1989*, Poznań, 1991.

⁶¹ A.N.I.C., Fond D. G. P., dosar nr. 69/1926, fila 22.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Idem, Fond Ministerul Afacerilor Interne. Diverse, dosar nr. 3/1949, filele 1–122.

În 1953, Societatea de Lectură și de Ajutor Frățesc din Suceava a fost desființată, iar clădirea Casei Polone a fost naționalizată de către autoritățile comuniste. Perioada comunistă și-a lăsat o puternică amprentă asupra comunităților etnice în general, nevoite să renunțe la învățământul în limba maternă, lipsite de posibilitatea de a participa la liturghii în limba maternă, de contactul cu patria mamă sau de sprijinul societăților culturale. Căsătoriile mixte au contribuit la românizarea polonezilor, fenomen asociat cu rigorile politicii oficiale în domeniul minorităților, promovată de către autoritățile comuniste.

După evenimentele din decembrie 1989, odată cu reinventarea democrației în spațiul românesc, s-a înființat Asociația Polonezilor din Suceava, succesoarea de drept a Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc din perioada antebelică. Clădirea unde funcționase Casa Polonă, devenită sediul ansamblului artistic „Ciprian Porumbescu”, a fost redobândită de către comunitatea poloneză din localitate abia în 1996, în urma unui proces intentat statului român.

La 21 mai 2003, la Suceava au avut loc ample manifestări dedicate împlinirii a o sută de ani de la înființarea Societății de Lectură și de Ajutor Frățesc. Au participat, într-o atmosferă impresionantă, polonezii din nordul și sudul Bucovinei istorice, alături de confracții lor din Polonia și de oficialitățile municipiului Suceava. Astăzi, Asociația Polonezilor din Suceava, alături de Casele Polone reînființate în localitățile din județul Suceava (Rădăuți, Siret, Gura Humorului, Vicșani, Moara, Cacica, Solonețu Nou, Poiana Micului, Păltinoasa) fac eforturi laborioase pentru reînvierea spiritului polonez bucovinean. Editarea publicației bilingve „Polonus”, organizarea cursurilor de limbă maternă, precum și a simpozionului anual româno-polonez, sub genericul „Zilele Culturii Polone” demonstrează din plin intențiile polonezilor din fosta Bucovină istorică, coordonați de către Uniunea Polonezilor din România care-și are la Suceava sediul său național.

În concluzie, activitatea societăților culturale poloneze reprezintă un capitol important pentru descifrarea evoluției spirituale a Bucovinei istorice, poate prea puțin investigat de către cercetători. Analiza complexă a fenomenului ar demonstra, fără îndoială, rolul jucat de societățile culturale poloneze la îmbogățirea spirituală a unui spațiu multiethnic și pluriethnic, expresie a toleranței și cunoașterii reciproce.

Les sociétés culturelles des communautés polonaises de Bucovine. Éléments du consensus ethnique dans l'espace géographique de la Bucovine historique

(Résumé)

L'auteur décrit l'activité des sociétés culturelles polonaises comme un important chapitre pour la compréhension de l'évolution spirituelle de la Bucovine. Les sociétés culturelles ont concentré leurs efforts pour faire connaître les moments signifiants de l'histoire de Pologne, les auteurs marquants de la littérature polonaise, mais en même temps elles ont cultivé le dialogue ethnique et confessionnel.

ASPECTE PRIVIND REZISTENȚA ARMATĂ ANTICOMUNISTĂ ÎN MUNȚII BUCOVINEI. JURNALUL LUI VASILE MOTRESCU

MARIAN OLARU

Opoziția antisovietică și anticomunistă din România a îmbrăcat forme diverse de manifestare și s-a întins pe o lungă perioadă de timp – după unii cercetători, până în anul 1962 –, fapt ce a determinat reacția dură a autorităților comuniste românești care, folosindu-se de modelul sovietic, au implantat instituții și au impus practici represive inspirate de modelul de acțiune din anii stalinismului. Adversarii ordinii politice sovietice din România, au fost direct vizați de acțiunile organelor represive. Pentru aceasta, încă din anii 1944–1945, au fost restructurate unitățile de jandarmi, renunțându-se la serviciile celor ce nu puteau acționa în spiritul „luptei de clasă” și au fost recrutați noi jandarmi, mai ales din rândurile legiunilor „Tudor Vladimirescu” și „Horea, Cloșca și Crișan”, care fuseseră constituite pe teritoriul URSS, în cadrul cărora au activat mulți dintre cei ce au contribuit la impunerea structurii sovietice a regimului de „democrație populară” din România și s-au produs schimbări majore în cadrul Serviciului Special de Informații¹.

Represiunea politică din România, inițiată încă din primele zile ale prezenței sovietice pe teritoriul românesc, continuată masiv prin politica așa-ziselor „epurări” în timpul guvernării lui Petru Groza – în cele mai diverse sectoare de activitate, începând cu presa, cultura, învățământul, Academia Română, administrația centrală și cea locală, instituțiile economice² etc. –, desfășurată sub directa supraveghere a

¹ La 24 martie 1945, Serviciul Special de Informații a trecut din subordinea Ministerului de Război în subordinea Președinției Consiliului de Miniștri, fapt care a permis transformarea acestuia în poliție politică.

² Prin decret regal, după 23 August 1944 au fost amnistiate toate infracțiunile săvârșite după 1918, prevăzute în Codul Penal, în codul justiției militare și în legile speciale. Prin legea 442/24 august 1944, au fost desființate lagărele de internare. Prin circulara 1306/29 august 1944 a ministrului de justiție, legionarii au fost exceptați de la dispozițiile de amnistiere. La 12 octombrie 1944, Înalțul Decret Regal nr. 1 626, prin care era repusă în drepturi Constituția din 1923, a fost completat cu articolul IV, care prevedea faptul că: „legi speciale vor prevedea condițiunile în care vor putea fi urmăriți și sancționați toți acei care au contribuit la dezastrul țării, în special în legătură cu războiul purtat împotriva Națiunilor Unite. Aceste legi vor putea prevedea și măsuri pentru urmărirea averilor”. Legile speciale invocate, impuse de Comisia Aliată de Control (Sovietică), au urmărit sancționarea drastică a adversarilor ordinii sovietice ce se instaura în țară. Mai întâi, au fost încarcerati în țară, sau deportați în URSS, legionarii, unii dintre etnicii germani și maghiari din România, cei care erau învinuiți că îi susținuseră pe fasciștii români, maghiari sau pe cei germani. Au fost urmăriți și judecați toți accia care erau „vinovați” de războiul antisovietic și cei care, înainte sau după 23 August 1944, se opuseseră cu

lui Teohari Georgescu, în calitatea sa de ministru de Interne, între 1945 și 1952, a cunoscut cote paroxistice după înființarea Direcției Generale a Securității Poporului, transformată în mai multe rânduri, până a ajuns Direcția Generală a Securității Statului și apoi organism distinct, cu denumirea de Ministerul Securității Statului (decretul-lege nr. 221/30 august 1948, decretul-lege nr. 110/7 februarie 1949, decretul-lege nr. 50/30 martie 1951 și decretul-lege nr. 324/20 septembrie 1952). În aceeași direcție erau îndreptate și măsurile care au dus la constituirea tribunalelor militare teritoriale (legea nr. 5/1952) și a Tribunalului Militar pentru Unitățile Ministerului Afacerilor de Interne, care au funcționat până în 1956, când au fost desființate³ prin legea 2/6 aprilie 1956. La aceasta a contribuit și constituirea Miliției, instituție înființată la 23 ianuarie 1949, subordonată logistic și pe linie de comandă Ministerului de Interne și Securității Statului, care avea să înlocuiască organisme, în mică măsură similare, ale vechiului regim.

Instaurarea ordinii militare, a celei economice și a celei ritualice de tip sovietic a fost însoțită de un întreg ansamblu de măsuri, care făceau din România o țară sub ocupație sovietică. Aceasta se explică prin tot felul de abuzuri pe care le-au săvârșit sovieticii (Comisia Aliată de Control și Armata Roșie), care se comportau ca niște veritabili ocupanți excedați de conștiința acestui fapt⁴, prin sprijinul direct pe care sovieticii l-au acordat comuniștilor români (mulți dintre ei, agenți KGB sau sub obediență sovietică) pentru impunerea mecanismului totalitar caracterizat prin crimă, tortură, solidaritatea tăcerii complice, delațiunea ca politică de stat, arestările și perchezițiile abuzive, confiscarea averilor sau a bunurilor aparținătoare opozanților regimului, destructurarea așezărilor tradiționale românești, schimbarea sistemului de obiceiuri și obiceiuri ale locuitorilor României (în fapt, o veritabilă politică de distrugere a individualităților și realizarea unui soi de *Homo sovieticus*).

Față de o continuă escaladare a regimului torturii în România, mișcarea națională de rezistență antisovietică și anticomunistă s-a conturat, organizat și extins în toate regiunile țării, prin implicarea celor mai diverse categorii socio-profesionale și de vârstă, cu largi conexiuni în colectivitățile locale care au susținut, în cele mai diverse feluri, răspândirea acestui fenomen. Din acest punct de vedere, Bucovina reprezintă exemplul concludent de provincie românească în care s-a

armele sovietizării țării. Dacă guvernele Sănătescu și Rădescu au încercat să limiteze aceste măsuri și amestecul brutal al sovieticilor, după venirea la putere a guvernului dr. Petru Groza situația s-a schimbat radical, evident în totalul detriment al democrației și al României. Cf. Marius Lupu, Cornel Nicoară, Gheorghe Onișoru, *Cu unanimitate de voturi* (Sentințe politice adunate și comentate de Marius Lupu, Cornel Nicoară, Gheorghe Onișoru), în *Biblioteca Sighet 5*. București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 8–9.

³ Rodica Iațencu, *Forme ale rezistenței anticomuniste în partea de sud a Bucovinei. Mișcarea de partizani (1944–1958)*, în „Analele Bucovinei”, VIII, nr. 2, 2001, p. 269–270.

⁴ „Guvernul sovietic a continuat să considere România stat inamic, Armata Roșie luând peste 160 000 de prizonieri și acționând ca într-o țară ocupată. Convenția de armistițiu semnată abia după trei săptămâni [de la actul din 23 August – n.n.], în noaptea de 13/13 septembrie, după ce țara fusese complet ocupată de Armata Roșie, fără rezistență, a fost în fond actul de capitulare necondiționată a României în fața celor trei mari puteri”, afirmă Adrian Brișcă și Radu Ciuceanu în lucrarea *Rezistența armată din Bucovina, 1944–1950*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1998, p. 30.

dezvoltat, mai întâi, o mișcare antisovietică⁵ generată, între altele, și de aplicarea celui de al doilea rapt teritorial bazat pe ultimatumurile sovietice din iunie 1940 și, apoi, una anticomunistă, care s-a prelungit – prin grupul condus de Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc – până în anul 1958. Aici a funcționat Batalionul Fix Regional Bucovina, mobilizat la 22 martie 1944, prin ordinul nr. 76712, care a primit misiuni de luptă ca urmare a înglobării sale în armata operativă, fiind pus⁶ să acționeze în linia întâi. În această provincie au acționat numeroase grupuri de partizani pe care le enumerăm: grupul condus de Vladimir Macoveiciuc, grupul condus de Ion Vatamaniuc, grupul condus de Vladimir Tironeac, grupul lui Constantin Cenușă și grupul româno-ucrainean condus de Petre Maruseac, care a avut legături cu Armata de Insurgență Naționalistă Ucraineană a lui Bandera. În faza a doua, cea anticomunistă, în Bucovina au acționat: grupul condus de Vladimir Macoveiciuc, cel condus de Ovidiu Găină⁷, grupul lui Petre Maruseac și cel al lui Constantin Cenușă, grupul lui Nistor Ghimici (Ghivnici) și Savuleț Hrehorciuc, cel al lui Gheorghe Munteanu, cel al lui Silvestru Harsmei și cel al lui Vasile Camaruță, grupul lui Grigore Sandu, cel al lui Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc⁸. Alături de aceștia, literatura de specialitate mai amintește și numele unor conducători de grupuri de partizani, precum: frații Ion și Gheorghe Chiraș, Ion Jenică Arnăutu și Dragoș Flocea.

În studiul de față, ne-am propus să prezentăm activitatea partizanului Vasile Motrescu, unul dintre cazurile cel mai reprezentative pentru mișcarea din Bucovina. Reprezentativ prin durata activității sale antisovietice și anticomuniste – din 1944 și până în 1958 –, prin forța exemplului – a acționat alături Vladimir Macoveiciuc și Constantin Cenușă, împreună cu frații Ion și Gheorghe Chiraș și cu Gavril Vatamaniuc –, prin faptul că nu și-a trădat frații de arme și idealuri –, și prin scris⁹ – ne-a transmis informații bogate despre o lume care apunea, lumea românească clădită de evenimentele istoriei moderne și contemporane de până la al Doilea Război Mondial.

⁵ Referindu-se la mișcarea de rezistență antisovietică care a apărut în luna mai 1944, Adrian Brișcă scrie că aceasta a apărut „ca o consecință directă a ostilităților cu URSS, mai precis ca urmare a gravelor încălcări ale legilor războiului, săvârșite de trupele sovietice pe teritoriul Bucovinei ocupate, iar după 23 August pe suprafața întregii țări”. Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 49.

⁶ *Ibidem*, p. 51. Activitatea în cadrul batalioanelor fixe era organizată de Ministerul de Război printr-o atentă recrutare a celor ce au luptat în aceste unități, definirea scopului lor, a misiunilor de luptă, a modului de instruire și a recompenselor pe care aveau să le primească luptătorii. Cu toate acestea valoarea lor combativă era mult redusă față de unitățile similare ale armatei.

⁷ Ovidiu Găină (Stan M. Popescu), *Lupta împotriva sovietelor în Munții Bucovinei*, Buenos Aires, Editura Euthymia, 2002.

⁸ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 50–62; Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 270–290.

⁹ Teodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *Existența cotidiană a unui „bandit”*. *Cazul Vasile Motrescu, în Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944–1962*, coord. științific Gheorghe Onișoru, Colecția *Studii 2*, apărută sub egida Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, București, Editura Kallusys, 2003, p. 288, nota 21, arată că o astfel de situație de existență a unui jurnal scris de către un partizan se mai întâlnește la Mircea Dobre, din „banda” Pop-Achim, care acționa în Munții Țibleșului. Jurnalul amintit consemnează evenimente pe un an de zile, între ianuarie 1952 și ianuarie 1953, la care a participat luptătorul anticomunist amintit.

Motivul unei atari abordări este dat de existența unui jurnal ținut de Vasile Motrescu, care este intitulat de autor ca fiind *Etapa a III-a*, probabil cea a luptei sale cu comunismul, numerotat în Arhivele CNSAS de la numărul de pagină 2533 la 2576, din 10 mai 1952 și până la 31 decembrie 1952, la care se adaugă și caietul de 38 de pagini, care cuprinde însemnările și poeziile din 1953, după la Miliție¹⁰. De asemenea, am dori ca prin acest demers să corectăm, în măsura care ne stă în putință, unele inexactități apărute în istoriografia problemei, mai ales că unele pornesc de la graba și neglijența cu care au fost întocmite dosarele penale de condamnare a fraților Motrescu¹¹ de către Miliție și Securitate, sau zvonistica de

¹⁰ Din informațiile unor cercetători avizați asupra cazului pe care îl prezentăm, jurnalul lui Vasile Motrescu, dactilografiat de lucrătorii Securității în două variante, ar cuprinde cca 150 de pagini. Noi am reușit să vedem, ca material inedit, paginile menționate mai sus și materialele editate, publicate de diverși autori, comentate și adăugate de un martor direct al evenimentelor, George Motrescu, fratele lui Vasile, participant și el, împreună cu Vasile Motrescu, la multe din evenimentele invocate. Aceste mărturii au făcut obiectul unui serial de istorie orală, compus din 21 de episoade, realizat de autorul acestui material, care s-a publicat sub titlul *Destin românesc. II. Lumea lui George Motrescu*, în săptămânalul „7 zile bucovinene”, în anii 2002–2003.

¹¹ Pentru a contura destinul celui de-al doilea dintre frații Motrescu, George, prezentăm în continuare câteva date din biografia lui. S-a născut la 1 ianuarie 1924. Între anii 1930 și 1937, urmează cursurile școlii primare din Vicovu de Jos și în iunie același an susține examenul de absolvire la școala din centrul satului. Pe parcursul claselor a V-a și a VII-a a învățat meseria de tâmplar; între 1938 și 1941, este țăran; împreună cu Vasile Motrescu, lucra primăvara și vara la câmp, toamna și iarna la pădure; între 1942 și 1943, este cioban la stână [împreună cu D. Dăbăca/Semenciu și „tomnaticul” Micu]; 1944: anul suferințelor; la 20 martie are loc evacuarea premilitarilor din Bucovina, contingentele 1945 și 1946. Ordinul fusese pentru toate contingentele de până la 1950. Evacuarea s-a făcut pe traseul: Borlești – dincolo de Roznov, Piatra Neamț. Revine acasă după terminarea merindelor, cu un tren de persoane, împreună cu Motrescu Grigore, Mutescu Constantin, Hrițcan Nistor și Puzdre Ilie, pleacă apoi la Bacău, cu un tren militar până în gara Galbeni, de acolo merg pe jos spre Roman, de acolo la Vadul Moldovei, prin Cornul Luncii, la Băișești și Dumbrava, prin Stupca și Pârtești de Sus, apoi prin Botoșana și Dealul Iederii, la Marginea, unde se afla pe 2 aprilie 1944. La 6 aprilie era la Vicovu. Acasă i-a găsit pe nemți, care se luptau cu rușii în Dealul Leahului, lângă Voitineli. În acel an, Paștele a căzut în 13 aprilie. Toată ziua de Paște, s-au purtat lupte la pod, lângă Vicovu de Jos, sătenii s-au retras pe vârful Arșiței. Atunci, rușii au jefuit Cantonul Pietroasa. Unii dintre bucovineni, între care și George Motrescu, i-au pândit pe ruși la Slatina Voitineliului, ca să le ia pistoalele. Tentativă eșuată. În schimb, rușii au jefuit la Cârșteni. Comandamentul rusesc se afla la Vicovu de Sus; pe 8 mai 1944 a fost ordonată evacuarea satelor din zona de front, pe o adâncime de 40 de km, de la Vișnița și până la limanul Nistrului. George Motrescu s-a refugiat în păduri, cu pușca fratelui său, un „Erfurt”, pe care l-a păstrat până la întâlnirea cu Macoveiciuc; pe 21 iunie 1944 participă la bătălia de la Hacıung, apoi pleacă la Câmpulung; la Moldovița a fost fotografiat și filmat de reporterii de la „Signal”. O săptămână a stat la Fundul Moldovei. Comandamentul unității de premilitari s-a mutat la școala din Sadova. Sunt evacuați premilitarii din județul Câmpulung. Dintre cei 600–700 de premilitari, doar vreo 10 erau din contingentul '45–'46. Cu o mocăniță, pleacă la Ostra, de unde au trecut munții, pe jos, la Broșteni și mai departe, cu plutele; împreună cu Roșca, Crăciun Gh., Rusu Dumitru, având „adeverințe” de la nemți, au ajuns la Piatra Neamț cu o mașină militară. Ceilalți premilitari au venit cu plutele la vreo 4 zile. De acolo, au plecat cu trenul la Bacău și apoi la București. Trenul în care se afla George Motrescu, împreună cu alți premilitari, este bombardat la Ploiești. Subcentrul de premilitari Câmpulung Moldovenesc a fost așezat la Slatina. Cu trenul Caracal–Sibiu, merg până la Piatra Olt. Au fost cantonați în pădurea Beica. Din întreg Subcentrul Rădăuți s-a format Batalionul de Instrucție și Pregătire Premilitară „Oprea” [P. P. „Oprea”]. Între 23 august și 12 septembrie a rămas în acea tabără; când au apărut rușii, în gara Arcești. G. Motrescu, împreună cu 12–13 soldați, a fost pus să păzească gara de ruși; pe 20 octombrie au fost

intoxicare practică de Securitate pentru compromiterea celor doi frați, luptători anticomuniști.

Vasile Motrescu s-a născut la 11 octombrie 1920 și face parte dintr-o familie românească determinată să ilustreze existența exemplar tragică, într-un univers concentraționar care-i cuprindea tot mai sufocant pe cei ce se aflau dincoace de „Cortina de Fier”. Într-un fel sau altul, întreaga familie Motrescu a trecut prin închisorile comuniste din România¹²: Pentilei Motrescu, tatăl, fost primar liberal al comunei Vicovu de Jos, între 1934 și 1937, a fost anchetat, judecat și închis pentru că l-a sprijinit pe fiul său, Vasile; Sofia Motrescu, mama, a fost condamnată la 20 de ani de muncă silnică; Ion Motrescu, unul dintre frați, a fost închis între 1958 și 1964; Constantin Motrescu, alt frate al lui Vasile, a fost închis între 1958 și 1964; Vasile Motrescu, condamnat în mai multe rânduri, ultima condamnare la moarte, în 1956, a fost pusă în practică în Penitenciarul de la Botoșani, în iulie 1958; George (Gheorghe) Motrescu a fost închis în mai multe rânduri, din 1949 și până în 1964, cu domiciliul forțat la Rubla și condamnat, apoi, la muncă silnică pe viață; Ilie Motrescu, văr, a fost închis între 1958 și 1964; Constantin Motrescu, alt văr, a fost închis în aceeași perioadă; Trifon Motrescu, fratele mamei, a fost închis între 1956 și 1962; Calancea Ion și Eufrozina, rude directe cu soția lui George Motrescu, au fost condamnate la muncă silnică pe viață, în 1958.

Vasile Motrescu a crescut într-o familie de buni gospodari, care și-a educat copiii în spiritul respectului profund pentru muncă și pentru valorile naționale¹³, elemente care dădeau culoarea specifică satului românesc după Marea Unire din 1918. A absolvit șapte clase primare la școala din localitate și, împreună cu frații săi, a

cartiruiți în sat. Celor din teritoriile ocupate li s-a dat drumul să meargă acasă. În decembrie 1944, a avut loc un atac al rușilor asupra conacului boierului Bibi Lazăr: rușii, aflați pe un tanc, cereau vin și alimente. G. Motrescu l-a lovit pe unul dintre rușii care s-a legat de colonelul român. Corpul de gardă a fost întărit cu 60 de soldați (un pluton). Au rămas acolo până în martie 1945. De acolo se întoarce la Rădăuți și, după o lună de zile concediu, a rămas la cerc, pentru a îndeplini diverse „corvezi”. A fost lăsat la vatră în iulie 1945; în septembrie 1946, este încorporat în Batalionul Regal de Gardă și aici i s-a dat o lună de concediu/practică generalizată, până în decembrie 1947, pentru a ascunde efectivele, pentru a păstra instituția și a o folosi împotriva comunistilor. Comandant de companie i-a fost Călin Ioan, ofițer cu pregătire militară în Franța și cu doctorat; în octombrie 1947, ofițerii cu banderolă roșie le-au inventariat armamentul și le-au lăsat doar strictul necesar [după alegerile truate din 1946, Batalionul de Gardă Regală a stat în alarmă permanentă]; în 30 decembrie 1947, George Motrescu face parte din ultimul schimb la Garda Regală, în calitate de gradat. Au fost invadați de panduri pe la orele 11 [Divizia de Panduri „Tudor Vladimirescu”] și mutați în cazarma [lagăr] din Ghencea. Aici au fost păziți de soldați din Divizia „Horea, Cloșca și Crișan”. A rămas în acest loc până în prima decadă a lui martie 1948. Soldații B.G.R. au fost răspândiți la unitățile militare din apropierea domiciliului. G. Motrescu trebuia să fie la Regimentul 11 din Botoșani. Pentru că fusese în grupul lui Macoveiciuc, a fost repartizat la Regimentul 2 Chitila; prin companiile acestuia, soldații au fost răspândiți prin toată țara, la construcții C.F.R. D-l G. Motrescu a fost repartizat la Compania a VIII-a Construcții C.F.R., din Predeal și lăsat la vatră la începutul lui mai 1948. Din aprilie 1949, cu scurte intermitențe, până în 1964, a fost deținut politic, condamnat la muncă silnică pe viață de plenul Tribunalului Suprem al RPR, prin decizia nr. 60, din dosarul nr. 54/1958. Cf. Marian Olaru, *Destin românesc. Lumea lui George Motrescu*, II. 1, „7 zile bucovinene”, III, nr. 102, 2002, p. 12.

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*.

contribuit, pe măsura puterilor, la susținerea gospodăriei părintești. Din 1936 și până în 1942, în fiecare vară Vasile Motrescu a fost cioban la stâna primăriei, din Docina.

Pentilei Motrescu, tatăl lui Vasile, a fost un bun primar, fapt care-l păstrează și azi în memoria colectivității locale. Pe vremea guvernării liberale din 1934–1937, cu sprijinul lui Ion I. Nistor, a obținut pentru sat Muntele Docina (62 ha), Muntele Vanțel (272 ha) – aflat azi în zona ocupată – și Muntele Brat (100 ha). Deși era o familie cât se poate de obișnuită, dintr-un sat bucovinean de sub obcini, în familia Motrescu erau abonamente la periodice precum „Universul”, „Glasul Bucovinei” și „Drum nou” – pe care le citea tatăl copiilor Motrescu, iar George Motrescu ne declara că, până prin 1940, el putea citi în casă periodice precum „Satul”, „Noutatea” și „Curentul”.

În februarie 1942, Vasile Motrescu a fost încorporat în armată, în Divizionul VI Tunuri de Munte, din Divizia a IV-a Vânători de Munte. După o perioadă de instruire la Târgu-Ocna, de trei-patru luni de zile, a fost cu unitatea militară în Crimeea. A luptat la Kerci, spre Caucaz. În ianuarie 1944, vine în concediu acasă. Se reîntoarce pe front, participă la bătăliile de lângă Strâmtoarea Perikop, la Feodosia, în timp ce altă parte a unității sale participă la bătăliile de la Sevastopol. După acestea, unitatea militară din care făcea parte Vasile Motrescu a fost cantonată la Talmaz, o localitate de lângă Cetate Albă, pe malul Nistrului. În această perioadă, i se aprobă un alt concediu de 21 de zile, în iulie 1944, probabil cât unitatea sa se afla în refacere.

Vasile Motrescu hotărăște să meargă la Câmpulung-Moldovenesc, încadrându-se în grupul lui Constantin Cenușă, de la Școala din Sadova. În acea perioadă, acționau deja grupurile de partizani antisovietici ale lui Macoveiciuc, Cenușă și Tironeac Vladimir, aflate sub protecția Comandamentului Româno-German de la Câmpulung¹⁴. Din mărturiile lui George Motrescu, a participat la instrucție și la misiunile antisovietice ale grupului Cenușă, dar pe care nu le poate preciza, pentru că în acea vreme el fusese încorporat la premilitari și evacuat, cu Subcentrul de Premilitari Rădăuți, în Oltenia, lângă Slatina. Vasile Motrescu rămâne în pădure și după ce o parte a grupului Cenușă este „luată” de ruși, cealaltă parte urmându-i pe nemții în retragere. În această vreme, satul este jefuit cumplit de către ruși, iar Vasile asistă neputincios la aceste scene de coșmar, de pe marginea pădurii satului.

Din 1945, începe să vină, pentru scurte perioade, acasă. În acea vreme, grupul Macoveiciuc continuă lupta în munți. Până în anul 1948, Vasile Motrescu este lăsat în pace de către oficialități. În 1946 se căsătorește și i se nasc doi copii. Pentru o vreme, locuiește cu chirie la Trifon Burlă, din Vicovu de Jos, apoi în casa socrului său (fostă casă a unui evreu, Erlich).

¹⁴ Teodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *op. cit.*, p. 285; preluând o informație de la Adrian Brișcă, *Rezistența armată anticomunistă din România, 1944–1962*, „Arhivele Totalitarismului”, VII, nr. 1–2, 1999, p. 42–43, afirmă că Vasile Motrescu, „începând cu primăvara lui 1944 [s.n.], a intrat în componența primelor grupuri de partizani antisovietici – fosta grupare Macoveiciuc – aflate sub protecția Comandamentului Româno-German de la Câmpulung”; or, se deduce din mărturia fratelui său, abia în iulie 1944 era posibil acest lucru.

Vasile Motrescu, care era în legătură cu Cenușă¹⁵ din toamna lui 1948, află de faptul că partizani antisovietici aveau să fie ridicați și îl anunță despre aceasta pe fratele său, George, într-o duminică din aprilie 1949 (în jurul datei de 10)¹⁶, după care fuge în pădure, împreună cu Gheorghe Roșca și Constantin Coroamă. A doua zi după întâlnirea celor doi frați, George Motrescu este ridicat de organele de represiune comuniste pentru că făcuse parte din grupul lui Macoveiciuc¹⁷. Din relatările lui George Motrescu, după o perioadă, Vasile Motrescu s-a despărțit de Cenușă, care a acționat, o vreme, împreună cu Cosma Pătrăcean¹⁸. În finalul relațiilor dintre Constantin Cenușă și Vasile Motrescu, constatăm din documente o răcire evidentă a relațiilor dintre cei doi luptători anticomuniști¹⁹.

¹⁵ Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Bucovina, II, 1 octombrie 1950–10 iunie 1952*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000, p. 101–102, *Declarația lui Constantin Cenușă*, din 20 septembrie 1951, confirmă faptul că se întâlnise și a acționat împreună cu Vasile Motrescu în toamna lui 1948, înainte de Sfântul Dumitru.

¹⁶ *Ibidem*, p. 127. Data de 11 aprilie 1949, când s-a întâlnit cu Vasile Motrescu, este confirmată în *Declarația lui Constantin Cenușă*, dată la București, în 16 octombrie 1951.

¹⁷ *Ibidem*. Iată descrierea pe care o face Constantin Cenușă despre durerea pricinuită de arestarea lui George Motrescu, în aprilie 1949: „Am plecat la Vicovu de Jos, la un cumătru al lui Vasile Motrescu, numit Bem. Pe mine m-a lăsat Motrescu afară și el a intrat în casă. Nu au trecut vreo 20 de minute și a ieșit afară și Motrescu. A tras vreo două focuri de armă [...]. Eu, imediat am pus mâna pe dânsul – el plângea – spunea că merge să-i împuște pe toți comuniștii, era aproape nebun de durere că îl arestase pe fratele lui și pe alți prieteni de-ai lui”.

¹⁸ *Ibidem*. Această afirmație este susținută și de *Declarația lui Constantin Cenușă*, din 20 septembrie 1951, care afirmă că s-a despărțit în 28 februarie 1950 de Vasile Motrescu, după ce a aflat că tatăl său, Pentilei Motrescu fusese arestat de Securitate. Vasile Motrescu dorea atunci să fie mai aproape de Vicovu de Jos; *Ibidem*, p. 182, în sentința 508 a Tribunalului Militar Iași, din dosarul nr.319/1952, prin care a fost condamnat grupul Cenușă, se arată că „din luna martie 1950, nu se mai cunoaște nimic relativ la acuzatul Motrescu Vasile, acesta dispărând și care n-a mai fost găsit [până] în prezent”.

¹⁹ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 297–299, În *Planul general* pentru prinderea bandelor care acționează în raza Miliției Jud. Rădăuți, din 22 septembrie 1949, în ceea ce privește „banda” lui Cenușă Constantin se menționează următoarele: „Este compusă din Cenușă Constantin zis Buzelincă, din comuna Putna, jud. Rădăuți, fost membru în banda lui Macoveiciuc, unde [în] urma acțiunilor sale a devenit șef de bandă, acționând cu banda sa în regiunea muntoasă a jud. Rădăuți.

În anul 1948 a fost arestat de fostele organe ale Jandarmeriei și predat securității, de unde a evadat și fugit din nou în munți, unde și-a organizat iarăși banda cu Mutrescu Dumitru [corect Vasile Motrescu] din comuna Vicovu de Jos, dispărut de la domiciliu din anul 1948 [...]

Zona de acțiune – Acționează în pădurile: Sucevița, Voievodeasa, Putna, Vicovu de Jos, Voitinul, Ciumârna și vatra Moldoviței, Jud. Câmpulung.

Măsuri pentru prinderea bandei – Plot. Major Gălbău Constantin este desărcinat de răspunderea lucrărilor de birou, dându-i-se ca ajutor un subofiter din regiunea de șes, întărindu-se postul, pentru ca să se ocupe în mod exclusiv numai de problema bandelor. – Întrucât banda Cenușă este bine cunoscută iar din informațiile pe care le deține s-ar afla în regiunea Putnei, s-au introdus informatori între frații Cenușă, cumnați, cumnate și în mod special se urmărește soția lui cenușă, întrucât aceasta îl aprovizionează cu alimente. – Aceleași măsuri s-au luat și pentru banditul Motrescu Dumitru [Vasile Motrescu] din comuna Vicovu de Jos, prin postul de Miliție respectiv. – S-au luat măsuri ca prin agenții noștri să creăm o situație de discordie și neînțelegere între rudele banditului [bandiților] Cenușă și Motrescu și în mod special între ei și soțiile bandiților, scontând pe faptul că în urma acestei situații cineva dintre ei va ajunge în situația de a divulga bandiții. – S-au luat măsuri de supraveghere a copiilor din comuna Vicovu de Jos care se duc în pădure cu vitele pentru pășunat, întrucât deținem informații că banditul Motrescu dă bani și bomboane copiilor, prin care el află situația din comună sub formă informativă. – Se fac pânze din efectiv a doi sau trei

În această perioadă, puterea comunistă din România alocă resurse umane, materiale și financiare tot mai ridicate pentru lichidarea grupurilor de partizani din Munții Bucovinei, temându-se mai mult de simpatia pe care o genera lupta partizanilor decât de forța lor de luptă. De aceea, la Putna s-a constituit un comandament de miliție care a ajuns la un efectiv de 150 de milițieni și care acționa după un plan minuțios de prindere a partizanilor²⁰, întocmit de Securitate și Miliție, cu limite de timp, rețea de informatori, puncte de observație, infiltrarea de elemente acoperite ale Securității în diverse formații de lucru la pădure²¹ etc. În anul 1951, datorită presiunilor multiple exercitate asupra familiei lui Vasile Motrescu, acesta se predă²². Între timp, Constantin Cenușă și Vasile Motrescu au fost condamnați, în contumacie, la ani grei de închisoare de Tribunalul Militar Iași, pentru „activități desfășurate în spatele trupelor sovietice²³, în primăvara anului 1944”. Din *Declarația lui Constantin Cenușă*, din 20 septembrie 1951, fără să absolutizăm informațiile, deducem că erau numeroase punctele de sprijin de care se bucurau Cenușă și Vasile Motrescu, de la ofițeri și subofițeri de jandarmi sau de miliție (cazul căpitanului Popescu, comandantul Legiunii de Jandarmi din Rădăuți și plutonierul major Scripa), la învățători (precum Mimor Maximilian, fost sublocotenent în rezervă în Armata Română), țărani și lucrători la pădure. Dacă evidențiem numai pe cei care, într-un fel sau altul, au fost anchetați, judecați, sau doar implicați, numărul lor trece de o sută, numai pentru cele trei loturi de favorizatori în cazul Cenușă-Motrescu, judecați în anul 1952.

Vasile Motrescu s-a încadrat în Securitate, care dorea să-l folosească pentru prinderea „bandei” lui Constantin Cenușă și, apoi, a partizanilor din Munții

milițieni, la soția lui Cenușă și [la cea] a lui Motrescu, precum și la compliciti lor. – Se țin sub continuă supraveghere și observare, plasându-se informatori la toate elementele care au legături cu bandiții, în calitate de tainuitori, găzduitori, concubine, femei de condiții ușoare etc”. Planul general este semnat de cpt. Cantor Dumitru, comandantul Mil[itei] Rădăuți și slt. de mil[itie] David Ioan, șef Serviciu Judiciar.

²⁰ Adrian Brișcă, *op. cit.*, p. 84. 93.

²¹ *Ibidem*, p. 104–105. În acest sens. este ilustrativă relatarea lui Constantin Cenușă despre capturarea, împreună cu Vasile Motrescu, a doi agenți ai Securității, pe care i-au dezechipat până la piele, la care au găsit busole, hărți, diverse acte, pături, un ceas „Longines” etc. Pe aceștia, înainte de a-i elibera, Vasile Motrescu i-a pus să strige: „Să trăiască partizanii, pân-ce vin americanii!” și „Să trăiască Regele Mihai I!”; Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 281.

²² Din diverse documente, înțelegem că pentru a-i prinde pe partizani, Securitatea oferea, în 1949, o recompensă foarte mare pentru prinderea lor, 100 000 de lei pentru Vasile Motrescu și Constantin Cenușă. Conform relatărilor lui George Motrescu, fratele său, Vasile, s-a predat după jumătatea lui iunie 1951, o dată cu ridicarea bănățenilor de la granița româno-iugoslavă. Adrian Brișcă, *op. cit.*, II, p. 232, afirmă că Vasile Motrescu s-a predat la 28 iunie 1951. Episodul predării lui Vasile Motrescu este relatat în serialul de istorie orală al lui Marian Olaru, *Destin românesc, Lumea lui George Motrescu*, II. 19, „7 zile bucovinene”, IV, nr. 122, 2003, p. 8.

²³ Apud Teodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *op. cit.*, p. 286. În sentința nr. 508, din dosarul 319/1952 a Tribunalului Militar Iași, Motrescu Vasile a fost condamnat la „8 (opt) ani închisoare corecțională [și] 5 (cinci) ani interdicție corecțională pentru delictul de tâlhărie repetată; 10 (zece) ani închisoare corecțională pentru delictul de instigare publică repetată; la 5 (cinci) ani închisoare corecțională pentru delictul de asociere contra liniștei publice; la 6 (șase) luni închisoare corecțională pentru delictul de deținere de arme și muniții aparținând armatei, urmând a executa pedeapsa cea mai gravă”.

Făgărașului. Cum Constantin Cenușă s-a predat în august 1951, Vasile Motrescu a fost supus unei perioade de „verificare”, Securitatea dorind să-i afle comportamentul față de deținuți, „dacă le dă informații”. L-au pus, la închisoarea din Sibiu, să împartă pâine la deținuți. Acest episod este povestit de Gavril Vatamaniuc, într-o lucrare relativ recentă²⁴. Din relatările fostului luptător anticomunist, înțelegem că Vasile Motrescu a trecut cu bine acest „test” și, de aceea, a fost trimis în Munții Făgărașului pentru ajută la prinderea partizanilor de acolo. Așa cum aflăm din relatările lui George Motrescu și din mărturisirile unui supraviețuitor al acelor evenimente, Ion Gavrilă Ogoranu²⁵, Vasile Motrescu a dejucat planurile Securității,

²⁴ Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor—Anii rezistenței/anii suferinței*, Iași, Timpul, 2002, p. 197.

²⁵ Ion Gavrilă Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Din rezistența anticomunistă în Munții Făgăraș*, vol. I, Timișoara, Editura Marineasa, 1993, p. 209, 211–213; Nicolae Mărgineanu, *Mărturie: Rezistența armată anticomunistă din Munții Bucovinei. Cazul Vasile Motrescu*. Ioan Gavrilă Ogoranu arată că, datorită faptului că nu-i cunoștea partizanii pe care-i conducea Amăuțoiu, Securitatea a „inventat” un grup de *arnăuțoi*, format din cinci bărbați și o femeie (care să sèmene cu Maria Plop – femeia din grupul Amăuțoiu), pe care i-au îmbrăcat cât „mai americaneste posibil”. Aceștia au fost plasați aproape de Sâmbăta de Sus, pe Muntele Bânda. Ei ziua stăteau acolo și anunțau, prin pădurari sau prin turiști, că vor să-i întâlnească pe partizanii lui Ioan Gavrilă Ogoranu. Un sprijinitor al lui Gavrilă Ogoranu, din interiorul forțelor de represiune comuniste, i-a transmis acestuia să se ferească de Sâmbăta de Sus. Între timp, adevărații partizani din grupul Amăuțoiu, venind în zonă, au aflat de la un cioban, de loc de prin Nucșoara, despre manevra Securității. Ca urmare, i-au înconjurat și împușcat pe falșii membrii ai așa-zisului grup Amăuțoiu, lăsând numai pe unul în viață, pe care l-au trimis cu mesajul necesar la Securitate. Căutând alternative la situația creată, Securitatea a trimis în Făgăraș un nou grup, format din trei ofițeri de Securitate și al patrulea era Vasile Motrescu. Acest grup a făcut o bună impresie printre ciobanii din zonă, iar membrii lui erau cunoscuți sub numele de „partizanii Căpitanului cel Chior”. Cum Ioan Gavrilă Ogoranu și grupul său continuau să-l caute pe Amăuțoiu și grupul său, Securitatea i-a „scos” în calea pădurarului Popa Ion și a socrului său – care-i căutau pe membrii grupului Amăuțoiu, în zona Nucșoara – pe securiștii Căpitanului cel Chior. Legătura între cele două grupe a făcut-o Rudeanu, care avea un prieten, pe Hașu, în grupa lui Ogoranu. Conform înțelegerii, pe 14 septembrie [1951?], cele două grupuri aveau să se întâlnească la crucea de pe Piscul Netotului. Pentru securiști se ivise marea ocazie de a-i lichida pe „bandiți” lui Gavrilă Ogoranu. Aveau să primească distincții, grade și câte 10 000 de lei, fiecare. Vasile Motrescu aproba formal cele puse la cale de Securitate, dar, în sinea lui, se petrecea o mare luptă între conștiința de luptător anticomunist și calitatea sa de membru al grupului de securiști, puși să-i lichideze pe partizanii lui Ogoranu.

Cu două zile mai înainte, grupul lui Ogoranu, ca măsură de prevedere, a trecut pe la stânele din apropierea crucii de pe Piscul Netotului și le-au verificat. Un singur cioban le-a dat semne de îngrijorare, dar membrii grupului nu le-au luat în seamă.

Pe 14 septembrie, s-au deplasat la locul indicat și, în drum, au trecut pe la stâna baciului Tucă, din Domnești, care le lăsase ceva mâncare la stână. Era în ziua în care stânele se trăgeau la vale pentru iernat. Mergând la stână, Ghiță Hașu arată celorlalți o bătă de corn, uitată de baci, rezemată de stână. Băta era făcută dintr-o esență de lemn ce se găsea doar pe versantul sudic al Făgărașilor și pe care Hașu și-a propus să o ia la plecare.

Pe Piscul Netotului erau două cruci și partizanii lui Gavrilă Ogoranu, pentru a fi siguri că nu ratează întâlnirea cu Căpitanul cel Chior, s-au împărțit în trei grupe: două, la cele două cruci, și una, la mijlocul distanței dintre ele. Între timp, se lăsase ceața pe Piscul Netotului. După o vreme, au apărut „partizanii” Căpitanului cel Chior. Membrii grupeii acestuia au apărut cu pistoalele întinse și i-au părut lui Gavrilă Ogoranu a fi fioroși. În grupa securiștilor erau căpitanul Nicolae Anghel, un alt securist, căpitanul Ioan Vrabie, Ioan Boian, zis Moisescu și Vasile Motrescu – „bucovineanul” în costum popular. Căpitanul Anghel era mândru, el venise cu gândul de a-i împușca pe „bandiți”, plan care nu se

avertizându-i pe făgărășeni despre cursa care li se întinsese, „demascând pe agenții Securității deghizați în partizani vrânceni”²⁶. Vasile Motrescu, după ce s-a despărțit de făgărășenii lui Ion Gavrilă Ogoranu, dându-și seama că putea fi acuzat de trădare de către securiști, s-a trântit peste niște jnepeni, pentru a părea că fusese rănit în luptă și desculț a alergat spre satul Voila, pentru a „informa” Securitatea despre cele întâmplate. De acolo a fost dus la Făgăraș și apoi la București. La Ministerul de Interne, Vasile Motrescu a fost anchetat, pentru că Securitatea nu punea preț pe versiunea lui²⁷. El și-a alcătuit o variantă în care spunea că în Făgăraș fuseseră depistați de partizani și după patru zile de tortură, timp în care fuseseră legați la ochi, ceilalți membri ai grupului său au fost împușcați. Numai el fusese lăsat liber, pentru a-i anunța pe securiști de ceea ce aveau să pățească, dacă procedau în acel fel. Pentru a afla mai multe de la el, în celula de la Interne, în care era deținut, a fost introdus un rabin, deținut și el. Vasile Motrescu și-a jucat destul de bine rolul. Gavril Vatamaniuc relatează, după mărturisirile lui Vasile, că noaptea, în somn, se făcea că tresare speriat, strigând „bandiții”²⁸. Aflând despre cele întâmplate în Făgăraș, Teohari Georgescu, ministrul de Interne, a afirmat că pierduse cea mai bună echipă din minister²⁹.

Pentru a scăpa de Vasile Motrescu, Securitatea i-a propus să meargă în munții de lângă Baia de Aramă, pentru a participa la lichidarea partizanilor de acolo. Aceasta nu era decât o cursă, așa cum avea să-i mărturisească el lui Gavril Vatamaniuc. Raționamentul lui se baza pe cunoașterea felului de a gândi și a acționa al securiștilor. Dacă Vasile Motrescu fusese cel ce trădase în Făgăraș, nu

potrivea cu cel al Securității și al lui Rudeanu, care vroiau să-i prindă și să-i lege pe „bandiți”. La rugămințile lui Ogoranu, securiștii lasă deoparte armele, iar Vasile Motrescu s-a plasat constant în spatele lui Ioan Gavrilă Ogoranu, oarecum incomodându-l. Auzind voci, și ceilalți partizani s-au strâns în apropierea conducătorului lor, după care s-au hotărât să meargă la cabana din Valea Zimei, (un motiv al îngrijorării partizanilor era acela că Rudeanu, deși îi chemase la întâlnire pe partizani, pe prietenul său Andrei Hașu, nu venise la aceasta, rămânând la cabană să „pregătească” mâncarea de ceapă) pentru a prilejui întâlnirea celor doi prieteni, Andrei Hașu și Rudeanu. Un al doilea motiv de îngrijorare pentru partizani a fost acela că băta de corn nu se mai afla la locul ei, ci fusese mutată de cineva din loc. „Partizanii” Căpitanului cel Chior nu au recunoscut să fi trecut pe la stână, ba chiar au afirmat că nu obișnuiesc să se folosească de stâne, oferindu-i lui Ghiță Hașu motiv de îngrijorare [...]. Pe drum, Vasile Motrescu îl anunță pe Ghiță Hașu că partizanii sunt vânduți și înconjurați de Securitate. Înainte de a ajunge la cabană, după ce trecuseră apa Zărnei, securiștii au fost dezarmați, fără ca Rudeanu să vadă scena. Falșii partizani recunosc apartenența la Securitate și Motrescu afirmă, după spusele lui Gavrilă Ogoranu: „Ați crezut că mă puteți cumpăra, să-mi vând frații?” Acest episod este relatat și în cartea lui Ion Gavrilă Ogoranu, *Brăzii se frâng, dar nu se îndoaie*, vol.I. Timișoara, Editura Marineasa, 1993, p. 203–209.

Încercând să fugă, securiștii au fost lichidați de membrii grupului lui Ion Gavrilă Ogoranu. Căpitanul Anghel s-a mărturisit, în ultimele sale clipe de viață, astfel: „Mă mărturisesc în fața voastră, ca în fața lui Dumnezeu. Am turnat opt grupuri. Îmi pare rău de tata. Să vă ierte Dumnezeu!”

Vasile Motrescu a rămas, în total, trei zile cu grupul lui Gavrilă Ogoranu, după care a ales să se predea, din nou, la Securitate. Practic, Vasile Motrescu, prin acțiunea sa, a salvat partizanii lui Ogoranu.

²⁶ Adrian Brișcă, *op. cit.*, p. 232; Olaru Marian, *op. cit.*, p. 8.

²⁷ Mărturisirea lui Gavril Vatamaniuc în N. Mărgineanu, *Mărturii: Rezistența armată anticomunistă din Munții Bucovinei. Cazul Vasile Motrescu*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Olaru Marian, *op. cit.*, p. 8.

avea decât să continue trădarea, apărându-i pe partizani. Așa că, a insistat să susțină că îi este frică de partizanii care ar fi trebuit să-l împuște în urma acțiunii din Făgăraș. Cum, în toată această perioadă, Vasile Motrescu era ținut închis, el insistă să i se dea drumul, pentru că era „un om grațiat”³⁰.

După o perioadă de timp, Securitatea i-a propus să vină în Bucovina, pentru a participa la prinderea „bandei” lui Gavril Vatamaniuc. În aceste condiții, Motrescu a ripostat că nu putea face acest lucru, având în vedere că partizanii din Bucovina îl știau trecut de partea securiștilor. Prin plecarea lui în pădure, nu le-ar fi oferit decât prilejul să-l lichideze. Atunci, căpitanul Cârmu i-a spus că nu trebuia să se alăture partizanilor, ci numai să-i descopere și să anunțe cel mai apropiat post de Miliție, ca forțele de ordine să fie cele care aveau să-i lichideze pe partizani. În aceste condiții, Vasile Motrescu a cerut mai degrabă să fie împușcat de securiști decât să se ducă în pădure³¹.

O ultimă încercare de folosire a lui Vasile Motrescu pentru deconspirare partizanilor s-a petrecut în Penitenciarul din Botoșani, când Vasile îl anunță pe Silvestru Macoveiciuc despre „misiunea” sa³². În urma acestor „eșecuri”, Vasile Motrescu, fiind conștient că urmează pedepsirea lui de către securiști, ia calea codrului, la 29 mai 1952. După o perioadă de timp, se alătură fraților Ion și Gheorghe Chiraș și lui Gavril Vatamaniuc, din Sucevița.

În aceste condiții, ca urmare a acțiunilor aparatului comunist de represiune, Vasile Motrescu a fost condamnat „la un total de 23 de ani și șase luni pentru tâlhărie, instigare publică repetată și asociere contra liniștii publice”³³. Alături de frații Chiraș și de Gavril Vatamaniuc, Vasile Motrescu a contribuit la menținerea speranței în lupta partizanilor, a acționat împotriva autorităților comuniste din zonă, cărora le-a trimis numeroase scrisori, poezii sau bilete prin care atrăgea atenția asupra nedreptăților săvârșite de regimul comunist român și de ocupanții sovietici ai țării.

Din cauza ninsorii, frații Chiraș, Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc au rămas la bordeiul din Bercheza, până în 17 ianuarie 1955. Odată ce ninsorile au încetat și vremea a început să se îndrepte, Ion și Gheorghe Chiraș au hotărât să coboare în sat, în Sucevița, la familiile lor, pentru a afla noutățile. Fără să remarce nimic suspect în noaptea precedentă, Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc au fost înconjurați, în dimineața zilei de 18 ianuarie³⁴, de trupele de

³⁰ Mărturisirea lui Gavril Vatamaniuc, în N. Mărgineanu, *Mărturii: Rezistența armată anticomunistă din Munții Bucovinei. Cazul Vasile Motrescu*.

³¹ *Ibidem*.

³² Apud Teodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *op. cit.*, p. 287.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 104–107. Gavril Vatamaniuc redă firul evenimentelor de la Bâta Corbului, din Pădurea Bercheza: „Cu Motrescu, rămași singuri, făceam obișnuitele schimburi de sentinelă. Era ger cumplit, până la miezul nopții stam de veghe; am făcut focul, am mâncat, ieșeam din timp în timp, afară. Nu era nimic suspect. Vasile a ieșit la schimb, în zori, eu strângeam masa, jeratecul sub oala de ceai. Afară nu se putea sta mult, gerul te înțepenea. Stam și așteptam să-l înlocuiesc. Deodată, Vasile a dat buzna în bordei, spunându-mi repedit:

– Se aud niște zgomote suspecte pe deal!

securitate, din U.M.0247, conduse de locotenentul major Gheorghe Cuciuc. Locația bordeiului din Pădurea Bercheza fusese indicată securiștilor de paznicul de vânătoare Nicolae Bujanovschi. Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc scapă din încercuirea de la Bâta Corbului, nu fără ca să rămână și victime din rândul soldaților³⁵. După acest incident, Vasile Motrescu se desparte de Gavril Vatamaniuc, se ascunde la rude sau cunoscuți și acționează singur, până în ianuarie

Am ieșit afară. Se auzeau într-adevăr niște fluierături discrete prin care cei din lăstăriș țineau legătura cu cei care coborau prin făget spre bordei. Pădurea de fag era la vreo zece metri de desișul unde ne-am instalat. Era încă întuneric, priveam spre pădurea din care veneau fluierăturile, dar era imposibil de văzut ceva. Nu vedeam nimic, dar știam că securiștii din făget își dau semnale, ținând legătura cu cei din desișuri. Am intrat repede în bordei și m-am îmbrăcat, mi-am tras pufoaica, mi-am luat automatul Deimler-Puch și arma Manlicher, muniția și rucsacul. Vasile, fiind santinelă, era îmbrăcat; și-a luat și el rucsacul pregătit și arma și, surpriză, când am ieșit nu l-am mai găsit pe bordei. Agil, a aplicat o metodă pe care am intuit-o rapid, deși putea fi și alta din cele multe care se impun când te scoate din bârlog potera. Eu nu mai aveam ce aștepta; am studiat într-o secundă situația și am concluzionat: fluierăturile vin dinspre făget în desiș, așa că un capăt al cordonului, care nu poate fi nesfârșit de lung, trebuie să fie în făget, în spatele lor. Era o metodă pe care o aplică mistrețul, care nu iese din desiș decât cu foc de pușcă [...] Am ajuns până în marginea făgetului și am făcut zgomote acolo [...] La un moment dat, aud în fața mea aud zgomote. Mă retrag după un brădănel stufos și intru jumătate sub el, cu picioarele afară. Pun carabina jos, dezasiur automatul, cu degetul pe trăgaci privesc printre crengile brădănelului stufos crescut într-un loc liber. Iată doi securiști! Vin din față, vin spre mine. Pe partea cealaltă a brădănelului s-au oprit [...] Am fost într-o situație cumplită. Norocul a fost de partea mea.

La bordei se trăgea. O voce a strigat: «Nu mai trageți!» Câteva automate au răpăit mai departe. Unul din soldații din raza mea a întrebat:

– Au descoperit bordeiul sau...?

Încă înainte de a ajunge la bordei ei trăgeau prin desiș [...].

– Oare a căzut ceva ? întreabă unul dintre ei.

– Nu știu, ridică din umeri celălalt. Tu ia-o pe aici și eu pe aici... [...] Nu erau oameni antrenati pentru pădure, erau niște soldați, Dumnezeu știe din ce parte a țării, care au făcut instrucție cum au făcut, dar nu erau înfrățiți cu codrul cum eram noi [...]. Ei au auzit că vine cineva de la bordei. Am crezut că e partizanul. Când acolo, oho!, partizanul era în urma lor! Venea soldatul Mihai Vălimăreanu cu câinele său, Afumatu, pe urma pe care mi-o luase de la bordei [...]. Aveam acum trei în față mea [...]. Când a sosit acolo, câinele a adulmecat aerul. Au stat de vorbă. «Pe unde a luat-o?», întreabă Vălimăreanu. Cei doi i-au spus:

– Pe aici n-a trecut. [...]

– Afumatu, urma!

Și Afumatu a sărit peste potecă și, adulmecând, a venit la mine [...]. Se uita la mine și lătra, se uita la stăpân și lătra. Eu stam cu șezutul pe pământ, cu automatul pregătit, închipuindu-mi că Vălimăreanu se va eschiva [...] când să ducă arma la ochi, eu, cu o zecime, cu o miime de secundă înaintea lui, am fost cu automatul la ochi și am tras. [...] [Vasile Motrescu] nicicum nu s-a predat: a fost încercuit și, din această cauză, pentru a ieși, a împușcat doi securiști, pe soldații Ion Popescu și Gheorghe Dumitrache din U.M. 0247”.

³⁵ Referitor la această luptă de la Bâta Corbului, George Motrescu afirmă că este nedreaptă punerea pe seama fratelui său, Vasile, a împușcării celor doi soldați (Ion Popescu și Gheorghe Dumitrache), fapt care ar fi susținut și de raportul medico-legal, în care se arată că soldații au fost împușcați de o altă armă de tip PPS, care are calibrul 7,62, pe când ZB-ul, aflat la Vasile Motrescu, avea calibrul 7,92. Acest fapt nu a fost luat în seamă de instanța la procesul din 1956. Pe de altă parte, susține George Motrescu, fratele său avea ZB, o pușcă cu încărcare manuală, fapt care, în condițiile de timp ale unei încercuiri, făcea ca eficiența de tragere a lui Vasile să fie nespun de mare, doi soldați omorâți, în timp ce adversarii erau mai mulți și aveau arme automate.

1958. Ultimele lui gazde au fost Valeria și Gavril Sfichi, din Gălănești. A fost arestat de la domiciliul familiei Sfichi, fiind trădat de Calancea Nicolai a Mățului, singurul, dintre cei ce l-au găzduit pe Vasile Motrescu, care nu a făcut nici o zi de pușcărie, ceea ce se explică prin înțelegerea pe care a avut-o cu Securitatea.

În anul 1956, Tribunalul Regiunii a II-a Militare, în dosarul 1071/1956, pronunță sentința nr. 969, prin care îl condamnă pe Vasile Motrescu „în contumacie la moarte prin împușcare pentru crima p.p. de art. 1 lit.d din D. 199/1950. Confiscă întreaga avere personală. Îl obligă să plătească statului 200 (două sute) lei cheltuieli de judecată”³⁶. Condamnarea la moarte a fost pusă în practică la 29 iulie 1958, la Penitenciarul din Botoșani.

Viața partizanului Vasile Motrescu este profund marcată de următoarele valori: este un foarte bun creștin și respectă ritualul și calendarul creștin cu sfințenie, chiar dacă se află în pădure, ține mult la valorile ritualice ale familiei și comunității locale și luptă pentru cauza națională, care este mai presus decât circumstanțele politice și regimurile vremelnice, atitudine care vine dintr-o profundă asumare a istoriei naționale. Drumurile lui Vasile Motrescu, la fel ca și cele ale fraților Chiraș, pornesc și se închid simbolic, ca într-un cerc, acasă, în sat. De acolo, din pădure, partizanul știe foarte sigur ritmurile diurne ale familiei și satului, pe care le folosește în favoarea sa. Vasile cunoaște foarte bine acest univers rural și oamenii săi, când merg la lucrul câmpului, la pădure, când sunt la biserică sau petrec.

Pentru că și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în mediul agro-păstoresc și a cunoscut foarte bine locurile, Vasile Motrescu a fost prins cu greu de trupele de miliție sau de securitate. Cu ajutorul jurnalului său, putem face o adevărată arheologie a spiritului și a culturii tradiționale românești, care a individualizat satul din Țara de Sus a Moldovei. Partizanul Motrescu deprinsese pe front tehnici militare de supraviețuire, de aceea el știe foarte bine să se folosească de oportunitățile pe care le oferă vegetația și formele de relief, să se ascundă foarte bine, să se apropie mult de vânat și fără să facă prea mult zgomot, de aceea scrie în jurnalul său că a tras cu un „cartuș redus” [căruia i-a luat din praf, pentru ca să nu facă prea mult zgomot când se trage cu el], de aceea mânuiește cu multă îndemânare armele. Dar dincolo de toate considerațiile filozofice, politice și istorice care se pot face despre luptătorul anticomunist Vasile Motrescu, remarcabile sunt poeziile, cu ritm și vers popular, pe care le-a scris atunci când se ascundea în pădure, poezii care vor putea fi găsite în jurnalul său, publicat în paginile ce urmează.

³⁶ Marius Lupu, Cornel Nicoară, Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 246–250. În sentința din care cităm, constatăm, încă de la început, o serie de neglijențe de identificare a inculpatului. Datele de naștere ale lui Vasile Motrescu sunt încurcate cu cele ale lui George Motrescu, fratele învinutului. Referitor la familia lui Vasile Motrescu, instanța încurcă de asemenea numărul copiilor, Vasile având doi copii și nu trei, cum se susține în preambulul sentinței. Această situație nu este singulară în analele justiției comuniste din România. George Motrescu ne relatează că, într-una din multele sale arestări, a fost ridicat și închis la Suceava, cu buletinul de identitate al soției, pe care l-a primit înapoi la ieșirea din pușcărie.

Aspects concernant la résistance armée anticomuniste en Bucovine Le Journal de Vasile Motrescu

(Résumé)

L'étude présente, en dates essentielles, la vie et l'activité subversive de Vasile Motrescu, partisan dans la Résistance roumaine anticomuniste de la Bucovine. Celui-ci a laissé à la postérité un journal, pour la période 1952–1953. L'auteur met en valeur ce journal, le deuxième dans la littérature de spécialité.

JURNAL (I)

VASILE MOTRESCU

În memoria colectivă locală, mai ales, semnificația acestui document a fost mult denaturată, mai ales datorită „muncii specifice” a securiștilor, care au dorit să compromită ideea rezistenței anticomuniste și să distrugă speranța într-o revenire la o Românie necomunistă. Cazul Vasile Motrescu capătă, prin *Jurnal*, noi valențe, mai ales pentru cititorii tineri sau pentru cei pasionați de cunoașterea trecutului istoric nu prea îndepărtat, dar atât de puțin cunoscut.

Documentul, din care prezentăm o primă parte în acest număr al revistei „Analele Bucovinei”, este printre puținele de acest fel în literatura de specialitate. Unii cercetători susțin că mai există doar încă un astfel de jurnal, și anume cel al lui Mircea Dobre, din „banda” Pop – Achim, care a acționat în Munții Țibleșului¹.

Împreună cu domnul George Motrescu, am identificat, pe cât posibil, persoanele indicate în jurnal cu diferite inițiale, am explicat termenii din graiul local și am oferit determinări pentru diferite toponime folosite de Vasile Motrescu în *Jurnal*.

Marian Olaru

Etapa a III-a²

Luni, 26 mai 1952, noaptea, ora 24, am ajuns acasă, mi-a împlinit Dumnezeu dorința.

Marți, 27 mai 1952, am stat acasă.

Miercuri 28 mai 1952, am stat acasă.

† *Joi [29 mai 1952]*, Înălțarea Domnului, am stat la tata. Soția, cu Gh[eorghe] și Sofioara, au plecat la Rădăuți, la fotograf. Seara, am plecat de la

¹ Theodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *Existența cotidiană a unui „bandit”. Cazul Vasile Motrescu*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944–1962*, coordonator științific Gheorghe Onișoru, Colecția *Studii 2*, apărută sub egida Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, București, Editura Kullsys, 2003, p. 285.

² *Etapa a III-a* survine, în mod cronologic, după 1952, după ce prima etapă a fost cea din anii 1944–1945 și a doua, din anii 1949–1951. Documentul pe care îl reproducem se găsește la A.C.N.S.A.S., Fond I, dosar 2448/ v.2, care a fost confruntat cu o altă variantă pusă la dispoziția noastră de George Motrescu, care o deține prin amabilitatea domnului Adrian Brișcă.

tata, fără să știe că eu plec din nou în pădure, spre Codrul Voievodesei³ 1 (Hardic) N. H⁴. Toată noaptea am fost pe drum, am rătăcit prin sihlă⁵, din căușul drumului, cum merge spre Hardic⁶.

Vineri, 30 mai 1952. Dimineața, prin cant[onul] Brusturi, pe linie, am văzut foarte aproape de mine un țap și o vulpe. Peste zi, mi-am continuat drumul prin 25, Poiana Pietroasei⁷, în 37⁸. Acolo mi-am ascuns din bagaj și am plecat la adăpostul de pe Bâta Mare⁹, de unde mi-am luat dintre lucrurile lăsate acolo, în urmă cu un an. După-masă am plecat la Obcina Hacıungului, spre P[ârâul] Stânișoara¹⁰, unde am stat la pândă, la marginea poienii, până seara X., X., C. Peste noapte, am dormit în colibița de la Arșița Hacıungului.

Sâmbătă, 31 mai 1952. De la colibița de la A. H., am plecat spre Stânișoara, unde am stat la pândă până seara X., Y., C. Mi-am luat arma și cartușe ZB [și], seara, am plecat la 37, de mi-am luat bagajul, am coborât în Pâr[âul] Voievodesei, am mers noaptea pe la coliba de la D[ealul] Calului¹¹, unde am dormit până la ziuă.

Duminică, 1 iunie 1952. Recunoașteri în împrejurimi, de la colibă, de sub Poiana Meselor¹², am luat o căldărușă și [o] fandelă. Dimineața, pe la ora 6, am împușcat un porc mistreț, cam de 80 de kg, pe Bâta Miezului¹³. Mi-am oprit cam 8 kg pentru mine, restul de carne și pielea am dat-o la 6 cetățeni din Părteștii de Jos, Suceava, care lucrau acolo. Noaptea, am dormit la Preluca Corbului, sub copac, la foc. Acest porc este al douăzecișilea împușcat de mine.

Luni, 2 iunie 1952. De dimineață, mi-am ascuns făina și carnea la Târnița¹⁴ Corbului. Aproape toată ziua am stat în sihla de sub Poiana Crucii¹⁵. Mi-am pus echipamentul și arma la punct. După-masă, ploaie. Stau sub copaci. Seara, m-am tras de am dormit la o baracă, la [Pârâul] Tufiș¹⁶.

³ Codrul Voievodesei cuprinde pădurea cu același nume, de la pârâul Pietrosul până la satul cu același nume, din cadrul comunei Sucevița, și care cuprinde și Pădurea Hardic. În această zonă se află cantoanele silvice Toplița, Hardic și Puciosu.

⁴ Drumul care trece prin Pădurea Hardic ajunge la Nicolai Horodnic, cum îi spuneau localnicii lui Nicolai Calancea.

⁵ Sihlă, pădure deasă, tânără, prin care nu se poate intra.

⁶ Hardegg, conte austriac care a organizat, pentru împăratul Francisc I, perimetrul de vânătoare de la Horodnic, cunoscut sub numele de Hardik Tal.

⁷ Poiana Pietroasei se află la capătul parcelei 36, în apropierea Parcelei Hardic, peste obcină.

⁸ 25 și 37 sunt numerele unor parcele forestiere. Poiana Hardic, în apropierea căreia a avut un bordei Vasile Motrescu, are numărul 37, aceasta era parcela pe care o exploatare Pentilei Motrescu, în anii 1936–1937, tatăl lui Vasile și George Motrescu – cf. spuselor lui George Motrescu [de aici înainte, G.M.].

⁹ Bâta Mare se află între parcelele 36 și 38, în Cantonul Pietroasa.

¹⁰ Poiana Stânișorii, cu o suprafață de aproximativ 24 de ha, se află pe obcina care desparte comuna Vicovu de Jos de Putna și Poiana Alunișului.

¹¹ Dealul Calului se află la capătul Pârâului Vițau, înaintea Poienii Meselor.

¹² Poiana Meselor se află la capătul Pârâului Verde din Cantonul Silvic Struginoasa, aparținător Ocolului Silvic Putna.

¹³ Bâta Miezului se află pe Pârâul Șoarecu, înspre Solca.

¹⁴ Târniță, poiană mai mare de un ha și care are formă de șa de cal. Târnița Corbului se găsește în apropierea Berchezei, comuna Sucevița [G. M.].

¹⁵ Poiana Crucii se hotărâncește cu Sucevița și Săcrieșul și se află spre Moldovița.

¹⁶ Pârâul Tufiș se află în Cantonul Struginoasa – Sud, Ocolul Silvic Putna.

Marți, 3 iunie 1952. De dimineață, în zori, am plecat de la Tufiș spre Măgura Vacii¹⁷. Pe la ora 2,00 am ajuns pe măgură. Aici, nu-i nici o mișcare. După-masă, a început să plouă. Spre seară, am tras la o baracă, unde voi și dormi peste noapte. O dată cu seara, în timp ce stăteam în baracă, au venit 9 muncitori, unul de la Straja, Dumitru Popescu și 8 huțani¹⁸ de la Brodina. Deși eram foarte obosit, a trebuit să plec din Pârâul Ascunsu¹⁹. O dată cu noaptea, am plecat de la Ascunsu spre Putna, pe Pârâul Strigoi²⁰, la vale, spre canton. De la canton am luat-o pe Hașcă²¹, la deal, până la Piscul Haștei. Nemaiputând merge, m-am lipit sub un brad și am dormit fără foc, până la ziuă.

Miercuri, 4 iunie 1952. M-am sculat de la pisc dimineața, țeapăn de frig, și am venit înspre Cracul Sec. Seara, am tras la Stege, sub poziție²². Mi-am făcut foc sub un brad și am dormit până la ziuă. A plouat toată noaptea.

Joi, 5 iunie 1952. Dimineața, am plecat de la Stege și mi-am continuat drumul pe la mijlocul Dealului Tufiș, Poiana Meselor, Pârâul Prislopului, Voievodeasa, până sub Poiana Hacıungului. Peste noapte, am dormit sub molid, la foc, în Groapa de la Năsi²³. Peste noapte a fost foarte frig. Mă cam doare piciorul stâng.

Vineri, 6 iunie 1952. Dimineața, am plecat de la Năsi, prin Pârlitură²⁴, Pârâul Prislopului, pe sub Obcina Meselor, până la Prelucile²⁵ Corbului, unde am lăsat făina și o oală cu carne. Am terminat mâncarea de acasă. Peste zi, mi-am curățat arma, mi-am luat făina și oala de carne de unde le-am avut ascunse și am venit la Ob[cina] Meselor. Peste noapte, am dormit la Ob[cina] Meselor, sub un brad, la foc.

Sâmbătă, 7 iunie 1952. De la Ob[cina] Meselor am plecat spre Bâta Meselor, pe la muncitorii cărora le-am dat carnea și mi-au spus că sunt veniți la o baracă, lângă ei, o fată, o femeie și un flăcău, cică să dea lemne pe jlip²⁶. Mai degrabă, bănuiesc că au anunțat ei și a venit miliția sub această mască, căci sunt de trei luni prin pădure.

De la ei, sunt hotărât să plec de pe apele acestea. Vreau să trec apa Berchezei, chiar astăzi și să mă duc unde mă va îndrepta Dumnezeu. Pe la orele 10, dimineața, am trecut apa Berchezei și am urcat spre Rusca, prin Păltiniș. În Păltiniș, am văzut

¹⁷ Măgura Vacii se află pe hotarul dintre Putna și Brodioara [G. M.].

¹⁸ *Huțani*, termen sinonim cu *huțuli*, care locuiesc în zona septentrională a Carpaților, în România și Ucraina, în Bucovina și Maramureș. În sens larg, termenul de huțan este folosit pentru a desemna populația de la munte.

¹⁹ Pârâul Ascunsu se află pe raza Ocolului Silvic Falcău.

²⁰ Pârâul Strigoi se găsește în Cantonul Timotei sau Strigoi.

²¹ Pârâul Hașca este afluent al Pârâului Putna și se situează în Ocolul Silvic Putna.

²² Sub poziție – locul ocupat de Regimentul 3 Grăniceri, înspre sud, și de Batalionul Fix, înspre nord, la finele celui de al doilea război mondial. În acea vreme, Batalionul Fix și-a avut locația la Putna [G. M.].

²³ *La Năsi*, loc aflat la capătul Pârâului Voievodeasa și al Pârâului Prislop.

²⁴ *Pârlitură*, loc care e ars, de regulă, pentru a defrișa terenul respectiv.

²⁵ *Prelucă*, poiană sub un hectar.

²⁶ Niște troci pe care se dădeau, la vale, lemne/lotve pentru foc [G. M.].

o capră foarte aproape. Puteam să o împuşc, dar ce să fac cu ea? Din Păltiniş, m-am suit în Bâţca Paltinului. Am mers la vale, spre Obcină, spre Suceviţa, apoi m-am coborât la Arşiţa Ruscă²⁷, unde am dormit peste noapte la foc, sub brad.

Duminică, 8 iunie 1952 (Duminica Mare; Rusalii). Dimineaţa, după ce mi-am făcut mâncare şi am mâncat, am plecat la vale, spre Pârâul Rusca. Am trecut plaiul ce merge la Ciumârna²⁸ şi [mă] sui la deal, pe partea dreaptă a Pârâului Suceviţa (Rusca²⁹). Urcând, la deal am văzut un ţap. De aici încolo, nu mai cunosc pădurile. Mă duc ca lupul, tot spre M.Z. [miazăzi], cu direcţia Pietrele Muierii. Peste noapte, am dormit sub un brad, la foc, foarte mulţumit sufleteşte că m-a scăpat Dumnezeu în grădina lui. De cum am trecut plaiul ce duce la Ciumârna, până unde scriu aceste rânduri, am trecut şase văi, traversând dealurile paralel cu Obcina Ciumârnei, Poiana Micului³⁰, Frumosul³¹. De unde scriu aceste rânduri, mă uit în zare spre M.N. [miazănoapte] şi abia se zăreşte Haciungul.

Luni, 9 iunie 1952. De dimineaţă, de cum m-am sculat, a început să plouă. Cu toate că plouă, îmi continuu drumul prin păduri necunoscute şi nu prea umblate de picior de om. Numai urme de fiare sălbatice sunt destule. Aici sunt locuri de trăit!

De la o baracă mi-am luat o sită, iar de la o colibă [mi-am luat] o huscă de sare³². Coborând văi şi urcând dealuri, am ajuns, după-amiază, la Pietrele Dragoşinei [?], locuri foarte bune şi neumblate, dar suspecte pentru mine. Am găsit, pe Cărarea Grafului, puse nişte semne. De la Pietrele Dragoşinei am plecat, pe hotar, până într-un vârf de munte, într-o poiană cât Haciungul de mare. Din poiană, mi-am dat drumul pe Pârâul Şoarecu. Ca astăzi, nici într-o zi nu am mers atât de mult şi nu ştiu cât voi mai merge, până diseară? Am tras sub un molid stufos, să rămân peste noapte în Pârâul Şoarecu, hotărât să dorm peste noapte acolo. Deodată, îmi vine în cap să o iau razna şi plec, dar fără să ştiu unde mă duc, parcă mânat de ceva. Se apropie seara, să-mi caut alt loc de dormit, de unde am stat prima dată am rotit un gruiet³³ şi mi-am dat drumul la vale, uitându-mă după un loc de dormit. L-am găsit sub un brad, ca de obicei, lângă un izvor de apă, am făcut izvorul, şi [până să se însereze, îmi fac planul] să-mi strâng lemne, ca să nu fac zgomot. Deodată, ce-mi vine în cap, o iau razna prin pădure şi mă opresc lângă un brad. Mă uit la el, văd o scorbură jos şi un beţişor sprijinit de brad. Ce îmi vine în cap, bag mâna în gaură şi feresc putregaiul şi, spre marea mea mirare, dau de două sticle cu cartuşe de ZB şi o mină modificată, cu focos de grenadă [...] tuşe sigure şi

²⁷ Toponim de pe raza localităţii Suceviţa.

²⁸ Sat aflat în componenţa comunei Vatra Moldoviţei, în imediata vecinătate a localităţii Suceviţa, cele două aşezări fiind despărţite de obcină.

²⁹ Rusca, toponim care desemnează un teritoriu aflat între Suceviţa şi Păltiniş, unde se află şi o cabană pentru muncitorii forestieri, aparţinătoare de cantonul silvic Suceviţa.

³⁰ Poiana Micului este o aşezare spre care se poate ajunge, pe obcini, de la Pietrele Muierii spre Solca.

³¹ Sat aflat în depresiunea Câmpulungului-Moldovenesc, între Moldoviţa şi Vama.

³² Cam un kilogram de sare, care în acea vreme se producea, sub formă conică, probabil la Salina Cacica.

³³ Deluşor între două pâraie care se termină la confluenţa lor.

11 din rateuri uscate, nisigure. Am mulțumit lui Dumnezeu, căci văd cu ochii că el îmi poartă de grijă. M-am dus cu sticlele [acolo] unde mă hotărâsem să dorm. N-am mai avut răbdare să le scot [unul] câte unul. Am spart sticla și am scos 125 de cartușe clasa I. M-am culcat, peste noapte, foarte satisfăcut și mulțumit sufletește, că [până acum] nu mai aveam cartușe.

Marți, 10 iunie 1952. (Am dat peste colibă.) Zi de altă minune dumnezeiască. M-am sculat dimineața, mi-am făcut mâncare, am mâncat, am scris un bilet de mulțumită, l-am pus într-un ciob de sticlă împreună cu niște cartușe rele și m-am dus să-l pun într-un brad, unde găsisem cartușele. M-am dus prin împrejurimi și mă uitam pe la copaci și colozii³⁴, poate că să fie ascunsă și vreo armă. N-am găsit nimic. În timp ce mă urcam la deal, să-mi iau ranița de unde am dormit peste noapte, văd frunza cam călcată de picioare. Întâi, am crezut că [poate] să fie vreo bursucărie prin apropiere. Mă duc, pe hoștește, până la un șforac³⁵... Când mă uit, pe pământul moale văd urme de opincă și cărare în bună regulă. Mă duc și eu pe cărare, cam 100 de metri când, deodată, văd un adăpost camuflat. Bag arma în buzunar și fac gălăgie. Nu răspunde nimeni. Mă întorc înapoi, iau ranița și mă duc drept la adăpost, spunând: „Să nu tragi, măi, frate, că și eu îs ca tine!”

Acum îmi era frică de alta, să nu fie miliție sau securitate sub această mască, să aibă bordei în pădure și să cad ca musca în lapte. Îmi iau inima în dinți și mă apropiu de adăpost. Nu era nimeni, totul însemnat cu cea mai mare grijă. După ce am verificat totul înăuntru, m-am convins că e un suflet chinuit ca și mine. Căutând prin împrejurimi, am găsit ascunse diferite lucruri, printre care și vreo 40 de cartușe ZB și două grenade. Am venit în adăpost. A început să plouă. Să vedem cum va avea loc întâlnirea, căci cetățeanul care locuiește aici este tot singur. Poate că vrea Dumnezeu să unească două suflete chinuite. Acestea sunt lucrurile petrecute până în prezent. Să vin din Vicov în fundul Pârâului Șoarecu³⁶, să-mi găsesc cartușele și tovarăș de suferință? Adevărate minuni dumnezeiești se petrec cu mine. Când am scris aici, mă aflu chiar în adăpost, cam pe la amiază. Până seara, am stat în adăpost, iar peste noapte am dormit tot în adăpost.

Miercuri, 11 iunie 1952. Până după-amiază, am stat în adăpost, în așteptare. Poate că îmi vine și mie un tovarăș de suferință. După-amiază, ies să caut lemne. Peste noapte, am dormit foarte bine și până târziu.

Joi, 12 iunie 1952. Aproape toată ziua m-am ocupat cu amenajarea adăpostului. Plouă. Asupra serii, ca de obicei, caut lemne, apă etc. Mă simt foarte fericit în acest adăpost făcut de altul, mai ales când plouă. Am terminat mâncarea de tot. Acum, mănânc ce găsesc aici. Aici mă găsesc în situația ca în povestea cu vulpea și bursucul, când a ocupat vulpea vizuina bursucului. Exact așa sunt eu. Peste noapte, am dormit la adăpost.

Vineri, 13 iunie 1952. Până după-amiază m-am ocupat cu camuflajul adăpostului. Cam după-masă, pe la ora 2, în timp ce stăteam la adăpost [...] de la

³⁴ Copaci seculari căzuți jos și putrezi [G. M.].

³⁵ Pârâiaș scurt, sub un kilometru.

³⁶ Afluent al Pârâului Pietrele Muierilor.

deal. Am ieșit afară [...] semne, dar nu s-a arătat nimic. După-masă, m-am dus să adun lemne... am dormit, peste noapte, sub un brad, la foc, cam la 1 km de adăpost.

Sâmbătă, 14 iunie 1952. M-am sculat de dimineață și am venit la adăpost. Nu am găsit umblat nimic, dar tot mi-e frică și stau în preajma adăpostului. Dimineață, cam pe la orele 10, am auzit, pe cealaltă coastă, altă piatră prăvălindu-se. Probabil că creștinul cu adăpostul dă târcoale în jurul adăpostului. Nu este frică unul de altul și amândoi cu același necaz. Mi-am ascuns o sticlă de 1 kg cu cartușe, vreo 95 de bucăți, și o mină rusească. Mina am pus-o [la] vreo 500 m de la colibă, în vale, pe marginea pârâului, la rădăcina unui brad scorbuos, în putregai (vezi schița, f. 2 536), iar cartușele le-am pus de la colibă, vreo 180 m, peste sforăcelul de la răsărit de colibă, sub celălalt brad. Seara, mai trec pe la adăpost și am dormit peste noapte [în el].

Duminică, 15 iunie 1952. De dimineață și până seara, am stat la colibă. Aproape toată ziua am citit în *Biblie*. Peste noapte, am dormit tot în colibă.

Luni, 16 iunie 1952. Cum s-a zărit de amiază, am mâncat și am plecat după vânat. Până la amiază, nu am văzut nimic. Am găsit un glod bătut de țap și stau la el. Înainte de amiază a trecut, pe de la deal de glod, o stână de oi, totuși stau mai departe de glod. Am stat până seara la glod. Nimic. Am venit la colibă, mi-am făcut mâncare și m-am culcat și am dormit până a doua zi. Târziu, peste noapte, am avut niște visuri ciudate: soarele pe cer era la ora 9, și eu am trecut granița din Rusia în România, venind din Obcina, și s-a lăsat o mare negură pe pământ, din jos.

Marti, 17 iunie 1952. Toată ziua am stat în colibă, am dormit și am citit în *Biblie*. Până la amiază a plouat. Am terminat toată mâncarea ce se mai găsea pe la colibă, [în] afară de făină și ceva cartofi. Seara, am pus ultima fasole. Peste noapte, am dormit tot la colibă.

Miercuri, 18 iunie 1952. M-am sculat, încă era întuneric, și am plecat la glod, că s-a terminat alimentația. Încă era întuneric când am ajuns la glod. După ce a răsărit soarele, a apărut mult așteptatul țăpușor, pâinea mea cea de toate zilele. I-am împins un glonț, la spată, la pulpa din jos. El s-a pus jos și nu a mai vrut să mai meargă. Eu m-am dus de l-am luat la spinare, am mulțumit lui Dumnezeu și, la colibă, de acum mai mănâncă sufletele carne de țap, vreo două săptămâni, te veselește și laudă pe Domnul. Am pus țapul la bărbântă, la izvor. Am fript maiul [ficatul] și, de acum, repaus și somn de voie. Acest țap este al 138-lea împușcat de mine. Peste noapte, nu prea dorm. Trebuie să-mi fierb carnea și să-mi pregătesc mâncarea.

Joi, 19 iunie 1952. Toată ziua am stat la colibă. Citesc în *Biblie*, dorm, mi-am curățat arma. După-masă, a plouat. Sunt foarte mulțumit sufletește că am mâncare și nu trebuie să merg să o câștig cu prețul vieții. Noaptea, ca întotdeauna, pregătesc mâncare.

Vineri, 20 iunie 1952. Am dormit până târziu. După ce m-am sculat, mi-am făcut rugăciunile. Ca de obicei, am mâncat și m-am culcat. M-am sculat pe la amiază, am mâncat și m-am apucat să-mi reglez arma, căci bătea puțin sus. Am tras un cartuș redus, merge la cea mai mare precizie. După-masă, citesc în *Biblie*.

Duminică, 22 iunie 1952. Repaus. Citesc în *Biblie* și rugăciunile obișnuite. Odihnă și mă gândesc cum în ceilalți ani de prigoană mă puteam odihni, iar acum ... din mila Domnului.

Luni, 23 iunie 1952. A împlinit Sofioara 3 ani.

Marți, 24 iunie 1952.

Miercuri, 25 iunie 1952. M-am sculat înainte de amiază, căci a plouat peste noapte și până la amiază într-una. După ce am mâncat, mi-am cusut bazoane la pantaloni, până seara. Seara, iarăși, ca întotdeauna, apă, lemne etc.

Joi, 26 iunie 1952. Astăzi, la ora 4, seara, se împlinește un an de când m-au prins criminalii de milițieni în Poiana Haciung. Zi fericită pentru mine. Întâlnirea cu Ion și Gh[eorghe] Chiraș.

Sâmbătă, 28 iunie 1952. Toată ziua stăm la colibă și discutăm. Sunt foarte mulțumit.

Duminică, 29 iunie 1952 (Sf. Petru și Pavel). Idem. Dimineață a venit la bordei și cetățeanul Chiraș Gh [?]. Toată ziua stăm și discutăm diferite probleme.

Luni, 30 iunie 1952. După-masă, am plecat în recunoaștere. Am împușcat un ied. M-am întors la colibă, împreună cu Gheorghe.

Marți, 1 iulie 1952. Până la amiază am stat la colibă. Spre seară, am plecat împreună cu fratele Ion, de am făcut pândă pe Pârâul Șoarecu. Am văzut mulți oameni de la noi, care lucrează la tras butuci.

Miercuri, 2 iulie 1952. Am plecat cu un frate [Gheorghe] în recunoaștere cu direcția Pârâul Husău, nimic. Am făcut pândă până noaptea la cabanele din gura Pârâului Husău. În drum până la Husău, am dat de o turmă de porci, am tras trei focuri de armă și n-am lovit nici unul. Am lovit un mistreț, dar nu l-am găsit. Am împușcat o capră. Am prins un viezure; după ce a înnoptat, am venit pe Rusca la vale, în sat, spre Sucevița. X., Y., I. S. din Sucevița am plecat în pădure de am făcut foc, am făcut mâncare și am dormit până ziua.

Joi, 3 iulie 1952. De unde am dormit noaptea, am plecat în Pârâul Berchezului. M-am întâlnit cu C. Pișta. Am stat 4 ore de vorbă, toate bune, dintre ai noștri nu este ridicat nimeni. Am auzit că a pus în libertate pe toată lumea de la Iași. Spre seară, am plecat la punctul de întâlnire cu fratele, am venit prin Sucevița, ne-am urmat drumul până la orele 24, prin pădure, până la zi am dormit la foc de brad.

Vineri, 4 iulie 1952. Ne continuăm drumul spre colibă. Stăm la pândă, la drum, unde este N. Pe [la] amiază, am ajuns la colibă, am găsit toate în regulă. Am dormit până seara.

Sâmbătă, 5 iulie 1952. Până [la] amiază, stau la colibă. După-amiază, m-am tras la glodul unde împușcasem țapul. Au umblat oile, dar nimic. De la glod am venit la colibă. Până să ajung la colibă, stând pe gânduri, am compus câteva versuri:

Zile negre, viață amară

Zile negre, viață amară	Anii dulci ai tinereții,
Am trăit și astă vară.	Câte mi-au trecut prin minte,
Trăgeam nădejde de bine,	Le pun toate pe hârtie,
Din ce trece, mai rău vine.	Spre aducere aminte.

Iarăși am căzut pe gânduri,	Au venit zile amare,
Sub un brad cu frunza deasă,	Peste dulcea tinerețe,
Torcând firul vieții mele,	Anii grei de suferință,
Amintirilor de-acasă,	Au schimbat cărarea vieții.

Și trăind ani cu durere,
Viață ca de om infirm,
Toate trec și se deșiră,
Ca pe ecranul unui film.

(Compusă de partizan Motrescu Vasile, în ziua de 5 iulie 1952, în Pârâul Șoarecu.)

Duminică, 6 iulie 1952. De dimineață, eu cu I[on] am plecat spre Pietrele Muierii. În drum spre Pietre, am fost și pe la barăcile de pe Pârâul Șoarecu, de unde am luat două butoaie, o căldare de apă și altele. Până să ajungem la Pietre, am dat peste porci. Am percutat de 3 ori în doi porci foarte mari, fără să [se] aprindă cartușele. O dată cu seara, am ajuns la Pietre, ne-am urcat pe Piatră. Peste noapte, am dormit sub un molid, în pădurea din partea Solcii. Seara, a dat stâna peste coliba de pe Pârâul Scurtu.

Luni, 7 iulie 1952. Am venit înapoi, la colibă, cu ce am luat de la barăci. Trebuie să ne evacuăm, căci au dat ciobanii cu stâna peste colibă. După-masă, ne-am luat boarfele în spate și am plecat în Pârâul Sfredel, unde am dormit și peste noapte, sub copac. Ne-a plouat toată noaptea. Gh[eorghe] a plecat spre sat.

Marți, 8 iulie 1952. De dimineață, am plecat cu vânatul, căci nu mai aveam ce mânca. Mâncăm mămăligă goală. Până la amiază, nu am vânat nimic. După-masă, venind pe Cărarea Grafului, pe partea dreaptă a Pârâului Dragoșin, am împușcat o căprioară. Sunt foarte fericit. Mulțumesc lui Dumnezeu că are grijă de mine și nu mă lasă nici o zi să sufăr de foame. Pe partea dreaptă a Pârâului Dragoșin, în fund, spre Poiana Târșăciori, se lăzuiește baracă nouă, drept în cărare. Seara, am ajuns la colibă. Am fript carne și am mâncat. Sunt foarte fericit. Peste noapte, am dormit tot sub copac, la foc.

Miercuri, 9 iulie 1952. Dimineața, ne-am ascuns bagajele și din carne și am plecat la punctul de întâlnire cu Gh[eorghe], în Pârâul Neagului. Până la Neagu, am trecut Pârâul Ursoaiei, Pădurețului și pădurea comunală Marginea. Peste noapte, am dormit la o colibă a unui cărbunar, pe Neagu [minciună – V. G., ?].

Joi, 10 iulie 1952. Dimineața, ne-am întâlnit cu Gh[eorghe] și ne-a spus că, Costan Chifan (Pișta) a spus lui Pascaru că am fost pe la el și Pascaru s-a dus și a

anunțat la postul de miliție. Peste zi, stăm în pădurea comunală, la foc, și fierbem carne. Spre seară, am plecat în Pârâul Ursoaia, la o colibiță, unde am și dormit peste noapte.

Dor de libertate

Dus de dorul libertății,
De porunca strămoșească,
Am lăsat copii, soție
Și m-am dus haiduc la coastă.
Sub o tufă stau la pândă și aștept seara să vie,
Să-mi iau rucsacul și pușca și să-mi văd de haiducie.
Văd lumea cum merge-n vale, de la coasă, înspre sat,
Numai eu pornesc la coastă, sufletește deochiat.
Soarele-n păduri s-ascunde, ca un glob roșu de foc,
Numai eu pornesc la munte, suflete fără noroc.
De la marginea pădurii, iarăși mă uit înapoi
Și văd cum o fetișcană mână-n vale-un cârd de oi
Și îngână-ncet un cântec: Codrule, ce drag îmi ești!
Și mergând, cântând în vale, se văd lumini pe [la] ferești.
Iar încet, pe sat s-așterne noaptea neagră și urâtă,
Semănând cu a mea viață, tristă și posomorâtă.
Se așterne o tăcere, liniște ca de mormânt,
Numai eu mai tulbur morții, noaptea neagră, cu al meu gând.
Las rucsacul, jos, în iarbă și m-așez să stau pe dânsul
Și gândind la viața tristă, mă apucă iarăși plânsul.
Prin iarbă, pe lângă mine, grierii au început cântul,
Să mă mângâie pe mine, să las plânsul și urâtul.
Adâncit în gânduri negre, privesc noaptea cea senină
Și cu gând de libertate, văd o zare de lumină.
Unde-mi este tinerețea, petrecută în pădure,
Chinuită-n frig și foame, mâncând fragi, bureți și mure?
Chinuindu-mă cu viața, am uitat că am să plec,
Cu nădejde și credință, peste toate am să trec!
Trece scumpa tinerețe, chinuită de nevoi
Și pornind în noaptea neagră, oftând, mă uit înapoi,
Vino, Sfântă Libertate, vino și în sat la noi!

(Compusă de partizan Motrescu Vasile, în seara zilei de 16 august 1952, în marginea satului Remezeu.)

Mai ajunge-voi vreodată
În sat, ca să viețuiesc,
Ori cu fiarele-n pădure
Viața am să mi-o trăiesc?

Și tot singur să vorbesc,
De pe marginea pădurii,
Camuflat după un hat,
Mă cuprinde amărăciunea,
Când arunc ochii spre sat.
Cât privesc cu ochii-n zare,
Frumusețea mea de țară,
A ajuns din nou robită și trăiește viață amară.
Ca o fată înșelată, plânge și se tânguiește,
De ibovnici e sătulă și n-are nici o nădejde.
Căci i-au luat averea toată – pământ, vite de la plug
Și au pus-o în locul vitei, pe dânsa, cu capu-n jug.

Vineri, 11 iulie 1952. Toată ziua am stat la colibița din Ursoaia. Peste noapte, am dormit tot acolo.

Sâmbătă, 12 iulie 1952. Până după-masă am stat la coliba din Ursoaia. Cam pe la orele 14,30 au trecut avioane străine, la mare înălțime, venind din direcția V și s-au îndreptat spre SE. După-masă, am plecat spre Pârâul Sfredel, unde aveam ascuns bagajul, unde și dormim peste noapte, sub brad, la foc.

Duminică, 13 iulie 1952. Repaus.

Marți, 15 iulie 1952. De dimineață, am plecat, eu cu Y. [Ion], în Pârâul Dragoșin, după vânat. Până la amiază, nu am văzut nimic. După amiază, am trecut Ursoaia. Y. a plecat la pândă, în Poiana Știubeiilor, iar eu stau în fundul Pârâului Ursoaia, la pândă, în niște preluci, sub obcina care se hotărâncește [cu] Pârâul Dragoșin. Seara, la pândă, nu a ieșit nimic. M-am dus împreună cu Y. de am dormit la foc, pe coasta Dragoșinului.

Miercuri, 16 iulie 1952. Numai puțin ne-am deplasat, pe Cărarea Grafului [și] am împușcat un țap. Văd că, într-adevăr, mâna lui Dumnezeu este cu mine, căci de ieri dimineață nu am mâncat nimic. X. [Gheorghe] e plecat în sat de ieri. Am venit cu țapul în colibă, am fript carne pe țigle și am mâncat, foarte mulțumit sufletește. Peste noapte, am dormit tot la coliba din Pârâul Sfredel. Plouă.

Joi, 17 iulie 1952. Dimineața, ne-am sculat târziu. A venit X. din sat cu alimente. Toată ziua a plouat. Carne de țap, povești și repaus.

Vineri, 18 iulie 1952. M-am sculat, încă era întuneric, mi-am făcut mâncare, am mâncat și am plecat singur după vânat, pe Dragoșin. În fundul Pârâului Dragoșin, mergând pe Cărarea Grafului, am împușcat un țap. Am venit cu carnea, pe stânga pârâului Dragoșin, am trecut pârâul și mă sui spre colibă, ora 9,00. Înainte de amiază, am fost la coliba din Pârâul Sfredel. 143 [de] căprioare am împușcat. După-amiază, a început să plouă tare. Spre seară X. și Y. au plecat spre sat, luând și țapul împușcat de mine. Am rămas singur la colibă. Luni dimineață se vor întoarce X. și Y. din sat.

Sâmbătă, 19 iulie 1952. M-am sculat în zori de zi, de am făcut mâncare și am stins focul, că azi se arată a fi zi frumoasă. Îmi spăl rufele și mă spăl și eu peste tot

corpul. După-masă, a început să plouă și plouă în continuu. Cu greu am strâns lemnele.

Duminică, 20 iulie 1952. † Sf. Ilie. Repaus. Mi-am scris programul pentru când voi scăpa liber.

Luni, 21 iulie 1952. Au venit din sat X. și Y. Nimic nou, decât persecuții și noi și mari impozite pe oameni. Seara, în timp ce mâncam, au trecut niște porci mistreți pe lângă colibă [doi], am împușcat unul din[tre] ei, o scroafă de cam 60 de kg. Fiind noapte, nu l-am putut găsi. Mistrețul l-am împușcat cu un cartuș redus 1/3 pulbere.

Marti, 22 iulie 1952. Ne-am sculat de dimineață, toți trei, și am mers să căutăm mistrețul. L-am găsit la 200 m de colibă. Este al 21-lea mistreț împușcat de mine. L-am adus la colibă, l-am jupuit, am pus carnea la izvor, am făcut rugăciuni, iar restul zilei repaus. Înainte de amiază, am mers în parchetul tăiat, de am mâncat zmeură. M-am întors la colibă, unde stau în repaus.

Miercuri, 23 iulie 1952. Toată ziua am stat în colibă, împreună cu Y., în repaus.

Joi, 24 iulie 1952. Cam pe la orele 10,00, dimineața, a venit X. din sat. Iarăși ridică criminalul oamenii. Cam pe la orele 11,00 am plecat în Pârâul Ursoaia, unde am făcut tragere cu armele, eu și Gh[eorghe]. A început să plouă foarte tare, seara am ajuns la colibă, foarte uzi, totuși sunt foarte mulțumit că trăiesc liber.

Vineri, 25 iulie 1952. Toată ziua stăm la colibă. Plouă încontinuu.

Sâmbătă, 26 iulie 1952. Idem.

Duminică, 27 iulie 1952. Până la amiază, a plouat. Stau în repaus.

Luni, 28 iulie 1952. Cum s-a făcut ziua, în timp ce îmi făceam rugăciunea, peste pârâu de colibă, a venit un om și a strigat de două ori: „Măi, bade, măi!” Fără să-i răspund și fără să ne observe coliba, a plecat la deal. După ce am mâncat, am plecat toți trei la coliba veche, unde au dat ciobanii de colibă. Am găsit semne, probabil că a fost Gavril V[atamaniuc]. După masă, X. și Y. au plecat spre sat. Am rămas singur.

Marti, 29 iulie 1952. Până la amiază, am stat la colibă. După-amiază, am făcut un raid în împrejurimile colibei. C. P. Seara, m-a durut grozav capul și am vărsat venin. De necaz, nici nu am mâncat.

Miercuri, 30 iulie 1952. Stau la colibă în așteptarea fraților, să vină de la sat. A venit Y. din sat, nimic nou. După-masă am auzit [ca] la 20 de focuri de armă și grenade pe Pârâul Șoarece, în sus, spre Pietrele Muierii.

Joi, 30 iulie 1952. A venit și X. din sat și a spus că, probabil, Miliția a luat brânza de la Huta, sub masca de partizani și miercuri au plecat 50 de militari cu 10 cai pe Pârâul Șoarec[ului], la deal. Seara, s-a dus Y. de a dat foc bordeiului din Pârâul Scurtu.

Eu, partizan Motrescu Vasile, sunt executorul testamentului lui Ștefan-Vodă. Iar dacă vrăjmașul vostru vă va strâmtora prin rușinoase strâmtorări, atunci mai bine treceți prin paloșul lui, decât să fiți privitori împilării și ticăloșirii țării voastre.

Dumnezeul părinților voștri se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula dintre voi pe cineva care va pune pe urmașii voștri³⁷ [...] [indescifrabil].

Vineri, 1 august 1952. Toată ziua am stat la colibă, toți trei.

Sâmbătă, 2 august 1952. Idem.

Duminică, 3 august 1952. Repaus.

Luni, 4 august 1952. Până la amiază, am stat la colibă. După-masă, am plecat spre sat, toți trei. Seara, am ajuns în sat. Din sat, am plecat spre Pârâul Rotari. Am ajuns la Rotari, la colibiță, aproape de zi.

Marți, 5 august 1952. Până aproape de amiază, am stat la Rotari. După-amiază, cu ajutorul lui Dumnezeu, pornesc și eu spre sat [Vicovu de Jos]. Din Rotari, am venit prin poiana Petroasei Horodnicului și la porțiță stau să însereze. Când a înnoptat, am plecat spre sat. M-am tras la G. C. [George Condur era porecla lui Roșca Gheorghe – M. Gh.], am stat la pândă, dar nu m-am arătat. Am plecat la mătușa A[na] și s-a ascuns de mine. M-am dus la C. B. [Constantin Breabăn – M. Gh.] și a refuzat să-mi dea de mâncat și a spus că mă anunță la Miliție. De la C. B. am plecat acasă. Nu [l-]am găsit decât pe Vasile [Vasile Breabăn, cumnatul său – M. Gh.]. Maria era plecată la Suceava, la mănăstire. Mi-am luat ceva puțin de acasă și am plecat înapoi. Mi-a spus Vasile că Maria și tata au fost trimiși iarăși în pădure, să mă caute.

Tot pe plaiurile Putnei,
Lângă al tău locaș trăiesc,
Și-mi port arma cu mândrie,
Porunca să-ți împlinesc.

De s-ar scula Ștefan-Vodă,
De la Putna din mormânt,
Ar vedea-n scumpa Moldovă
Numai păgâni pe pământ.

Căci în vine îmi vibrează
Sânge dac, răzbunător
Și sunt gata-n orice clipă,
Pentru țară ca să mor.

Toți poeții României,
Au scris versuri stând la masă,
Numai eu, lungit pe burtă
Și la fum, în pod de casă.

Pentru a te numi partizan,
Trebuie să te lipsești de toate,
Trebuie să renunți la viață

.....
(Și s-o pui în slujba neamului și pentru
cucerirea libertății poporului român.)

Pentru țară stau pe plai,
Pentru regele Mihai,
Pentru legea lui Hristos,
Stau în codru-ntunecos.

Prin păduri duc viață amară,
Pentru neam și pentru țară.
De trei ani port arma-n spate,
Pentru Sfânta Libertate!

(Partizan V. Motrescu)

³⁷ Textul de mai sus este preluat, probabil, de Vasile Motrescu dintr-o carte și este amintit de autorul jurnalului în materialul care va fi publicat într-un număr viitor.

De acasă m-am [ilizibil] spre P[ârâul] Rotari. Am venit pe la Slatină, pe Pârâul Petroasei [?] când am fost în tărnița de la Bâțca, par[ela] 37, încă mai era o [ilizibil] la zi am auzit vorbind, tușind și rupând vreascuri sub Bâtcă, la o distanță de 300 m de unde aveam bordeiul ce l-am părăsit. Probabil că au format echipe să umble brambura prin pădure, poate au să mă zărească pe undeva, căci am găsit și [ilizibil] prin buruiene când mă suiam la deal, prin 37. Când am trecut Pârâul Voievodesei, s-a făcut ziuă.

Miercuri, 6 august 1952. Am mâncat pe marginea Pârâului Voievodesei și, apoi, am urcat la deal, spre coliba din Rotari. La ora 7, dimineața, am fost la colibă, i-am găsit pe frați încă dormind. Obosit, cum de puține ori am fost în viață, m-am culcat, căci am parcurs 40 de km, dealuri și văi. Seara, fratele X. a plecat în sat.

Joi, 7 august 1952. Toată ziua am stat la colibă, fiind încă obosit de drum, mă dor picioarele.

Vineri, 8 august 1952. Idem. Peste noapte a venit Z. din sat.

Sâmbătă, 9 august 1952. Toată ziua stând la colibă, în Rotari.

Duminică, 10 august 1952. X a plecat pe marginea satului, iar eu și Y. stăm la colibă. Stau într-un brad și mă uit în sat. După-masă, am plecat în recunoaștere, de-a lungul satului Voievodeasa. Am stat la pândă în botul dealului, lângă fabrica de cherestea Sucevița, poziție minunată de pândit în fabrică și la șoseaua ce merge la Sucevița și Voievodeasa. Seara, ne-am întors la colibă, în Rotari.

Luni, 11 august 1952. Cum ne-am sculat, am plecat după vânat. Am plecat pe partea dreaptă a Pârâului Voievodesei, la deal, pe sub Poiana Pomerati [Pometelor?], parcela 18–17. La 17 am făcut un hăitaș, în 18 am mâncat zmeură, orele 12. Stau în post și aștept hăitașul, nimic. Am fost pe unde am stat cu vitele, în Poiana Meselor, unde stăm la pândă, la poiană. O dată cu seara, am plecat în Pârâul Tufișului, am făcut vânat mult, greutate de 50 de kg în spate. Am pornit, noaptea, spre Rotari. Tot atunci, noaptea, am tras în molidiș, la Mese, unde am dormit vreo două ore, până în zori de zi.

Marți, 12 august 1952. Cum s-a zărit de ziuă, am plecat, am trecut prin 17 și iar în 18, am stat aproape până seara. O dată cu seara, am plecat din 18, pe partea Berchezului, Pârâul Paltinului, în Pârâul Rotari. Am înnoptat, morți de oboseală și greutate. Am adormit în marginea cărării, până ziua.

Miercuri, 13 august 1952. La ora 7, dimineața, am ajuns la colibiță. Tot atunci a venit și X. din sat[;] restul, zi de odihnă. Seara, Y. a plecat în sat.

Joi, 14 august 1952. Până la amiază, am stat la colibă. După-masă, am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, să mă întâlnesc cu S. M. M.[soția mea Maria – G. M.], la Măgură, pe vineri dimineață. Aceste rânduri le scriu în tărniță, la Bâțca Mare, în drum spre Vicov, ora 3 d[upă] m[asă]. De la Tărnița Bâtcii, am trecut, prin P[ârâul] Petroasei și Poiana Horodnicului, în parcela 25. M-am suit într-un fag, sus, și privesc lumea liberă, aștept să însereze. Am dat pe la M. A. Mi-a dat ceva, puțin, de mâncat. De la M. A. am plecat la Plaiul Măgurii, unde am stat la pândă și peste noapte. Nimic. În zori de zi, a prins a curge lume la mânăstire. Am așteptat în marginea pădurii și la izvor, la plai. Nu știu ce să fie, de nu vine la întâlnire. E amiază.

Vineri, 15 august 1952. Toată ziua am stat la pândă, la Plaiul Măgurii. Toată ziua m-am uitat, cu adâncă supărare, la lumea liberă ce mergea la mănăstire. Spre seară, am venit în Poiana lui Cer și mă uit în sat. Seara, mă trag la sat. Nu m-am dus în sat, nu mă lăsă cugetul. Peste noapte, am dormit în câmp.

Sâmbătă, 16 august 1952. Dimineața a venit și S. [Simion Mutescu – G.M.] și mi-a spus că soția e arestată de două zile³⁸. De asta nu a venit ea la punctul de întâlnire. Peste zi, m-am întâlnit cu T. Toată ziua am stat în porumb. Am auzit că C. Coroamă s-a înecat singur la Canal.// Spre seară, a venit S. 1 [Simion Mutescu – G.M.] la mine³⁹.// A scăpat soția de la Securitate. A fost ținută arestată trei zile. Dimineața, a trecut un avion cu reacție, american, pe la poalele munților, venind de la sud și apoi îndreptându-se paralel cu frontiera, pe cursul apei Suceava, spre vest. Am stat cu S. 1 până a înnoptat. O dată cu apariția mea în pădure, crește și starea de spirit a populației. Fel de fel de zvonuri pe socoteala mea. Se vorbește că iară am fugit cu mulți și sunt pline pădurile de partizani. Seara, am plecat spre pădure. De la V. S. am furat un urcior. Toată noaptea mi-am dus[-o] în marginea pădurii, la locul fostului bordei, și [unde] am dormit peste noapte.

Duminică, 17 august 1952. Am compus versurile *Dor de libertate*. În zori de zi, mi-am făcut mămăligă în urcior și stau la marginea pădurii și privesc lumea cum circulă prin sat. Apoi, am pornit înapoi în câmp, la locul de întâlnire cu S.M.M. [soția mea Maria – G.M.] și cu V.2. Seara, am ajuns în câmp, unde am dormit peste noapte. Am trecut prin P.S.

Luni, 18 august 1952. De dimineață a venit S.M.M./2 pe la mine, ne-a adus două pachete de țigări. Mi-a spus că i s-a pus în vedere, de la Securitate, familiei și, în special, soției, să mă scoată. Dacă nu mă scot, îmi ia pământul la stat și copiii, iar pe soția mea o ridică. Toată ziua am stat flămând, nu am mâncat nimic de ieri de la amiază. Nu are ce să-mi aducă de mâncat, făină nu au deloc. Cu ajutorul lui Dumnezeu, am făcut două zile de foame, am mâncat păpușoi cruzi. O dată cu seara, ne-a adus de mâncat P. [pâine – G.M.], în păpușoi. După ce am mâncat, am mai stat aproape două ore de am așteptat S. [soția – n.n.] să vină la punctul de întâlnire. Nu a venit. Nu știu ce să fie. Am plecat pe Pârâul Bahnei, unde am dormit peste noapte, într-o căpiță de fân.

Marți, 19 august 1952. Mi-am luat un braț de fân și o cupă de ovăz și m-am camuflat în pârâul Bahnei, unde am stat toată ziua. Aproape toată ziua citesc din *Biblie*. Seara, mă duc să văd dacă nu ne-a pus ceva de mâncare IT. [Toader Țugui, zis Belu – G. M.]. Cam pe la ora 4, seara, a trecut iarăși un avion cu reacție, spre vest. M-am dus la locul unde avea să-mi pună mâncare. Nimic, nimic. Nu știu ce să fie. Tot noaptea, din câmp, am venit cu traista goală. Mâncare nu am absolut nimic, decât sare. Am venit la prelucă, la locul lui V.[?], am stat toată noaptea acolo, mi-a fost frig.

³⁸ În cazul de față, numele de cod S. și S. 1 se referă la aceeași persoană, Simion Mutescu, susține George Motrescu.

³⁹ Inconsecvență temporală datorată, probabil, diferențelor de redactare între cele două variante ale jurnalului.

Miercuri, 20 august 1952. Toată ziua am stat în huceag, la Slatină, pe locul lui C. I.[?] ce am crezut că are să vie la polog⁴⁰. Nu a venit nimeni. Nu mai pot de foame. Mă doare capul, sunt foarte slab. De sâmbătă și până azi am mâncat numai de cinci ori, și niciodată să mă satur. De ieri, nu am luat nimic în gură și poate nu găsesc nici diseară. Sunt hotărât să merg în Horodnic, spre seară, căci în altă parte nu am unde. Peste zi, iarăși au trecut avioane la mare înălțime. Seara, m-am dus la N.H. [Calancea Nicolai, zis Nicolai Horodnic – G.M.], mi-a dat de mâncat și în traistă, stabilit consemn în P.P.[?], la bradul cu doi craci. Tot el mi-a spus că sunt fugiți Costan a Mistrituțoaiei și încă unul din Voitineli. Restul de noapte, până în zori, am dormit într-o căpiță de fân, în Horodnicul de Sus, în marginea pădurii.

Joi, 21 august 1952. Când s-a făcut ziua bine, am ajuns la locul lui C.I., la Slatină. Iar stau, ca și ieri, în hugeac. A venit la polog C.I. și S.M.M.2, mi-a spus că sunt grozav de urmărit. Mi-a dat mâncare și țigări și mi-a spus și el de Constantina a Mistrituțoaiei și [de] unul Rusu, că sunt fugiți în pădure. Peste noapte, am dormit tot la Slatină, în huci, la C.I.

Vineri, 22 august 1952. A venit S.M.M./1 la polog, mi-a adus schimburi. Toată ziua am stat cu S.M.M.1. Seara m-am dus la M. S.[?]. Mi-a spus că au refuzat ai noștri să-mi trimită mâncare. Mi-a dat M. ceva, puțin, și plec la deal, cu traista goală, foarte amărât. Peste noapte, am dormit sub o căpiță de fân, în Preluci. Peste noapte, a plouat.

Sâmbătă, 23 august 1952. M-am sculat, încă era întuneric, și am urcat la deal. În Poiana Pietroasei, am mâncat. Plouă. În Pârâul Voievodesei am stat la pândă, la baracă. Pe la ora 9, dimineața, am ajuns la Rotari.

Duminică, 24 august 1952.

Luni, 25 august 1952.

Marți, 26 august 1952.

Miercuri, 27 august 1952.

Joi, 28 august 1952.

Vineri, 29 august 1952.

Sâmbătă, 30 august 1952. [În] toate zilele [acestea] am stat la coliba din Rotari.

Peste zi, am stat la colibă, în Rotari, iar seara ne-am luat bagajul și plecăm spre coliba de la Sfredel. Am trecut prin sat, pe [din] jos de mănăstire, pe Pârâul Neagu, iar în Obcina Neagului am dormit până la zi.

Duminică, 31 august 1952. După ce s-a făcut ziua, am pornit spre Șoarecu. Venim foarte greu. Am în spate o greutate de 40 de kg. Înainte de amiază, am ajuns la colibă, totul în regulă, nu e umblat de nimeni. Sunt foarte obosit. După-masă, repaus și somn.

Luni, 1 septembrie 1952. Până la amiază am fost [acolo] unde am avut coliba, pe Scurtu, și i-am dat foc. Am mai adus din lucruri, de acolo. După-masă, am plecat spre Poiana Pleșa. În drum spre Pleșa, cum am trecut obcina din Pârâul Șoarecu, în Hașcă, am împușcat o căprioară. Când [s]-ja înserat am ajuns în Pleșa.

⁴⁰ Fân împrăștiat.

X. a plecat în sat, iar eu [împreună] cu Z. am dormit la foc, lângă izvorul din marginea Poienii Pleșa.

Marți, 2 septembrie 1952. Cum ne-am sculat, am plecat după vânat, în partea Solcii, iar Y. a rămas pe un gruiet, pe lângă Poiana Pleșa, într-o pădure, aproape de Solca. Am mâncat mure. Până aici nu am văzut nimic. Locuri foarte frumoase, dar necunoscute de mine. Regiunea Solcii seamănă cu Horodnicul. Orele 11, amiază. Până în seară, am umblat prin partea Solcii. Nu am văzut nimic. Seara, m-am tras sub un copac, în marginea Poienii Pleșa, unde am dormit și peste noapte. Toată noaptea a plouat și nu aveam nici mâncare. Nu am mâncat decât dimineață.

Miercuri, 3 septembrie 1952. În zori de zi, ne-am sculat, și am plecat spre coliba de la Sfredel. Sunt foarte flămând și obosit, aproape că nu pot să merg. Tot timpul cât am venit la colibă, ne-a plouat întruna. Pe la amiază, am ajuns la colibă, foarte obosiți. Venind spre colibă, în parchet tăiat, la baraca Sfredel, am văzut doi țapi. După ce am făcut mâncare, repaus până în seară. Pe la orele 10,30, noaptea, a venit X. din sat. Tot plouă.

Joi, 4 septembrie 1952. Toată ziua am stat la colibă, toți trei. Peste zi, am recunoscut un loc de bordei peste iarnă.

Vineri, 5 septembrie 1952. Dimineața, am dormit până târziu. După ce ne-am făcut mâncare, ne pregătim de marș lung. Înainte de amiază, am plecat eu cu Y., am trecut în Dragoșin, sub Poiana Târșâciori, pe hotar cu Poiana Micului, am plecat până în Poiana Mărului. Din Poiana Mărului, iarăși pe hotar cu Mănăstirea Humorului, până în Poiana Prislopului, Humor. Între Poiana Mărului și [Poiana] Prislopului, am rătăcit. Am luat-o spre Humor, după ce ne-am orientat și am ieșit în plai, am plecat mai departe, pe hotar, până în Poiana Ovăzului. Între Poiana Ovăzului, tot pe hotar, până în Poiana Ursului, am trecut prin Poiana Hopileanca. Am trecut peste plaiul ce duce la Sucevița, unde am văzut doi oameni în plai. După ce am trecut plaiul, în marginea Poienii Ursului, am mâncat. După ce am mâncat, am plecat mai departe pe plai, până în Poiana Crucii, unde am dat de oameni din Putna, la făcut fân. De la ei, am luat un topor. În Poiana Crucii am ajuns seara. Am făcut, jumătate de zi, marș forțat, de sub Poiana Târșâciori [și] până în Poiana Crucii, pe hotar cu Poiana Micului, Mănăstirea Humor, Frumosu și Ciumârna (Vatra Moldoviței). Din Poiana Crucii ne-am coborât în vale, la coliba unde stătusem cu Cenușă. Ne-am făcut foc sub copac, apoi în colibă; a început să plouă. După ce a îngăduit ploaia, am plecat în poiană, unde am dormit până ziua, sub un stog de fân.

Sâmbătă, 6 septembrie 1952 – J. Sabotaj. În zori de zi, ne-am sculat și am plecat spre Pârâul Stegea. În sihla din dreptul Pârâului Stegea, am făcut foc și mâncare și ne odihnim, până aproape de amiază. De la amiază [și] până seara, am făcut pândă la cabanele din fundul Stegei. Seara, ne-am întors de am dormit peste noapte la Păltiniș (Rusca). Seara, am făcut vânat, cu aproape 80 de kilograme în spate, la ora 3, noaptea, de la Poiana Crucii am ajuns la Păltiniș, unde am dormit până ziua.

Duminică, 7 septembrie 1952. Toată ziua stăm în sihla de la Păltiniș – Rusca. Sunt foarte obosit. Când [s-]a înserat, ne continuăm drumul spre Șoarecu, pe Pârâul Rusca, am traversat Sucevița, drumul de la deal de canton. Am văzut doi milițieni.

Au stat în loc și s-au uitat la noi, dar noi am continuat drumul, fără ca ei să ne someze. Pe Pârâul Dragoșin am venit până la 1, noaptea, fiind morți de oboseală și greutate. Numai ne-am suit din Pârâul Dragoșin pe coastă, și am și adormit lângă un drumușor, până la ora 6 dimineață.

Luni, 8 septembrie 1952. Pe la ora 9, am ajuns la coliba din Sfredel. Până seara, odihnă.

Marți, 9 septembrie 1952. Până la amiază, am stat la colibă. După-amiază, la ora 3,30, am plecat, pe Obcina Dragoșin, pe Șoarecu, până la Pârâul Mesteacăn. A început să plouă. Până la ora 7,30, seara, am stat la pândă, la gura Pârâului Dragoșin. De la ora 7,20, seara, am făcut marș forțat până aproape de Poiana Crucii, prin ploaie, uzi complet și înghețați de frig, și ne-am ghemuit în peștera de pe Pârâul Rusca, unde am clipocit vreo două ore. Ploaia continuă. La orele 24 fix, am ajuns la Păltiniș, ne-am luat bufetul⁴¹ și, tot atunci, am coborât înapoi, în Pârâul Rusca și ne continuăm drumul spre Șoarecu, pe Pârâul Dragoșin. Când am ajuns la Cărarea Grafului, s-a făcut de ziuă. La ora 7, dimineața, am ajuns la colibă. De aceste raiduri, puține am făcut în viața mea. Într-o noapte să merg din gura Pârâului Dragoșin până în Poiana Crucii, prin ploaie și cu greu în spate, și să vin tot noaptea, în Pârâul Șoarecu! La ora 7, am ajuns la colibă, am dormit până seara, nu ne-a trebuit nici mâncare, atât de oboșiți am fost! Spre seară, pe la ora 5, m-am sculat să caut lemne. Timpul s-a răcit deodată.

Joi, 11 septembrie 1952. Toată ziua, stăm la colibă. După-masă, X., căutând lemne, a găsit o urmă suspectă de bocanci, proaspătă, trecută la o distanță de 20 de metri de colibă, în vale. Noaptea, suntem în alarmă, am stat de veghe. Peste noapte, nimic. Am auzit cerbul boncănind.

Vineri, 12 septembrie 1952. Stăm la colibă, dar cu foarte mare atenție. Spre seară, X. a plecat în sat, după informații. Peste noapte, am dormit la colibă. Nu mai facem foc.

Sâmbătă, 13 septembrie 1952. Toată ziua, stau la colibă cu Y. Spre seară, am făcut o raită prin împrejurimile colibeii. Nimic de mare importanță. Am omorât o șerpoaică, din care am scos 17 pui vii. Curios lucru. Seara, am venit la colibă.

Duminică, 14 septembrie 1952. De dimineață, ne-am sculat și am plecat la Pleșa, fără nimic, ruși de foame. Din Pleșa am venit pe Pârâul Neamțului, până în Șoarecu. Când a întunecat, am venit pe drum, până la pescăria din livada de la școală. Am luat câte o bucată de rucsac de cartofi. Tot noaptea, am venit până la Sfredel, la niște colibe vechi de cărbunari, unde am fript cartofi, am făcut câte un cir și am dormit, până la zi.

Luni, 15 septembrie 1952. Când a răsărit soarele, am ajuns la colibă. Peste zi, am dormit. Trebuia să vină X. și nu a venit. Până în seară, ne-am odihnit. Noaptea, pe la orele 10, a venit X. din sat și ne-a spus că iarăși ne urmărește miliția.

Marți, 16 septembrie 1952. Toată ziua, stăm toți în colibă. Seara, plec cu ajutorul lui Dumnezeu. Când ne-am coborât la [ilizibil] vale de casa silvică Pietrele Muierii, Șoarecu, pe la ora 6,20, a trecut o remorcă la deal, cu câțiva muncitori și

⁴¹ Au mâncat, au luat masa – cf. G. Motrescu

trei milițieni, probabil că mai era vreunul-doi în cabină. Stau la pândă, la drum, până se întunecă bine. Ora 6,25, când a întunecat, a trecut remorca la vale, cu butuci. În urma remorcii, am plecat și eu, pe la ora 7,15, pe drumul Șoarecului până la pod, la fabrică, am trecut apa Suceviței. La ora 8,20 am fost în dreptul fabricii, am stat în repaus, în luncă și, apoi, printre ogoare, am ajuns în marginea pădurii Hardicului. La 9,10 am ajuns în marginea pădurii, am ocolit Huta, pe toloacă, pe marginea pădurii Hardicului și am ieșit la deal de sat. Pe drumul Huta, am mers până la baraca unde lucrează voitinenii și horodnicenii, că am tras la baracă, la orele 24 fix. Am luat o cofiță de lapte acru, am mâncat fără să mă vadă cineva, apoi am plecat la o colibă părăsită, în parchet[ul] unde corhănesc lemne, unde am dormit până la ziua. Scrisoare lui N. H.

Miercuri, 17 septembrie 1952. De la colibă, am venit în Poiana Pietroasei, am făcut mâncare. După ce am mâncat, am plecat lângă Poiana Hardicului, unde am dormit puțin, m-am sculat la ora 1,10. Am făcut iarăși mâncare, m-am suit în fag, la pândă, am stat până la ora 4. Mi-am făcut rugăciunile de seară, apoi am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, spre sat. În drum spre sat, stau la pândă în dreptul locului lui Ioan, din marginea pădurii, și privesc cu înțrînire cum circulă lumea liberă pe drum. O dată cu seara, am plecat prin Criveța, până la Dealul Babei. Am stat puțin, apoi am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, la M.⁴². M-am întâlnit⁴³ cu F.3, mă simt foarte fericit. Toate sunt în regulă, am mai avut fericirea să mai văd satul și casa, am stat în șuriță vreo trei ore, am mâncat bine, mi-am umplut rucsacul de bunătăți, apoi am plecat, fără să mă vadă cineva. Am venit până la locul lui Ioan, la Slatină, unde am dormit până ziua, într-o căpiță de fân.

Joi 18 septembrie 1952. În zori, am plecat de la locul lui Ion⁴⁴, în 23, peste apă, în desimea unde stau toată ziua și aștept să vie seara, să plec iarăși în sat, să-mi aduc de ale mâncării și am plecat la locul lui Ion, unde am pus mâncarea în stogul cu fân. Tot noaptea, am luat celălalt bagaj din 23 și, cu rucsacul și o traistă plină, am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, spre Hardic. De la portiță și până în drumul ce duce la Huta, am venit mai mult cu lumină, căci e foarte întuneric și plouă. Am trecut prin Poiana Horodnicului, pe drum, în vale, spre Hardic. Am venit toată noaptea cu greu în spate, cu aproape 40 de kilograme. Mi s-a făcut ziua în marginea Tolocii Huta. Venind, am dat peste porci, foarte aproape de P. H.⁴⁵.

Vineri, 19 septembrie 1952. Toată ziua am stat prin Hardic, în marginea Hutei. A plouat toată ziua. Seara, m-am tras în marginea tolocii, spre Horodnic de Sus, și îmi marchez terenul pe unde să mă duc la ora șase. Când a întunecat, am traversat șoseaua, pe la vale de fabrică și, prin luncă, alături cu drumul, până la Gura Haștii și de acolo, pe drum, până la vale de casa silvică P. M. Șoarecu.

Sâmbătă, 20 septembrie 1952. În zori, am plecat de la colibă și, când a răsărit soarele, am ajuns la colibă. [I]-am găsit pe frați dormind. Mi-au spus că umblă

⁴² M. este mama, în opinia lui George Motrescu.

⁴³ F. 3 este Ioan Motrescu, al treilea frate [G. M.].

⁴⁴ Ion Calancea, nașul de cununie al lui George Motrescu.

⁴⁵ P. H. este posibila prescurtare de la Pădurea Horodnicului [G. M.].

miliția și se arată pe la oameni, în numele meu, și au luat și trei cași de la stână, din Pârâul Boului și au bătut ciobanii. Restul zilei, bună; seara, odihnă și repaus.

Duminică, 21 septembrie 1952. Toată ziua am stat toți la colibă.

Luni, 22 septembrie 1952. De dimineață, am plecat cu Y. spre Hașcă. La punctul B.⁴⁶, am fost văzuți de un băiat din Horodnic. Toată ziua am stat la pândă, la drumul Hașcăi, nimic. Seara, ne-am tras la baraca B., de am luat cinci pâini, de la muncitorii de la B., fără ca ei să știe, că toată ziua am stat flămânzi. Noaptea, ne-am urcat în sihla de deasupra barăcii, unde am dormit peste noapte, sub foc, la cerul liber. Peste noapte, am visat o grădină cu un fel de poame coapte și eu mă duceam să le strâng și biserica de la noi din sat era prefăcută, nu era așa de înaltă și în ușa bisericii era o icoană cu Domnul nostru Iisus Hristos și o stea roșie mare și parcă Domnul Iisus călca steaua în picioare.

Mărti, 23 septembrie 1952. De dimineață, a început să plouă. Ne-am sculat de unde am dormit și am plecat sub un brad stufoș, unde am făcut foc și am stat de ploaie. Mai târziu, am plecat la drum, să vedem dacă nu trece G. la lucru. Am stat până ce a înnoptat, nimic. Noaptea, am plecat peste deal, în Șoarecu. Pe întuneric, ne-am dus buzna, pe o hrăpăioară, printre niște stânci, în Pârâul Șoarecu, de la vale de cabană, am înconjurat baraca lui Negru și, pe pârâu la deal ..., am ajuns la colibă. Peste noapte, am visat că a murit Sofioara.

Miercuri, 24 septembrie 1952. Toată ziua stăm la colibă. După-masă, Y. pleacă spre sat. Sunt foarte trist, în urma visului ce l-am visat.

Joi, 25 septembrie 1952. De dimineață, am făcut mâncare și am plecat, împreună cu X., după vânat. De la colibă, am mers spre M. Z. [miazăzi], pe partea stângă a Pârâului Șoarecu, până sub țarina Poienii Micului și, de acolo, pe hotar, până la Pietrele Muierii. Pe piatra din partea Solcii am stat vreo două ore, mi-am scris numele pe vârful pietrii, de la Piatra Solcii, ne-am dat drumul în Cărarea Grafului și am mers pe Cărarea Grafului până aproape de toloaca din Solca. Din cărare, ne-am suit în obcină și am luat direcția Vârful Pietrosu, Hotoc, Solca, cu Hașca, de la Vârful Pietrosu spre M. Z. [miazăzi]. În partea Solcii, am dormit peste noapte, la foc, într-un molidiș.

Vineri, 26 septembrie 1952. În zori de zi, ne-am sculat și am plecat spre Hașcă, punctul B. F. Am trecut printre muncitorii din Hașcă. Când m-am tras la pândă, la baraca B., ne-au simțit cetățenii de la noi și au făcut gălăgie, probabil pentru pâini. Din Hașcă, am trecut dealul în Șoarecu și vin spre coliba din Sfredel. Tot timpul, cât am venit prin pădure, nu am văzut nimic. Orele 10,30, spre amiază, am ajuns la colibă. Până în seară, ne-am odihnit. Aproape de zi, a venit Y. de la sat. Nimic nou. Mașinile Securității și [ale] Miliției circulă noaptea prin Sucevița.

Sâmbătă, 27 septembrie 1952. Încă nu era făcută ziua, când ne-a sosit un porc mistreț. A venit până în ușa colibei și, văzând focul, s-a întors înapoi. Nu am putut trage. Era încă întuneric. Toată ziua stăm la colibă; seara, plecăm toți trei să aducem câte o traistă de cartofi, de la Fodor, [de la] casa silvică Pietrele Muierii.

⁴⁶ Baraca de la Pleșa [G. M.].

Au săpat frații cartofii, iar eu am stat de pândă. Am luat cam 100 de kg de cartofi și trei căpățâni de varză. Cam pe la orele 24 am ajuns la colibă. Cum am ajuns, a început să plouă și să bată vânt puternic.

Duminică, 28 septembrie 1952. Ziua, ne facem mâncare. Ne-am sculat cam târziu. Am făcut mâncare și am plecat spre Pleșa. Am trecut pe lângă cabanele din Șoarecu, pe la baraca B. din Hașcă și ne-am urcat la Vârful Pleșu. Am așteptat pe [hat] și M. Vasile⁴⁷, până aproape seara, nu a venit. Y. a plecat înapoi, spre Șoarecu, iar eu, cu ajutorul lui Dumnezeu, plec spre Vicov. Pe la Vârful Pleșu, am luat-o pe hotarul Clitului cu Floaca și am ieșit la toloaca Marginii, la casa silvică din Floaca, am luat-o pe marginea pădurii spre Șoarecu și, în dreptul primelor case din Marginea, din marginea pădurii, stau să însereze și să trec Codrul Voievodesei (Hardic). Când a înserat, am trecut peste apa Suceviței, pe la capătul comunei Marginea. Pe un drumușor, prin luncă, m-am întâlnit cu un cetățean necunoscut, cu căruța. Am trecut peste Țarina Hutei, prin Pădurea Hardicului. Nu pot merge, căci bate un vânt foarte puternic și cad copaci. Am ieșit în Toloaca Hutei și am mers până ce intră drumul în pădure. Am trecut pe la casa silvică de la capătul Hardicului, pe dinaintea administrației și am ieșit în drumul ce duce spre casa silvică din Brusturi. Din Brusturi am mers pe marginea cantonului Slatina, peste Crivăț și peste Toloaca Vicovului, prin Humărie și la orele 11, noaptea, am ajuns la N.V.⁴⁸. Am stat în casă până ziua. Nu prea sunt bucuroși de asemenea oaspeți, dar am rămas mai mult cu sila, căci sunt zdrobit de oboseală și mă dor picioarele.

Luni, 29 septembrie 1952. Toată ziua, stau în podul șurii, în paie. Dimineață, s-a dus I.⁴⁹ de a dus biletul lui G., seara a venit I. la mine de mi-a adus fereastră și gamela și mi-a spus că au venit sâmbătă seara lt. Mareș și cpt. Popescu, de la Direcția Generală a Securității Statului, la soție și la tata, să-i dascălească să ies iarăși, că ei aveau să-mi dea drumul acasă. De ce am fugit iarăși? Tot seara a venit M. de mi-a adus ceva mâncare. Am primit vreo 7 kg de făină, și de la N., tot seara, m-am dus și la T.⁵⁰. El mi-a dat cam 25 de kg de făină și alte alimente. De la T. am plecat la ora unu noaptea, cu o greutate de aproape 50 de kilograme în spate. Am plecat peste toloacă, peste Crivăț, pe marginea Crivețelor, către Voitinul, am ieșit în Brusturi, din Brusturi am mers pe drum până la stogul lui I., unde am mai lăsat din bagaj în stog, căci nu mai pot rezista cu așa greutate.

Marți, 30 septembrie 1952. Când s-a făcut de ziuă, am plecat de la Slatina, în Hardic, sub Poiana Horodnicului Mic, unde aștept să însereze, să-mi continui drumul spre Șoarecu – Sucevița. Venind spre Toloaca Hutei, pe drum, am văzut doi căpriori. Când a înnoptat, am trecut pe la vale de fabrică, în luncă și, cu popasuri, am ajuns la orele 10, la casa silvică Pietrele Muierii. La ora 0,30 am ajuns cu greu la coliba din Șoarecu.

⁴⁷ M. Vasile – spune G. Motrescu, adică nașul Vasile, fratele tatălui lui Motrescu Vasile.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ I. este Ion Calancea a lui Sidor [G. M.].

⁵⁰ T. este Trifon Mutrescu, unchiul lui Vasile Motrescu [G. M.].

Miercuri, 1 octombrie 1952. Până la amiază, am stat la colibă. După-amiază, am plecat toți trei să aducem câte un rucsac de barabule. Merg și foarte greu, sunt foarte obosit, dar iarna nu ne așteaptă. Trebuie să căutăm mâncare. Am plecat, pe cărarea Dragușinului, până la obârșia Pârâului Ursoaia. La obârșia Pârâului Mesteacăn, mergând pe un drumușor, m-a somat cineva, din sihlă, dar nu am stat, mi-am continuat drumul mai departe. Când a înserat, am luat barabulele de la gura Pârâului Mesteacăn și am venit, pe Pârâul Mesteacăn, până la obârșia Pârâului Ursoaia. Tot pe Dragoșin, pe cărare, ne-am întors la colibă. Am ajuns la orele 10,30, noaptea. Am făcut mâncare și ne-am culcat.

Joi, 2 octombrie 1952. Peste zi, am stat la colibă, iar seara am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, spre Vicov, cu Y. Când a înnoptat, am pornit de la casa silvică P[ietrel] Muierii, pe drumul Șoarecului. Au trecut trei remorci la deal, dintre care una cu farurile stinse. După ce am trecut drumul și apa Suceviței, tot pe la deal de pod, de pe un ogor din Hută am luat un buzunar de rucsac de barabule. Pe drumul Hardicului, am dat peste doi cetățeni din Marginea, care furau lemne de ale oamenilor. Le-am luat ștreangurile și urciucu de la căruță, le-am făcut mizerie, fără să ne arătăm [și] am plecat mai departe, ora 1, noaptea [...]. Dinaintea administrației din Hardic am auzit porci, pe pârâu. De la administrație, ne-am continuat drumul ce iese la Slatină. La ora 2,30, am ajuns la stogul lui Ion. Ne-am luat mâncarea ce am lăsat-o în stog și, după ce ne-am odihnit puțin, ne-am [dus] spre Poiana Horodnicului. Am ajuns la poiană la ora 4, dimineața, ne-am culcat amândoi în marginea poienii sub un brad, fără foc. Au dat cerbul și două ciute peste noi, au ieșit în poiană, am tras un foc de armă în cerb, dar, fiind încă întuneric, nu l-am lovit.

Vineri, 3 octombrie 1952. După ce am tras în cerb, am stat de s-a făcut ziua, ne-am luat bagajul și am plecat spre Poiana Pietroasei, unde am dormit vreo două ore. Am făcut foc, spre apus de poiană, în pădure, am fript barabule, am mâncat și după-masă am plecat la coliba de pe Bâtcă. De la colibă, am mers de am luat plita și ce am ascuns în ziua când am fugit din Loză. Ne-am dat drumul în fața Bâtcii, pe cărarea pe care am venit până sub Poiana Pietroasei, unde mi-am lăsat bagajul. Ne-am luat bagajul și am venit prin pădure până la Toloaca Hutei, unde ne-am despărțit de Y. El a plecat în sat, iar eu mi-am continuat drumul mai departe, cu o greutate de 30 de kg și obosit peste măsură. Am pornit, la orele 7,45, de pe Toloaca Hutei și la ora 10,15 am fost la Pârâul Șoarecu. La orele 24 fix, am fost la colibă. Aceste drumuri pe care le-am făcut în această săptămână, de duminică încoace, mi-au scurtat un an din viață. În special ultimul drum pe care l-am făcut, mi-am adunat toate forțele ca să pot ajunge la colibă.

Sâmbătă, 4 octombrie 1952. Toată ziua, stau la colibă. Tot mă simt obosit. Am dormit și peste zi.

Duminică, 5 octombrie 1952. Idem. X. a plecat la sat, iar eu am rămas la colibă. Seara, pe la orele 5,25, am auzit un foc de armă de la deal de colibă, foarte aproape. Peste noapte, am dormit singur.

Luni, 6 octombrie 1952. A împlinit Georgică 5 ani. M-am sculat la ora 4, dimineată. Am făcut mâncare și am plecat după vânat, în Dragoșin. Am împușcat un țap în partea Dragoșinului. Către Pârăul Sucevița s-au găsit urme proaspete de bocanci, pe Cărarea Grafului. La ora 4, seara, am ajuns la colibă. Peste noapte, a venit Y. din sat.

Marți, 7 octombrie 1952. Ne-am apucat de săpat groapa pentru bordeiul de iarnă, numai eu cu Y., iar X. e bolnav. Când ne-am apucat de săpat, am săpat toată ziua, până seara.

Miercuri, 8 octombrie 1952. Toată ziua săpăm la bordei

Joi, 9 octombrie 1952. Idem. Toată noaptea a plouat.

Vineri, 10 octombrie 1952. Ne-a ajutat și X. la săpat. Am terminat de săpat.

Sâmbătă, 11 octombrie 1952. Am împlinit 32 de ani. Toată ziua, am căutat lemne pentru bordei. Seara, a plecat Y. la sat. Peste noapte, am visat că în colțul livezii, la tata, era un tricolor în văzduh. Dinspre miazăzi, veneau plutind steaguri tricolore, cu cruci roșii pe ele și o mulțime de păsări albe strălucitoare mergeau spre miazănoapte, de numai alb era cerul.

Duminică, 12 octombrie 1952. Ne-am sculat târziu, am făcut mâncare și X. a plecat spre sat iar eu am rămas singur la colibă. Restul zilei, până seara, am stat la colibă.

*Când m-am dus haiduc la coastă,
Am lăsat plângând nevastă
Și doi copii la fereastră.
Am lăsat plugul arând
Și pe maica blestemând
Pe cei ce-au adusurgia
Peste noi în România.*

Luni 13 octombrie 1952. De dimineată până seara am căutat lemne pentru bordei și le-am cărat în spate [...]. Peste noapte, am dormit

Marți, 14 octombrie 1952. Dimineata a venit Y. din sat.

Miercuri, 15 octombrie 1952. Până la amiază, am cărat lemnele pentru bordei, iar după amiază, împreună am început să căptușim groapa cu bârne.

Joi, 16 octombrie 1952. Tot cu Y. am lucrat toată ziua la bordei. Ne-a ajutat și X.⁵¹.

Vineri, 17 octombrie 1952. Toată ziua, lucrăm la bordei, până am adus o sarcină de scânduri de la bordeiul căruia i-am dat foc. Am venit foarte greu, sunt foarte amărât și disperat că nu voi mai termina de cărat în spate. O dată cu seara, s-au tras vreo 20 de focuri de armă în direcția Poienii Târșaci. S-a tras cu cartușe dum-dum. La ora 9, seara, s-a tras un foc de armă la casa silvică de pe Șoarecu. Peste noapte, am dormit foarte puțin, căci am căzut iarăși pe gânduri.

⁵¹ Fragmentul cules cu italic a fost găsit în ASRI, Fond P, dosar nr. 4312, vol. 6, f. 2 634.

Sâmbătă, 18 octombrie 1952. De dimineață, am plecat cu Y. după vânat, la Dragoșin și Ursoaia. Până la ora 3 după-masă, nimic. Din Ursoaia ne-am despărțit, iar Y. a plecat spre sat, iar eu către Dragoșin, spre colibă. Seara, am ajuns la Podul Ursului.

Duminică, 19 octombrie 1952. Până la amiază, am stat la colibă, iar după-amiază am plecat, împreună cu X., spre sat [Sucevița]. După mănăstire, seara, ne-am întâlnit și cu Y. și ne-am continuat drumul. Spre seară, cu [o] greutate de aproape 40 de kg în spate, am ieșit la Poiana Bursucilor, Neagu, Ursoaia, Pârâul Pădurețului, Stâncile Sfredelului și, la ora 2, noaptea, am ajuns la colibă.

Luni, 20 octombrie 1952. Ne-am sculat cam târziu, după care am făcut mâncare și ne-am apucat iarăși de lucru la bordei, unde am lucrat până seara.

Marți, 21 octombrie 1952. Toată ziua, lucrăm la bordei.

Miercuri, 22 octombrie 1952. Toată ziua, lucrăm la bordei.

Joi, 23 octombrie 1952. Idem.

Vineri, 24 octombrie 1952. Cu ajutorul lui Dumnezeu, am terminat de făcut bordeiul, sobă și tot ce e mai principal, mai rămâne de camuflat și ceva puțin în interior. Seara, după ce am mâncat, am plecat cu Y. spre sat, eu spre Vicov, iar el spre Sucevița [după alimente pentru iarnă]. Am venit, paralel cu drumul Șoarecului, până la fabrică, iar de la fabrică am trecut drumul și am mers, pe marginea satului Huta, spre toloacă, până sus, la observator. Mi-e frică să merg pe drumul Hardicului, să nu fie pază. De la observator am mers vreo 500 de metri pe Obcina Hardicului cu Voievodeasa, și am făcut puțin foc în pădurea întreagă și, de la ora 12, noaptea, de cum am ajuns, am dormit până în zori de zi, la ora 6, dimineața. Mai bine zis, mai rău m-am trudit decât am dormit. Sunt foarte obosit și mă simt slab, mă dor și picioarele.

Sâmbătă, 25 octombrie 1952. După ce m-am sculat, la ora 6 dimineața, am plecat de la Vârful Hardicului și am venit paralel cu hotarul, mai pe cărare, iar pe de-a-ntregul până la poienele Horodnicului. În timp ce îmi făceam rugăciunile, la izvor, la Poiana Horodnicului, [un necunoscut, după pălărie din Voitinell], și-a luat o sticlă cu apă. Am venit jos, lângă izvor și, după câteva minute, străinul și-a luat traista și a plecat prin poiană. Nu știu dacă m-a zărit sau nu, că am fost după un fag, lângă izvor. După ce am mâncat, am cercetat împrejurimile poienilor Horodnicului. E totul în regulă, numai să fiu sănătos și să mă mă ferească Dumnezeu de vrăjmași. Două rânduri le-am scris în par[cela]...și în par[acela] 25, până să mi se limpezească ... [ilizibil] izvor cu apă, la 12, ziua, după ce am mâncat [...] și am plecat câțiva metri de acolo, aud hăituind oile unde [...] aproape [...] doi cetățeni [...] miraculoasă, era N.H., împreună cu un străin, la vânat, și să mă ierte Dumnezeu [...] au stat vreo două ore de vorbă, pe urmă au plecat [...] mi-au promis să organizeze o sălcuță [probabil, o zăgâlță] de făină, însă ne-am despărțit și ei au plecat spre casă, iar eu am stat puțin [...], cât mi-am făcut rugăciunile, [...] și am plecat numai când a înserat. Am fost la G.F.2 și a venit și I.S.⁵². I-am trimis să-mi [...] a mers cu A.B. și nu a vrut să mă

⁵² 1. S. este Ion a lui Sidor, nașul lui Vasile Motrescu, cf. G. M.

primească. A mers I.3 la I. S. și a acceptat să mă primească. Tot atunci am plecat de la S. la I. S. Toată noaptea, am stat de vorbă cu F.I.⁵³ și mi-a spus că iarăși a fost chemată soția la Securitate și i-au pus în vedere să mă scoată. S-au purtat foarte câinos cu ea. Au înjurat-o și persecutat-o foarte aspru și au avertizat-o că dacă nu mă scoate din pădure pe [...] prin [...] vâsiei, tata și mama. Tata, de supărare, e tare bolnav. A adus medicul. Și soția este bolnavă. A fost la spital. Iarăși chinuri și suferințe, persecuții și dări grele.

Duminică, 26 octombrie 1952. Toată ziua, stau în podul șurii la I.S. A venit I.S. pe la mine, am stat de vorbă cu el. Seara I.S. a venit și I.3 pe la mine și am stat iarăși mult de vorbă și mi-a adus de mâncare. Seara, am plecat spre Hardic, cu greutate mare în spate. La orele 12, noaptea, la St.I. [...] am dormit puțin mai prost, frig. Încă era întuneric când am plecat, a început și ploaia, mi s-a făcut greu pe linie, sub Poiana cea Lungă.

Luni, 27 octombrie 1952. Mi-am continuat drumul, de acum cu drumul din Hardic, de la Poiana Horodnicului, am traversat drumul ce mergea la Huta, m-am afundat în pădure spre Toloaca Hutei, de la vale de drum. Am făcut foc și stau în așteptare, să vină seara, să trec la Șoarecu [...] la foc și mă uitam la teren [...] sub seară, mi-am continuat drumul peste Toloaca Hutei, am trecut sub pădure, de la vale de fabrică, prin luncă și paralel cu drumul Șoarecului, până la Pescărie. La orele 10, seara, am ajuns la colibă, pe frați i-am găsit la colibă, totul bine.

Marți, 28 octombrie 1952. Toată ziua am stat la bordei, în repaus.

Miercuri, 29 octombrie 1952. Până la amiază, am stat la bordei. I. a plecat ieri spre sat, iar eu cu G. ne pregătim pentru marș, spre H[orodnic]. După-masă, am și plecat spre H[orodnic]. Am trecut drumul Șoarecului pe partea stângă și am trecut, paralel cu drumul, până din jos de fabrică. Am trecut pe sub pod, pe la ora 6,30, seara, am plecat în jos, paralel cu Marginea, pe țarină, până la observatorul de pe Țarina Marginii, colțul pădurii Codrul Voievodesei și, de la colțul pădurii, ne-am continuat drumul spre H[orodnic] de J[os], tot pe marginea pădurii Hardic. Am trecut prin Teicioară, am trecut drumul Hardicului și, peste ogoare, până ce am trecut șoseaua. De la șosea, peste toloacă, până la orele 10, seara, am fost la N.H. Ne-a găzduit și era [...]. În schimb, au venit X. și Y. Ne-au făcut [...] ne-au dat făină neagră, cam 40 de kg de făină de porumb și de grâu, 2 kg [de] gaz și mâncare. Totul se prezintă bine. Prin faptul că sunt fugit în pădure, crește moralul și starea de spirit a locuitorilor din H[orodnic] și împrejurimi. Discuții, până la ora 1,30, noaptea, când am plecat foarte mulțumiți de cele petrecute. La ora 3,30, am fost la administrație, sub Hardic, unde am dormit, sub un stog de fân, până la zi.

Joi, 30 octombrie 1952. Toată ziua, am târlit-o prin Hardic, la foc. Seara, ne-am continuat drumul, ca de obicei, pe Șoarecu, până la pescărie. La orele 24, am ajuns la colibă.

Vineri, 31 octombrie 1952. Toată ziua stăm la bordei.

Sâmbătă, 1 noiembrie 1952. Idem.

⁵³ F. I. este fratele lui Vasile, Ion Motrescu, cf. G.M.

Duminică, 2 noiembrie 1952. Tot ca de obicei. A venit Y. de acasă. Nimic nou afară, decât [că] Miliția și Securitatea fac razii serioase. Peste noapte, a căzut zăpadă.

Luni, 3 noiembrie 1952. M-am sculat de dimineață și, până s-a făcut ziuă, am plecat în Dragoșin[...] seara am venit înapoi, la colibă, fără nimic. Văd că vine iarna, iarăși cad pe gânduri și iarna nopțile-s mari, frământări, planuri și gânduri negre ne mănâncă.

Mărti, 4 noiembrie 1952. Toată ziua, am târlit-o pe lângă bordei. Zăpada se topește. Nopțile trec foarte greu, mai mult cu gânduri decât cu somn.

Miercuri, 5 noiembrie 1952. Am tot același program; seara, Y. a plecat spre sat.

Joi, 6 noiembrie 1952. Peste zi, fiind vânt mare, am mai amenajat bordeiul, astupând toate găurile și pregătindu-ne de iarnă. Seara, plec în fața fabricii de cherestea, pentru întâmpinarea fratelui, să-i mai ajut să aducă ceva alimente, ora 4,20. Până la 12, noaptea, am ajuns la bordei. Venind pe Șoarecu, de la deal de Bida, în două locuri am văzut porci mistreți rămând pe țarină, foarte aproape de noi. N-am tras, că ne încurcam direcția.

Vineri, 7 noiembrie 1952. Toată ziua stăm la bordei.

Sâmbătă, 8 noiembrie 1952. Până la amiază, am stat toți la bordei, ne pregătim de drum, eu cu G. mergem la H. N., iar I. pleacă în Sucevița. La ora 3, de ziuă, am plecat de la bordei. Când a înserat, am plecat din Gura Hașcăi. La ora 5,30, seara, am venit tot pe Șoarecu. E foarte întuneric. Am trecut peste Toloaca Hutei, prin Hardic. Ne-am rătăcit, am tras un foc de armă. La ieșirea drumului din Hardic, ne-am întâlnit iarăși. La orele 10,40, noaptea, am ajuns la N. H., foarte obosiți. Ne-a primit cu răceală și nu ne-a dat decât câteva kilograme de făină de orz și ceva fasole. Am dat bocancii buni, din picioare, pentru mâncare. I-am dat ca în apă. Nu știu de ce boală zace, că nu ne-a dat aproape nimic. Am făcut un drum așa de lung și greu, doi inși, pentru câteva kilograme de orz. Amară viață mai trăim, că nici cu plată nu-ți dă. Nu știu cum nu i-a fost rușine, că s-a culcat cu noi în casă. Să nu-și fi luat angajamentul că ne dă făină. Mare „patriot”! Nu-i pasă nimănui de traiul și de viața noastră. Dar bun e Dumnezeu și de foame nu vom muri. După ce am ieșit de la N. H., eu am plecat spre Vicov. Cum să mă duc la bordei cu traista goală? La ora 1, noaptea, m-am pornit din Hor[odnic] și, la ora 3, dimineața, am fost la F. M-am băgat la el cu prețul vieții. Mi-a făcut imediat mâncare și mi-a dat 27 de kg făină, de la niște cetățeni. Nici nu a avut-o de-a lui. Mi-a dat și mâncare de drum. Tot este mai aproape cămașa decât haina. La ora 4, dimineața, am plecat de la F. și la ora 6, dimineața, am fost în Hardic, dar atât sunt de obosit și fărâmat, încât mă împiedic și cad jos, nu mai pot rezista să merg mai departe, cele mai amare zile din viața mea le trăiesc eu astăzi. Numai am intrat puțin în pădure și am făcut puțin foc, însă, fiind vânt mare, l-am stins. M-am tras încet, până la toloaca Hutei. Bate vânt puternic.

Duminică, 9 noiembrie 1952. Sună sirena la fabrică, în Sucevița, e fumăraie mare pe Hardic. Mi-am adunat puterile și o iau cu rucsacul de făina la deal, spre

toloaca Hutei, să văd unde arde. Mi-e frică să nu fi aprins Pădurea Hardicului, sau toloaca și să-mi încurc direcția. M-am suit în vârful tolocii, se vede în fund, peste Huta, în Sucevița. Vin mașini multe pe șosea, de la Rădăuți. Restul, până în seară, stau și îmi plâng păcatele și zilele amare. De la deal de drum, spre marginea Tolocii Hutei, într-o desime, e foarte frig, prinde să ningă. Foc îmi este frică să fac. Stau în așteptare, să vină noaptea, să plec la bordei. E ora 3, dimineața. La ora 5,30, seara, am plecat din marginea Pădurii Hardicului spre bordei, pe Șoarecu, pe fânețe, paralel cu drumul. La ora 8, am fost la Șoarecu, la casa silvică Pietrele Muierii. La ora 9,30, seara, am ajuns la bordei, zdrobit de oboseală. Nu am găsit pe nimeni, mi-am făcut mâncare, am mâncat și m-am culcat. La ora 5,30, dimineața, a venit Y. din sat. Mi-a spus că a ars pădurea, de la Rotari în jos. A adus ziare, veste bună că a luat generalul frâiele U.S.A. A reușit în alegeri. Miliția și Securitatea până în Sucevița.

Luni, 10 noiembrie 1952. Aproape toată ziua am dormit. După-amiază, a venit și fratele G., bolnav.

Marți, 11 noiembrie 1952. M-am sculat la 5, dimineața. Când s-a făcut ziuă, am plecat singur după vânat în Dragoșin. Am fost prin fundul Dragoșinului, în șlag, la Terfalăi⁵⁴, înapoi în fundul Dragoșinului, pe față pe la Pietrele Dragoșinului. Stau la soare și scriu aceste rânduri. E ora 1, după-amiază. Seara trebuia să fiu la punctul de întâlnire cu G. F., dar nu pot să plec, sunt prea obosit, mi-e frig, dar zăpadă încă nu a căzut. Am văzut doi câpriori în care aș fi putut trage, pentru a le lua lâna și pielea, ca să le dau la casa din Dragoșă a fraților K. [Chiraș]. Sunt atins de răceală. Mă simt bolnav.

Miercuri, 12 noiembrie 1952. Cu toate că sunt bolnav, m-am sculat de dimineață. Mi-am făcut mâncare, am mâncat și, când s-a făcut de ziuă, am plecat după vânat. De la bordei, am trecut în Pârâul Scurtu, pe aproape de bordeiul unde i-am dat foc. Am suit sus, în Gruiețul Pinului, am făcut vreo 2 ore [și] jumătate până în niște preluți, a fost ceva, dar a trecut pe alături de mine și nu am văzut ce a fost. După ce a trecut ce a fost, am luat-o pe partea stângă a Pârâului Pinului, la deal. Am trecut pe la glodul unde am împușcat țăpul, când am venit prima dată aici, apoi am trecut iarăși în Scurtu. Mi-am dat drumul la cărare și, [din] cărare, am venit până în gruiet, la grădina unde stau pe coastă, în fața soarelui, și scriu aceste rânduri. Până aici, nu am văzut nimic, e foarte aspru și eu, bolnav, stau și aici la pândă, până ce se întunecă, la niște preluți. Sunt foarte amărât și I. e[ste] tot bolnav, el tot stă la pat. Toată ziua, cât am umblat, nu am văzut nimic. Seara, am venit la bordei. I.⁵⁵ a plecat în sat.

Joi, 13 noiembrie 1952. De dimineață, a început să ningă din gros. Cu toate că pământul e acoperit de zăpadă, am plecat după vânat, în Dragoșin. În Dragoșin, urmărind doi câpriori, am găsit în pârâu urme de bocanci și urcându-mă la deal, sub

⁵⁴ Porecla sucevițeanului Vasile Zaremba.

⁵⁵ Din această notație ar rezulta că era bolnav G[heorghe] Chiraș și nu fratele său, Ion.

șlag, la Terfalăi, sub poiana de la căsuță, am găsit urme de bocanci coborâte, venind la vale, în pârâu. Miliția dă târcoale prin pădure. Am trecut eu Cărarea Grafului, până la colibele cărbunarilor, de unde am amestecat și încurcat urmele. Am mai văzut doi țapi, dar nu am putut trage în ei și seara am venit la bordei, ud tot și foarte amărât. Din Obcina Dragoșinului, până la bordei, am astupat urmele pe o distanță de 1 km. Peste noapte, a căzut zăpadă multă.

Vineri, 14 noiembrie 1952. Toată ziua stăm în bordei.

Sâmbătă, 15 noiembrie 1952. A venit I. din sat, a făcut urme. Stăm cu grijă.

Husarciuc Ioan ne urmărește la milimetru. Securitatea, în fiecare seară, e în Sucevița. Până la orele 24, am citit în *Sfânta Biblie*.

Duminică, 16 noiembrie 1952. Zăpada s-a [în]muiat. Stăm în repaus. Noptile, iarăși, nu pot dormi, frământări și gânduri negre.

Luni, 17 noiembrie 1952. De dimineață, am plecat iarăși după vânat. Zăpada s-a potecit. Am fost prin făgetul din Pârâul Pădurețului, în șlag, la Obcina [?] Ursoaia, apoi am trecut în Dragoșinu și am venit pe Cărarea Grafului, până la colibele cărbunarilor, unde scriu aceste rânduri. Sunt foarte amărât, mă doare capul și sunt răcit. Până aici, nu am întâlnit nimic. Ora 4, seara, de aici plec spre bordei. Noaptea am petrecut-o, iarăși, plină de frământări și gânduri negre.

Marti, 18 noiembrie 1952. Încă [este] întuneric. Ne-am sculat, am făcut mâncare și am plecat, împreună cu fratele G.⁵⁶, după vânat, în Ursoaia. În Pârâul Pădurețului am văzut un cetățean cunoscut, V.B. din Suceava. L-am lăsat să plece, fără se ne arătăm la el. În timp ce mergeam să hăituim șlagul la Cacina, au venit doi câpriori speriați de V.B. și am împușcat o câprioară care era la distanță mare. A venit și Y. la mine. Nu am mai hăituit. Am jupuit câprioara și am plecat cu ea prin Ursoaia, nu am văzut nimic la Lespezi. În Ursoaia am găsit un glod [...] iar spre seară ne-am tras de la șlagul de lângă bordei. Mă doare capul întruna.

Miercuri, 19 noiembrie 1952. Ne-am sculat încă pe întuneric, încă nu era făcută ziuă bine, când am plecat toți trei. I. a rămas să caute purcelul care o fi căzut, iar eu cu G. am plecat în Dragoșin, în care am făcut două hăitașuri, la fundul Dragoșinului. La al doilea hăitaș, G. s-a rătăcit și nu a mai ieșit la [...] până în seară. Am umblat, am trecut pe coastele Dragoșinului, nimic. Seara, am venit la bordei. L-am găsit la bordei pe G., tot era bolnav. Toată ziua m-a durut capul; peste noapte, am dormit puțin.

Joi, 20 noiembrie 1952. Ne-am sculat. Încă arată întuneric. Când s-a făcut ziuă, am plecat împreună cu ei. Pe G. l-am lăsat la bordei. l-a pierit gustul de plecat la vânat. Am făcut un hăitaș în fața bordeiului, nimic. Când scriu aceste rânduri sunt în post, sub Poiana Târșăciori, aștept să vină hăitașul, orele 10, dimineața.

Vineri, 21 noiembrie 1952. De dimineață, am plecat la vânat. Toată ziua, am umblat prin Dragoșin și Ursoaia și parcela Sfiredelu, fără să văd nimic. Seara, când

⁵⁶ În cazul de față, este vorba de Y., adică Ion Chiraș.

veneam la bordei, am auzit un foc de pistol în Dragoșin, probabil că [era un] Wili. Noaptea am petrecut-o plin de gânduri și cu amărăciunea în suflet.

Sâmbătă, 22 noiembrie 1952. Nu am plecat nicăieri, am stat la bordei. A venit G.⁵⁷, din sat. Eu m-am certat cu moșneagul, pe lângă că suntem din cale afară de amărâți, mai avem și neînțelegeri. Moșneagul e foarte rău, ambițios și încăpățânat, și nu se ține de regulile partizanului, face foc ziua etc. După-masă, a plecat în sat, foarte furios. Am avut o grenadă de la el și mi-a luat-o. Mi-e foarte teamă să nu ne trădeze. Noaptea, nu am dormit aproape deloc. Stau gata echipat și cu armamentul la îndemână, până s-o alege un capăt cu moșneagul. Peste noapte, a căzut zăpadă mare.

Duminică, 23 noiembrie 1952. Toată ziua, stau amărât și cu atenția mărită. Citesc în *Biblie*, ca de obicei. Toată noaptea stau de strajă și echipat.

Luni, 24 noiembrie 1952. Sunt necăjit din cale afară. Toată ziua, stau cu atenția încordată și gata de luptă, păstrăm o liniște desăvârșită. Peste zi, mi-am pus la punct arma și cartușele. Peste noapte, stau tot echipat și nu dorm, până la 11, noaptea. Am programat ce avem de făcut pe la vară.

Marti, 25 noiembrie 1952. Toată ziua stau în stare de alarmă, nu m-am descălțat și dezbrăcat de sâmbătă. Până la ora 3 p.m., nimic.

Miercuri, 26 noiembrie 1952. Idem.

Joi, 27 noiembrie 1952. Toată ziua stau cu atenția mărită. Fratele Gheorghe a plecat spre sat. Restul nopții, nu am dormit aproape deloc.

Vineri, 28 noiembrie 1952. În zori de zi, mi-am făcut mâncare și am ieșit afară, deasupra bordeiului, și stau de strajă, cu echipamentul lângă mine. Spre seară, fiind vânt, [ca] și peste noapte, mi-am strâns lemne, căci se vede [de] la lună. Peste noapte, am dormit ca mort, fiind foarte obosit. Nici nu m-am putut scula să-mi fac mâncare, așa că peste zi am rămas fără mâncare.

Sâmbătă, 29 noiembrie 1952. Toată ziua stau pe afară. Am astupat urmele ce le făcusem peste noapte, căutând lemne. Zăpada s-a luat cu totul, e iarăși gol [pământul].

Duminică, 30 noiembrie 1952. I.1 mort [...] [pentru] când voi scăpa liber. Pe la orele 10, noaptea, a venit Gh. din sat. E frig, peste noapte a căzut zăpadă.

Luni, 1 decembrie 1952. Toată ziua stăm în bordei. E zăpadă și ninge întruna. Noaptea, iarăși frământări și gânduri negre.

Marti, 2 decembrie 1952. Idem.

Miercuri, 3 decembrie 1952. Zăpada se menține și e frig. Programul, ca în toate zilele și viață de vizuină.

Joi, 4 decembrie 1952. Idem.

Vineri, 5 decembrie 1952. Tot la fel, ca în toate zilele de iarnă, când nu poți mișca nicăieri și totodată stau toată ziua și noaptea, încordat, cu atenția mărită, din cauza moșneagului, că are două săptămâni [...].

⁵⁷ Poate I., cel care mergea cel mai adesea în sat, conform acestui jurnal.

Frunză verde matostat
 Oare cin' m-a blestemat
 De nu pot trăi în sat
 Numai-n codru înarmat?
 Să-mi câştig pâinea cu amar,
 Să stau prin păduri fugar?
 Pentru Sfânta Libertate,
 Prin păduri umblu măi, frate,
 Ca melcul cu casa-n spate!

De robia comunistă
 Am lăsat copii, soţie.
 M-am lipsit de libertate
 Şi m-am dus la haiducie.

Cine spune că mi-e bine,
 Să vie în codru cu mine,
 Să şadă numai trei zile
 Să vadă cât mi-e de bine.

Să mănânce amară mâncare
 Câştigată cu sudoare,
 Udată cu lăcrimioare.
 Să vadă al meu somn dulce,
 Cu mâna pe ţeava puştii.
 Poiana Sihastrului,
 Poteca haiducului.
 Stând pe marginea poienii
 Ascult cântecul Ilenei.
 Ea cântă şi strânge fân,
 Mie-mi curg lacrimile în sân.
 Ea cântă şi pologeşte,
 Iar eu n-am nici o nădejde.
 Cine ar putea să-i descrie
 Traiul meu, viaţa pustie,
 Ce-o trăiesc în haiducie,
 Pe-o coastă la Sihăstrie?

Frunză verde, floare deasă,
 De trei ani sunt dus de-acasă
 Haiduc în pădurea deasă.
 Traiul mi s-a părut greu,
 Dar viaţa tare frumoasă.
 Mi-i somnul pe floricele,
 În cântec de păsărele.
 De cum mă scol pân' mă culc,
 Păsări cântă şi un cuc.
 Mi-am trăit zilele mele,
 Prin poieni cu floricele,
 Cântând în frunză de jele.
 De n-aveam puşca în codru,
 Aş fi nebunit cu totul.
 Păsări[le], ţapii şi puşca
 Îmi sunt mângâierea mea.
 Vara îmi cântă păsări, cucul,
 Iarna-mi urlă-n Prislop lupul.
 Vara dorm pe floricele
 Şi iarna strâng din măsele.
 În pământ zac sub o stâncă
 Şi pustiul mă mănâncă.

Pe marginea codrului,
 La piciorul porcului,
 M-a ajuns o supărare
 Uitându-mă în sat, pe vale.

De la vale de porţiţă.
 Am dormit într-o căpiţă

[...] de când e plecat la sat şi nu vine şi stau ca pe foc. Dacă ştiam că nu e om de înţelegere, mă lipseam de toate şi stam singur prin părţile Vicovului şi nu-mi rupeam spinarea aducând alimente, în spate, din Vicov, până pe Şoarecu. Şi-a arătat moşneagul prostia şi năravul tocmai în iarnă. Regret foarte mult că am venit cu Chirăşenii. M-a avertizat moşneagul că m-a ţinut şase luni cu făină şi că acum, când mi-am strâns mâncare şi m-a apucat iarna, pot să mă desfac de ei, după ce i-am

pus la punct cu bordei, alimente, încălțăminte și tutun. Acum n-are moșul nevoie de mine, mă otrăvește nu altceva. Nu cred să pot rezista până la primăvară, pe când el îmi știe bordeiul în pădure și el stă în sat, acasă. Dacă nu aş avea nădejde în Dumnezeu, care m-a scăpat din ghearele comuniștilor, tot în acest ceas aş pleca, cu toate că e zăpadă și frig.

Sâmbătă, 6 decembrie 1952 – Sfântul Nicolai. Tot la bordei stau, într-o încordare nemaipomenită, din cauza moșneagului. Toată ziua m-a durut capul și peste noapte. Seara, nici nu am putut să mănânc.

Duminică, 7 decembrie 1952. E ger, tot cu atenția mărită și gata echipat stau toată ziua. Au trecut două săptămâni de când nu pot să stau liniștit, când știu că unul dintre noi stă în sat.

Luni, 8 decembrie 1952. Toată ziua stau în încordare, mă doare iarăși capul. Seara, Gh. a plecat la sat. Și acesta se găsește să meargă la sat tocmai acum, pe zăpadă, să facă urme. Oamenii nepăsători. Am constatat că la ei e tot una, nu sunt hotărâți. De pot să stea în pădure, bine. De i-ar zări urma, tot la fel. Moșul a umblat toată vara. Peste noapte, frământări și gânduri negre. Nu pot să dorm. Peste noapte, stau echipat. Acum, când am timp și cărare la bordei, peste noapte mai scriu, mai plâng, mai fac diferite planuri, să-mi treacă noaptea.

Marți, 9 decembrie 1952. Am pierdut rostul zilelor, așa că nu mai știu ce-i astăzi. Numai presupun că ar fi marți. Toată ziua stau la bordei, îngândurat. Seara a plecat fratele Gh. la sat, nu ieri, dar am numărat zilele cu una în urmă.

Miercuri, 10 decembrie 1952. În zori de zi, a venit Gh. din sat. Nu știu ce a avut, că [nu] spune de [ce] a venit într-o noapte înapoi. Creștinii aceștia m-au băgat la idei. Toată ziua și toată noaptea stau ca pe foc [...] sunt la începutul iernii, dar aproape că sunt [hotărât] să-i las și să mă duc unde mă va îndrepta Dumnezeu. Mi-e frică de acești oameni, să nu-mi facă bucata, căci lor nu le pasă deloc. De când a căzut zăpada, nu s-au încălțat nici într-o zi. Zi și noapte, stau și dorm.

Joi, 11 decembrie 1952. În zori de zi am făcut mâncare și am mâncat. Gh. s-a culcat, iar eu am ieșit să stau de strajă afară, de la deal de bordei. Zăpada se menține și e frig. Peste noapte, nu am putut dormi. Îmi caut de lucru, ca să-i treacă timpul.

Vineri, 12 decembrie 1952. M-am sculat cam târziu. După ce am făcut mâncare, am ieșit afară, să stau de strajă, deasupra bordeiului. Toată ziua m-a durut capul de gânduri și frământări. Noaptea [e] tot ca și cele petrecute până acum. Frigul m-a răzbit. Toată noaptea m-am frământat și m-am decis să-l părăsesc și pe fratele Gh., din cauza moșneagului. Este a treia săptămână și el tot la sat o târleşte, așa că [e] păcat să nu mai am odihnă nici zi nici noapte. Mai bine mă duc unde mă va îndrepta Dumnezeu, cu toate că sunt cum mai rău, căci numai m-am așezat pe iarnă și mi-am adunat alimente aduse de la zeci de kilometri și acum le iau și le duc în altă parte. Trebuie să-mi mănânc bucăți de mămăligă cu lacrimi, trudă și mare necaz.

Sâmbătă, 13 decembrie 1952. Zi de mare întristare sufletească pentru mine, căci trebuie să o iau din loc pe zăpadă. Toată ziua m-am pregătit de mers. Luni seara,

pe la ora 4, am plecat de la bordei. Am o greutate de 70 de kilograme în spate. Pe Șoarecu, în vale, deocamdată, până voi ajunge în marginea Codrului Voievodesei. De acolo, mă va îndruma Dumnezeu. Numai vreo 300 de metri am venit și sunt foarte obosit, dar [după] vreo 20 de kilometri sau mai mulți, ce voi face? Aștept să se facă noaptea, căci se aud oameni la lemne, pe Pârâul Sfredel. Ora 5, seara. Abia la ora 6,30 am ajuns la vale de casa silvică. La orele 12 noaptea am trecut plaiul [?] de la vale de fabrică. La ora 2 am ajuns în marginea pădurii Hardic. Numai am intrat în pădure și am mai mers câteva sute de metri și am căzut jos de oboseală, nemaiputând merge nici un pas. De când sunt, încă nu am fost niciodată așa de zdrobit de oboseală. Până la ora 4 dimineață, cu greu mi-am făcut mămligă să am pentru a doua zi. De la ora 4, până dimineață, am dormit pe zăpadă, ca o câprioară. Picioarele mi-au amortit de sus și aproape că nu pot să merg.

Duminică, 14 decembrie 1952. Am lăsat, pe locul pe care am dormit, mai mult de jumătate din bagaj și cu restul de jumătate, am venit pe drumul Horodnicului, căci nu m-am bizuit să mai merg prin huci și foarte încet. Tot pe drum am venit până în parcela 23, cam doi kilometri, în jumătate de zi și am lăsat și restul de bagaj pe pantă, la Bâtcuța [?], într-un brad, sus, și am plecat cu traista goală, dar tot greu, spre Vicov. De la Bâtcuța [și] până la Vicov, la 2 F., am făcut patru ore. Nu puteam să pășesc mai mult de o palmă. Am tras la 2 F., am stat în grajd până i-au plecat musafirii, pe urmă m-am dus în casă, de m-am încălzit. Cât am stat în casă, m-am tuns și am dat barba jos. Au venit alți musafiri, cu rachiu, pe la el și am trecut în altă cameră până au plecat, apoi, până dimineața, am dormit în pat, cu capul pe pernă. Așa ceva pentru mine e neobișnuit, că aproape patru ani am dormit cu capul pe rucsac sau pe o rădăcină.

Luni, 15 decembrie 1952. Toată ziua am stat în podul șurii și m-am uitat prin crăpătură în sat. Seara, m-am dus iarăși în casă. A venit S. pe la mine, mi-a adus ciorapi de lână și mâncare și mi-a spus și de soție, că e bănuită foarte tare de Securitate și le-au luat date de la ai noștri și le-au spus că-i ridică dacă nu mă scot. Noaptea, până la ora 4,30, am dormit în casă, când am ieșit de am plecat spre Stănișoara, la colibița de la Arșița Haciungului.

Marți, 16 decembrie 1952. Aici am găsit neschimbat ce am lăsat când am fugit, a doua oară, în luna mai 1952, când am dormit două nopți. La ora 9,30, am plecat de mi-am adus din bagajul ce l-am lăsat în Hardic, la „23”. Am ajuns la ora 6, seara. Sunt foarte obosit. Numai un foc am făcut decuseară și m-am culcat. Peste noapte, am dormit foarte bine, cu toate că a fost frig și am dormit fără foc.

Miercuri, 17 decembrie 1952. M-am sculat de dimineață și am luat fundul cantonului Vițeu în recunoaștere, să-mi caut un adăpost. La Pietrele Scorușului am găsit un loc sub stâncă, bun de ținut alimente și altele. În fundul Prislopului, la Gh.S., am găsit două locuri foarte bune de adăpost. Seara, am venit la colibița de la Arșița Haciungului, mi-am strâns lemne și le-am rupt, că nu am cu ce să le tai. Pe înserat, am auzit, la deal de colibiță, un zgomot neobișnuit. Stau cu foarte mare atenție. Mi-e frică să nu fi auzit cineva zgomotul când am rupt lemne. După ce a

înnoptat, am făcut foc și stau la foc și scriu aceste rânduri. Ora 7,25, seara. Peste noapte am dormit ca mort, fiind foarte obosit.

Joi, 18 decembrie 1952. M-am sculat de dimineată și am făcut mâncare. După ce am mâncat, am plecat iarăși în Hardic, după restul de bagaj, ce l-am lăsat când am venit din Șoarecu [?]. Sub Bâta Mare am văzut un cerb. La ora 2 p.m., am ajuns unde am lăsat bagajul. Am luat iarăși măgăreața în spate, sub 40 de kilograme greutate, și am luat pieptiș Vârful Hardicului. Când a înnoptat, cu ajutorul lui Dumnezeu, am fost la izvor, la Poiana Pietroasei. De la Poiana Pietroasei am venit noaptea, pe sub Bâta Mare, prin Hacıung, prin Poiană. M-am uitat unde era să-mi rămână zilele, în Poiana Hacıung, anul trecut, când m-a prins Miliția. Când trec prin locul acela, mă iau fiori. La ora 7,30 am ajuns la colibița de la Arșița Hacıungului. Am găsit totul cum am însemnat. Peste noapte, am dormit fără foc, căci nu m-am putut scula, de obosit, să-l fac.

Vineri, 19 decembrie 1952. Am dormit până târziu, fiind foarte obosit. Mâncare nu am făcut, că m-am sculat ziua. La ora 11, înainte de amiază, am luat iarăși samarul în spate și unelte de făcut bordeiul și am plecat la Gruiețul cu Stâna (Fundul Prislopului, Putna). La ora 3 p.m., am ajuns unde am locul de bordei. Cum am ajuns, m-am apucat de lucru, ce se putea lucra fără zgomot. Seara, mi-am tăiat bârne de bordei, am jupuit niște coajă de pe un molid căzut, iar peste noapte mi-am săpat groapa de 3 m lungime, 1½ m lărgime și 1 m adâncime, iar a doua dimineată am terminat de săpat groapa. Până în zi, mi-am cărat cu spatele lemnele. Amară viață mai duc, însă cel puțin nu am frica [pe] care o am [când trebuie] să lucrez la lumina zilei. Aștept să tai bucăți de lemne grele, iar noaptea să le duc unde am săpat groapa. Le-am suit mult și le-am cărat la deal peste noapte [...], peste noapte am lucrat la bordei. Pe la 1 noaptea, am terminat acoperișul. Acum îmi voi face iarăși alt bordei. În cel de la Șoarecu nu am avut fericirea să stau decât o lună. Mă întreb singur, câteodată, de ce oamenii, de când se nasc și până mor, își sfârșesc zilele numai în suferințe, lipsuri, necaz și o viață pe care au trăit-o fără să cunoască fericirea vreodată? De ce? De ce e așa? Așa a rânduit Dumnezeu, Ziditorul cerului și al pământului, [ca] oamenii să nu-l cunoască pe El, căci omul numai la necaz și suferință își aduce aminte de Dumnezeu. Cât trăiește, omul tot uită de Dumnezeu și crede că lui însuși le datorește pe toate. Oare, așa de mult să fi păcătuit eu înaintea lui Dumnezeu, că nu am parte nici de lumina zilei de care se bucură toți păcătoșii?

Mi-a cântat o păsărea
Că vin câini pe urma mea.
Nici n-apuc [ca] să mă culc
Și trebuie [ca] să mă duc,
De pe coastă la Hacıung,
La Poiana Mesei-n fund.

La Vicov și prin poieni,
Stau la pândă milițieni.
Mă păzesc când vin la sat
Să-mi iau ceva de mâncat.
Mănânc fragi, frunze de fag
Și la sat eu nu mă trag.
Dacă vin la sat, la vale,
Îmi iau crucea în spinare.

Frunză verde trei smicele,
 La preluca din **Pormele**,
 Strânge o fată floricele.
 Fata strânge viorele
 Și eu cânt doină de jele,
 Dumnezeu! vieții mele.
 Codrule, sub umbra ta,
 Mi-am trăit viața mea.
 Când sta lumea-n închisori,
 Tu mi-ai fost de ajutor.
 De-acasă când am fugit,
 De comuniști hăituit,
 La tine când m-am suit,
 Tu mi-ai zis: „Bine ai venit!”
 Tu mi-ai dat pat de dormit.
 Cetină de acoperit
 Și locuri tari de trăit.
 De dușmani m-ai ocrotit
 Și de lume m-ai ferit.

Codrule, scump frățior,
 Tu mi-ai dat, când mi-a fost dor,
 Cărniță de țapușor,
 Apă rece de izvor.
 Cât îi Pietroasa de lată,
 Nici o palmă nu-i lăsată,
 De al meu picior necălcată.
 Cât îi Ascunsu de lung,
 Din Măgură la Hacıung,
 Nu-i rămas metru pătrat

[...]
 Nu mai este brădănel,
 Să nu fi dormit sub el.
 Nu-i izvor, nici sforăcel,
 Să nu fi băut din el.
 Nici un țap să fi lăsat,
 Ca să nu-l fi împușcat,
 Ori să văd vreun godăcel
 Și să nu mănânc din el.
 Când îmi era dor de sat,
 Mă suiam pe-un vârf înalt.
 De pe vârf, la Bâtca Mare,
 Mă uitam în sat, pe vale.
 Pe Măgură, la izvor,
 De necaz am vrut să mor.
 De miliție hăituit,
 Măgura când am suit,
 Cădeam jos, de obosit,
 În zăpadă m-am trântit
 Și acolo am adormit.
 Somnul din cotul cărării,
 Mi-a mâncat șira spinării.
 Omul care-i necăjit,
 Merge cu capu-n pământ,
 Socotindu-și cota-n gând.

[...] ori numai noaptea să-mi câștig pâinea cea de toate zilele, noaptea să o aduc, să o mănânc cu lacrimi și pe sub copaci? Tot noaptea să o și pregătesc, noaptea să o și mănânc, noaptea să-mi fac adăposturi, noaptea să-mi tai lemne și tot noaptea să și dorm? Dar când? Și ziua să mă păzesc, să nu-mi ia viața vrăjmașul, care mă urmărește pas cu pas. După ce voi muri, mă voi odihni și voi scăpa de asupritori și toate necazurile. Cu aceasta mă mângâi. Oare, de ce nu am fericirea să trăiesc cel puțin în sat, sau să am mai pe cineva cu mine, să nu fiu singur, că stau în pustiu împreună cu fiarele pădurii, să duc viață de pustnic, la vârsta de 32 de ani, să mă conformez regulilor partizanatului, cele mai grele de suportat. Să ascult toată frunza cum mișcă și să stau zi și noapte cu urechile ciulite și [în] somn iepuresc. De multe ori, mă întreb pentru cine sufăr eu toate astea și pentru ce? Oare, dacă voi scăpa, voi avea eu vreo răsplată? Căci e greu de imaginat toate lipsurile, suferința, durerea sufletească și cea trupească, căci nici bolnav n-am cele ce are nevoie un om

[...] dar pentru cine le sufăr? Și totuși, mă rog lui Dumnezeu, păzesc poruncile lui și nu cârtesc împotriva lui, căci este spre binele meu, căci omul prin suferință ajunge la cunoștință de Dumnezeu.

Sâmbătă, 20 decembrie 1952. Toată ziua am lucrat la bordei, fără să țin seamă prea mult. Spre seară, m-a ajuns o slăbire de nu mai pot să fac nimic. L-am lăsat pe toate baltă și mi-am căutat cetină. După ce am rupt cetina ca să dorm, [au urmat] 24 de ore de muncă forțată, [în urma căroră] am reușit să-mi fac bordeiul până la acoperiș și acoperișul l-am pus provizoriu. Astăzi, seara, am încheiat săptămâna de când am pornit de la Șoarecu. Aceasta a fost săptămâna lipsurilor lungi, a greutăților de dus în spate, a construcției bordeiului. De aceea, pentru mine această săptămână [este una] a trudei, necazului și goanei după [mai] bine sau, mai bine-zis, săptămâna patimilor. Peste noapte, am dormit sub un brad, la foc, mai bine-zis fără foc, căci am pus capul de cu seară și m-am trezit la 2,20, când am făcut un foc și am dormit până la ziuă. Peste noapte, mi-a fost cam răcoare, de aceea, din cauza răcorii, și ieri noapte am lucrat dezbrăcat și am fost asudat. Acum, nu-mi prea este la îndemână, sunt răcit, dar parcă văd că îmi trece la noapte, cu o altă răceală.

Duminică, 21 decembrie 1952. M-am sculat în zori, de am făcut mâncare, iar restul zilei, repaus. Când scriu aceste rânduri, la orele 12,25, s-a auzit un foc de armă spre Preluca Prislopului. Noaptea, la orele 11,45, m-am sculat și m-am apucat iarăși de lucru, până la ziuă. Mi-am despicaț scânduri pentru acoperit adăpostul.

Luni, 22 decembrie 1952. Toată ziua am lucrat la adăpost. L-am acoperit cu pământ. Pe la amiază, a început să ningă iarăși. Cu toate că e zăpadă, trebuie să plec în sat după alimente, căci sunt pe terminate. Nu am mai ținut cont că fac urme. Foamea nu știe de urme. Istovit și fără putere, seara, la ora 7,25, am ajuns la F.2. Peste noapte, am dormit la el. Tocmai seara, când am ajuns, le-a venit ordin să se prezinte la Securitate.

Marti, 23 decembrie 1952. Peste zi, am stat tot la F.2. Seara, a venit și tata de la Securitate, cu ordinul ca să-mi spună să mă predau, că de ce m-am speriat de judecata de la Iași, și i-au spus tatei că mama și fratele Gh. mă întrețin cu mâncare. Iarăși s-au pus criminalii pe capul familiei. L-au avertizat pe tata că ei sunt oameni buni, dar știu ce ni se cade nouă! Sunt foarte amărât, pe de o parte, că-mi presează familia, pe de altă parte, că sunt izgonit tocmai acum, în iarnă [și mai] sunt amărât sufletește de cele ce am auzit la F.2. Am rămas uimit și zic: tot mai fericit sunt cât stăpânesc pădurile, decât să stau în sat și să aud înjurăturile nelegiuitorilor. Eu zic că e lumea stricată din toate punctele de vedere, așa cum prevede *Biblia*. Mi-a adus m[ămu]ca vreo 10 kg de făină, câteva poame și două pâini. Aceasta îmi este mâncarea de Sfintele Sărbători ale Crăciunului 1952. F.2 a avut porc tăiat, dar nu l-au lăsat îngerii să-mi dea măcar o înghițitură de carne. Mi-a dat de mâncat cât am stat la el, dar să-mi dea și mie de Sfintele Sărbători o bucățică de carne, să mă îndulcesc și eu în pădure, nu a vrut. El a uitat că acesta este al patrulea Crăciun petrecut în pădure și cu foame. Sătulul pe flămând nu-l crede. Așa că am venit cu ce mi-a dat, cam trist și supărat de cele întâmplate. E zăpadă mare și continuă să ningă. La ora 2 noaptea, am ieșit de la

F.2. Fac urme. În Stânișoara, am dat de o turmă de porci mistreți. La ora 6 dimineața, am ajuns la colibița de la Arșița Haciungului, cu foarte mare greutate și, zdrobit de oboseală, am făcut puțin foc și am adormit.

Miercuri, 24 decembrie 1952. M-am trezit la ora 9,30 și mi-am luat și bagajul ce l-am avut lăsat aici și, cu o greutate de aproape 70 de kg în spate, am pornit spre adăpostul din Gruiețul din Stână [...]. La ora 3, am ajuns la adăpost. Am lăsat bagajul jos și m-am apucat de lucru. Mi-am strâns lemne cât s-a văzut de ziua, iar noaptea, până la orele 12, mi-am terminat de făcut adăpostul. Am făcut foc, dar afumă de nu pot să stau în adăpost. Mă doare capul. Pe la ora 2 noaptea m-am culcat, după ce am stins focul.

Joi, 25 decembrie 1952 – Crăciunul. M-am culcat la ora 1 noaptea, spre ziua de Crăciun și m-am trezit seara, la ora 7, înghețat de frig. Am mâncat o coajă de pâine goală, am făcut foc de m-am încălzit și iarăși m-am culcat și iarăși am dormit, până în zorii zilei a doua de Crăciun. Când m-am sculat, am făcut mâncare și am mâncat poame și brânză și m-am culcat iarăși și am dormit, până la ora 1.

Vineri, 26 decembrie 1952. După ce m-am sculat, mi-am făcut rugăciunile obișnuite și m-am apucat iarăși de lucru. Am făcut o vatră cu piatră, în adăpost, pentru foc. Am făcut foc, dar tot afumă. Mă doare capul de zilele acestea. Mai bine n-aveam foc, decât să ajung asemenea zile. Seara, la 3,30, am scris aceste rânduri în adăpostul din Gruiețul cu Stână, după ce s-a potolit fumul în adăpost. Peste noapte, am dormit tot fără foc.

Sâmbătă, 27 decembrie 1952. Până la amiază, am mai amenajat adăpostul. După amiază, am plecat spre sat. Când am coborât în pârau, cam la 600 m de adăpost, am găsit urme de bocanci suite la deal, la Pietrele Ferigii. În Cracii Prislopului erau oameni la lemne. M-am suit pe la colibița de la Arșița Haciungului, nu a mai venit 2 F., ca să-mi astupe urma. Am plecat direct acasă, la soție. Cam la ora 6, seara, am fost acasă. Am vorbit cu S., dar afară. Nu s-a putut să intru măcar în casă. Sunt părăsit de toți. Sunt privit și de ea mai rău decât un străin, din cauza persecuțiilor criminalilor de la Securitate. Nu mi-a dat nimic, afară decât o pâine, și m-a trimis unde mă va îndruma Dumnezeu. Aproape că nu vrea să stea de vorbă cu mine. Sunt părăsit de toți. De la ea, m-am dus la G.A. M-a primit în casă, mi-a dat de mâncat, dar ca să stau și mâine nu a vrut să mă primească, cu toate că sunt foarte obosit. A trimis după I.3. A venit tot atunci, noaptea. I-am spus să-mi scoată ceva de-ale mâncării la F.2. La ora 1, noaptea, am ieșit de la G.A. Când am plecat, mi-a dat o pâine. M-am dus la F.2 și mi-a dat ca[m] 4 kg de slănină. Tot e mai aproape cămașa decât haina, dar s-a temut să mă primească să stau și peste zi. Obosit peste măsură, abia târându-mi picioarele, am plecat de la F.2., la ora 2, noaptea, spre adăpostul de la Arșița Haciungului, cu chin, cu necaz. La ora 6, dimineața, am ajuns la colibița de la Arșița Haciungului.

Duminică, 28 decembrie 1952. Cum am ajuns, la ora 6, dimineața, am făcut foc, m-am uscat și am dormit până la ora 9 dimineața. După ce am mâncat o coajă de pâine, am plecat spre Gruiețul din Stână, la adăpost. Când m-am coborât în

Vițau, am văzut peste pârau o urmă de ciută sau capră, de abia peste 350 de metri după turmă, care era lovită la un picior, așa că m-am lăsat lipsit de ea și am coborât înapoi, în pârau, pe unde am sărit pâraul înainte de Crăciun. Am găsit urmele ce le-am văzut pe [lângă] pârau, de la vale de adăpost, că s-au uitat la urma mea, pe unde am sărit drumul. Urma de bocanci cu măsele [era] una, și alta, la călcăie, avea ținte în loc de potcoavă și amândouă urmele erau cu ținte pe talpă. Bănuiesc că [era] Miliția sau pădurarii, dar de ce nu s-au luat după urma mea nu știu, că urma [mea] era de a doua zi de Crăciun. Cu toate că eram obosit, am luat la urmărit urmele, să văd de unde sunt venite și unde sunt duse și ce anume au căutat. Mi-e frică să nu mă înconjoare. Urmele s-au suit pe drumușorul de la Pietroaiele Ferigii. Sus, la pietre, am găsit o pagină din ziarul „Scânteia”, recent, și un cocean de măr. Unul s-a suit pe pietre, apoi s-a coborât în vale, înainte de a se sui la pietre, au dat pe la bursucărie, au făcut foc la găuri și, probabil, au făcut un hăitiș⁵⁸ pe Fața Ferigii. După cum am văzut urmele lor, când au traversat urma mea, nu prea au fost interesați de urmele mele, așa că, după cele constatate de mine, bănuiesc că, mai de grabă, să fi fost braconieri sau pădurari. După ce m-am coborât în pârau, paralel cu urmele vechi, de-a îndărătelea, ca să nu fac urmele scoborâte în vale, am venit la adăpost ca vai de mine, obosit și flămând. Am ajuns la ora 1 p.m. După-amiază, am făcut mâncare și am mâncat. Peste noapte, am dormit fără foc, din cauza fumului.

Luni, 29 decembrie 1952. Peste zi, cu mare atenție și fiind și vânt, mi-am modificat adăpostul. Poate nu are să afume așa tare. Seara, mi-am căutat lemne, căci se vede de [la] lună, am făcut foc, tot afumă, dar nu așa tare. Peste noapte, am dormit foarte puțin.

Marți, 30 decembrie 1952. M-am sculat la ora 3 dimineața și, fiindcă se vedea de [la] lună, mi-am căutat lemne. Când s-a făcut ziuă, am auzit gălăgie de oameni în pârau, la o sută de metri de adăpost. Stau ca pe foc, nu fac nici o mișcare, sunt oameni veniți la lemne. Mi-e frică să nu dea peste adăpost, căci încă nu l-am terminat de făcut și să-l părăsesc? Orele 12, ziua. Peste noapte, mi-am căutat lemne, timpul s-a încălzit, zăpada se topește.

Miercuri, 31 decembrie 1952. Peste zi, cu mare atenție, am lucrat la camuflarea adăpostului. Seara, mi-am căutat iarăși lemne și le aduc complet [pe toate], așa că, odată cu terminarea anului 1952, mi-am terminat și adăpostul.

Aspects concernant la résistance armée anticomuniste en Bucovine

(Résumé)

L'étude présentée, en dates essentielles, la vie et l'activité subversive de Vasile Motrescu, partisan dans la Résistance roumaine anticomuniste de la Bucovine. Celui-ci a laissé à la postérité un Journal, pour la période 1952–1953. L'auteur met en valeur ce journal, le deuxième dans la littérature de spécialité.

⁵⁸ Echivalent cu sensul de *hăitaș* folosit anterior în document.

CONTRIBUȚII LA LOCALIZAREA A DOUĂ DINTRE CELE ȘAPTE BISERICI DIN VALEA SOLONEȚULUI ȘI A SOLCĂI, ÎNCHINATE DE ȘTEFAN CEL MARE EPISCOPIEI DE RĂDĂUȚI

GHEORGHE PÎȚU

Profitând de faptul că în acest an se împlinesc 500 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, venim cu o nouă ipoteză asupra localizării a două dintre bisericile închinate de marele voievod Episcopiei de Rădăuți prin documentul dat la Suceava, la 15 martie, în anul 1490, și anume a celei de-a 38-a și a celei de-a 39-a¹. Ca unul care am străbătut aceste microzone geografice, o consider și cea reală, deoarece corespunde atât prevederilor documentare, cât și realităților din teren. Pentru a localiza bisericile închinat din cele două bazine hidrografice, ale Solonețului și Solcăi, nu ne propunem, pentru început, altceva decât să urmărim cronologic toate evidențierile documentare referitoare la acest teritoriu.

Prima atestare documentară din zonă privește meleagurile Pârteștiului și este datată în anul 1415, aprilie 13, când Alexandru cel Bun întărește, la Suceava, lui Ivan vornicul sau Vană sau Oană, cum mai este el menționat în documentele de epocă, pe lângă „seliștea lui Dieniș”, și „un sat la obârșia Solonețului, unde au fost Tatomir și Pârtea”². Avem o situație deosebită deoarece, pe lângă că este cea mai timpurie menționare documentară din zonă, se constată și existența a doi juzi, Tatomir și Pârtea, pentru o perioadă anterioară; probabil, a secolului al XIV-lea. Vornicul Ivan (Oană) dăruiește „seliștea” și „satul” Mănăstirii de la Humor, cu mențiunea că „hotarul acestui sat, să rămână cu toate vechile hotare, pe unde au umblat din veac”, ceea ce ne demonstrează că ele au o vechime foarte mare, „de veacuri”, deci de dinainte de descălecat.

Și astăzi sunt tot acolo hotarele Pârteștiului și ale Mănăstirii Humor, nu s-au schimbat niciodată, s-au păstrat neatinse din negura timpului, din moși-strămoși până astăzi. Acest lucru este dovedit și de numărul mare de documente ce întăresc stăpânirea Humorului asupra acestor proprietăți și de faptul că sunt date la intervale

¹ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 135–139.

² Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 117–119.

scurte de timp: 3 iunie 1429, 18 februarie 1445, 25 aprilie 1475, 2 iulie 1520, 20 martie 1531, 18 martie 1536, 30 noiembrie 1540, 9 ianuarie 1600, 18 ianuarie 1610, 4 iunie 1663, 11 ianuarie 1665, 11 decembrie 1704³. Pentru aceasta, o mare grijă, au avut-o călugării și egumenii de la Humor, care nu au pierdut o palmă din pământul mănăstiresc, ba dimpotrivă, au mai și cumpărat, așa cum s-a întâmplat în 1742, când aceștia au cumpărat o parte din Comănești, care apoi va lua numele de Liudi Humora sau Liuzi sau Humoreni⁴. Cu siguranță, aceste meleaguri nu au avut decât doi stăpâni: întâi vornicul Oană, apoi Mănăstirea Humor.

După cum remarcăm, la începuturi, așezarea a fost proprietatea domnului, așa cum a fost toată zona dintre Soloneț și Solca, pentru ca apoi să devină proprietate a slujitorilor credincioși domniei, conform obiceiului vasalității practicat în epoca feudală.

În cazul nostru, slujitorul credincios domnului, răsplătit cu o feudă, după modelul epocii medievale, este Ivan sau Oană sau Vană, care, însă, nu o dă unui vasal de-al său, nici nu o păstrează pentru el, ci o face danie ctitoriei sale, Mănăstirea Humor.

Deosebit de important este faptul că printre cei de față la judecată, „pentru o mai bună întăritură tuturor acestor de mai sus scrise”, documentul mai evidențiază „credința iubitului fiu al Domniei mele Ilieaș Voevod, ... credința panului Vlad și credința fratelui său Cârstea și copiii lui, credința panului Dragoș și a copiilor lui, credința panului Giurgiu și copiii lui, ... credința panului Domocuș stolnic...”, alături de „credința tuturor boierilor noștri moldoveni și mari și mici”. Cei doi frați, Vlad și Cârstea, erau vecinii daniei făcute Mănăstirii Humor, vecini la est și nord cu „seliștea lui Dieniș” și cu „satul de la obârșia Solonețului”, care au reapărut și în următorul document și nu puteau lipsi de la judecata domnească.

Apare menționat Giurgiu și copiii lui, dar nu „de la Frătăuți”, cum va apărea în următorul document, dovadă că erau chemați la judecata domnească în mod obligatoriu vecinii, dar și alți boieri mari și mici. Mai evidențiem faptul că Vlad este menționat fără copii, poate din această cauză își vinde „moșioara” lui Șandru Gherman⁵.

Următorul document care ne dă informații despre zonă este datat 15 ianuarie 1418 și a fost întocmit la Baia, tot din porunca lui Alexandru cel Bun⁶. Domnul Moldovei hotăra, cu acest prilej, în cearta de stăpânire asupra „satului de la Solca”, dintre Maicoalea, fiica lui Stoian, împreună cu fiii săi, Cozma și Sân și nepoții Balotă și Dragoș, „contra lui Vlad și contra lui Cârstea din Solca, lăsându-i să stăpânească pe cei cărora le-a fost ocină, ... în dreptul lor nume”, adică pe cei din urmă. Îi găsim menționați că „au fost mărturie pan Oană vornic [ctitorul Humorului], pan Giurgiu de la Frătăuți, pan Dragoș, ... Stan vistiernic, Dan postelnic, ... Dămăncuș stolnic”.

³ Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 81.

⁴ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, IV, Cernăuți, 1938, p. 213–214.

⁵ Erast Costea, *Ctitoria Voevodului Ștefan Tomșa al II-lea de la Solca*, Cernăuți, Editura Mitropolit Silvestru, 1939, p. 12.

⁶ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 126–128.

Dacă asociem unele dintre numele boierilor prezenți cu toponimul așezărilor de astăzi, Dragoș (localitatea Frumosu) sau Dămăcuș (localitatea Moldovița), gândul ne duce la afirmația că cei prezenți erau vecinii teritoriului în dispută. Dragoș și Dămăcuș vor face parte mai târziu din domeniul Mănăstirii Moldovița, vecin cu cel al Mănăstirii Humor. Mai „au fost mărturie pan Oană”, cel ce a făcut danie Humorului „seliștea lui Dieniș și satul unde au fost Tatomir și Pârtea” și „pan Giurgiu de la Frătăuți”.

Stăpânul celui „sat de la Solca” era vecin cu stăpânul Frătăușului. Satul Marginea, unul dintre vecinii nordici de astăzi, s-a format abia în 1776, pe „Prundul” ce aparținea de Volovăț, iar Sucevița, peste aproximativ 165 de ani, a devenit mănăstire și a avut domeniul său începând cu 6 ianuarie 1583⁷. Acel sat „de la Solca” avea, la început de secol al XV-lea, alți vecini, unul fiind, cu siguranță, marele boier Giurgiu, care își avea curțile la Frătăuți, dar proprietățile lui puteau să mărginească satul.

În concluzie, Crâstea, stăpânul celui „sat de la Solca” se învecina cu „pan Giurgiu de la Frătăuți”, din moment ce acesta este martor la judecata domnească. Astfel, credem că suntem îndreptățiți să afirmăm că acest Crâstea stăpânea teritoriul de pe malul stâng al râului Solca, în timp ce fratele acestuia, Vlad, pe cel de pe malul drept, până la apa Solonețului.

Referitor la vechimea satului, deducem din document că „satul de la Solca” exista și în veacul al XIV-lea⁸, din moment ce femeia numită Maicoalea avea nu numai fii, dar și nepoți. Tatăl ei, Stoian, „trăiește în vremea descălecării” și se pare că era credincios domnului, credință pentru care a fost răsplătit cu moșia ce se întindea de la apa Solonețului până la apa Suceviței ori până la hotarul cu Voivodeasa, iar de la proprietățile lui Dămăncuș și Dragoș, până la pâraul Voina, hotarul estic al Cajvanei și ocolul Volovățului. E foarte probabil ca Stoian să fi venit din Maramureș cu oastea lui Dragoș Vodă, oaste trimisă de regele Ungariei să alunge cetele de tătari ce bântuiau aceste meleaguri, fiind printre oștenii de frunte, din moment ce prin 1375 găsim că satul Crișănești din Maramureș a ajuns în stăpânirea cneazului Ioan zis Stoian⁹. E interesant că printre urmașii lui Stoian de la Solca se găsește și unul Dragoș, ceea ce ar putea să indice un grad de înrudire cu voievodul descălecător, știut fiind faptul că era obiceiul să se dea la unii copii numele înaintașului respectat sau al unei rude iubite. De altfel, legăturile Maramureșului cu Moldova nu au fost condiționate niciodată numai de expedițiile regale și se făceau prin mai multe trecători, nu numai pe drumurile astăzi asfaltate și folosite de mijloacele moderne de transport. Tătarii, atunci când au atacat Rodna, în martie 1241, i-au surprins pe apărătorii cetății venind prin pasul Rotunda, situat între Suhard și Ineu. Drumul aceasta era și una dintre căile ce lega meleagurile

⁷ Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița*, București, Tipografia Bucovina, 1923, p. 106.

⁸ Erast Costea, *op. cit.*, p. 11.

⁹ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 127.

noastre de Ardeal și de Maramureș. „Drumul tătarilor” avea două brațe: unul pornea de la orașelul Solca și urca pe la Pietrele Muierii și dădea în Sâhlița, spre Târșciori și apoi ieșea la Poiana Mărului; celălalt braț începea la Marginea, trecea în sus pe Pârâul Șoarecelui până spre Pietrele Muierii, dădea în Târșciori și de aici în Poiana Mărului. Unite în Poiana Mărului, cele două brațe coborau în punctul Craci, unde pârâul Poiana Mărului se unea cu cel al Smidovaticului. Apucând apoi în jos pe apa Dragoșei, mergea până la Zăvoaiele din mijloc și ieșea în Câmpul Dragoșei, mergând alături cu Dragoșa până aproape de vărsarea acesteia în Moldovița. De la Gura Dragoșei mergea în sus pe malul stâng al Moldoviței, până unde se află astăzi Vatra Moldoviței, apoi pe la Trei Movile la Sadova și prin punctul Piatra Străjii, până la Pojorâta. De la Pojorâta, tot peste vârful muntelui, ducea la Piatra Sterparului, nu departe de satul de astăzi, Ciocănești. De aici, drumul se desfășura iarăși în două brațe, un braț de la Ciocănești, trecând apa Bistriței Aurii, apuca spre muntele Suhard, până aproape de Poiana Coșnei, nu departe de satul Coșna, apoi pe muntele Cucureasa, de unde cobora spre Rodna Nouă și intra în Ardeal, iar altul, de la Piatra Sterparului, în dreapta, peste culmi de munți, prin Cărlibaba, prin pasul Prislopului și Borșa, în Maramureș¹⁰. Legăturile dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților aveau, la acea vreme, o îndelungată tradiție, implicând totodată relații între organismele lor social-politice de tip prestatat. Ele presupuneau prezența, cel puțin pe văile afluenților din dreapta râului Suceava, pentru perioade mai lungi sau mai scurte, a unor cete conduse de cnejii maramureșeni pe cheltuiala lor sau chiar strămutarea acestora aici, cum e cazul lui Stoian, tatăl Maicolei¹¹.

Teritoriul stăpânit de Stoian cuprindea părți din localitățile de astăzi Humoreni, Comănești, Solonețul Todireștiului, dar numai cele situate pe malul stâng al râului Soloneț, de la hotarul cu Pârteștiul până la un afluent al acestuia, pârâul Voina (astăzi pârâul Odăii sau Hodăii, în Cajvana și Muscalului, în Soloneț), Cajvana, Arbore cu Clit, Botoșana, Poeni-Solca și Solca. Acest Stoian „trăia în vremea descălcării”, poate cam în aceeași vreme cu Dieniș ori Tatomir și Pârtea, în timp ce Ivan vornicul a fost contemporan cu Vlad Negrul, Crâstea de la Solca, Giurgiu de la Frătăuți, pan Dragoș ori Dămăncuș stolnic, domn fiindu-le Alexandru cel Bun.

Mai atragem atenția și asupra altei mențiuni documentare: Maicolea era împreună cu doi fii, dar și cu doi nepoți atunci când „s-au jăluit contra lui Vlad și contra lui Crâstea din Solca, că acel sat de la Solca, le-a fost lor ocină ...”¹².

Am avea, până în momentul datării documentului, patru generații: cele ale lui Stoian, Maicolea, ale fiilor și nepoților acesteia. Dacă ținem cont că timpul dintre două generații este de aproximativ 20–25 de ani, rezultă că cele afirmate se

¹⁰ Emil E. Emandi, *Contribuții numismatice la cunoașterea drumurilor medievale din nordul Moldovei*, în vol. *Din activitatea secțiunii Suceava a Societății Numismatice Române*, Suceava, 1986, p. 11–12.

¹¹ Radu Popa, *op. cit.*, p. 241.

¹² Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 128.

petreceau, într-adevăr, cu aproximativ un secol în urmă, „în vremea descălicării”, când Stoian se putea să fie în floarea vârstei și putea fi răsplătit pentru serviciile aduse domniei.

Este cert faptul că Vlad și Cârstea au fost frați și se pare că ei sunt totuna cu Vlad de la Siret și fratele său Crâstea, ceașnic, care se întâlnesc uneori chiar și în divanul domnesc. Ei vor fi amintiți alături de aceste proprietăți și mai târziu, chiar prin unele documente din 1490 și 1502¹³.

Astfel, în fața dovezilor aduse de Vlad Negrul din valea Solonețului și Crâstea din valea Solcii, Maicoalea și urmașii ei renunță la orice plângere și nu vor mai reveni cu pretenții de proprietate asupra acestor meleaguri¹⁴.

După câștigarea judecății domnești din 1418, nu trece mult și Vlad și-a înstrăinat partea lui, vânzând-o lui Șandru (Alexandru) Gherman, sau poate aceasta era deja înstrăinată, așa cum afirmă și Erast Costea. Acest Gherman era, se pare, un sas, precum erau și mulți alții, deoarece „din cauza deselor războaie, cea mai mare parte din boierimea veche a țării pierea”¹⁵. Sas venit din ținuturile săsești sau din Maramureș? Multe întrebări, puține răspunsuri.

Despre Alexandru (Șandru) Ghermănescu, Erast Costea consemnează următoarele: „era stabilit încă înainte de Alexandru cel Bun, deci înainte de 1401, în valea Solonețului, în regiunea Pârteștiului de Jos de astăzi, și avea în stăpânire o moșioară la poalele munților, care se întindea de la satul de pe Soloneț și valea Voinea, de-a lungul pârauului Solca în sus până la pietrele de sub brazi, mai târziu numite Pietrele Muierii, deci stăpânea aproape toată valea Solcii sau a sării”¹⁶. De la acest Gherman (Ghermănescu) „ne-au rămas numiri în regiunea dintre Botușana și Pârtești”, ca Opcina lui Gherman, Câmpia lui Gherman, Pârâul lui Gherman și Șesul lui Gherman¹⁷. Locul unde își avea Vlad Negrul și apoi Șandru Gherman curțile a fost fixat deja de Erast Costea, „în regiunea dintre Botușana și Pârtești”.

Cu această ocazie, s-a dat lui Crâstea Goraetă (fratele său) și lui Șandru Gherman, de către Alexandru cel Bun, uricul cu pecete verde, necunoscut astăzi, dar amintit în documentele ulterioare privind aceste proprietăți¹⁸.

Am căutat să demonstrăm cu documentele epocii, dar vom apela și la alte dovezi scrise ori nescrise, apărute de-a lungul secolelor sau de dată mai recentă, unde și-a avut curțile Vlad Negrul și apoi Șandru Gherman (Ghermănescu), cel ce i-a cumpărat proprietățile din această zonă. Locul îl găsim precis determinat de

¹³ Gh. Pîtu, *Monografia comunei Cajvana din zorile istoriei și până la 1774*, lucrare metodico-științifică prezentată la Iași pentru obținerea gradului didactic I în învățământ, lucrare nepublicată, 1997, p. 124.

¹⁴ Erast Costea, *op. cit.*, p. 11.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12–13.

¹⁶ Vezi Fr. A. Wickenhauser, *Moldova. II. Geschichte und Urkunden des Klosters Solka, Czernowitz*, 1877, p. 8, cf. Erast Costea, *op. cit.*, p. 12.

¹⁷ Erast Costea, *op. cit.*, p. 12–13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 12.

Erast Costea în lucrarea sa *Ctitoria Voevodului Ștefan Tomșa al II-lea de la Solca: „regiunea dintre Botușana și Pârtești”*.

Pornind de la acest loc, vom putea foarte ușor să înlăturăm eroarea făcută în identificarea celor două biserici, „a 38-a biserică cu popă, pe Soloneț, la Vlad Negrul și a 39-a biserică, cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popa Matii”, din documentul dat la Suceava de Ștefan cel Mare și datat 15 martie 1490¹⁹. În literatura de specialitate, Nicolae Cojocaru, *Pârteștii de Sus, o așezare din Bucovina* și Mugurel Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, ele au fost plasate pe teritoriile satelor actuale Soloneț și Todirești din comuna Todirești, județul Suceava.

Prin acest document, Ștefan cel Mare dă și întărește Sfintei Episcopii de la Rădăuți 50 de biserici cu popi, 44 în ținutul Sucevei și 6 din cel al Cernăuțului. Printre cele 44 de biserici din ținutul Sucevei, ne rețin atenția cele situate în bazinele hidrografice ale râurilor Soloneț și Solca, „a 38-a biserică, cu popă, pe Soloneț, la Vlad Negrul; a 39-a biserică, cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popă Matii (Matei); a 40-a biserică, cu popă, la gura Solonețului; a 41-a biserică, cu popă, la gura Solcâi; a 42-a biserică, cu popă, la gura Costinei; a 43-a biserică, cu popă, la Bălăceana; a 44-a biserică, cu popă la Costâna, la Dragomir Juratu”²⁰. În afară de biserica de la Bălăceana, care e identificată după sat, celelalte sunt identificate după stăpâni sau principalele cursuri de apă.

Să încercăm să le localizăm prin eliminare, începând cu cele la care nu avem nici un dubiu. Astfel, foarte ușor ne vom da seama că biserica de la Gura Solcâi a aparținut viitorului sat medieval Hrințești (sat astăzi dispărut), cea de la gura Solonețului, viitorului sat Părhăuți, cea de la gura Costânei, Costânei, cea de la Dragomir Juratu, satului Berindești (sat între Costâna și Părhăuți, astăzi de asemenea dispărut) și cea de la Bălăceana, cum inserează chiar documentul, satului Bălăceana. Din cele șapte biserici din zona noastră închinată de măritul Ștefan Episcopiei de Rădăuți, cinci le-am localizat foarte ușor, rămânând de localizat doar două, cele „de la Vlad Negrul” și cea „mai din jos de Vlad Negrul, unde a fost popa Matii”.

Toți cei care au localizat până acum cele două biserici nu s-au străduit să descopere adevărul istoric și s-au grăbit să le plaseze pe teritoriul satelor Soloneț sau Todirești, comuna Todirești, județul Suceava, asociindu-l cu mare ușurință pe Vlad cu judele de atunci al satului și, chiar mai mult, să-i plaseze reședința pe teritoriul actual al satului Soloneț. Pe atunci, însă, o vatră de sat, un punct locuit, datat în secolul al XV-lea, se afla pe malul drept al râului Soloneț, acolo unde s-a descoperit și material ceramic de tip medieval²¹.

¹⁹ *Ibidem*, p. 13.

²⁰ *D.R.H.*, A, vol. III, p. 135–139.

²¹ Mugurel Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, XXII–XXIII, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1995–1996, p. 38.

După cum se observă ușor și din lectura documentelor prezentate, numele satelor nu erau fixate, vetrele satelor fiind localizate în funcție de cursurile de apă și eventualii stăpâni. Viitorul sat medieval Cajvana își avea hotarul sudic pe apa Solonețului și satul „pe Soloneț”, amintit puțin mai târziu, în 1517, era într-adevăr pe malul stâng, dar pe pârâul Cajvana în sus și marca comunitatea Cajvanei²². Referitor la satul Soloneț din Evul Mediu timpuriu, acesta a fost pe partea dreaptă a Solonețului, lângă „dealul Grosului unde a existat și o bisericuță din lemn”. Această bisericuță din lemn nu putea fi „mai din jos de Vlad Negrul”, din moment ce pârâul Voina, care-i mărginea la răsărit moșia, curgea și curge pe celălalt mal al râului Soloneț, cel stâng²³.

Noroc că localnicii au păstrat cu sfințenie amintirea evenimentelor istorice locale și le-au transmis din generație în generație până astăzi, ajutându-ne la clarificarea unor astfel de confuzii, voite sau nevoite. Astfel, preotul paroh de la biserica din Comănești – Suceava, consemna, în lucrarea de licență din anul 1981, că „biserica de la Vlad Negrul se pare că a jucat un rol preponderent în viața spirituală a Pârteștiului²⁴ din primele veacuri ale mileniului II, până se ridică și la Pârtești (de Sus de astăzi) prima biserică a satului²⁵”.

De aceea, credem că ea trebuie localizată nu departe de hotarul Pârteștilor, din moment ce credincioșii de aici veneau să se roage la altarul acesteia. El plasează „a 38-a biserică, cu popă, pe Soloneț, la Vlad Negrul” cam pe unde era satul vechi Comănești²⁶.

Profesorul Vasile Boca din Botoșana, un bun cunoscător al istoriei locale remarcă faptul că tradiția satului a păstrat informația că tot în această parte ar fi existat o cetate pe dealul Bâtcă, iar pe altul, cu care se continuă, pe Țâvlă ar fi fost construite curți boierești²⁷.

Mugurel Andronic, în repertoriul arheologic al fostei comune Botoșana, consemnează o vatră de sat medieval (secolul al XIV-lea – al XVI-lea) pe tarlaua Săliște din Botoșana, de-o parte și de alta a unui modest afluent de dreapta a pârâului Botoșana, numit *Între hotară* sau *curătura*²⁸. Tradiția locală mai păstrează informația că aici ar fi fost ridicată, pe partea stângă a drumului spre Comănești, o veche bisericuță din lemn. „Mai din jos”, spre răsărit, drept pe dealul Căjvăni, pe malul stâng al pârâului cu același nume ca al dealului, Cajvana, tradiția populară reține, din negura veacurilor, legenda clopotului bisericii de pe câmp, iar un document, datat 1725, menționează cimitirul bisericii pe o culme de deal.

²² D.I.R., A. *Veacul XVI*, vol. III, p. 55–56.

²³ Ilie Dan, *op. cit.*, p. 84.

²⁴ Nichifor Morar, *Monografiile parohiilor din văile Solonețului și Solcăi*, lucrare de licență, Sibiu, 1980, p. 80.

²⁵ Gheorghe Pîțu, *Satul Comănești din zorile istoriei până la 1918*, lucrare în manuscris, Cajvana, 2003, p. 91.

²⁶ Vasile Boca, *Monografia satului Botoșana*, lucrare în manuscris, 1974.

²⁷ Nichifor Morar, *op. cit.*, p. 80.

²⁸ Mugurel Andronic, *op. cit.*, p. 50.

Selișteea satului, pe care o remarcăm lesne și astăzi, datorită materialului ceramic de suprafață, se continuă cu un platou mărginit de pâraiele Pietrosul și Jghiaburi, loc numit *La Cruce*, unde, în urma săpăturilor arheologice, s-au descoperit 31 de locuințe datate în cursul secolelor V–VII, aparținând culturii Botoșana. Situația este identică și la Cajvana, doar peste deal, unde seliștile *Cîmp*, *Pe Căjvana*, *Săliște* se continuă cu un platou mărginit de pâraul Cajvana și râul de la Chirescu, numit *dealul Crucii*. Cetatea cu curțile lui Vlad Negrul și cele ale lui Șandru Gherman, aflate după tradiția locală pe dealurile numite *Bâtcă* și *Țivlă* din Botoșana, seliște puternic marcată de material ceramic, au putut face necesară construirea unei biserici încă din acele vremuri de după descălecat. Piatra de aici ajunge să fie folosită peste veacuri, în secolul al XIX-lea, la construirea bisericii și apoi a școlii.

Iată cum tradiția locală vine, alături de materialul arheologic, să clarifice confuzia creată de documentul medieval scris, care poate nici el nu ar fi fost confuz, dacă timpul nu ar fi schimbat hotarele și cadrul geografic. Putem, în final, afirma cu hotărâre că a 38-a biserică, cu popă, la Vlad Negrul, se afla pe teritoriul numit astăzi *săliște* din Botoșana, dar nu departe de hotarul cu Comănești și Pârtești. Pe teritoriul Mănăstirii Humor, Vlad Negrul nu se putea așeza și nu-l putem găsi decât pe proprietatea sa, cu siguranță.

Rămâne de localizat „cea de-a 39-a biserică, cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popa Matii”. Materialul ceramic deosebit de bogat, teoria câmpurilor, tradiția locală și documentele medievale ne dau certitudinea că nu greșim cu nimic dacă o localizăm pe teritoriul Cajvanei de astăzi. Numai acest teritoriu este limitat spre est de pâraul Voina, care se varsă în Soloneț, ceea ce ne dă siguranța că pe acest pârau a fost hotarul proprietății lui Vlad Negrul și apoi a lui Șandru Gherman, deci și limita estică a „moșioarei” acestora.

Documentul nu consemnează că biserica este pe Soloneț, ci că s-ar situa „mai din jos de Vlad Negrul”. „Mai din jos” putea fi și peste un deal, dar și în josul râului Soloneț, deci nu putea să fie altundeva decât pe teritoriul Cajvanei. De la „selișteea” Botoșanei peste dealul Căjvăanii, la nici doi kilometri spre est, este material ceramic din abundență aparținând Evului Mediu timpuriu și clasic (secolele XI–XII–XV–XVI) pe suprafețele numite „Câmp” și „Dealul Crucii” și putem localiza mai multe vetre de sat: „Câmp”, „Pe Căjvana”, „Săliște”. Pe „Dealul Crucii”, care continuă „Câmpul”, pe lângă același material ceramic deosebit de bogat, apar și câteva fragmente aparținând culturii Botoșana²⁹. Se poate vorbi și de o vechime a acestei biserici, acolo unde a slujit și popa Matii (Matei), probabil unul dintre primii preoți ai așezării, ori o personalitate a clerului moldovean, care putea fi contemporan sau chiar anterior lui Vlad Negrul, din moment ce documentul face mențiunea „unde a fost popa Matii”. Legenda clopotului de argint de la Biserica de pe Câmp, ascuns de frica tătarilor și pierdut

²⁹ Gheorghe Pițu, *Monografia comunei Cajvana din zorile istoriei și până la 1774*, Iași. 1997, p. 40.

pentru totdeauna³⁰, toponimul de *Dealul Crucii*, păstrat în toponimia locală și astăzi, sunt dovezi sigure, care vin în sprijinul localizării celei de-a 39-a biserici, închinată de Ștefan cel Mare Episcopiei Rădăuților, pe teritoriul de astăzi al Cajvanei, și anume, în zona numită *Câmp ori Dealul Crucii*.

Documentele ulterioare vin în sprijinul acestor localizări. Din documentul emis la Hârlău, la 17 ianuarie 1517, de către Bogdan-Vodă, mai aflăm că Luca Arbore cumpără un sat, „anume Soloneț și cu mori în Soloneț”, pentru 1680 de zloți tătărăști, de la urmașii lui Caliiian³¹. Acest Caliiian a primit acest sat de la Ștefan cel Mare și a dat în schimb „trei sate, anume Cosaceuți și Tricinți și Strijacouți ca să asculte de cetatea Soroca”. Suma plătită de portarul Sucevei urmașilor lui Caliiian pentru o parte a sătucului Soloneț de astăzi pare exorbitantă, din moment ce pentru Solca a plătit 330 de zloți, iar pentru Arbore, 350 și nu se justifică, din moment ce influența acestuia în sfatul domnesc, cât și asupra domnitorului, era foarte mare. De altfel, Bogdan moare în același an 1517, urmându-i la tron unicul său fiu, Ștefăniță, care era și minor. Este cert că „satul Soloneț și cu mori în Soloneț” trebuie să fi avut o întindere mult, mult mai mare, decât jumătatea sătucului de astăzi și a fost schimbată de Ștefan cel Mare cu Caliiian, ai cărui urmași o vor vinde lui Luca Arbore. Satul era, cu siguranță, comunitatea medievală de pe teritoriul Cajvanei, dar pământul era fosta moșie a lui Vlad Negrul și apoi a lui Șandru Gherman, revenită în ocolul domnesc în timpul marelui voievod.

Prima atestare documentară, cea de la 2 mai 1575, de la Iași, din timpul domnitorului Petru Șchiopul, prin care se împărțeau moșiile și satele urmașilor lui Luca Arbore, evidențiază că „în partea Mariții a căzut Hrinceștii cu moară și Căjvenii și Mândăcăuții cu mori” iar „în partea Odochiei a căzut moșia Solonețului cu moară și Botășenii și satul Romancăuți”³².

La 28 iulie 1615, domnitorul Ștefan Tomșa face danie ctitoriei sale, mănăstirea Solca, „un sat...anume Căjvana, ținutul Suceava, pe apa Căjvanei unde cade în Soloneț, cu tot hotarul, cu tot câmpul...”. Un alt document, datat 15 aprilie 1618, amintea că „am mai dat și întărit sfintei Mănăstiri Solca, satul Căjvenii de la ținutul Sucevei, pe pârâul Cajva, unde se varsă în Soloneț, care iarăși l-am cumpărat cu 1000 ughi, zloți de aur cu poienile și fânașurile...”³³. Satul Căjvenii se afla „pe pârâul Cajva acolo unde se varsă în Soloneț” și pentru a păstra hotarele „nesurpate” s-au judecat egumenii Mănăstirii Solca în fața domnitorilor Moldovei din 1725³⁴ până în 1782³⁵, fără a avea niciodată sorti de izbândă.

De asemenea, un document de pe vremea lui Grigore Ioan Calimachi, datat 8 iulie 1768, prin care se stabilea hotarul dintre Cajvana și Soloneț, găsea ultima

³⁰ Idem, *Un secol de învățământ la Cajvana*, Suceava, Editura Evcont, 2000, p. 259–261.

³¹ D.I.R., A. *Veacul XVI*, vol. III, p. 106–108.

³² *Ibidem*, p. 280–281.

³³ Erast Costea, *op. cit.*, p. 188.

³⁴ Teodor. Balan, *op. cit.*, p. 51–52.

³⁵ *Ibidem*, p. 162.

seliște a Cajvanei „mai sus, lângă pâraul Cajvana, ... iar pe vârful unui dâmb cimitirul bisericii”³⁶. Locul se cheamă astăzi *Dealul Crucii*, iar crucea ce a marcat acest străvechi altar s-a menținut până la mijlocul secolului al XX-lea, fiind situată pe locul unde astăzi este locuința lui Iluan Gheorghe.

Chiar și hărțile, militare sau de uz civil, marchează prin semnul specific, existența acestei cruci. Tot pe acest deal, la săparea unei fântâni de către Pascar Ion a lui Gheorghe, s-au găsit oase și un craniu, urme ale unui străvechi cimitir. Multitudinea inelelor din alamă, de factură medievală, descoperite în zonă și aflate la muzeul școlii, vine să sprijine ideea existenței unui cimitir și a unei biserici pe *Dealul Crucii*.

Menționarea celor două biserici, a 38-a, „unde a fost Vlad Negrul” (de la Botoșana) și a 39-a, „mai din jos de Vlad Negrul, unde a fost popă Matii” (de la Cajvana), sunt și indicii sigure asupra mărimii și vechimii comunităților care puteau să ridice asemenea lăcașe de cult; în acele vremi când, în mod normal, un sat avea până la cel mult 26–30 de case. Vechimea vetrelor medievale unde am localizat cele două biserici, viitoarele sate Botoșana și Cajvana. poate coborî astfel în timp, fiind contemporane cu cele ale Pârteștilor, amintiți la 1415, și a Solcâi, amintită trei ani mai târziu, pe la 1418.

Din moment ce Vlad de la Botoșana de astăzi, după documentele evocate, era contemporan cu Oană sau Ivan de la Pârtești și Humor, cu Cârstea (Crâstea) Goraetă (Horaetă) de la Solca, cu Dragoș de la Dragoșa, cu Dămăcuș de la Dămăcușa ori Giurgiu de la Frătăuți, putem afirma și că „popa Matii” (Matei) de la Cajvana de astăzi putea fi contemporan cu Stoian de la Solca ori cu Dieniș, Tatomir și Pârtea de la Pârtești.

Împrejurările în care Șandru Gherman sau, mai bine zis, urmașii săi au pierdut teritoriile cumpărate de la Vlad Negrul nu se cunosc. Nu s-a descoperit nici un document care să limpezească această chestiune. În mod cert, localitatea ce se va numi mai târziu Cajvana a făcut parte din ocolul domnesc, a aparținut lui Ștefan cel Mare, dovadă fiind nu numai legenda legată de numele satului, dar și unele documente ulterioare sau studiile de specialitate ale regretatului istoric din Rădăuți, Emil E. Emandi. Concluzia desprinsă, de care suntem convinși că este cea reală, este aceea că biserica „a 38-a cu popă, pe Soloneț, la Vlad Negrul” se situa în „regiunea dintre Pârtești și Botușana” sau unde este seliștea Botoșanei cu a Comăneștiului, iar biserica a 39-a cu popă, „mai din jos de Vlad Negrul, unde a fost popă Matii” (Matei) pe teritoriul numit astăzi *Câmp*, după legenda bisericii de aici, sau poate puțin mai sus pe pâraul Cajvana, pe *Dealul Crucii*. Cele două sunt despărțite de un mic pâraiaș, exact ca la Botoșana. Privite de la distanță, cele două localizări au multe elemente de similitudine.

Sub urmașii lui Luca Arbore, comunitățile de pe teritoriile Botoșanei și Cajvanei de astăzi decad și ajung în stăpânirea Mănăstirii Solca, ctitoria lui Ștefan Tomșa pe la 1615³⁷.

³⁶ Erast Costea, *op. cit.*, p. 284–287.

³⁷ *Ibidem*, p. 180.

Acestea sunt dovezile aduse în sprijinul localizării pe teritoriul Botoșanei și al Cajvanei de astăzi de celor două biserici închinat de către Ștefan cel Mare, la 15 martie 1490, Episcopiei de Rădăuți. Astfel, „a 38-a biserică”, cu popă, pe Soloneț, la Vlad Negrul; o găsim ușor în stânga drumului spre Comănești, în marginea *săliștii* Botoșanei și spre platoul *La Cruce*, unde și tradiția populară păstrează informații despre o bisericuță de lemn. Deasupra *săliștii* se înalță Bâta, unde tradiția spune că ar fi fost cândva o cetate și ar fi locuit aici primii boieri. De ce nu Vlad Negrul ? Cea de-a „39-a biserică, cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popa Matii”, (Matei – n.n.), o localizăm pe malul drept al pârâului Cajvana. O primă biserică ar fi fost pe *Câmp*, arsă și distrusă de tătari, după legendă, și apoi o alta, pe *Dealul Crucii*, al cărei cimitir, peste veacuri, este amintit într-un document datat 1725. Ambele seliști, cea a Botoșanei și cea a Cajvanei, și ambele biserici menționate la 1490, nu sunt pe apa Solonețului, ci mai în aval, pe principalii afluenți din partea stângă, Botoșana sau Solonețul Mic și Cajvana. Expunerea în fața soarelui, ca și formele de relief, sunt aproape identice, zonele fiind și foarte bine protejate natural. În asemenea zone, ascunse migratorilor, trebuie să vedem acele romanii populare unde viața s-a desfășurat fără întrerupere, unde dacii romanizați, creștinați, au trăit alături de slavii pe care i-au asimilat, dând naștere neamului românilor. Menționarea documentară a celor două, alături de alte 48 de biserici, face ca vechimea acestor așezări să coboare cel puțin până în veacul al XIV-lea, iar fragmentele ceramice de secolele XII și XIII, până în V–VII de la Cajvana și săpăturile arheologice de la Botoșana, duc vechimea acestor așezări din epoca feudalismului timpuriu până în perioada genezei poporului român și mai departe, în negura vremurilor.

Dacă localizările făcute până acum, la Soloneț și Todirești, ni se par eronate, la aceste concluzii au contribuit și atestările documentare ale celor două așezări, atestări pe care le redăm în continuare.

Solonețul mai este amintit, după Luca Arbore, o singură dată, ca moșie ce îi revenea Odochiei, nepoata lui Arbore, fiica lui Simion logofăt, dar numai într-un singur document, cel din 3 iulie 1575. Apoi dispare din documente, nu mai e amintit nici ca moșie în capătul Botoșanei, unde mai târziu se va dezvolta Comăneștiul, atestat documentar întâia oară la 1601. Actualul sat Soloneț, comuna Todirești, apare în documente de abia la 10 mai 1626, când proprietarul satului, diacul Simion sau Simionel din Soloneț³⁸, primea poruncă de la Miron Barnovschi să cerceteze neînțelegerea ivită pentru două terenuri între un diac din Bălăceana și sătenii din Ilișești³⁹ și apoi la 22 aprilie 1627⁴⁰, la 30 august 1633⁴¹, și pe la 1634, alături de fiul lui Constantin, ca martor⁴². În perioada 1623–1627, fiii lui Simionel

³⁸ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. 1, p. 209–228.

³⁹ D.R.H., A. Moldova XIX, p. 79–80.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 249–250.

⁴¹ D.R.H., A. Moldova, XXI, p. 456–466.

⁴² *Ibidem*, XXII, p. 122.

din Soloneț, Nacul, Dociul, Pătrașcu și Toderașcu ajung să-și împartă ocinile lor din Comănești și Soloneț și a patra parte din Dărmănești, vânzând o parte din ele fratelui lor, Constantin⁴³.

După cum se observă foarte ușor, stăpânii Solonețului sunt integrați foarte bine în viața social-economică din dreapta râului Soloneț, unde era și satul, identificat prin fragmentele ceramice de secol XV descoperite în continuarea locului numit *Poiană*, la sud de șosea, pe cea de-a doua terasă a râului⁴⁴. Ei chiar domină zona fiind oamenii de încredere ai domnului Moldovei. Tot pe partea dreaptă a Solonețului, lângă dealul Grosului, unde a fost și o biserică din lemn, identifică satul Soloneț și Ilie Dan⁴⁵. Profesorul Vasile Butnaru afirmă că a găsit pe Dealul Grosului urme bogate de chirpici și ceramică de la sfârșitul secolului al XII-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea⁴⁶.

Teritoriile de pe malul stâng aparțin, din 1615, mănăstirii Solca și nu sunt semnalate nici un fel de neînțelegeri asupra hotarului dintre Soloneț și Cajvana. Este, în toată zona, liniște și bună înțelegere între stăpâni. Mai târziu, unul dintre fiii lui Simionel, Nacul, devenit stolnic, donează, la 11 februarie 1675, Solonețul cu moară fiului lui, Dumitrașcu paharnic⁴⁷. La 1725, Dumitrașcu Nacu este atestat ca mare proprietar, în hotar cu Cajvana, parte a domeniului mănăstirii Solca. Urmașii săi, în special Matei Bantăș și prietenul lui, Simion Tăutul din Comănești, vor trece hotarele proprietăților lor peste Soloneț, pe malul stâng și le vor fixa prin Lăzorescul cel Bătrân pe hotarele actuale ale Cajvanei și Botoșanei cu Solonețul, respectiv Comăneștiul. Au început judecățile în fața domnitorilor, prin care egumenii mănăstirii Solca căutau să-și recapete proprietățile „surpate” de „megieși”, judecăți care nu se vor rezolva nici după anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic.

Prin toată această cercetare am căutat să demonstrăm că, datorită faptului că satul actual Soloneț, fiind până în secolul al XVIII-lea pe malul drept al pârâului cu același nume, nu putem să localizăm „a 38-a biserică, cu popă, de la Vlad Negrul” aici, în acest areal. Acest Vlad stăpânea pământurile din stânga râului Soloneț, până la pârâul Voina și biserica unde se ruga împreună cu țăranii săi, era așa cum menționează și documentul din 1490, lângă curțile sale („la Vlad Negrul”).

Todireștiul de pe Solonețul din ținutul Sucevei este amintit pentru prima dată în documentele medievale la 7 martie 1531, când domnul Moldovei, Petru Rareș, îi întărea logofătului Gavril Troțușanul „și satul, pe Soloneț, anume Todorești și cu muntele Toderescul”, probabil actualul deal Osoi, cu o altitudine de 424 metri⁴⁸.

⁴³ Mugurel Andronic, *op. cit.*, p. 93.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 38.

⁴⁵ Ilie Dan, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁶ Vasile Butnaru, *Dovezi arheologice privind continuitatea de locuire în bazinul Solonețului, în perioada antică și medievală (până în secolul al XVIII-lea)*, lucrare susținută pentru acordarea gradului I, Iași, 1994.

⁴⁷ Erast Costea, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁸ D.I.R., A. Moldova, *secolul al XVI-lea*, I, București, 1975, p. 324–326.

Logofătul îl cumpăra de la Marena, fiica lui Fădor Pițurca, care-l moștenise de la Toader Badevici și va intra în componența domeniului său funciar alături de Berindești, Costâna și Părâuți. Este prima mențiune documentară, numele de Todirești nefiind menționat pe nici un alt document până acum, nici pe lista satelor ce făceau parte din ocolul Sucevei sau din ocolul domnesc, precum Cajvana, Hrințești, Costâna ori Hreățca⁴⁹.

Următoarele atestări documentare apar târziu, la mai bine de un secol de la prima atestare documentară, la 13 aprilie 1636, când se întărea astfel satul Todirești lui Ieremie Murguleț și fraților săi. Vasile Lupu întărea și el, la 13 aprilie 1641, proprietatea asupra satului fraților Ieremie, Andrei, Ștefan și Ipatie Murguleț⁵⁰. Moștenirea lui Andrei Murguleț este menționată și la 1 decembrie 1711, în legătură cu nepoata sa, Maria Humă⁵¹, pentru ca apartenența ei să devină foarte controversată din cauza conflictului iscat în 1779, între Darie Donici și ginerele său, Toma Carp, pe de o parte, și Alexandru Davidel, pe de alta⁵². Todireștiul este mai mult orientat spre stăpânii lui, care se găsesc la Părâuți sau Dărmănești, decât spre Cajvana. Familia Murguleț o găsim implicată, ca și stăpânii Solonețului și Comăneștiului, mai mult în evenimentele ce se derulează în dreapta Solonețului, unde domina cetatea și orașul Sucevei și nu este nici un conflict la pârâul Voina, hotarul Todireștiului cu Cajvana, dar nici un interes spre apus.

Putea să fie „cea de-a 39-a biserică cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popă Matii” (Matei – n.n.) pe teritoriul Todireștiului? Unde îl localizăm pe Vlad și cum era Todireștiul „mai din jos de Vlad Negrul”, din moment ce Solonețul va apărea ca sat pe malul drept al râului până în secolul al XVIII-lea? Apoi, domeniul funciar al lui Gavril Troțușanul nu a intrat niciodată în contact cu cel al lui Luca Arbore și nici cu cel al Mănăstirii Solca. Nimic nu pare să capete o ordonare logică și cu atât mai mult tindem să credem că nu greșim cu nimic atunci când afirmăm că „cea de-a 39 biserică, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popă Matii” se află pe teritoriul Cajvanei, în arealul evidențiat mai înainte, *Câmp și Dealul Crucii*.

Mutarea capitalei la Iași și ocupațiile străine din cursul secolelor următoare fac ca „hotarele să se surpe” și viața să devină nesigură pe aceste meleaguri. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea populația Moldovei și apoi și a Bucovinei a scăzut mereu, din cauze interne și externe, ajungând să aibă mai puțini locuitori decât pe timpul lui Ștefan cel Mare. Astfel, pentru munca ogoarelor și pentru paza drumurilor – două necesități a căror împlinire suferea mult din cauza lipsei de oameni – s-au permis, în diverse timpuri, aducerea și așezarea în țară a numeroși străini, uneori chiar cu acordarea a numeroase avantaje destul de importante⁵³.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Teodor Balan, *op. cit.*, III, p. 43.

⁵¹ *Ibidem*, p. 163.

⁵² *Ibidem*, VI, p. 278–280.

⁵³ Ilie Dan, *op. cit.*, p. 75.

**Contributions à la localisation de deux églises (38 et 39)
de Valea Solonețului et Solca, dédiées par Etienne le Grand
au Évêché de Rădăuți**

(Résumé)

L'auteur constate que c'est une erreur de localiser à Soloneț et Todirești les deux églises (la 38-ème et la 39-ème) édifiées par Etienne le Grand à la fin du XV-ème siècle et puis dédiées au évêché de Rădăuți.

Sur la foi des témoignages documentaires, il tire la conclusion que les deux églises du voivode modave ont été situées sur le territoire des communes Botoșana et Cajvana.

DESTINUL FOLCLORULUI ÎN SOCIETATEA DE CONSUM

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC

În 1953, Mircea Eliade afirma că „aproape tot ce a dat mai bun geniul românesc până în prezent, l-a dat pe nivelul creației folclorice. Or, se știe prea bine, folclorul nu ține seama de istorie: dimpotrivă, o sabotează și o devalorizează. În orizontul spiritual care e propriu folclorului, istoria echivalează cu efemerul, nesemnificativul și iluzoriul. [...] În perspectiva folclorului, istoria e doar un șir de vane întâmplări, efemere și precare ca «valurile» și «apele»”¹.

Totuși, după 1945, s-a întâmplat nu o dată, ca apele – adesea măloase – ale istoriei, politicului și ideologiei să ducă la devalorizarea folclorului românesc. Perioada 1949–1962 (când a avut loc colectivizarea forțată a agriculturii) a impus țăranilor adaptarea la o altă lume, cu alte valori, care nu aveau nimic în comun cu structura lor sufletească. Dezrădăcinați la propriu, mulți dintre ei au căutat o viață mai bună la oraș. Migrau, de fapt, spre „un ingrat mod de a trăi”, pentru că „acești împătimiți ai libertății [erau] obligați să viețuiască în cuștile de beton ale socialismului”².

Satul tradițional a fost obligat să renunțe la identitatea sa. Sub asaltul brutal al istoriei, împreună cu el a dispărut un mod de viață specific românesc, iar folclorul, ca produs spiritual și fapt social, și-a pierdut treptat dominația asupra vieții culturale a satului. În 1971, etnologul Mihai Pop avertiza asupra unor „tendințe existente în procesul de creație și reproducere a folclorului, de diminuare a repertoriului tradițional”³; la fel cum, spre sfârșitul deceniului șapte, cercetătorul ieșean Petru Ursache își exprima convingerea că folclorul nu mai reprezenta o „realitate vie”, ci trecuse în repertoriul pasiv al tradiției⁴.

Îndepărtarea de mediul original, pendularea între mediul original și cel adoptiv, cu o configurație culturală diferită, au condus și la modificarea relației subiectului creator/beneficiar cu tradiția folclorică. Mai mult, aceasta s-a văzut

¹ Mircea Eliade, *Destinul culturii românești*, în vol. *Profetism românesc*, I, București, Editura „Roza vânturilor”, 1990, p. 38.

² Ilie Moise, *Contribuții sibiene la cercetarea și valorificarea culturii populare tradiționale (1940–1990)*, în „Revista de etnografie și folclor”, tomul 36, 1991, nr. 1–2, p. 34.

³ Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate*, în „Revista de etnografie și folclor”, tomul 16, 1971, nr. 5, p. 353.

⁴ Petru Ursache, *Etnoestetica*, Iași, Institutul European, 1998, p. 8–14.

concurată – când nu era, prin dispoziții politice, pur și simplu înlocuită – de așa-numita cultură de masă, supravegheată și susținută prin/de agitatorii culturali.

În acest context, orice cercetare în teren a culturii populare tradiționale, pe lângă alte piedici, ridica și semne de întrebare privind „efectele pe care un folclor «militant» le-a putut avea asupra culturii țărănești”⁵, puterea ei de rezistență la imixtiunea ideologicului. Venind, în 1972–1973, să cerceteze cultura populară românească, să-i surprindă resorturile arhaice și expresiile specifice de manifestare, etnologul francez Jean Cuisenier mărturisește că era frământat de întrebarea: „vor mai fi fiind încă, în vreun colț al Carpaților, bărbați și femei ce dețin aceste comori ale oralității, narate și cântate pentru familia și pentru vecinii lor, pentru nașteri și pentru morți, în afara oricărui control ideologic al agenților însărcinați cu cultura de stat?”⁶

Deși practicile tradiționale și textele populare erau supuse controlului, ele s-au perpetuat, păstrând, în anumite zone, fondul arhaic, ca pentru a demonstra că „oralitatea [...] a fost, de-a lungul întregii sale istorii, un fenomen opus unei culturi oficiale, unei societăți oficiale savante și totodată opresive”⁷. Dar etnologul Jean Cuisenier făcea observația că această perpetuare a tradiției populare originale s-a datorat și „menținerii oarecum artificiale” într-un spațiu închis, ce nu permitea comunicarea cu mediul internațional, european, obligând numai la „privirea interioară”.

Speculat ideologic, politic sau social⁸, folclorul – expresie a spiritualității și a reflectării în conștiință a realităților epocii – a suferit mutații la nivelul produsului cultural, al proceselor de creație și circulație a mesajelor, cauzate de scoaterea lui din context, de „înstrăinarea de origini”. Astfel, dacă „într-un anume fel, controlul manifestărilor populare vechi a constatat în a le transforma în spectacol, a le încadra de către funcționarii ideologici ai partidului, fapt ce a avut drept consecință ineluctabilă devitalizarea lor, făcându-le să-și piardă funcția socială primordială”⁹, pe de altă parte a condus și la confuzii ce au favorizat apariția unui folclor cu sensul de producție de „kitsch colectiv” (J. Greimas), în care Marianne Mesnil vede un „bun demagogic al unei categorii sociale incapabile să-și creeze propriile valori”¹⁰.

⁵ Marianne Mesnil, *Destinul și traiectoria cercetărilor de etnologie europeană*, în volumul colectiv Marianne Mesnil, *Etnologul, între șarpe și balaur*; Marianne Mesnil și Assia Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, [București], Editura Paideia, [1997], p. 40.

⁶ Jean Cuisenier, *Memoria Carpaților. România milenară: o privire interioară*, Cluj, Editura ECHINOX, 2002, p. 25.

⁷ Marianne Mesnil, *Între raționalism și romantism: nașterea unei discipline*, în volumul citat, p. 23.

⁸ Elena Solunca Moise, *În căutarea prezentului continuu*, interviu realizat cu dr. Sabina Ispas, director al Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei Române, în „Academica”, anul X, aprilie 1999, p. 24–25.

⁹ Ion Pop, *Nu putem proiecta în viitor integralitatea culturilor vechi*, interviu realizat cu Jean Cuisenier, publicat în „România literară”, anul XXXV, partea a II-a, nr. 29, 24–30 iulie 2002, p. 28–29.

¹⁰ Marianne Mesnil, *Destinul și traiectoria cercetărilor de etnologie europeană*, p. 41.

Considerat în mod abuziv expresie a culturii populare, el este pus în circulație prin mass-media. Exemplul cel mai la îndemână astăzi: anumite emisiuni de folclor, gen „Folclorul contraatacă” sau „Folclorul” difuzat la Etno TV, care, pe lângă un public fidel – dar oricum înstrăinat de lumea rurală –, au generat reacții categorice de respingere. În articolul *Refuz*, Speranța Rădulescu analizează aceste „producții culturale explicit submentale”: „Muzica ce mă indignează este «folclorul». «Folclorul» este acea muzică populară a mediilor adusă la perfecțiune sub cârmuirea lui Ceaușescu și cultivată în ultimii trei-patru ani, cu frenezie crescândă, de mai toate posturile de televiziune; acea muzică curățată grijuliu de asperitățile țărăniei, previzibilă, dirijată, «pur românească», mincinoasă și impusă tuturor cu o agresivitate care nu se lovește de nici un zid; acea muzică pe care culturmicii o califică drept «autentică»”¹¹.

„Publicul de bază” al acestui „folclor” îl identifică Speranța Rădulescu în „săteni și orașeni cu instrucție sumară, prea înstrăinați de lumea rurală, dar și prea străini de civilizația urbană”¹².

Tot între aspectele negative ale punerii în circulație a creației tradiționale este de menționat minimalizarea folclorului, Radu Niculescu observând că, la finele secolului XX, „folclorul echivalează îndeobște nu cu marea poezie, nici cu marea muzică, ci cu *șlagărul* și, în genere, cu un produs cultural *principal inferior*. Este o realitate care nu numai că nu poate și nu trebuie să fie ascunsă, dar s-ar cuveni investigată sociologic în mod corespunzător”¹³.

Și totuși, și la acest sfârșit de secol și început de nou mileniu, exprimarea identității, majoritare au minoritare, se face prin limbă și folclor. Folclorul contemporan rămâne cheia înțelegerii culturale, ideologice, comportamentale a ceea ce este poporul român între celelalte popoare europene, dar comunicarea prin imagine și limbă este influențată de „forțele” puternice ale pieței și ale globalizării. De aceea, Jean Cuisenier se simte dator să avertizeze și să încurajeze în același timp: „din pricina schimbărilor care se produc la nivel global, vor dispărea obișnuințe și obiceiuri seculare și, o dată cu câmpul lor de aplicație, normele și scopurile își vor pierde rațiunea de a fi în ordinea valorilor. Ziduri întregi din edificiul construit în cultura română riscă să se prăbușească din cauză că nu [mai] sunt înțelese de moștenitorii constructorilor. Alte obișnuințe și alte obiceiuri, alte reguli vor prevala, și deja se și impun. Cultura română a înfruntat destule încercări în cursul istoriei, resursele ei prezente sunt suficient de bogate încât să-și poată însuși inovațiile și să investească cu sens practicile și regulile societății actuale în funcție de limbajul și de formele de expresie care îi sunt proprii”¹⁴.

¹¹ Speranța Rădulescu, *Refuz*, în „România literară”, anul XXXV, nr. 25, 26 iunie–2 iulie 2002, p. 3

¹² *Ibidem*.

¹³ Apud Petru Ursache, *Etnoestetica*, Iași, Editura Institutul European, 1998, p. 252–253.

¹⁴ Jean Cuisenier, *Memoria Carpaților. România milenară: o privire interioară*, Cluj, Editura Echinox, 2002, p. III–IV.

Astfel, interrelația dintre tradiție și inovație – care s-a manifestat dintotdeauna în cultura populară –, primește, la începutul acestui nou mileniu, un impuls și o provocare mai mult. Vorbind despre folclorul contemporan, directorul Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei Române, dr. Sabina Ispas afirma că „este unul dintre obiectivele noastre prioritare”, dat fiind faptul că „societatea modernă e o societate de tip folcloric [...] ca formă de informare și educare, care nu se desfășoară într-un cadru organizat și se face prin transmitere orală – perceperea, receptarea, învățarea și reproducerea, cu gradul personal de inovație”¹⁵.

Spre deosebire de peisajul intelectual și cultural al României de până la 1989, în pragul mileniului trei, conceptul de folclor poate fi definit ca un câmp mult mai vast de realități, deoarece „în societatea contemporană are loc un fenomen de cultură orală – accesul la Internet sau sistemul de informare prin televiziune. Folclorul nu este nimic altceva decât interacția audiovizuală. Există folclor pentru fiecare categorie socio-profesională. Acum avem acces la informația planetară care aduce, întotdeauna, ceva nou, pornind din toate zonele planetei și la care au acces cei care sunt racordați la acest sistem informatic. [...] Omul societății contemporane este un individ folcloric, care, dacă nu are niște surse de informare bine echilibrate, se poate aliena”¹⁶.

Raportat la societatea de consum, folclorul este supus și el unei „faze de tranziție”, caracterizată de preluarea modelelor citadine în obiceiuri, forme poetice, mijloace de informație, port, arhitectură. În societatea de consum vorbim despre folclor bun de consum, o realitate pe care etnologul român Mihai Pop o definea prin comparație cu folclorul tradițional astfel: „Folclorul tradițional este creație.[...] Mediile folclorice tradiționale au un limbaj folcloric propriu, un cod al mijloacelor de expresie cu ajutorul cărora transmit pe plan sacral, ceremonial sau artistic, diferitele mesaje, ... semne cu semnificație proprie în amplul sistem al semioticii populare. [...] Folclorul bun de consum este înainte de toate o reproducere a folclorului tradițional. O reproducere mai mult sau mai puțin fidelă, în raport cu rosturile pe care le are în sistemul actual al consumului de bunuri culturale, cu ocaziile în care se consumă, cu mediile care urmează să-l consume și cu cei care îl reproduc”¹⁷. „Reproducătorii”, cei care fac accesibile gustului receptorilor/beneficiarilor din mediul citadin obiceiurile și textele folclorice – devenite inaccesibile în condițiile vieții de la oraș –, remodelându-le pentru a le oferi din nou consumului, corespund cel mai bine conceptului de societate de consum.

Este o modalitate de a apela la memoria colectivă, întreprinsă și de cercetător pentru că „activizarea memoriei e una care caută adevărul. Noi trebuie să facem această muncă de rememorare, să luăm acest trecut și să-l considerăm ca trecut, ca

¹⁵ Elena Solunca Moise, *În căutarea prezentului continuu*, interviu realizat cu dr. Sabina Ispas, director al Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei Române, în „Academica”, anul X, aprilie 1999, p. 25.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Mihai Pop, *art. cit.*, p. 355.

să vedem cum putem să extragem din el puteri de reînnoire și să scoatem din el capacitatea noastră de a ne proiecta în viitor. Dar nu putem proiecta în viitor integralitatea culturilor vechi, ci numai anumite aspecte ale acestor culturi. Prin urmare, avem de făcut, prin această cercetare a memoriei, o selecție ... legitimă, iar dacă neglijăm această cercetare a memoriei și acest exercițiu al selectării, vom rata misiunea de a construi un proiect de viitor”¹⁸.

L'avenir du folklore dans la société de consommation

(Résumé)

L'auteur reprend dans cet article un vieux problème, sur lequel on débat depuis le début du XX-ème siècle: l'existence, l'avenir (ou la disparition) du folklore dans la société de consommation. Ancienne forme d'expression de la spiritualité et de la culture traditionnelle, le folklore a dû établir avec la société moderne diverses relations (même politiques!), il a perdu des fonctions et significations ancestrales, en recevant d'autres valeurs (de spectacle, par exemple), il est mis en relation avec la nouvelle théorie de l'information (émetteur/créateur-récepteur, message) et de ce point de vue a été analysé par plusieurs ethnologues et hommes de sciences étrangers et roumains, parmi lesquels Arnold van Gennep, André Varagnac, Marianne Mesnil, Jean Cuisenier, Ovid Densusianu, Mircea Eliade, Mihai Pop, Radu Niculescu, Grigore Smeu, Petru Ursache.

¹⁸ Ion Pop, *Nu putem proiecta în viitor integralitatea culturilor vechi*, interviu realizat cu Jean Cuisenier, publicat în „România literară”, anul XXXV, partea a II-a, nr. 29, 24–30 iulie 2002, p. 29.

ȘTEFAN CEL MARE ÎN LEGENDELE POPORULUI ROMÂN

VASILE I. SCHIPOR

„Pe-a veacurilor cale-ntunecoasă / Te-a însoțit, martirule popor, / Lumina unui
înger păzitor. / Etern primăvărată, duioasă, // A-nviorat ea pururi al tău dor /
Și te-a ferit pe cline lunecoasă / Să nu cazi în vâltoarea fioroasă / A disperării.
Scut ocrotitor // Ți-a fost și El din Putna te îmbie: / De vrei tu viitorul tău să
fie / Zi vecinică cu soare mângâios, // Te roagă Domnului și te închină, / Căci
viața-ți dă numai a Lui lumină, / Lumina sfintei legi a lui Christos!”¹

„Dacă vrem să aflăm cine am fost și cine suntem”, mărturisește Alecu Russo (1819–1859) în studiul *Poezia populară*, tipărit postum², „poezia popoarelor trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase”³. Pentru acest remarcabil memorialist, „poet al naturii și al trecutului”⁴, „mesianic pozitiv”⁵, înflăcărat susținător al „duhului de deșteptare” a nației, „ostaș al propășirii” – cum se confesează în *Studie moldovană*, 1851⁶ – pentru adevărata renaștere a valorilor naționale, „datinile, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor”⁷. Acestea conservă „întâia fază a civilizației unui neam”⁸, oferind cercetătorului modern „notițe prețioase” referitoare la cultura și civilizația noastră tradițională (relații politice și comerciale, starea morală, obiceiurile vieții intime, psihologie, eroi, geniul artistic al poporului)⁹.

¹ Constantin Morariu, *Sonet*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul I, nr. 7–8, iulie–august, 1904, p. 104 (număr festiv realizat cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare).

² Alecu Russo, *Piatra-Teiului. Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefăcută de Geo Șerban, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 272.

³ *Ibidem*.

⁴ Geo Șerban, *Prefață* la volumul *Piatra-Teiului. Scrieri alese*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. VIII.

⁵ George Călinescu, *Mesianicii pozitivi, 1840–1848. Constituirea spiritului critic*, în vol. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 191–194.

⁶ Alecu Russo, *op. cit.*, p. 18.

⁷ Idem, *Poezia populară*, *ibidem*, p. 267.

⁸ *Ibidem*, p. 268.

⁹ *Ibidem*, p. 272.

Pentru Alecu Russo, „om al începutului de drum”¹⁰, ca mai toți romanticii generației de la 1848, „fără trecut, societățile sunt șchioape”, „națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sunt nații fără rădăcini, nestatornice”¹¹. De aceea, el crede în 1855, cu „sufletul proaspăt” al confrăților angrenați în „occidentalizarea” Principatelor¹², că „avem o datorie sfântă, fiească și națională [de] a culege odoarele vieței părintești”¹³ și că „spiritul public” al epocii trebuie să se îndrepte spre „izvorul adevărat”, spre „tradițiile și obiceiurile pământului. unde stau ascunse încă și formele, și stilul”: „De aș fi poet, aș culege mitologia română, care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeiele, să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic [lingvist, cercetător al limbii], aș călători pe toate malurile românești și aș culege limba” – „o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi, în sânge, în căutătura stelelor și a naturii”¹⁴.

În anevoioasa întreprindere de recuperare a „chipului trecutului” – crede același Alecu Russo – „cânticele [...] obiceiuri[le] și credințe[le], care s-au dus și n-or mai veni, sunt legate c-o viață politică și morală obștească”, urzind deopotrivă „istoria filosofică a vremurilor trecute și introducția vremii nouă”, amândouă deprinse la „izvorul adevărat, la școala trebilor, a nevoilor și a istoriei neamului”¹⁵, sub semnul românismului etern, prin studiu temeinic, râvnă, idei generoase, judecată dreaptă a lucrurilor, măsură, spirit critic – „dritul obștesc” care adevărește valoarea¹⁶.

¹⁰ Paul Comea, *Oamenii începutului de drum. Studii și cercetări asupra epocii pașoptiste*, București, Editura Cartea Românească, 1974.

¹¹ Alecu Russo, *Cugetări, 1855, ibidem*, p. 42.

¹² Cf. Al. Husar, *Ideea europeană sau noi și Europa (istorie, cultură, civilizație)*, Iași, Institutul European – Chișinău, Editura Hyperion, 1993, care notează, printre altele: „La o răscruce de vânturi (nici prima, nici ultima în istorie) – bătănd din toate punctele cardinale, din vest și din est, din nord și din sud, într-un veac de tranziție și interferențe între noi și Europa – fără a li se sustrage, ci cu fața la vânturi, adânc [înfipti] în solul țării, [ei] caută un punct de orientare în istorie, în vechile cronici, în cetățile antice, în datini, în folclor, în tezaurul spiritual al poporului, în proverbele și doinele lui [...], în geniul național, marea descoperire a veacului [lor]” (p. 137).

¹³ *Ibidem*, p. 43.

¹⁴ *Ibidem*, p. 44.

¹⁵ *Ibidem*, p. 57.

¹⁶ *Ibidem*, p. 58–60, 63. Profilul generației de la mijlocul veacului al XIX-lea, așa cum îl (re)definește profesorul ieșean Alexandru Husar, este interesant, în principalele sale atribute caracteriale, și pentru generația de astăzi, prinsă într-un asemănător „focar vital al istoriei”. Mai toți scriitorii acestei epoci sunt „oameni ai timpului lor și ai unei epoci de tranziție” (p. 126), de o „rară efervescență și receptivitate” (p. 131). „Atenți la vuietul epocii lor” (p. 228), aceștia se afirmă prin scris, dar și în viața publică a Principatelor, ca „oameni iubitori de umanitate și de progres” (p. 229), fascinați de libertatea nației lor, dar și de libertatea ca „proprietate comună pentru omenirea întreagă” (p. 226). Entuziasmul, „participarea caldă la eveniment” „adeziunea deplină la fenomen”, mobilitatea de spirit, „stilul înalt bărbătesc, energic mișcând prin armonie și naturalețe” (p. 225), spiritul critic profund și robust sunt susținute de un rar patriotism. Scrisul acestei generații devine, astfel, un superb elogiu adus propășirii prin cultură: „Dorul învățăturilor [...] înfrățește pe locuitorii unei țări întru câștigarea acestei moralnice avuții, prin care o națiune se face puternică și fericită”, în necontenita sa lucrare pentru „sporul bunelor învățăături” (p. 126).

„Datoria sfântă” de a culege „odoarele vieții părintești” pentru recuperarea „chipului trecutului” și „introducția vremii nouă” o împlinesc, de-a lungul timpului, numeroși „ostași ai propășirii” noastre culturale, preoți, învățători, profesori, tipografi, scriitori. De la Alecu Russo și până aproape de noi, legende exercită asupra lor o adevărată fascinație, alături de alte specii (balade, basme, colinde, proverbe) ori genuri (teatrul folcloric, de exemplu). Culese din toate provinciile românești, legende se tipăresc în periodice („Foaia Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina”, Cernăuți, 1865–1869; „Șezătoarea”, Fălticeni, 1892–1899, 1901–1905, 1907–1916, 1922–1931; „Albina”, revistă enciclopedică populară, București, 1897–1916, 1922–1928, 1933–1937; „Semănătorul”, București, 1901–1910; „Junimea literară”, Cernăuți, Suceava, 1904–1914, 1925–1939; „Ion Creangă”, Bârlad, 1908–1921; „Ghilușul”, Balota – Dolj, 1912–1914; „Izvoarașul”, Bistrița – Mehedinți, 1919–1940; „Tudor Pamfile”, Dorohoi, 1923–1928), „Doina”, Jorăști și Braniștea – Covurlui, 1928–1930, „Anuarul Arhivei de Folklor”, Cluj și Sibiu, 1932–1945), în calendare și almanahuri („Amicul poporului”, Sibiu, 1861–1941; „Calendariu... Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina”, Cernăuți, 1874–1885; „Calendarul basmelor și legendelor populare române”, București, 1875–1895; „Călimariul poporului bucovinean”, Cernăuți, 1888–1913; „Calendarul revistei de limbă, literatură și artă populară „Ion Creangă”, Bârlad, 1911–1914, „Calendarul Asociațiunii...”, Sibiu, 1912–1948; „Calendarul copiilor”, Cernăuți, 1909–1914; „Almanach literar”, Cernăuți, 1905)¹⁷.

Timp de peste un secol, legende și mai cu seamă cele istorice se tipăresc în culegeri și antologii: V. A. Urechia [Vasile Alexandrescu], *Legende române*, București, 1891; Simion Florea Marian, *Tradiții poporane române din Bucovina*, București, 1895; Simion Teodorescu-Kirileanu, *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare*, Focșani, 1903 și *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*, București, 1904; Teodor A. Bogdan, *Ștefan cel Mare. Tradiții, legende, balade, colinde ș.a. culese din gura poporului*, Brașov, 1904; Ovid Densusianu, *Tradiții și legende populare*, București, f.a.; C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru. Legende, tradiții și amintiri istorice*, București, f.a., *Legende, tradiții și amintiri istorice adunate din Oltenia și Muscel*, București, 1910, *Îngerul românului. Povești și legende din popor*, București, 1913; Dumitru Furtună, *Firicele de iarbă. Povestiri și legende românești*, București, 1914; Tudor Pamfile, *Firișoare de aur. Povestiri și legende din popor*, București, f.a. și *Mănunchi nou de povestiri populare cu privire la Ștefan cel Mare*, Chișinău, 1919; Victor Lazăr,

¹⁷ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790–1990*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 195, 458, 20–21, 438–440, 247, 239, 215, 241, 486, 154, 41–42; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești, 1731–1918. Dicționar bibliografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 141–158, 565–569, 262–264, 490–495, 521–525, 253–257, 283–284, 85–86; Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 271–278, 287–299; Vasile I. Schipor, *Calendarele și răspândirea literaturii în spațiul etnocultural românesc*, în „Analele Bucovinei”, București, anul III, nr. 1, 1996, p. 53–70.

Legende istorice de pe pământul României, Cluj, 1922; Simion Hârnea, *Povestea Vrancei. Legende, povestiri și note istorice*, Focșani, 1926; Alexandru Vasiliu, *Povești și legende*, București, 1928; Petre Ispirescu, *Istoria lui Ștefan cel Mare și Bun și alte povestiri despre El*, București, f.a. și *Povești despre Vlad-Vodă Țepeș*, Cernăuți, 1936; Vasile Adăscăliței, *De la Dragoș la Cuza Vodă. Legende populare românești*, Antologie, prefață și note ~, București, 1966; Petru Rezuș, *Dochița împărătița. Basmе și poezii populare din Țara de Sus*, culegere în care sunt incluse și șapte legende, printre care, *Ștefan cel Mare și voinicul cel sărac*, legendă reținută de folcloriști pentru „frumusețea mesajului”, București, 1972; Tony Brill, *Legende populare românești*, I, ediție critică, București, 1981; Octav Păun, Silviu Angelescu, *Legende populare românești*, ediție îngrijită de ~, București, 1983; *Fost-au acest Ștefan Vodă*, antologie de folclor, studiu, note și bibliografie de Ion Filipciuc, Iași, 1984; Vasile Adăscăliței, *De la Dragoș la Cuza-Vodă. Legende populare istorice românești*, Antologie, prefață și note de ~, București, 1988; Nicolae Cojocaru, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Legende*, București, 1992. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă*, antologie, Mănăstirea Putna, 2003.

Legenda reprezintă „un corpus de texte folclorice” cu un statut aparte, o „formă de bază a narațiunii folclorice”, ocupând „o poziție limitrofă în sistemul creațiilor orale” în proză și în versuri¹⁸. Cum evidențiază de-a lungul timpului exegeții săi, legenda „are aproape autoritatea istoriei” (Jacob Grimm)¹⁹, este „o arhivă a preistoriei omenirii” (Reinhold Köhler)²⁰, o „formă esențială și arhetipală a epicului, depozitară a istoriei umanității”, o „superstiție dramatizată” (Karl Werhman)²¹. Legenda aparține „învățăturii necritice naive a folclorului” (Friedrich Ranke)²², se distinge prin caracter didactic (Theodor Benfey)²³ și comunică „o filosofie incipientă”, „o protofilosofie” (Nicolae Cartoian)²⁴, fiind „un complement documentar al istoriei” (V.A. Urechia)²⁵, „o formă poetică de asumare a vieții”²⁶. Spre deosebire de mit, cu care o identifică unele cercetări, legenda are un caracter profan, nonritual, individual, timpul acțiunii situându-se de cele mai multe ori în istorie²⁷.

¹⁸ Cf. *Legende populare românești*, ediție îngrijită de Octav Păun și Silviu Angelescu, studiu introductiv de Octav Păun, postfață de Silviu Angelescu, București, Editura Albatros, 1983, p. V–XLVI, 231–255.

¹⁹ *Ibidem*, p. XXX–XXXI.

²⁰ *Ibidem*, p. XXXI.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Cf. Vasile Adăscăliței, *De la Dragoș la Cuza Vodă. Legende populare românești*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 1–23 și, de același autor, *De la Dragoș la Cuza-Vodă. Legende populare istorice românești*, București, Editura Minerva, 1988, p. V–XVIII.

²⁶ Silviu Angelescu, *Poetica legendei*, în vol. *Legende populare românești*, 1983, p. 244.

²⁷ *Ibidem*, p. XXXII–XXXIII.

Legenda se bazează pe evenimente al căror sens social și ritualic este actual. Este extrem de variabilă, sensibilă la nevoile locale sau imediate care modifică și reformulează atât narațiunea cât și mesajul pe care îl comunică. În legendă, lumea fabuloasă este continuu inundată de adevărurile cotidianului, scopul narativ fiind transmiterea unei tradiții, a unei învățături prin întâmplări frecvent ieșite din comun: „Ceea ce îl preocupă pe povestitor, intenția întregii sale construcții, este de a marca exemplaritatea unui personaj, dimensiunea eroică a acestuia”²⁸. Neavând forme fixate, legenda împrumută, în bună măsură, structuri narative care aparțin altor categorii folclorice din proza populară (basmul, snoava, povestirea)²⁹, care circulă în folclor sub același nume, „povestea”, deoarece conștiința folclorică nu realizează deosebirea terminologică între diferitele forme de narațiune³⁰. Legenda este o „voce a trecutului”, în care acesta este privit ca „izvor pur al întregii existențe”, în raport cu viitorul, înfățișat sub forma escatologiei³¹. Prin inversiune istorică, în legendă gândirea mitologică și artistică plasează în trecut diverse categorii: idealul, dreptatea, perfecțiunea, starea de armonie a omului și societății³². Prezentul povestirii („în ziua de astăzi”) și trecutul evenimentului povestit („atunci”, „demult”) se constituie în „câmpuri de tensiune” inegale ca putere. Conectarea acestora, ca normă poetică a legendei, evidențiază o „insuficiență a prezentului”, incapabil să semnifice prin el însuși: „Semnificația dă întregul rost al construcției epice, nu prin adevărul ei, ci prin faptul că dă sens unei forme” prin „retorsiune poetică”, „conversiune simbolică” și „remodelare”³³. Consecința „retorsiunii poetice” este „deformarea sistematică a realului”, proces ce presupune mistificare, camuflare, stălcire ori înfrumusețare a faptului devenit „subiect al comunicării sociale”, urmărind permanent obținerea unei semnificații³⁴.

Trecută în categoria „formelor simple”, alături de basm și povestire, fiecare având o poetică proprie și comunicând „atitudini estetice de asumare a realului” (evaziune, corectare, implicare), în cadrul cărora se situează într-o „serie regresivă”³⁵, legenda are capacitatea de a re-crea lumea³⁶. Trei elemente concurează la re-crearea universului, reprezentând „elementele structurale” ale formelor epice: personajul, spațiul și acțiunea³⁷.

²⁸ Silviu Angelescu, *Poetica legendei, ibidem*, p. 243.

²⁹ *Ibidem*, p. XXXIII.

³⁰ Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, București, Editura Minerva, 1981, p. 45.

³¹ *Ibidem*, p. XXXVI.

³² Cf. Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, București, Editura Univers, 1982, p. 366–370.

³³ Silviu Angelescu, *Poetica legendei*, în vol. *Legende populare românești*, 1983, p. 242–244, 250; vezi și Ovid Densusianu, *Folclorul. Cum trebuie înțeles*, București, 1910.

³⁴ *Ibidem*, p. 242–244, 250, lucrări ce analizează „mecanica complexă și subtilă” a îndepărtărilor și conversiunii ce funcționează în legendă, evidențiind distanța dintre „realul istoric” și „realul poetic” din povestirea de tip „legendă”.

³⁵ *Ibidem*, p. 254.

³⁶ Cf. *Legende populare românești*, 1983, p. XXXVIII.

³⁷ Cf. Wolfgang Kayser, *Opera literară. O introducere în știința literaturii*, traducere și note de H.R. Radian, cuvânt înainte de Mihai Pop, București, Editura Univers, 1979, p. 495–500.

Dintre tipurile de legende (I – etiologice, cosmogonice, solare, escatologice; II – istorice sau despre istoria civilizației; III – mitologice; IV – hagiografice, religioase), cele care interesează cel mai mult pe istorici, folcloriști, etnologi sunt cele privitoare la întemeierea țărilor românești, cultivând două motive principale: vânătoarea rituală și descoperirea unei țări necunoscute, amândouă subsumate mitului originii³⁸. Dintre domnitori, legendari ori atestați documentar (Dragoș-Vodă, Negru-Vodă, Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ioan Corvin, Matei Corvin, Petru Rareș, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu), două figuri domină narațiunea de tip legendar: Ștefan cel Mare și Cuza-Vodă. Numele și faptele acestor doi domnitori au exercitat o fascinație aparte asupra românilor³⁹.

Secvențele narrative ale legendelor despre Ștefan cel Mare formează un ansamblu care învederează o biografie exemplară⁴⁰. Tradițiile despre Ștefan cel Mare transmise prin legendă tind să realizeze un adevărat Bildungsroman, în care materialul legendei interferează deseori cu elemente din literatura cultă⁴¹. Ca peste tot în legenda istorică, Ștefan cel Mare apare în ipostaza de erou civilizator și întemeietor de forme culturale, care întronează ordinea în viața socială. Manifestând preferințe pentru portretul clasic, naratorii anonimi sunt tributari modului de portretizare cunoscut din istoriografia secolelor XVII–XVIII⁴². În spațiul legendei, Ștefan-Vodă apare ca domn („domn mare întru toate”, „cel mai mare domn al Moldovei”, „domnul cel vestit”), împărat („împărat vestit de curajos și laudat de oameni pentru hârnicia și tragerea de inimă ce o avea către țara lui”, „împărat mare și fără seamăn”, „împărat mare și vestit”), prinț și crai („craii moldovenilor”)⁴³.

Formarea sa, „devenirea întru devenire”⁴⁴, este ilustrată de mai mulți autori de antologii și, în mod deosebit, de Simion Teodorescu-Kirileanu (1903), Vasile

³⁸ Cf. *Legende populare românești*, 1983, p. XXI; Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-Khan*, traducere de Maria și Cezar Ivănescu, București, Editura Univers, 1980, p. 136–155.

³⁹ Cf. Vasile Adâscăliței, *Prefață* la vol. *De la Dragoș la Cuza Vodă. Legende populare românești*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 1–23. Vezi și Octav Păun, *Introducere* la vol. *Legende populare românești*, București, Editura Albatros, 1983, p. XXII.

⁴⁰ Cf. Vasile Adâscăliței, *Legende de la Vodă Ștefan*, în vol. *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, prefată Vasile I. Schipor, postfață Victor Iosif, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, p. 100–102.

⁴¹ *Ibidem*, p. XXII.

⁴² Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958; Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 106–110; Vasile Schipor, *Ion Neculce și constanta moldovenească a povestirii*, în „Analele Bucovinei”, București, anul I, nr. 1, 1994, p. 179–185.

⁴³ *Ștefan cel Mare și Sfânt*, în vol. *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare strânse la un loc de S. Teodorescu-Kirileanu*, Focșani, Tipografia „Aurora” – Gh. A. Diaconescu, 1903, p. 16.

⁴⁴ Cf. Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 52–53: „Noi nu avem un termen pentru facerea și prefacerea lucrurilor. [...] Am fi putut spune [...] devenirea întru devenire, [...] devenirea întru ființă a lumii [românești] cu gândul către om, care vine în mijlocul ei ca o făptură însoțitoare a lumii, oglinditoare a ei, [...] ca o făptură sortită, prin fapta ei, să strămute lumea într-o nouă întrupare”.

Adăscăliței (1988) și de autorii ediției de la Putna (2003/2004). Sub semnul atotputerniciei tradiției orale, legendele consacrate lui Ștefan cel Mare sunt marcate, ca de altfel întreaga producție a speciei, de „formule de deschidere” impuse de convenția estetică: „se zice că”, [se] zice că”, „povestesc bătrânii că”, „oamenii așa povestesc”, „tradiția spune că”, „bătrânii bătrânilor noștri istoriseau”, „lumea crede că”, „strămoșii ne-au povestit că”, „moși de strămoșii noștri povestesc că”, „se povestește că”, „așa se aude din oameni vechi și bătrâni”, „într-adevăr nu se știe, numai oamenii așa povestesc”⁴⁵. Acestea îndeplinesc funcția de a fixa în timp evenimentul epic și au uneori la sfârșitul povestirii un „corelativ logic”, prin care „realul prezentului” își extrage semnificația din „trecutul legendar”: „din vremea aceea”, „de atunci și până în ziua de astăzi”, „de atunci se zice”, „de atunci și până astăzi”. Ipostazele eroului se impun mai cu seamă prin singularizare, ca procedeu general în folclor: „Unul singur a fost Ștefan-Vodă și, dacă a fost să fie om mare, a dat semne de mic”⁴⁶; „Așa era și Ștefan-Vodă, cine vrea să știe: înțelept, isteț, inimos și viteaz cum n-a mai fost altul pe timpul lui, de-ai fi umblat să cauți lumea lungiș și curmeziș”⁴⁷; „Se zice că Ștefan-Vodă era, după cum am auzit istorisindu-se din moși strămoși, omul cel mai înțelept, mai isteț, mai vestit și mai tare dintre toți împărații și craii de pe vremea lui”⁴⁸.

„Copil bun, cu frică și credința lui Dumnezeu”, „voinic și amarnic”, „frumos și ghiznovat” în copilărie, Ștefan deprinde „rosturile cele cu temei ale țării”. Cătreieră țara în lung și în lat, să aleagă locuri pentru biserici și mănăstiri, să cerceteze păsurile creștinilor, să-i ajute pe cei nevoiași și să șadă „la pilde și la tâlcuri” cu bătrânii inteligenți⁴⁹. De la sihaștrii munților învață să devină „omul

⁴⁵ *Daniil Sihastrul*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă*, p. 99–103, text reprodus după „Șezătoarea”, unde o publică Dimitrie Dan; *Bătălia de la Varnița*, *ibidem*, p. 138, text reprodus după antologia publicată de Simion Teodorescu-Kirileanu; *Mănăstirea Putna*, *ibidem*, p. 151, text reprodus după Ion Neculce; *Stejarul lui Ștefan cel Mare*, *ibidem*, p. 18, text reprodus după culegerea publicată de Nicolae Cojocaru; *Ștefan Vodă*, *ibidem*, p. 32, text reprodus după Simion Florea Marian; *Ștefan cel Mare și Sfânt*, *ibidem*, p. 37, reproducere după Simion Teodorescu-Kirileanu; *Proorocia despre Ștefan cel Mare și Sfânt*, *ibidem*, p. 54, reproducere după „Șezătoarea”, text cules și publicat de Ilie Veslovski; *Izvorul lui Ștefan Vodă*, *ibidem*, p. 78, reproducere după „Șezătoarea”, text publicat de Dimitrie Dan; *Ștefan cel Sfânt*, *ibidem*, p. 88, reproducere după Teodor A. Bogdan. „Formulele de deschidere” îndeplinesc rolul unor mărci stilistice prin care se produce „izolarea” comunicării artistice în fluxul comunicării, retragerea responsabilității povestitorului, care își declină astfel responsabilitatea, distanțându-se față de propria narațiune și îndeplinind rolul de „simplu colportor” care perpetuează memoria colectivă: „Această poveste mi-au spus-o și mie bătrânii și-o spun și eu urmașilor mei” (*Legenda Mănăstirii Putna*, *ibidem*, p. 121, text reprodus din culegerea Nicolae Cojocaru).

⁴⁶ *Stejarul din Borzești*, în vol. tipărit de Simion Teodorescu-Kirileanu, Focșani, 1903, p. 29.

⁴⁷ *Ștefan Vodă și turcii*, *ibidem*, p. 104, text reprodus după Simion Florea Marian.

⁴⁸ *Ștefan Vodă și ungurii*, *ibidem*, p. 124, text reprodus, de asemenea, după Simion Florea Marian.

⁴⁹ *Ștefan cel Mare și Sfânt*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 47; *Ștefan Vodă și ungurii*, *ibidem*, p. 132–133; *Ștefan Vodă și moșneagul*, *ibidem*, p. 66–70.

lui Dumnezeu: smerit, îndurător, cu dreptate”: „Totdeauna să cinstești pe Dumnezeu, totdeauna să-i înalți laudă de mărire și orice lucru vei începe, fie neînsemnat sau mare, totdeauna să-l începi cu gândul la Dumnezeu, [...] totdeauna să faci câte o mănăstire sau o biserică spre lauda și mărirea lui Dumnezeu, de la care vei primi ajutorul, puterea și virtutea vitejească și întru cinstea sfinților, căci numai așa ți-i ajunge ținta cea dorită de tine și de poporul ce-l vei avea sub stăpânirea și scutul tău”⁵⁰.

„Amarnic în vreme de război”, în vreme de pace Ștefan-Vodă este blând și bun: „nu se pornea de acasă [la luptă] până nu însura 24 de flăcăi și mărita 24 de fete, dându-le tuturor averi și făcându-i pe toți gospodari”⁵¹, „celor săraci le da bani și moșie; tot așa și celor viteji și cu credință către domn”, „celor năpăstuiți și asupriți le făcea dreptate, așa că-n țara lui era numai belșug și toate cele de mulțumită”; „cununa, boteza și petrecea la cumetrii alături cu țăranii”, „era gospodăros, având podgorii vestite, pe lângă toate curțile lui și la moșiile lui erau gospodării ca acelea, că nu mai aveau pereche”⁵². De aceea „oamenii își puneau chiar și viața pentru țară și legea lor, că pe atunci mergea treaba altfel! Românul de pe timpul acela nu se lăsa, ca acum, călcat în picioare de orice venetic ticăit și flămând și de niște prizăriți și bătuți de Dumnezeu”⁵³. „Mare la minte și cu chibzuială”, „mare în sfat și în fapte, cum n-a mai fost altul ca el și poate nici nu va mai fi vreodată”, „mare în fapte și virtuți”, „nedomolit și tare”, „asemenea Domn nu s-a arătat la un neam decât numai atunci când Dumnezeu și-a întors către el mila”⁵⁴. Astfel, Ștefan-Vodă a devenit „sufletul de viață, cheagul românesc”⁵⁵.

Despre Ștefan cel Mare „lumea crede că n-a murit, fără s-a înălțat la cer cu trup cu tot, ca să-și dea sama de faptele lui bune și creștinești”⁵⁶. „Neadormitul Ștefan-Vodă, meșterul neîntrecut în războaie” în credința marelui său neam ritualic rămâne și dincolo de marginile vremelnice „norocul țării sale învrăjbite”. În Rai, „sufletul lui Ștefan stăpânește toate sufletele”⁵⁷; are puterea de a descoperi și pedepsi pe „hoții care fac moarte de om”. Duhul lui umblă pe pământ, mai cu seamă când „nația noastră-i în cumpănă mare”, cârmuind și povătuind oștirea noastră⁵⁸. Numele lui se pomenește în cântece de leagăn⁵⁹, în

⁵⁰ Ștefan Vodă, *ibidem*, p. 35–36.

⁵¹ Ștefan cel Mare și Sfânt, *ibidem*, p. 46–47.

⁵² *Ibidem*, p. 47.

⁵³ Ștefan Vodă și ungurii, *ibidem*, p. 126.

⁵⁴ Cine a fost Ștefan cel Mare, *ibidem*, p. 53

⁵⁵ Stejarul din Borzești, *ibidem*, p. 26

⁵⁶ Ștefan cel Mare și îngerii, *ibidem*, p. 32; Ștefan cel Mare și Sfânt, *ibidem*, p. 48.

⁵⁷ Ștefan cel Mare și Sfânt, *ibidem*, p. 48

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Simion Teodorescu-Kirileanu include în antologia sa din 1903 și un cântec de leagăn în care este invocat domnitorul moldovean: „Nani-nani, copilaș, / Dragul mamei fecioraș! / Că mama te-a legăna / Și mama te-a căuta / Ca pe-o floare drăgălașă, / Ca pe-un îngerel în fașă. / Nani-nani cu mama, / Că mama te-a descânta, / Să te faci un viteaz mare / Ca domnul Ștefan cel Mare, / Să fii verde la război, / Să scapi țara de nevoi! / Nani-nani, puilul meu, / Fericite-te-ar Dumnezeu! / Să fii oacheș și frumos / Ca un soare luminos, / Fetele să te-ndrăgească, / Flori în calea ta să crească!” (p. 166).

colinde⁶⁰, până și în descântece, având „puterea de alungat duhurile rele și feluritele boli primejdioase”⁶¹. În repertoriul teatrului folcloric din nordul Moldovei și din Bucovina, Ștefan cel Mare apare ca personaj principal în manifestări dramatice evoluând către „un adevărat teatru de idei”⁶².

În legende populare despre Ștefan cel Mare, naratorul popular este încredințat că „marea lui umbră va pluti peste noi în adâncă viitorime, ca un duh apărător”, ca „o icoană de îmbărbătare”⁶³.

Așa cum subliniază exegeza contemporană, în cazul lui Ștefan cel Mare, „folclorul lasă un portret deosebit de complex, cum rareori se întâmplă” în istoria noastră. Portretul său moral și fizic „este o hiperbolă nemărginită, revărsată în expresia tuturor celor ce-l amintesc”. Domnitorul legendar al românilor „are calitatea de a fi reprezentat ca deținător al tuturor bunelor însușiri”, simbolizând veacuri la rând „tot ceea ce mulțimile își doreau și nu izbuteau să obțină: independență, mai multă libertate socială, întocmiri interne drepte, bunătate și prețuire, sfat înțelept și cărmă sigură”⁶⁴. În raport cu timpul și spațiul dăinuirii noastre, Ștefan cel Mare „se comportă neîngrădit, multiplicându-și și concretizându-și existența în aproape toate legendele toponimice moldovene și impunând în funcție de sine o măsurătoare cu totul particulară a vremii, cea calitativă”: „înainte de Ștefan-Vodă”, „pe vremea lui Ștefan-Vodă”, „după Ștefan-Vodă”⁶⁵: „Astăzi în satele Cuciur, Broscăuți și cele de peste Prut unde sunt răzeși de-a[i] lui Ștefan cel Mare, s-au făcut toți ruși, chiar strănepoții logofătului Tăut!... Când s-ar scula Ștefan din mormânt și ar vedea ce s-a[u] făcut Moldovenii lui, ar fugi plin de jele iarăși înapoi de unde a ieșit!”⁶⁶

⁶⁰ Din aceeași antologie, transcriem *Colindul lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, preluat de Simion Teodorescu-Kirileanu din culegerea *50 de colinde adunate de școlarii de la școala medie română din Brașov*, publicată de Andrei Bârseanu, în 1903, într-o nouă ediție: „Ale cui sunt ceste curți, / Florile dalbe / Așa-nalte măestoase, / Din afară poleite, / Din lăuntru zugrăvite, / Jețuri scrise, / Mese-ntinse? / Dar la mese cine șede? / Șăd, zău, boerii țării / Și tot beau și veselesc / De Domnul nu pomenesc. / Vin pe masă cine-adece? / Duce maica lui Ștefan. / Vin pe masă aducea / Și din graiu așa grăia: / – Beți, boeri, și ospătați / Și pe Dumnezeu rugați, / Să-mi crească Ștefănel mare, / Să-l văd mândru și voinic, / Pe bun cal încălecând, / Haine mândre îmbrăcând, / Arme scumpe încingând, / Pană albă strălucind, / Pintenii galbeni zdrăncănind, / Buzduganul ridicând, / Ceată mare rânduind / Și oștirea înfrângând, / Cum frâng junii fetele / Pân' le iau ineale. / June, să te veselești, / Mare și frumos să crești! (p. 165–166).

⁶¹ *Ibidem*, p. 52.

⁶² Cf. Vasile Adăscăliței, *Ștefan Vodă în teatrul folcloric*, *ibidem*, p. 103–106.

⁶³ *Ibidem*, p. 48–52.

⁶⁴ Cf. Vasile Adăscăliței, *Legendele lui Vodă Ștefan*, *ibidem*, p. 100, 102.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 102.

⁶⁶ *Cozminul și Dumbrava Roșă*, în vol. *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare strânse la un loc de S. Teodorescu-Kirileanu*, Focșani, 1903, p. 68. Corelativ, consemnăm comentariul scriitorului și filosofului culturii Lucian Blaga pe marginea subiectului: „Viața cu apele mișcate de un întunecat-luminos destin, înfăptuirile clădite pe sânge, tâșnind ca dintr-o putere telurică, bisericile clădite pe lumină și toată opera, de zmeu și de arhanghel, ale lui Ștefan cel Mare alcătuiesc împreună mica noastră veșnicie revelată în timp. Dinamica, geniul, energia, demnitatea voevodală, spiritul de inițiativă și vitalitatea excepțională, puse de Ștefan cel Mare în destinul său istoric, ar fi fost, prin virtuțile lor, suficiente să ducă la crearea unui spațiu moldovenesc de întinderi și proporții imperiale. Ștefan a fost din belșug înzestrat cu toate calitățile pentru plasmuirea unor asemenea zări împărătești de largă respirație istorică... Nici o altă

Studiarea legendelor consacrate lui Ștefan cel Mare, ca de altfel a tuturor legendelor noastre („măiestre izvodiri”), duce la cunoașterea gândirii și a istoriei populare, a mitologiei și a credințelor, a artei narative a poporului român. Naratorul popular dispune și aici de un registru de mijloace pentru a releva „dispozițiile caracteriale” ale personajului. Și aici se manifestă predilecția sa pentru portretul moral. Datele informaționale singularizează, construind un personaj ideal. La fel ca toți marii povestitori din toate timpurile, naratorul popular de legende folosește judecata directă, sub forma unor comentarii sau prin adjective descriptive, fiind interesat de transmiterea unei cantități de informații cu o mare economie de mijloace. Limbajul este mai apropiat de cel cotidian, maniera narativă este colocvială, tonul, familiar. În multe din legendele consacrate lui Ștefan cel Mare, observăm un ritm mai rapid al apropierii de deznodământ. Pretutindeni, naratorul nu este preocupat atât de valoarea estetică a discursului, ci de a pune în valoare secvența-cheie a legendei, apelând pentru aceasta la resursele limbii vorbite⁶⁷.

Discursul legendelor despre Ștefan cel Mare este colorat arhaic și regional⁶⁸: *berghelit* („urătit”), *a căptuși* („a pedepsi”), *a chibzui*, *chimpoșit* („migălit”), *colop* („pălărie”), *crămăluit* („necăjit, scârbit”), *dănac* („băiețandru”), *durdură* („belea, necaz”), *ghiznovat* („poznaș”), *holcă* („larmă”), *a horhăi* („a orbecăi, a rătăci”), *hultuit* („altoit”), *jitărie*, *lucină* („luminiș”), *a mântui* („a termina”), *a oblici* („a bănu”), *odaie* („sălaş pentru lucrătorii agricoli”), *olăcar* („curier călare”), *părdalnic* („afurisit”), *prisne* („curat, neamestecat”), *a prubului* („a presupune, a potrivi”), *a șugui* („a glumi”), *ticăit* („nevoiaș”), *vadea* („termen”), *varvar* („barbar”). Epitete, comparații și superlative stilistice sporesc forța comunicării: „bălan, cu ochii albaștri gânditori”, „priviri ca de catran”, „se arăta în tot locul ca o icoană de îmbărbătare”, „voinic și amarnic”, „năzdrăvanul năzdrăvanilor”, „bătaie strașnică”, „cumplită înceștare”, „se potrivea de minune”, „petrecanii ca acelea”, „amar de bănet”, „a bătut amarnic”, „amar de sânge vărsat”. Pe lângă inversiunile arhaice (*venit-au*, *alungatu-i-au*, *scoborātu-s-a*), expresiile plasticizează comunicarea, ca marcă a oralității: „*a intra vârtos la gânduri*”, „*a lăsa năpârca spurcată a fricii să-i intre în sân*”, „*a-și trage sufletul*”, „*a da o mână de ajutor*”, „*a-și pune viața pentru țară și lege*”, „*a fi omul lui Dumnezeu*”, „*a o lua raita*”, „*a se pune cu Ștefan în poartă*”, „*a da buzna*”, „*a-și lua mila de la cineva*”, „*a-și căta în altă parte oaie de tuns și*

epocă sau moment din trecutul nostru nu ne dăruie un așa de intens prilej de simți aroma măreției, până la care ar fi putut crește istoria românească” (apud Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004, p. 7).

⁶⁷ Cf. Vasile Schipor, *Ion Neculce și constanta moldovenească a povestirii*, p. 179–181.

⁶⁸ Materialul examinat face parte din volumele *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare strânse la un loc de S. Teodorescu-Kirileanu*, Focșani, Tipografia „Aurora” – Gh. A. Diaconescu și *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003/2004, amândouă, volume omagiale consacrate acestui „bărbat îndumnezeit”, care, prin numele și faptele sale, „se face o fală, o proprietate națională”, cum scrie editorul în *Cuvânt înainte* la ediția din 1903. Și dedicația acestei antologii se cuvine a fi reținută: „Întru aducere aminte, lui Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt, semn de veșnică pomenire și dumnezeiască cinstire a sfântului său nume, din partea țărânilor”.

vacă bună de muls", „a lua pe cineva ca din oală", a-i merge cuiva buhul", „a lua cu hapca". Același rol îl au și proverbele inserate în narațiuni: „rana dacă se deschide, anevoie se închide", „dă-mi, Doamne, mintea româmului cea de pe urmă", „omul la nevoie se cunoaște", „ursul nu joacă de voie și nevoia-i mare belea", „fuga-i rușinoasă dar e sănătoasă", „omul, de-i nărvit rău, tot la rău e gândul său", „turcu-i lup bătrân și nu uită degrabă drumul ce duce la stână", „numai pe ciobanul fără câine lupul-l lasă fără pâine", „decât toată vara cioară, mai bine-o zi șoim în țară", „cum are naș copilașul, așa are naș și nașul", „unde capul nu deznoadă, este vai și-amar de coadă".

Examinarea legendelor despre Ștefan cel Mare în legătură cu spațiul, ca element structural al epicului, conduce la observații la fel de interesante. Narațiunea folclorică fixează în acest tip de legendă un topos populat cu personaje care aparțin preponderent spațiului terestru, fixat prin toponime (oiconime, hidronime, oronime, fitonime) cu relevanță pentru istoria națională, purtând amprenta conștiinței unității spațiului românesc⁶⁹: Bacău, Baia, Banila, Bădeuți, Bărbești, Bârlad, Borzești, Braniște, Broscăuți, Bucătăria, Capul Codrului, Căntălărești, Căpriana, Câmpulung, Cernăuți, Cetatea Albă, Chetrești, Chilia, Ciofeni, Ciortăria, Corlata, Cosești, Coțmani, Crasna, Cuciur, Dobronăuți, Dobrovăț, Drăgoiești, Focșani, Frumoasa, Galați, Gârceni, Gura Humorului, Hânțești, Hârlău, Horaița, Horodnic, Hotin, Huși, Iași, Lențești, Lipcani, Lipnic, Liteni, Miclești, Mihălcea, Mihălceni, Oprișeni, Plăvălari, Putna, Rădăuți, Războieni, Râmnicul-Sărat, Reusenii, Revna, Roman, Roșă, Scânteia, Siret, Storojineț, Suceava, Șipinți, Târgul Pietrei, Târgul Siret, Tereblecea, Trifești, Tulnici, Varnița, Vaslui, Vicov, Voitineli, Voloca, Volovăț, Zahărești; Ardeal, Cetatea Bistrița, Cetatea Ciceului, Cetatea Neamțului; Bistrița, Ceremuș, Derehlu, Dunăre, Izvorul Bordeianului, Izvorul lui Ștefan Vodă, Molna, Nistru, Prut, Rebricea, Siret, Tazlău, Troțuș, Voroneț; Capul lui Ștefan cel Mare (stâncă), Carpați, Cerdacul lui Ștefan Vodă (pisc), Codrul Cosminului, Dealul Crucii, Dealul Leahului, Dumbrava Roșie, Fântâna Doamnei, Fântâna lui Ștefan, Grădina Donțului, Masa lui Ștefan Vodă (stâncă), Măgura, Movila Bortoașă, Munții Vrancei, Pocrov, Podul Arenilor, Podul Harapului, Podul Înalt, Poiana Cărnului, Poiana

⁶⁹ Cf. Vasile Schipor, *Bucovina. Aspecte istoriografice în lumina unor izvoare folclorice*, în „Septentrion", Rădăuți, anul III, nr. 8–9, 1993–1994, p. 5 și 7. Vezi și Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004; Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, Editura Academiei Române, 1963. Pentru problematica acestui aspect, menționăm lucrarea *Legende populare românești*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note, glosar, bibliografie de Nicoleta Coatu, București, Editura Sport-Turism, 1990, care atrage atenția asupra faptului că „din perspectiva lectorului de legendă, a cercetătorului, situații pe o altă poziție axiologică [...], narațiunea legendară se cuvine a fi valorizată în raport cu datele ei specifice, cu normele speciei, ca rezultată a unui act cultural produs după legile proprii creativității de tip popular-folcloric" (p. 15). Mai amintim că despre spațiul înscris într-o „rânduială" valorizată local de mentalitatea arhaică și sugerând, totodată, o „existențialitate plenară" în „vatra de conștiință", acad. Mihai Cimpoi scrie în *Spațiul- fagure*, capitol din lucrarea *Cumpăna cu două ciuturi. Carte despre ființa românească*, Timișoara, Editura Augusta, 2000, p. 45–62.

Tătarilor, Tăbărăștea, Tinoasa, Țintirimul lui Vodă, Vadul Turcilor, Vadul Vlădichii, Valea Albă, Valea Berheciului, Valea Racovei, Valea Rea⁷⁰.

În unele legende istorice despre Ștefan cel Mare întâlnim și personaje ale lumii celeste, care influențează benefic destinul eroului civilizator: îngeri, arhangheli, sfinți (Sfântul Onofrei) și mai cu seamă sfinți militari (Sfântul Dimitrie, Sfântul Gheorghe, Sfântul Procopie). Aici supranaturalul nu are nimic terifiant. Sensibilitatea naratorului își vedește preferința pentru miraculosul hiperbolic, fiind mai puțin interesată de tipul „exotic” ori „instrumental științific”⁷¹.

Legende consacrate lui Ștefan cel Mare ilustrează geniul artistic al poporului român, oferind informații și date valoroase etnologiei, antropologiei și istoriei culturii. Într-o lume a „valorilor răsturnate”, neinteresată de recuperarea „duratelor adânci” ale memoriei culturale, educată – într-o jumătate de veac ateu – departe de rânduiala lucrurilor esențiale și de tradițiile vechimii și străvechimii noastre, ceremonialul povestirii mai dăinuie ca promisiune a unei sărbători fascinante a devenirii noastre în zodia civilizației creștinătății. Acesta este, de altfel, sensul înalt al lecturii acestor „măiestre izvodiri” astăzi: „Legătura frățească pe care literatura o stabilește între oameni, obligându-i să dialogheze, să fie conștienți de fondul lor comun, să facă parte din aceeași familie spirituală, depășește bariera timpului. Literatura ne readuce în trecut, înfrățindu-ne cu oamenii care, în epoci de mult apuse, au creat, au vibrat și au visat [...]. Acest sentiment de apartenență la colectivitatea umană, dincolo de timp și spațiu, reprezintă cea mai mare realizare a culturii, iar literatura contribuie cel mai mult la prelungirea ei cu fiecare nouă generație”⁷².

Étienne le Grand dans les légendes du peuple roumain

(Résumé)

L'étude analyse, du point de vue de la poétique de l'espèce et en fonction des éléments structurales des formes épiques: personnage, lieu et action, l'image du prince régnant de la Moldavie,

⁷⁰ Cf. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă, Sfânta Mănăstire Putna, 2003. „Elementele concrete” conservate în legende și, în general, în folclor au importanța lor de netăgăduit pentru cercetarea științifică, în pofida importanței primordiale a „mesajelor spirituale” și „adevărurilor profunde”, aspect pentru care pledează acad. Virgil Cândea în *Argument* la antologia de la Putna, p. 12–13, citându-l pe Mircea Eliade. Înțelegerea „simbolurilor arhaice de esență pur metafizică”, păstrate în memoria colectivă, presupune „un fel de lectură” apropiat de cel al protopărinților creștinismului. Astfel, „legende, cuvintele celor bătrâni se cuvin întâmpinate și meditate cu respect, nu numai ca vestigii ale trecutului păstrate de amintirea binecinstitoare a credincioșilor, dar și ca mărturii ale cugetării și trăirii duhovnicești a românilor de altădată”.

⁷¹ Tzvetan Todorov, *Introducere în literatura fantastică*, București, Editura Univers, 1973, p. 72–76.

⁷² Mario Vargas Llosa, *Literatura și viața*, în „România literară”, București, anul XXXVII, nr. 38, 29 septembrie – 5 octombrie 2004, p. 26.

ainsi qu'elle se trouve dans les légendes historiques roumaines. Sur la foi des légendes des antologies consacrées au Etienne le Grand tout au long du temps, l'auteur met en relief la formation de ce personnage folclorique (prince regnant, empereur, roi, héros civilisateur et fondateur des formes culturelles), son caractère, les croyances relativement à l'existence posthume du voivode, les techniques et les procédés de construction littéraire.

L'auteur tire les conclusions que les légendes consacrées au Etienne le Grand, conservant la figure du héros, des messages spirituelles et des profondes vérités, contribuent à la connaissance de l'histoire et de la mythologie roumaine.

DIN ISTORIA CERCETĂRILOR DE ZOOLOGIE ȘI DE FIZIOLOGIE ANIMALĂ DIN BUCOVINA

PETRU BEJINARIU

Primele mențiuni zoologice în Moldova, pentru anii 1538 și 1540, îi aparțin cronicarului Grigore Ureche și privesc invazia lăcustelor. Condițiile politice, sociale și economice, timp îndelungat defavorabile în ținuturile românești, au întârziat până în secolul al XIX-lea conturarea unei vieți culturale și a unui învățământ național, ca temelie pentru științele naturii. Ca urmare, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, găsim date biologice răzlețe în lucrările lui Nicolae Miclescu Spătarul, Dimitrie Cantemir și în memoriile unor străini care au străbătut teritoriile țării noastre, între care L. F. Marsigli. Cu timpul, s-au constituit preocupările pentru cercetarea naturii și în universități.

Despărțirea zoologiei de botanică s-a realizat în anul 1882, când Al. N. Vitzu a devenit profesor titular la Catedra de Zoologie și Fiziologie de la București, iar Leon C. Cosmovici a ocupat, cu aceeași specializare, o catedră la Iași¹.

Acești doi biologi au fost și primii doctori români în științele zoologice, cu tezele de doctorat realizate în laboratorul marin de la Roscoff, condus de H. de Lacaze-Duthiers.

Leon C. Cosmovici realizează studiul *Glandele genitale și organele segmentare ale anelidelor polichete* (1879), în care distinge două părți de bază: nefridia excretoare închisă și pâlnia genitală deschisă în celom, concluzie confirmată de lucrările lui E. Goodrich în Anglia și L. Fage în Franța. În prima parte a carierei sale, Leon C. Cosmovici a cercetat și publicat studii pur zoologice despre infuzori, rotiferi, crustacee și lepidoptere.

În perioada 1900–1920, se remarcă, în cercetările zoologice din Bucovina, **Constantin N. Hurmuzaki** (1863–1937), alături de Dimitrie Voinov, A. Popovici-Bâznoșanu, Grigore Antipa, Ioan Borcea, Aristide Caradja, Constantin N. Ionescu ș.a. Hurmuzaki și-a concentrat cercetările asupra macrolepidopterelor și coleopterelor din Bucovina și din alte țări. Alături de cercetările din domeniul entomologiei, Hurmuzaki s-a ocupat și de problemele biogeografiei.

¹ Emil Pop, Radu Codreanu, *Istoria științelor în România. Biologia*, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 105.

Născut la 3 octombrie 1863, în orașul Cernăuți, în familia lui Nicolai și Natalia Hurmuzaki, Constantin urmează școala primară și liceul în orașul natal, iar facultatea la Viena și Cernăuți².

După absolvirea Facultății de Drept din Cernăuți, a lucrat timp de un an în administrație, consacrându-se apoi cercetărilor biologice și apărării drepturilor românilor din Bucovina.

Între anii 1914 și 1918, Constantin N. Hurmuzaki a trăit la Viena, unde a studiat colecțiile Muzeului și Institutului Botanic și pe baza acestor cercetări a publicat mai multe studii privind flora și fauna, în cadrul Societății de Zoologie și Botanică din Viena. Revine în Cernăuți în anul 1925, împreună cu soția, Pulcheria Calmutschi, și cei doi copii.

În anul 1919, Constantin N. Hurmuzaki este ales membru al Academiei de Științe din București și membru al Societății Naturaliștilor din România, iar în anul 1931 i se conferă titlul de „Doctor Honoris Cauza” al Universității București și este numit profesor de entomologie și biogeografie la Facultatea de Științe a acestei universități.

În perioada 1910–1914, a fost deputat în Dieta Bucovinei, parlamentar activ în slujba românilor din Bucovina austriacă.

Prestigioase cercetări a realizat Constantin N. Hurmuzaki în domeniul entomologiei. A debutat în acest domeniu în anul 1888, la Berlin, cu articolul *Fauna de coleoptere din Bucovina*, iar în anul 1897, la Viena, a publicat monografia *Fluturii din Bucovina*, în care sunt descrise 834 de specii de macrolepidoptere, cu răspândirea lor geografică. În această monografie sunt descrise și multe forme și specii noi, între care: *Erobio monto trajanus Hurmuzachi*, *Erobio pharto romania Hurmuzachi* și propunerea privind împărțirea biogeografică a Bucovinei în raioanele alpin, baltic și pontic, cu o hartă biogeografică corespunzătoare. „Prin frumusețea lor, fluturii au atras numeroși colecționari fără a mai ține seama de însemnătatea utilitară a unor specii ca *Bombyx mori*, producător de mătase, ale cărui boli au determinat efectuarea unor cercetări experimentale de către Pasteur. Alte insecte s-au dovedit a fi vectori de temut ai germeilor infecțioși...”³. Între acești mari colecționari sunt și entomologii români Aristide Caradja, Constantin Hurmuzachi, Filimon Cârdei, Ion Nemeș ș.a.

Întocmirea catalogului lepidopterelor din România și apoi al coleopterelor, exprimă latura aplicativă a entomologului român. În lucrarea *Importanța economică a entomologiei*, Constantin N. Hurmuzachi dezvoltă cercetările sale asupra omidei dăunătoare sfeclei de zahăr.

Opera entomologului român înseamnă circa 90 de studii și articole, lucrări și volume, un adevărat tezaur din domeniu. A colaborat la publicațiile: „Gazeta Bucovinei”, „Deșteptarea”, „Patria” (Cernăuți), „Tribuna” (Sibiu), „Românismul”, „Liga Română”, „Kreuzetung” (Berlin), „Politik” (Praga), „Morning Post” (Londra), „Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft” (Viena), „Entomologische Rundschau” (Stuttgart), „Iris” (Dresda), „Buletinul Societății de științe” (Cernăuți) etc.

² Petru Bejinariu, *Biologi de seamă din Bucovina*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1994, p. 55.

³ Rene Taton, *Istoria generală a științei*, vol. III, *Știința contemporană*, București, Editura Științifică, 1972, p. 418.

Datele noi ca inventar de specii și areale de răspândire, coroborate cu datele de entomologie, paleogeografie și paleontologie, l-au condus pe Constantin N. Hurmuzachi la elaborarea unei noi teorii asupra originii europene a multor macrolepidoptere despre care se credea că au migrat postglaciar din Angora (Siberia actuală). Această nouă concepție o vom găsi în lucrarea *Opinii noi asupra evoluției faunei și florei europene*.

Specii de fluturi de genul *Erobia*, în număr de 29 din totalul de 35, au originea în Alpi, dovedind caracterul endemic al acestor specii, concepție susținută apoi și de A. Goltz. Constantin N. Hurmuzachi a mai studiat și problemele dimorfismului sexual la fluturi, introducând în entomologia taxonomică noi criterii.

În perioada 1920–1950 se remarcă cercetările zoologilor Eugen Botezat, Anton Mühldorf (1890–1957), cunoscut pentru studiul gordudelor, K. Adolf Pencke (1858–1947), cu cercetări asupra curculionidelor Fr. Netolitzky (1875–1946), apreciat pentru studierea coleopterelor bembidionide ș.a.

Eugen Botezat (1871–1964) s-a născut la Tereblecea, județul Rădăuți, a urmat școala primară în comuna natală și liceul la Suceava și Cernăuți. S-a înscris la Facultatea de Științe și Filosofie de la Universitatea din Cernăuți și, obținând o bursă, a continuat studiile la Laboratorul de zoologie marină din Triest. La absolvirea facultății, Eugen Botezat a lucrat în laboratorul profesorului său, Robert von Lendenfeld (1858–1913), cunoscut pentru cercetările sale asupra spongierilor și celenteratelor din Marea Mediterană.

Și-a început cariera în Imperiul Habsburgic, la Universitatea din Cernăuți⁴. Din anul 1897, s-a dedicat unor cercetări aprofundate din domeniul zoologiei, fiind numit „patriarhul zoologiei românești” (Radu Codreanu).

Ca urmare a acestor cercetări, Eugen Botezat a descoperit terminațiile nervoase din corpusculii tactili la mamifere, organele gustative la păsări, structura neurofibrilară a terminațiilor nervoase, dubla inervație a mușchilor striati și a epidermei, activitatea glandulară la diferite celule senzoriale.

Rezultatele cercetărilor savantului român Eugen Botezat, publicate în reviste și alte publicații germane de largă circulație, au atras atenția cunoscutului savant spaniol Santiago Ramon y Cajal, care comentează aceste rezultate și le citează în lucrările sale. Unele dintre cercetări au fost prezentate de Eugen Botezat la Congresul internațional de zoologie de la Boston, în anul 1907.

Asemenea altor biologi români, Eugen Botezat a întemeiat, la Universitatea din Cernăuți, o adevărată școală de zoologie. La această școală s-au format: Orest Marcu, Iosif Lepși, Filimon Cârdei, Alexandru Roșca, Ludovic Rodewald-Rudescu ș.a.

Din investigațiile noastre din ultimii ani, rezultă că elevii acestei școli au studiat sistematic fenomenele biologice, au activat în societăți științifice din țară și străinătate, au publicat rezultatele cercetărilor în reviste, manuale și tratate și au ocupat cu strălucire catedre în liceu și universitate.

⁴ Radu Iftimovici, *Creație românească în biologia universală*, București, Editura Albatros, 1977, p. 63.

În rândurile de față încercăm schițarea portretului câtorva biologi care au crescut și au devenit oameni de știință sub îndrumarea și cu generozitatea savantului român Eugen Botezat.

Încă de pe băncile Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, **Orest Marcu** și-a arătat admirația și interesul pentru cunoașterea, prețuirea și apărarea naturii. În studiile sale s-a apropiat, sub îndrumarea profesorului său, de citohistologia terminațiilor nervoase în mușchii insectelor, de morfologia organelor de respirație la coleoptere și caracterul dăunător al ipidelor asupra pădurilor. La primul Congres Național al Naturaliștilor din România, din 18–21 aprilie 1928, de la Cluj-Napoca, Orest Marcu a prezentat comunicarea *Contribuții la ecologia unor distrugători ai pădurilor Bucovinei*. S-a dedicat cercetărilor de taxonomie și ecologie asupra coleopterelor, asupra ecologiei ipidelor care dăunează fondului forestier și a propus soluții de apărare pentru silvicultorii practicieni. A avut o carieră didactică strălucită: asistent și conferențiar la Catedra de zoologie și parazitologie de la Universitatea din Cernăuți (1924–1940), profesor la Catedra de zoologie și zoogeografie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (1940–1947) și profesor la Catedra de biogeografie de la Universitatea din Cluj-Napoca, unde îndeplinește și funcția de director al Institutului de Speologie, înființat de marele biospeolog Emil Racoviță.

Dotat și stăruitor, cu generozitatea și credința preocupării de a studia natura, tânărul **Filimon Cârdei**, din satul Bilca, absolvă cursurile Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, iar la examenul de bacalaureat comisia, cu unanimitate de voturi, a decis și scris „bun pentru științe”, adică i s-a conferit dreptul de a urma studiile în domeniul științelor naturale – matematică, fizică, chimie, biologie.

După studii strălucite la Universitatea din Cernăuți, parcurge toate treptele învățământului superior, paralel cu o prestigioasă activitate științifică prestată în teren și în laboratorul de zoologie al Facultății de Biologie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

Timp de 40 de ani, cu aceeași stăruință, și-a onorat cu mare devoțiune cariera de profesor la Catedra de zoologie de la Facultatea de Științe naturale a Universității din Iași. A cercetat ani în șir insectele, oprindu-se asupra odonatelor și devenind bine cunoscut printre entomologii europeni. Ca student, am lucrat pe teren cu profesorul Filimon Cârdei, care avea în ființa sa „știința” de a descoperi adevărurile din natură, ca și „arta” de a conversa cu țărani în vreme de seară sau de răgaz între deplasările pe malurile Siretului. În pădurea Lunca și pe Valea Siretului, făceam observații etologice, colectam material entomologic, iar profesorul realiza cea mai frumoasă și liberă filozofie între oameni cu experiențe atât de diferite (profesor și student). În marea lui personalitate se adunase multă știință, dar se păstra și întreaga geografie a sufletului țărânului bucovinean. Până și momentele de supărare se exprimau în conduita profesorului în chipul acela firesc, natural și neconvertit.

Format la aceeași școală, **Iosif Lepși** s-a ocupat de „civilizația nevăzută” a animalelor – protozoarele – dobândind, pentru profunzimea și extinderea cercetărilor, faimă europeană⁵, iar o parte din lucrările sale au fost publicate la Berlin. În lumea

⁵ *Ibidem*, p. 64.

protozoarelor a descoperit specii folositoare, dăunătoare și relativ neutre și a propus soluții de conduită adecvată a oamenilor. Sunt adunate și noi date de morfologie, fiziologie și etologie a protozoarelor, cu importanță practică.

Apreciind valoarea practică a cercetărilor biologice, **Ludovic Rudescu** s-a ocupat, timp de 40 de ani, de punerea în folosul omului a potențialului biologic al Deltei Dunării. Depășind fascinația provocată de acest tânăr colț de lume, de măreția și unicitatea formelor vieții de aici, hidrobiologul Ludovic Rudescu întreprinde studii aprofundate și ample privind viața și formele ei în deltă, ciclurile biologice anuale, gradul de intervenție al omului și resursele pe care le oferă spectacolului mirific de la gurile Dunării. Este precursor al multor cercetări programate de când Delta a devenit rezervație naturală a Terrei.

Alexandru Roșca, renumitul entomolog, s-a născut într-o familie de țărani, a urmat cursurile Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, iar licența a obținut-o în anul 1927, la Universitatea din Cernăuți. În perioada 1927–1928 a fost profesor la Liceul din Bistrița-Năsăud, iar între anii 1928 și 1947 a funcționat ca asistent, apoi ca șef de lucrări, la Universitatea din Cernăuți și Iași. În anul 1936, își susține teza de doctorat, cu subiectul *Fauna Arahneelor din Bucovina (Sistematica, ecologia și răspândirea geografică)*.

Încă din anii studenției, Alexandru Roșca s-a dedicat studiului grupului dificil al păianjenilor, care nu mai fusese abordat de zoologii români. În anul 1930, publică *Contribuții la cunoașterea arahnoidelor din Bucovina*, în „Buletinul Facultății de Științe din Cernăuți”, vol. IV, fasc. II și apoi alte studii, consacrate faunei arahnologice a României, în care preocupările sistematice sunt împletite cu cercetarea biologică și ecologică, fapt deosebit pentru acea vreme.

În cele 15 lucrări publicate în diverse reviste din țară și străinătate, profesorul Alexandru Roșca a stabilit prezența, în fauna țării noastre, a circa 900 de specii de păianjeni, greu de abordat de specialiști, ca fiind mai puțin agreabile.

Deși a obținut cu 60 de ani în urmă (1936), titlul de doctor în științe biologice, acesta nu i s-a mai recunoscut după 1947. Abia în anul 1964, o comisie formată din specialiști – prof. dr. M. I. Constantineanu, prof. dr. Zicman Feider și conf. dr. Filimon Cârdei, de la Universitatea din Iași –, a analizat dosarul de recunoaștere a titlului științific de doctor al profesorului pensionar Alexandru Roșca. Nu a făcut politică și totuși a ajuns una dintre victimele represiunii comuniste, soartă pe care au împărtășit-o și alte cadre didactice provenite de la Universitatea din Cernăuți.

Operele în domeniul arahnologiei ale profesorului Al. Roșca, în care, pe lângă datele taxonomice, se găsesc valoroase observații ecologice, etologice și biologice, va rămâne baza de pornire a tuturor cercetărilor viitoare.

Ceea ce particularizează activitatea științifică a familiei de biologi formați la generoasa școală a profesorului Eugen Botezat este în primul rând temeinicia investigațiilor și, de aici, perenitatea concluziilor. În al doilea rând, constatăm orientarea spre studii în domeniul animalelor nevertebrate – protozoare și artropode – ca și permanenta valorificare a cercetărilor pentru interesul economic al

oamenilor. În al treilea rând, înțelegem a consemna interesul pentru ilustrarea cu cea mai înaltă vrednicie a catedrelor universitare și deci pregătirea viitorilor biologi – cercetători, profesori, practicieni în stațiuni, spitale, laboratoare.

Așadar, școala de biologi formată de profesorul Eugen Botezat este durabil așezată în albia de curgere a gândirii și experimentului biologic românesc, cu izvorul într-o valoroasă tradiție, devenită ea însăși, astăzi, segment al fluenței cercetării biologice.

Ample cercetări asupra mamiferelor rozătoare a realizat Gervin Marcheș care a pus în evidență rolul lor de vectori, și biologul M. Hamar, care a studiat caracterului lor dăunător în agrobiocenoză.

Născut în 1941, la Frătăuții Vechi, **Gervin Radu Marcheș** a urmat școala primară în satul natal, cursurile secundare la Liceul „Aron Pumnul” și facultatea la Universitatea din Cernăuți unde l-a avut ca profesor și pe savantul Eugen Botezat. După susținerea tezei de doctorat cutema *Contribuții la studiul taxonomic, ecologic, epidemiologic și de combatere a rozătoarelor din România*, Gervin Marcheș, timp de 30 de ani, a activat în sfera sănătății publice și apoi s-a ocupat de ecologia și taxonomia micromamiferelor, în special a rozătoarelor. Un alt domeniu al cercetării a fost cel al poluării chimice prin pesticide, cu măsurile necesare pentru protejarea biocenozelor. Activitatea sa de cercetare a făcut obiectul a peste 200 de lucrări științifice, publicate în reviste de specialitate ale Academiei Române și în diverse reviste din țară și străinătate.

În domeniul zoogeografiei limnologice s-a remarcat un alt savant – Mihai Băcescu, care, împreună cu Radu Codreanu, au realizat primele studii asupra lacurilor din zona inundabilă a Dunării. În același domeniu a lucrat și Iosif Lepși, și anume în studiul lacurilor Tăbăcărie, Sutghiol și Sf. Ana, iar L. Rodewald-Rudescu s-a ocupat de organizarea și efectuarea cercetărilor limnologice în Delta Dunării, continuând studiile lui V. Grimalschi și V. Hohor. Sunt de mare importanță cercetările asupra stufului Deltei – biologia și ecologia acestei resurse de materie primă pentru industria celulozei. Aceste cercetări au fost efectuate de M. Tocan, M. Godeanu, L. Roman, Liviu Hnidei, Al. Voinescu, colectiv condus de L. Rodewald-Rudescu. Remarcăm studiile, efectuate de L. Rudescu și V. Marinescu, privitoare la influențele reciproce dintre Dunăre și Marea Neagră.

Unul dintre colaboratorii cercetărilor asupra limnologiei Deltei, a lacurilor salmastre și a avandeltei a fost Ion T. Tarnavski. Au mai lucrat în acest domeniu N. Gavrilăscu, Al. V. Grossu, C. Moruzi, C. S. Antonescu ș.a.

Prin intermediul Societății de Medici și Naturaliști din Iași, gândirea fiziologică franceză capătă exprimare și în universitățile noastre. Perioada de după 1880 a beneficiat de activitatea unor biologi formați în străinătate, între care Leon Cosmovici și Alexandru Vitu.

Născut la Sasca, județul Suceava, la 29 ianuarie 1857, **Leon Cosmovici** urmează școala generală în localitatea natală, liceul la Iași și studiile superioare la Paris, la Facultatea de Științe Naturale. Timp de patru ani, la Facultatea de Medicină din Paris, Leon Cosmovici a audiat cursurile lui Cl. Bernard, însușindu-și și întregindu-și temeinic cunoștințele de fiziologie.

Devine doctor în științele naturii în anul 1880, la Sorbona, cu teza *Etudes des glandes génitales et des organes ségmentaires des Anélides Polychètes*. Lucrează ca profesor de zoologie și botanică medicală la Facultatea de Medicină din Iași și în cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, la Catedra de Zoologie, Anatomie și Fiziologie.

Treptat, Leon Cosmovici se dedică în întregime fiziologiei și, după 1900, publică prima carte de fiziologie pentru universități, cuprinzând capitolul *Digestie și absorbție*, și o serie de studii și articole privind mecanica ventilației pulmonare, circulația sanguină, activitatea inimii etc. Se ocupă foarte activ de înființarea și dotarea laboratorului de fiziologie. Leon Cosmovici considera fiziologia ca pe o știință cu largi aplicații în viața socială.

În anul 1910, la sărbătorirea a 50 de ani de la înființarea universității ieșene, în discursul său, prof. Leon Cosmovici spunea: „Și ca să avem o noțiune mai precisă asupra esenței acestor fenomene, care la un loc constituiesc viața, vom adăugi după noi, că sunt datorită unor energii speciale pe care o numim viață, nu în afară de materie, ci datorită felului de a fi al materiei în care se manifestă, în materie organică, de o compoziție foarte complexă”⁶.

La Catedra de fiziologie, după moartea profesorului Leon Cosmovici, la 21 iulie 1921, a urmat fiul său, Nicolae Cosmovici, cel care a devenit întemeietorul învățământului de fiziologie la Iași.

În ansamblul biologiei, cercetările de fiziologie animală ocupă un rol foarte important în explicarea fenomenelor atât de complexe ale organismelor, dar mai cu seamă în medicina umană și veterinară.

Dezvoltarea ca ramură distinctă a fiziologiei animale în cadrul facultăților de biologie, de zoologie și medicină veterinară, a condus la dezvoltarea ei mai rapidă la noi în țară comparativ cu alte țări. Cercetările de importanță aplicativă în promovarea și apărarea sănătății au cunoscut, cum era și firesc, cea mai mare dezvoltare în folosul societății.

L’histoire des recherches de zoologie et de physiologie animale de Bucovine

(Résumé)

L’auteur constate qu’à peine du XVIII-ème siècle on peut parler des recherches scientifiques sur la nature dans la Roumanie. En 1882, la zoologie a été séparée de botanique, en se créant aux Universités de Bucaresti et Iassy deux cathèdres pour ces nouvelles sciences. Les premiers biologistes roumains docteurs ès sciences zoologiques ont été Al. N. Vitzu et Leon C. Cosmovici. L’auteur présente en suite les recherches zoologiques en Bucovine dans la période 1900–1920, effectuées par Constantin N. Hurmuzaki, Dimitrie Voinov, A. Popovici-Bâznoșanu, Grigore Antipa, Ioan Borcea, Aristide Caradja, Constantin N. Ionescu.

⁶ Emil Pop, Radu Codreanu, *Istoria științelor în România. Biologia*, Editura Academiei Române, București, 1975, p. 170.

RESURSE HIDROMINERALE DIN JUDEȚUL SUCEAVA*

OVIDIU BĂTĂ

Prezența pe teritoriul României a câtorva mii de izvi naturale de ape minerale și a altor câteva sute apărute prin diferite lucrări de explorare geologică, a impus găsirea unor căi de a fi sistematizate cât mai adecvat, pentru a fi prezentate și caracterizate din punct de vedere fundamental și aplicativ.

Cu decenii în urmă, atunci când se vorbea despre „ape minerale”, se înțelegea că este vorba despre acele ape subterane sau de suprafață ce puteau fi utilizate în scop terapeutic, adică în tratamentul balnear. Ulterior, apele de tratament balnear au căpătat denumirea de „ape curative” iar conceptul de apă minerală s-a extins, cuprinzând toate apele subterane sau de suprafață, care, datorită calităților chimice sau fizice, pot fi utilizate în tratamentul balnear, în industria de îmbuteliere sau în extragerea unor săruri sau gaze. În cura balneară sunt utilizate apele minerale și termominerale, nămolurile și gazele, un întreg complex de factori naturali care poartă denumirea de „substanțe minerale terapeutice”.

Apele potabile obișnuite pot conține și ele cantități însemnate de săruri de calciu și de magneziu, devenind „ape dure”, care totuși nu sunt ape minerale. Cele minerale, pentru consum alimentar și terapeutic, conțin uneori mai puține săruri, dar acestea sunt sub formă de ioni ai unor elemente chimice mai rare. Uneori, apele minerale se încarcă și cu o însemnată cantitate de bioxid de carbon, devenind carbogazoase; acestea sunt ape de consum alimentar și se îmbuteliază.

Referitor la originea apelor minerale, au existat, de-a lungul timpului, o serie de ipoteze grupate la două categorii de idei extreme.

O primă categorie este cea care cuprinde ipoteze ce susțin *originea vadoasă* sau *meteorică* a apelor minerale. Acestea ar rezulta din apele superficiale meteorice infiltrate în subsol și dirijate în circuit subteran de rețeaua accidentelor tectonice până la adâncimi mari. Pe tot parcursul lor, descendent și ascendent, apele spală rocile străbătute și se încarcă, prin dizolvare, cu săruri minerale și gaze libere aflate în migrare ascendentă din zonele adânci ale crustei. Pe ramura descendentă a circuitului, apele străbat niveluri cu temperaturi tot mai ridicate, obținând, prin încălzire, un grad anume de termalitate care le mărește capacitatea de dizolvare a sărurilor minerale din rocile traversate. Revenirea spre suprafață a apelor descendente, pe un traseu diferit de precedentul, rezultă dintr-un proces hidrodinamic

* Ape minerale: definire, geneză, clasificare, hidrostructuri, surse.

complex, în care un rol important îl joacă greutatea coloanei de apă rece situată la nivelurile superioare.

Cea de a doua categorie susține *originea magmatică* sau *juvenilă* a apelor minerale. Conform acestui concept, apa minerală ar proveni din zonele foarte adânci ale crustei terestre și chiar din zone ale mantalei superioare, fiind un produs care nu a „văzut” încă lumina zilei. Ar fi vorba, deci, de o apă „tânără”, provenită prin deshidratarea magmei sau din sinteză chimică pe baza gazelor care însoțesc magma.

Ca o soluție mediatore între cele două concepte extreme, se acceptă, mai nou, că apele minerale au, cu preponderență, origine vadoasă (meteorică) și că pot încorpora în unele zone adânci ale crustei terestre – situate în regiunile cu vulcanism tânăr – elemente de origine juvenilă, în primul rând bioxid de carbon și, în unele cazuri, hidrogen sulfurat (produse care se numesc „manifestări postvulcanice”)¹.

Zăcămintele în care sunt acumulate ape minerale cuprind o mare diversitate de formațiuni geologice, de la cele mai tinere (sedimente cuaternare), la foarte vechi, unele afectate de metamorfism (șisturi cristaline). Acumularea apei minerale în subteran se face în porii formațiunilor permeabile (nisipuri, pietrișuri), în zonele de alterare ale unor roci, în golurile carstice (în formațiuni calcaroase și dolomitice), în mase de roci afectate tectonic.

Izvoarele de apă minerală apar în anumite condiții geologice cu deschideri la zi, ca: accidente tectonice (falii, zone de zdrobire a formațiunilor geologice), suprafețe de stratificație între formațiunile geologice de compoziții diferite, strate geologice deschise de eroziune, izvoare care drenează un strat acvifer ascuns etc.

Diversitatea hidrochimică a apelor minerale se datorează unui complex de factori care au intervenit la formarea lor, și anume: condițiile litologice, condițiile tectonice și hidrogeologice, prezența bioxidului de carbon mofetic, prezența materiilor organice, prezența acumulărilor metalifere și a celor salifere.

O primă grupare a ivirilor de ape minerale este cea după distribuția teritorială a acestora, pe zone administrative, ori clasificarea în funcție de categoria stațiunilor prin care se exploatează substanța minerală terapeutică – stațiuni de interes general, stațiuni de interes local, localități cu izvoare minerale.

De asemenea, este larg utilizată și clasificarea chimică a apelor minerale în majoritatea lucrărilor publicate de către geologi și, mai ales, de către chimiști: ape minerale acide (conținut ridicat de bioxid de carbon); ape minerale alcaline (predomină sulfații de Mg și Na); ape minerale sulfuroase (conțin sulfuri alcaline); ape minerale feruginoase (conțin carbonați de fier bi- și trivalent).

Studiul complex al apelor minerale din diferite zone ale țării sau la scară națională, a dus la dezvoltarea unui ansamblu de căi asociate problemei genezei sărurilor minerale conținute de apele subterane, în general, și de apele minerale, în particular.

¹ Artemiu Pricăjan, Ștefan Airinei, *Ape minerale de consum alimentar din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 10–11.

Tipurilor de ape minerale din România le sunt atribuite, fiecăruia, următoarea geneză:

– *apele minerale sărate*, răspândite pe mai bine de 16% din suprafața țării, caracterizate prin prezența ionilor de clor și natriu, uneori a potasiului, bromului, iodului sau a borului, sunt legate genetic de zăcămintele de hidrocarburi, de masivele de sare, de sărurile dispersate în diferite formațiuni geologice;

– *apele minerale sulfatate, sulfuroase*, mai restrânse ca răspândire, sunt legate de formațiunile gipsifere, de sulfurile din conglomerate sau din formațiunile cristaline, de sulful din zăcămintele de cărbuni, de hidrogenul sulfurat de origine organică;

– *apele minerale carbogazoase* au component caracteristic bioxidul de carbon. Se admite că bioxidul de carbon (CO_2) este un gaz de origine endogenă (în cea mai mare parte, ca rezultat al activității postvulcanice), preponderent profundă și că migrează din zonele adânci ale mantalei superioare și crustei terestre prin intermediul faliilor deschise².

În România, CO_2 este considerat ca unul dintre componenții manifestărilor post-vulcanice ale munților vulcanici tineri, de vârstă neogenă (formați în Pliocenul superior, 5–1,8 m.a.) din vestul Carpaților Orientali (Oaș – Harghita), unde formează așa-numita „aureolă mofetică”.

În spațiul de manifestare al aureolei mofetice, apele minerale carbogazoase sunt de diferite tipuri hidrochimice. Acest aspect se datorează faptului că apele subterane circulă și spală diferite tipuri de formațiuni geologice – eruptive, metamorfice, sedimentare, fiecare dintre acestea având compoziții mineralogice care diferă de la loc la loc –, din care dizolvă săruri specifice acestora și în care se suprapune CO_2 interceptat în lungul faliilor pe care se ridică spre suprafața solului.

O posibilă clasificare a apelor minerale este clasificarea genetică a diferitelor tipuri de ape minerale cunoscute prin legăturile lor hidrogeologice cu cele două ansambluri structurale majore în care încadrează unitățile structurale din țara noastră:

- 1) domeniul consolidat/regiunea de platformă, din fața Carpaților (Platforma Moldovenească, Platforma Valahă, Platforma Sud-Dobrogeană, Masivul Central Dobrogean);
- 2) domeniul carpatic/regiunea de orogen, care grupează cele trei ramuri ale Carpaților Românești.

Cel mai vast rezervor de substanțe minerale terapeutice din România este conținut în hidrostructuri din regiunea cutată carpatică, care cuprinde 2/3 din suprafața țării, formată din sistemul muntos (Carpații Orientali, Carpații Meridionali, Carpații Occidentali), depresiuni intermontane, depresiuni intramontane și unități marginale.

² Artemiu Pricăjan, Ștefan Airinei, *Bogăția hidrominerală balneară din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 16–17.

Pentru Carpații Orientali, hidrostructurile de interes balnear se pot grupa în următoarele trei zone:

– *Zona eruptivului neogen*, situată în vestul Carpaților Orientali, cu direcție NV–SE, ocupă o suprafață de circa 4 000 km², se întinde din Maramureș înspre SE și include Munții Oaș, Gutâi, Țibleș, Căliman, Gurghiu, Harghita, cel mai lung lanț vulcanic tânăr din Europa. Prin sistemul de fracturi crustale cu direcție NV–SE pe care magmele au ajuns la suprafață, continuă să emane din profunzime CO₂, care este distribuit lateral prin rețelele arborescente ale faliilor deschise, formând aureola mofetică a Carpaților Orientali, în suprafață de circa 13 000 km². Zăcămintele de ape minerale din această zonă sunt cantonate în lave și aglomerate andezitice, cu debite foarte mici, și în nisipurile și pietrișurile piroclastice, cu debite mari. Apele din aceste acumulări au caracter feruginos, datorat alterării puternice a rocilor eruptive sub influența CO₂;

– *Zona cristalino-mezozoică*, situată în partea mediană a Carpaților Orientali, este formată din masive cristaline prealpine și un înveliș sedimentar predominant calcaros, de vârstă triasică și jurasică. Zona este puternic fracturată longitudinal și transversal, fracturi care permit migrarea CO₂ din părțile adânci ale litosferei în interiorul maselor sale. Hidrostructurile din zona cristalino-mezozoică au ape minerale de două tipuri bine caracterizate, asociate celor două tipuri de formațiuni geologice – șisturi cristaline și roci carbonatice. Formațiunile carbonatice oferă ape bicarbonatate, calcice, magneziene (hidrostructurile de la Borsec, Bilbor, Tulgheș, Toșorog, Rodna). Formațiunile metamorfice produc ape puternic feruginoase și uneori sulfuroase (Vatra Dornei, Iacobi);

– *Zona flișului*, situată în estul Carpaților Orientali, prin natura litologică a formațiunilor sale și a permeabilității lor reduse (depozite fine și foarte fine), nu este favorabilă acumulării de ape minerale și formării unor zăcămintele cu debite importante. Doar în formațiunile calcaroase în regim de carst (senoniene și eocene) și în gresia de Tarcău sunt cunoscute hidrozăcămintele purtătoare de ape minerale, cu următoarele tipuri hidrochimice: carbonatate – apar cu totul sporadic; clorurate – legate mai ales de accidente tectonice, sunt distribuite cu precădere la contactul dintre flișul neogen și depozitele neogene și mai rar în fliș; sulfatate-sulfuroase – cele mai numeroase, provin prin spălarea unor sulfați sau prin oxidarea piritelor diseminate în unele sedimente ale flișului (gresia de Kliwa, disodile etc.)³.

În județul Suceava, zăcămintele hidrominerale sunt situate în formațiuni cristaline, la contactul cristalin-eruptiv sau în apropierea contactului dintre cristalin și fliș.

– **Ape carbogazoase** sunt apele minerale cu un conținut mic de CO₂ liber (circa 1 g/l) și sunt cunoscute în perimetrele următoarelor localități: Vatra Dornei, Ortoaia, Rusca, Șaru Dornei, Panaci, Păltiniș, Drăgoiasa, Dârmoxa, Broșteni, Dorna Candrenilor, Poiana Negri, Poiana Stampei, Dornișoara, Fântânele, Poiana Coșnei, Poiana Vinului, Ciocănești, Prislop, Diaca, Șesuri. În aceste localități

³ *Ibidem.*, p. 25–32.

există 103 iviri de ape carbogazoase, dintre care 91 sunt izvoare naturale, celelalte sunt rezultate din foraje sau lucrări miniere⁴.

Din punct de vedere chimic sunt ape bicarbonatate calcice magneziene sau alcaline, având drept componenți principali CO₂, N₂, O₂, gaze rare etc.

– **Ape sulfuroase** sunt considerate acele ape minerale care au cel puțin 1mg/l hidrogen sulfurat dizolvat.

Cele mai multe izvoare sulfuroase apar în formațiunile flîșului cretacic, în roci marno-calcaroase impregnate cu sulfuri, din depozite deluviale sau din roci fisurate, având debite în general mici. Izvoare naturale se cunosc la Iacobenii (două izvoare pe pârâul Puciosu), Moldova Sulița, Tatarca, Lucina, Crucea, Delnița, Corlățeni, Cârlibaba.

– **Ape arsenicale** sunt cele legate exclusiv de șisturile cristaline și se găsesc în perimetrele localităților Șaru Dornei, Panaci, Dârmoxa. Din punct de vedere chimic, apele arsenicale reprezintă un caz particular al apelor carbogazoase, având un conținut în arsen care variază de la urme până la aproximativ 7 mg/l. Sunt indicate în balneologie pentru tratarea stărilor anemice, a maladiilor endocrine, a gastritelor cronice, a afecțiunilor biliare, a stărilor depresive etc.

Dintre apele arsenicale, cele de la Șaru Dornei se evidențiază prin concentrații ridicate de arsen (1,8–5 mg/l) și prin debite însemnate (0,2–1 l/s), fiind recomandate pentru valorificare în scopuri curative – în stări de convalescență, anemii secundare, cure de diureză, stări alergice, sindroame nevrotice, tulburări circulatorii periferice arteriale, hipertensiune arterială etc.

În 1986, unitatea de exploatare a apei minerale arsenicale de la Șaru Dornei și-a încetat activitatea, exploatarea zăcămintului hidromineral fiind sistată definitiv⁵.

– **Ape feruginoase** sunt considerate apele minerale care au un conținut minim de 10 mg/l fier. Cele mai frecvente ape feruginoase sunt de tip carbogazos. Concentrațiile ridicate de fier se datorează agresivității bioxidului de carbon care dizolvă fierul din roci și îl aduce în soluție sub formă de bicarbonat.

Izvoare feruginoase se găsesc la Vatra Dornei, Doma Candrenilor, Șaru Dornei, Poiana Coșnei, Poiana Stampei, Rusca etc.

Apele feruginoase sunt recomandate în tratarea stărilor anemice.

– **Ape bromurate-iodurate** sunt cele care se diferențiază de cele feruginoase prin faptul că au un conținut minim de 5 mg/l brom și 1 mg/l iod. Aceste ape reprezintă un caz tipic al apelor clorurate sodice și se cunosc în zona neogenă a Carpaților Orientali.

Ape iodurate sunt cunoscute în două iviri: una la Podeni (Câmpulung Moldovenesc), cu 1 mg/l iod, și alta la Slătioara (Gemenea), cu 1,3 mg/l iod.

Izvoarele bromurate sunt mai răspândite, conținutul de brom fiind mai însemnat. Ca exemple pot fi date izvoarele de la Moldovița (pe pârâul Petac –

⁴ Gheorghe Băgu, Alecu Mocanu, *Geologia Moldovei. Stratigrafie și considerații economice*, București, Editura Tehnică, 1984, p. 188.

⁵ Petru Țăranu, *op. cit.*, p. 155.

40 mg/l Br; pe pârâul Slatina – 125 mg/l Br), de la Vicovu de Jos (pe pârâul Remezău – 30 mg/l Br) și de la Pârtești (pe pârâul Bursuci – 35 mg/l Br)⁶.

Apele minerale bromurate și iodurate pot fi valorificate ca ape curative – sunt recomandate pentru cura externă (boli reumatice, hipertiroidism, afecțiuni ale sistemului nervos periferic, dermatologie) – și pentru extragerea bromului și iodului.

– **Ape minerale sărate** apar din formațiuni foarte variate ca litologie și vârstă, ceea ce determină o mare variație a conținutului chimic de la un izvor la altul. În unitățile de fliș ele apar din roci care aparțin Cretacicului (la Breaza, Sadova, Câmpulung Moldovenesc, Stulpicani) și Paleogenului (Putna, Sucevița, Păltinoasa). La contactul dintre fliș și formațiunile miocene de platformă, izvoare sărate se găsesc în legătură cu formațiunile salifere tortoniene (Miocen superior), la Gura Putnei, Vicovu de Jos, Marginea, Solca, Cacica, Slătioara, Râșca).

Izvoarele sărate au debite naturale în general mici, în medie 0,05 l/s. Mineralizația variază între 2 g/l și 327 g/l. Pe lângă ionii de clor și sodiu, în unele cazuri se remarcă prezența iodului, borului, hidrogenului sulfurat, hidrocarburilor gazoase.

Apele minerale sărate, datorită acțiunilor fiziologice ale sărurilor conținute, au calități terapeutice active în tratarea unor afecțiuni interne (cele cu concentrații de până la 15 g/l) și externe (cele cu concentrații mai mari). Izvoarele sărate de la Cacica, Solca și Slătioara au fost utilizate, în trecut, în scopuri balneare.

La Vatra Dornei, stațiune balneoclimaterică de interes național, apele minerale – a căror compoziție chimică, diferită de la un izvor la altul, conferă acestora o valoare terapeutică de prim-rang –, alături de nămolul de turbă, sunt folosite în tratarea afecțiunilor reumatismale, neurologice, cardiovasculare, respiratorii, digestive, ginecologice, endocrine etc.

Distribuția pe o zonă întinsă a apelor carbogazoase, condițiile favorabile de înmagazinare naturală și valoarea apreciabilă a debitelor, permit creșterea valorificării acestui tip de ape minerale prin îmbuteliere industrială și comercializare ca ape de masă.

Zăcămintul hidromineral Roșu, situat la circa 2,5 km vest de orașul Vatra Dornei, este localizat în formațiuni cristaline alterate și debitează o apă minerală carbogazoasă de consum alimentar, hidrogencarbonată, calcică, slab sodică, hipotonă, cu un conținut de CO₂ dizolvat în jur de 1 000 mg/l.

Zăcămintul Poiana Vinului (Coșna), situat în bazinul Dorna – Coșna, în zona de confluență a pâraielor Teșna și Bancu, este localizat în depozite sedimentare permeabile de vârstă eocenă și oligocenă din imediata vecinătate a unui stâlp andezitic ce străpunge sedimentarul. Apa minerală este de tip bicarbonat-calcic, carbogazoasă, feruginoasă, ușor clorurată, cu o mineralizație totală de 3 206–4 288 mg/l, din care 880–2 860 mg/l revin CO₂ dizolvat. Zăcămintul se exploatează exclusiv prin îmbuteliere, pentru consum alimentar, apa minerală, cu evidente proprietăți medicinale, fiind foarte apreciată de consumatori.

⁶ Gheorghe Băgu, Alecu Mocanu, *op. cit.*, p. 191.

Zăcămintul Poiana Negri, situat la extremitatea nord-vestică a Munților Călimani, în zona confluentei râului Negrișoara cu pârâul Pinte, este acumulat în gresii eocene permeabile și în nivelele inferioare ale aluviunilor unei terase cu dezvoltare locală, este exploatat prin foraje care oferă debite mari. Din punct de vedere chimic, apa este carbogazoasă (1 500–2 300 mg/l CO_2 dizolvat), puternic bicarbonată, calcică, feruginoasă, sodică. Apa minerală se exploatează prin îmbuteliere, după deferizarea ei în instalații speciale, având calități care o recomandă ca pe o excelentă apă de masă.

Zăcămintul Poiana Coșnei este situat pe versantul estic al Munților Bârgău, în bazinul superior al văii Coșna. Acviferul mineralizat se dezvoltă în depozite de fliș (senoniene, eocene și oligocene), cu debite foarte mici, de maximum 0,15 l/s. Apa minerală este bicarbonată, carbogazoasă, calcică, cu mineralizația cuprinsă între 3 010 mg/l și 4 169 mg/l, din care 880–2 500 mg/l revin CO_2 dizolvat.

Zăcămintul Dorna Candrenilor se găsește în raza localității cu același nume, la 8 km de Vatra Dornei, în zona de confluență a râului Dorna cu pârâul Oușoru. Acviferele mineralizate, de tip multistrat, sunt localizate în depozite de roci sedimentare (permeabile și impermeabile) cretacice, paleocene și cuaternare. Existența zăcămintului hidromineral este dovedită de apariția a 11 izvoare naturale la baza terasei inferioare din stânga râului Dorna. Zăcămintul este deschis prin foraje. Apa minerală se încadrează în categoria celor bicarbonatate, clorice, sodice, magneziene și carbogazoase. Folosită inițial pe plan local, pentru balneatie, apa minerală, datorită proprietăților medicinale deosebite, a început, din anul 1968, să fie valorificată, prin îmbuteliere, în sistem industrial și comercializată în întreaga țară, la început sub denumirea de *Izvorul „Dorna Candrenilor”* și, după 1994, sub cea de *Cristalina*.

Dintre izvoarele sulfuroase, cele de la Iacobenii și Moldova Sulița, cu debite însemnate, pot fi valorificate organizat, pentru cură externă. Pentru cură internă merită să fie luate în considerare izvoarele sulfuroase de la Broșteni, Cacica, Corlățeni.

Ressources hydro-minérales dans le département Suceava

(Résumé)

Les eaux se comptent parmi les richesses naturelles de sous-sol du département Suceava. Elles ont une grande diversité hydro-chimique, due aux facteurs complexes qui ont intervenus à leurs formations: les conditions lithologiques, tectoniques et hydrogéologiques, la présence de CO_2 , due à la mofette, la présence des matières organiques et des accumulations métallifères.

Dans le département Suceava, les plusieurs sources d'eaux se trouvent dans les formations cristallines, au contact cristallin-éruptif ou au contact cristallin-flysch et sont très variées: eaux gazeuses, eaux sulfureuses, eaux ferrugineuses, eaux salines, eaux minérales arsenicales etc.

On fait usage d'eaux soit en balnéothérapie (à Vatra Dornei), soit en les absorbant comme boisson.

EMINESCU LA COSTIȘA?

ION FILIPCIUC

Costișa este un sat oarecare, așezat în coasta din stânga râului Suceava, cam pe la jumătatea distanței dintre Dornești și Bilca, pe direcția răsărit-apus, și aproximativ în crucea zării dintre orașele Siret, spre miazănoapte, și Rădăuți, spre miazăzi, fără un document de atestare timpurie în istoria Moldovei și fără ieșire la marea întretăiere de drumuri bânuite în vreme de țărani, călugări, negustori, oșteni, oaspeți și cotropitori.

Întâmplător, sunt născut în acest sat și înzestrat cu meteahna de a mă interesa cam de toate cele petrecute într-o „gândire spusă sau scrisă” despre Costișa.

Într-un articol tipărit în revista „Țara Fagilor”¹ despre Samuil Isopescu – profesor și om de cultură la Suceava, titlu din care înțelegem că unui profesor îi mai trebuie câte ceva pe deasupra spre a fi gratulat cu atributul „și om de cultură”, neobositul istoriograf, heraldist și genealogist al familiei Isopescu, prof. Petru Bejinariu (vezi și lucrarea unui colectiv de autori, *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*², de unde a fost extras textul articolului) avansează o afirmație care ar trebui, cel puțin pe mine, să mă umple de mândrie patriotică, și anume că: „După unele informații neconfirmate documentar, se pare că, ajuns în Rădăuți, în vederea participării la Serbarea de la Putna din august 1871, Eminescu a trecut și pe la Costișa, la prietenii săi Isopescu Samuil și Arcadie”. De menționat că Petru Bejinariu avansase oarecum ipoteza de mai sus încă în articolul *Pe urmele lui Eminescu, de la Cernăuți la Putna, în august 1871*, în „Obiectiv, Vocea Sucevei”³, unde spune: „Sunt păreri potrivite căroră Eminescu s-a interesat de buna primire a oaspeților, inclusiv la gospodării țărănești și pentru aceasta s-a deplasat în localitățile: Vicovu de Sus, Frătăuți (aici probabil la colegul său Samuil Isopescu), Marginea, Volovăț și Satu Mare”.

Însă cum eu am oarecare experiență în a urmări ubicua hăituire a poetului de către unii istorici literari prin Feldru, Năsăud, Dej, Sighet, Șomcuta Mare, Beiuș, Sibiu, Rădăuți și alte așezări, fără de care cultura lui Eminescu ar fi schiopătat „cu asupra de măsură”, și față de această răbufnire istoriografică: „după unele informații neconfirmate documentar”, țin să-mi exprim serioase rezerve chiar la acel „se pare”

¹ Suceava, anul XII, nr. 1(46), ianuarie–martie 2004, p. 14.

² Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, p. 151–158.

³ Anul I, nr. 2, joi, 16 august 2001.

impersonal, care ar trebui grafiat câtuși de responsabil prin „mi se pare” și mai mult decât atât. Că nu avem documente e treaba destinului, dar a confrunta câteva repere cronologice și geografice intră în ceea ce s-ar chema bună cuviință pentru dramul de inteligență cu care ne-a miluit Dumnezeu.

În august 1871, preotul-paroh Vasile Isopescu și soția sa, Domnica (despre care, în *Condica* născuților din Parohia Costișa, soțul ei nu face nici o mențiune că ar fi născută Grigorovici, așadar sora Mariei, mama viitorului mitropolit Silvestru Morariu-Andrievici, înrudire de care parohul din Costișa nu s-ar fi rușinat nicidecum) nu mai slujea, după mai bine de 45 de ani de nevoință creștinească, la biserica din Costișa, unde acum oficia „preotul de ajutoriu” Georgie Reus de Mârza. Spre deosebire de predecesorul său, care n-a publicat nimic, Georgie de Mârza este autorul unor texte interesante, precum *Sacrificiile în timpul pînă la Christos*, în „Candela”, II; *Personalitatea preotului ortodox*, în „Candela”, VI ș.a. Va fi fost Vasile Isopescu detașat la biserica din Frătăuții Noi? Va fi luat calea întru cele veșnice? Oricum, scrisul și iscălitura lui Vasile Isopescu, vicar până în aprilie 1827 și paroh după această dată la biserica Nașterii Sf. Marii din Costișa, dispar după notația din 23 octombrie 1865 din *Condica* născuților a Parohiei din Costișa.

Nici o mărturie nu-l înfățișează pe vreunul dintre cei doi frați printre participanții la Serbarea de la Putna. De ce s-au sfiit bucovinenii din Cordun de a susține și de a lua parte la comemorarea lui Ștefan cel Mare din 1871 e o chestiune pe care istoricii n-au lămurit-o, dacă au dibuit-o cumva, dar explicația vine singură când știm că, în urma unei adunări pregătitoare, desfășurate în ziua de luni, 19 aprilie/1 martie 1871, prin Decretul imperial din ziua de miercuri 28 iulie/9 august 1871, Francisc Iosif II îngăduia bucovinenilor un Congres bisericesc al românilor ortodocși spre a se hotărî autonomia Bisericii Ortodoxe din provincie și înființarea unei Mitropolii a Bucovinei. Ceea ce era un act de independență nu numai religioasă, dar în aceeași măsură și un gest opozant față de cei ce doreau o Mitropolie a tuturor românilor din Banat, Ardeal și Bucovina. Așadar, unitatea românilor preconizată prin serbarea de la mormântul lui Ștefan cel Mare intra în contradicție cu interesul special și acțiunile românilor din Bucovina pentru autonomie bisericească în provincia administrată de Austro-Ungaria.

Ar fi de observat un fapt: și Samuil și Dimitrie Isopescu își încheie studiile de la Viena în anul universitar 1871–1872, spre a se îndrepta ca profesori la Ober-Gymnasium din Suceava. Cum preparativele pentru ocuparea celor două catedre de către Samuil (de istorie-geografie) și Dimitrie (de matematică-fizică) vor fi început cu un an înainte de numire, adică măcar în vara anului 1871, e dificil de imaginat că solicitanții unei asemenea slujbe în învățământul austriac din Bucovina ar fi riscat implicarea într-o acțiune studențească – fie și cu un afișat caracter religios, cum a fost închinarea la mormântul lui Ștefan cel Mare – menită să suscite ideea unității românilor. Ceea ce nu-i de reproșat pentru „virtualii și viitorii” corifei ai mișcării naționale în provincia de sub flamura drăguțului de împărat de la Viena. Dar nici nu trebuie trecut cu vederea.

De altfel, din „mișcarea națională” efectivă de la Putna anilor 1870–1871 lipsește numele oricărui Isopescu, neîntâlnit în nici un comitet provizoriu sau aranjor, nici în vreo listă de subscripție cu jertfă bănească și nici între cei vreo 2 000 de participanți la praznicul hramului Sf. Marii din ziua de duminică, 15/27 august 1871. Explicația o putem rotunji cumpănind purtarea altor doi frați bucovineni: Ioniță (31 ian. 1843 – 25 mai 1902) și Vasile Bumbac (7 febr. 1837 – 27 febr. 1918). Întâiul, îndârjit antijunimist, nici nu urcă din Costâna, nici nu coboară din Viena, unde încă era student și peste vara anului 1871, la Putna, căci era la acea vreme în tratative pentru ocuparea (pornind cu anul școlar din septembrie 1872) postului de profesor de limbă latină și română la gimnaziul din Suceava. Al doilea, Vasile, prieten bun cu Eminescu, student bursier în Viena încă din 1864, se eschivează a participa direct la Serbarea de la Putna – cu toate că la un moment dat era chiar președintele comitetului organizator – sub pretextul că își prepară examenele pe care le va termina abia în primăvara anului 1874, din cât se presupune, chiar cu un doctorat în filosofie. O rapidă privire prin scriptele Universității din Viena ne-ar lămuri dacă Vasile Bumbac a dat sau nu vreun examen în perioada iunie – septembrie 1871 și ar înceta orice suspiciune. Dar, în sfârșit, cum se face că Eminescu, venind de la Ipotești, de unde la 6 august 1871 îi scria lui Titu Maiorescu, trecând prin Burdujeni și Ițcani, nu face un popas în satul Costâna de lângă Suceava, la Vasile Bumbac, și merge glonț la Costișa, drept la frații Samuil și Dimitrie Isopescu?

Să presupunem că Eminescu vine de la Ipotești la Putna prin Mihăileni, iar de acolo ajunge în Siret, unde poate face popas la Teodor V. Ștefanelli (18 august 1849 – 23 iulie 1920), prieten de nădejde, cu amintiri prețioase despre tinerețea cernăuțeană și vieneză a poetului, urmând să meargă împreună la mormântul voievodului, cu vreo trăsură a unui negustor din Siret, prin Baineț, Climăuți, Fântâna Albă și Vicovu de Sus. Ei, nu, drumețul „nepereche” trece pe lângă Siret, apucă la vale dâmbul unui pâraiaș din Ruda și se oprește musai la Costișa, ca să-i vadă pe frații Samuil și Dimitrie Isopescu, feciorii popii Vasile, cum îmblăteau vârtos grâul pe aria din ograda casei! Așa că Ștefanelli pleacă singur spre Putna, fără a mai trece pe la frații Isopescu din Costișa, în ziua de joi, 12/24 august 1871, povestindu-ne mai apoi cum l-a aflat pe Eminescu sosit la Putna taman cu o săptămână înainte de ziua serbării, adică sâmbătă, 7/19 august. Și nu pomenește nici un cuvânt despre frații Samuil și Dimitrie Isopescu orbecând „pe drumul de costișă” sau petrecând măreț în... mișcarea națională de la Putna.

Samson L. Bodnărescu (27 iunie 1840 – 3 martie 1902) era originar din satul Voitinel, nu mai departe decât la 15 km de Putna și, ca student la Viena (1868–1870), apoi cu un doctorat în filosofie la Giessen, în Germania, ca înfocat admirator al acțiunilor „Junimii” ieșene, unde a fost chemat și susținut de Titu Maiorescu, s-ar fi convenit să fie entuziasmat de serbarea aranjată de studenții români din Viena. Și totuși, Samson Bodnărescu nu a fost în vara anului 1871 la Putna și nu l-a putut amăgi pe Eminescu să-l aibă ca oaspete la vatra natală din Voitinel.

Probabil că poetului i-a fost mai la îndemână Costișa.

În ziua de marți, 20 iulie/1 august 1871, comitetul organizator semnează și expediază din Cernăuți un comunicat „cum că el și-a strâpus reședința la Cernăuți în Bucovina, în 1 august st.n.a.c., începând aici pregătirile necesare pentru serbare, despre a cărei realizare nu mai poate încape nici o îndoială; roagă așadar a adresa toate corespondențele precum și listele netrimise încă îndărăpt, fie ele și deșerte cătră: Pamfil Dan, jurist, Cernăuți (Czernowitzer, Bucovina)”. Semnatarii, Ioan Slavici, președinte, și E. Luția, secretar, „roagă mai odată” ca doritorii „a participa la serbare în interes propriu” să se anunțe până la data de 10 august st.n.a.c., adică până în ziua de joi, 29 august, stil vechi 1871⁴.

Faptul că textul nu a fost semnat și de M. Eminescu ar proba că poetul nu era la acea oră în Cernăuți. Putem doar presupune că a fost cu câteva zile înante sau că va reveni câteva zile după această dată. În nici un chip că între timp, neavând nici o treabă, a tras o fugă până la Costișa!

În ziua de vineri, 23 iulie / 4 august 1871, în ziarul „Românul” din București apare articolul semnat de Dumitru Brătianu, apreciind eforturile organizatorilor Serbării de la Putna și accentuând importanța istorică a comemorării lui Ștefan cel Mare. Comitetul organizator va răspunde lui Dumitru Brătianu printr-o scrisoare deschisă abia în ziua de marți, 3/15 august 1871, sub semnătura lui M. Eminescu și Pamfil Dan, ceea ce arată că vreme de vreo zece zile Eminescu nu a stat în Cernăuți și n-a avut la îndemână ziarul „Românul” spre a răspunde omului politic bucureștean.

În ziua de vineri, 30 iulie /11 august 1871, comitetul conducător anunță publicul că la ședința din ziua de marți, 20 iulie/1 august, stil nou, ținută la Cernăuți, în urma demisiei lui Vasile Bumbac (care a rămas doar „ca agintele comitetului central în Viena”) și a lui Belesiu – „împedecați fiind parte prin împrejurări familiare, parte prin ocupațiuni cu studiul pentru examene” – au fost aleși „fostul secretariu dl. Slavici de președinte, dl. M. Eminescu de secretariu”, ceea ce însemna că Eminescu a fost ales în contumacie, de vreme ce comunicatul din data de 20 iulie/1 august a fost semnat de un secretariu ad-hoc, E. Luția. Peste zece zile însă, vineri, 30 iulie/11 august 1871, poetul e prezent în comitetul conducătoriu din Cernăuți, comunicatul prin care virtualilor participanți la serbarea de la Putna li se dădeau amănunte: „Ultima stațiune de descălecăre pentru persoanele ce vor veni pe calea ferată este Hadicfalva (Bucovina); trenul sosește numai odată pe zi și anume pe la 2 oare după amiază. La această stațiune comitetul va ordina o secțiune, care are să îngrijească transportarea publicului la Putna – o depărtare de cinci oare –, prețul de persoană e 1 fl. și 1 fl. 50 cr.”, anunțul fiind semnat de Ioan Slavici, președinte, și M. Eminescu, secretariu⁵.

⁴ Cf. „Albina”, Pesta, nr. 61, din 29 iulie/10 august 1871; Teodor Balan, *Serbarea de la Putna, 1871*, în vol. *Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1932)*, Cernăuți, 1932, p. 187.

⁵ Cf. „Albina”, Pesta, nr. 63, din ziua de joi, 5/17 august 1871, sau Teodor Bălan, op. cit., p. 188–189.

Unde va fi hoinărit Eminescu în acele zece zile nu prea putem ști și ar fi hazardat să tregem concluzii pe baza unor „informații neconfirmare documentar”.

Cert rămâne faptul că în ziua de marți, 3/15 august, apar două materiale semnificative, întâiul fiind scrisoarea de răspuns către D. Brătianu, văzând în acțiunea lor „evenimentul timpurilor moderne, cel mai însemnat, cel mai fecund în rezultate mărețe pentru români. De aceea, România liberă, până aici înmărmurită, deodată tresări în preziua serbării voastre” („Românul”, București, an XV, vineri 3/15 august 1971, p. 694.

Important pentru discuția de față e, însă, faptul că în ziua de marți, 3/15 august 1871, Eminescu se afla în Cernăuți, iar Slavici nu mai era în același oraș, găsindu-se ori la Putna ori la Rădăuți, pentru a pregăti serbarea de peste 12 zile. Că Eminescu lucra de câteva zile în Cernăuți pentru promovarea serbării academice ar fi o dovadă și articolul ce se tipărește în aceeași zi de marți, 3/15 august, în ziarul „Czernowitzer Zeitung” din Cernăuți, în partea de foileton, sub titlul *Das Säkularfest im Kloster Putna*, scris cu o zi înaintea – „Czernowitz, 12 August 1871” – și nesemnat. Întrucât textul nu a fost reeditat sau tradus până astăzi, ne îngăduim a-l prezenta în întregime, în traducerea făcută de Thomas Kaules, jurist din Câmpulung-Moldovenesc, căruia îi mulțumim și pe această cale:

„*Sărbătoarea seculară din Mănăstirea Putna* / Hramul Mănăstirii Putna, care are loc anual după străvechi obicei la zi de Sf. Marie, cu participarea credincioșilor locali, dar și a celor veniți de departe, se va desfășura anul acesta deosebit de frumos și fastuos. În această mănăstire, situată într-o maiestuoasă zonă de munte, se odihnesc osemintele marelui voievod Ștefan cel Mare, cel care a luptat victorios în războaie grele împotriva hoardelor asiatice, în numele creștinătății. El este ctitorul acestei mănăstiri, pe care a dotat-o cu proprietăți imense. Și pentru că în anul trecut s-au împlinit patru secole de la întemeierea Mănăstirii Putna, conventul mănăstirii, sub conducerea starețului Arcadie Ciupercovici, a organizat o sărbătoare grandioasă pentru cinstirea memoriei marelui ctitor, sărbătoare la care au participat nu doar poporul drept-credincios, ci și persoane din toate clasele și păturile sociale.

Amintirea marelui voievod Ștefan cel Mare, care a luptat pentru națiunea română, a trezit și în inimile tinerilor studenți de naționalitate română dorința de a merge în pelerinaj la Putna. La mormântul ctitorului doreau să aducă prinos de recunoștință și să dăruiască o urnă de argint, lucrată în filigran. Un incident neplăcut, adus la cunoștința publicului prin intermediul presei, a împiedicat studențimea să-și realizeze această dorință cu ocazia sărbătorii de anul trecut. În acest an, însă, studențimea dorește să împlinească această sfântă datorie în măsura în care mijloacele modeste și împrejurările le vor permite.

După anunțarea oficială în ziare și după convorbirile de la Viena, mai mulți studenți au fost trimiși aici pentru a pregăti primirea, cazarea și masa pentru oaspeții ce vor veni în pelerinaj. Acest comitet și-a început deja activitatea și se prevede ca în orice privință vor fi asigurate cele mai bune și mai ieftine condiții. Pentru transportul de la ultima stație de tren, Hadikfalva, spre Putna, vor exista căruțe ce vor putea fi folosite în schimbul unor mici taxe. În Putna și în localitățile

înevinate vor exista locuri de cazare, iar mesele comune ale oaspeților se vor ține, după slujbă, în prăznicar.

Sărbătoarea propriu-zisă va avea loc în zilele de 15 și 16, respectiv 27 și 28 august, timp în care se vor desfășura slujbele și celelalte festivități. Un cor studențesc va colabora de asemenea și va aduce strălucire serbării. Darurile ce vor fi aduse cu această ocazie, spre veșnică amintire, constau într-o prețioasă urnă din argint, donată de către studenți, din două acoperăminte de morminte, brodate cu migală de doamnele bucovinene și de cele din București, precum și câțiva prapori. Detalii mai amănunțite despre această sărbătoare vor fi încă precizate, iar programul va fi adus în curând în atenția publicului.

Cernăuți, la 12 august 1871”

Prezentarea de mai sus a fost consemnată succint în „Curierul de Iași”, nr. 87, duminică, 8 august 1871: „(Serbarea de la Putna) Czernowitzer Zeitung (foaie provincială oficială) în foiletonul său din nr. 127 cu data 15 august st. n. vorbește foarte frumos și simpatic despre serbarea seculară de la Putna. După ce dedică mai multe cuvinte călduroase memoriei fondatorului acelei Mănăstiri, recunoscând luptele și victoriile, precum și meritele sale civilizatoare și recapitulând pe scurt istoria Mănăstirii și serbarea memoriei patru seculare săvârșită anul trecut de către egumenu Arcadie Ciupercovici, regretă cauzele (vorbind numai despre cele financiare) cari au făcut să se amâne anul trecut pelegrinagiul românilor din toate regiunile Române și constată lăudabila activitate a Comitetului central al Studenților Români din Viena, precum și călduroasa părtinire a Publicului Român, și mai ales îngrijirile ce dezvoltă Comitetul pentru primirea celor ce vor merge să încungiure mormântul glorios; apoi descrie ofrandele ce se vor pune în biserică și prevede că serbarea va fi bine frecventată” (Notița e preluată în ziarul „Românul”, București, sâmbătă, 14/26 august 1871, p. 690.).

Se vede limpede că autorul notiței din „Curierul de Iași”, unde lucra Ioniță Scipione Bădescu și căruia par a i se datora toate însemnările din acest ziar despre Serbarea de la Putna, știe mai multe lucruri decât spune foiletonul de la Cernăuți, căci în „Czernowitzer Zeitung” e vorba doar de un „incident neplăcut”, pe care ziaristul de la Iași îl traduce exact un incident financiar, adică pierderea sumei în valută austriacă, prin încredințarea biletului de depunere – primit de la o bancă vieneză de toată încrederea – unei bănci falimentare a românilor, Perlea & Murășianu.

Motivația cu izbucnirea războiului franco-prusac este destul de puerilă, ca să nu spunem chiar că sare în ochi onorațiilor subscripitori la fondurile adunate, căci războiul s-a declanșat în ziua de marți, 7/19 iulie 1870, iar comitetul aranjor al serbării pleacă la Putna în ziua de miercuri, 15/27 iulie, prin urmare cu 8 zile bune de la debutul conflictului armat din Apusul Europei, și lucrează vârtos la Mănăstirea Putna până când primește decizia de amânare a serbării, luată de comitetul studențesc central din Viena abia în ziua de miercuri, 29 iulie/10 august 1871, după trei săptămâni de război între Franța și Prusia.

Peste doar două zile, vineri, 31 iulie/12 august, trei dintre membrii comitetului aranjor de la Putna – Emanuel Logotteti, Gabriel Băleanu și Ioan Volcinski – părăsesc mănăstirea și, ajunși la Rădăuți, șemnează un apel către publicul român și studențimea implicată în susținerea și pregătirea serbării, precizând că „conclusul de amânare” s-a făcut de către comitetul central din Viena, fără „coînțelegerea și învoirea delegațiunei” de la Putna. S-ar deduce de aici că alți membri din delegațiune au rămas la Putna și au participat la Hramul Sf. Marii Mari, bucurându-se de fastul zilei de sâmbătă, 15/27 august 1870.

Pe scurt, în zilele de marți și miercuri, 3–4/15–16 august 1871, Eminescu era în Cernăuți și se ocupa de promovarea imaginii serbării, astfel încât rândurile din ziarul cernăuțean au darul de a slobozi un „ausweis” oficial – fiind nesemnlat, echivala ca un act oficial din partea publicației și a administrației austriece – pentru continuarea nestingherită a pregătirilor de la Putna. Imediat după lectura articolului, jandarmii și grupul turbulent al evreilor din satul Putna au renunțat la orice piedică în preparativele pentru festivitatea din 15/27 august. Amatorii de itinerarii fantasmagorice ar zice chiar că poetul avea vreme să treacă, mai pe ocolite, ce-i drept, și pe la frații Isopescu din Costișa. Numai că presupunerea e subminată de Condica Parohiei din Rădăuți, unde preotul Ioan Mândrilă scrie negru pe alb că:

„Azi am găzduit la mine doi știudinți din Viana, pe Mihalaș Eminescu și pe Ionică Slavici. Mai sunt vreo zăce zile până la hramul Monastirii Putna. S-a hotărât să se țină în vara asta și sunt așteptați oaspeți din toate părțile. Vreme caldă și secetoasă cumu-i în august pe la noi în Radăuț.

Tinerii aiștia doi au găzduit o noapte la bezărhauptmanul Orest Rănea. El își zice Orestes Renney, după obicina proastă a beamterilor, măcar că-i fecior de popă din Burla. I-au trimăs la mine, căci el nu i-au putut țânea în casă, ca să nu-i iasă vorbe și bănuieli, care până la urmă tot au fost.

Hramul de la Putna s-au ținut cu știrea lui Rănea și veștile au curs și au mărs până la Viana.

Știudenții cei doi vorbeau nemțește ca apa și mi-au cerut sfat cum să rânduiască mai bine. Era vorba mai mult de bucate, căci vor veni oameni mulți și hram fără mâncare și băutură nu se poate. Apoi eu le-au înșirat câteva nume de oameni vrednici rămânând să-i cerceteze, ca să-i ajutoreze cu câteva cuptoare de colaci și plăcinte. Holercă să va găsi că-i destulă. Care a putea le-a fâgădui și alte bucate, că la hram oamenii vin cu merindea în coșorci și în traiste.

A doua zi i-am dus la biserică și le-am arătat mormintele cele domnești. Au văzut și căsoaiele hergheliei împărătești. Ionică ungureanul a suduit împărăția.

Au stat după prânzare la sfat de taină. Mihalaș Eminescu, moldoveanul, mi-a spus câteva vorbe mari, care m-au uns la inimă. A zis: «Românii n-or sta cât lumea împărțiți, nice călcați de ciubotele cătanelor împărătești și-a veni și ziua cea mare pentru Radăuț, când s-or trezi voievozii din morminte. Ștefan cel Mare ne cheamă la Putna».

Moldoveanul și ungureanul au stat la Radăuț trei zile și au rânduit o seamă de lucruri cu bežărhauptmanul Rănea, care s-au purtat frumos și le-au dat sfat cu priință, adică cum să se petreacă toate fără sminteală pentru mine.

Azi s-au întors de la hram amândoi și mi-au povestit cum a fost și cum le-a plăcut. Am fost și eu la hram cu radvanul lui Larionescu, dar n-am stat decât o zi. A curs lume peste lume la hram. Au venit și mărimuri din Moldova. S-au ținut și cuvântări tare frumoase. Mihaș a citit stihuri tare bine aduse din condei iar feciorul lui Iraclie, prietenul meu, a cântat din scripcă. Mihaș era tare mulțumit, măcar că obosit. A spus câte și mărunte și mari. Mi-a dat și mie stihurile cele tipărite. De dormit, au dormit în turnul cel mare de la mănăstire în fân.

Au dormit o noapte și la mine să se întrezeze.

Azi au pornit spre Suceava cu harabaua lui Colrus. Bani aveau numărați. Am adaus și eu două coroane și cinci grițari.

După hram au fost în târg o seamă de vorbe. Altcum nimic.” (Petru Rezuș, *Mihai Eminescu*, Editura Cartea Românească, [București], 1983, p. 68–69).

Textul de mai sus, pretins a reproduce o scriere din 1871, nu e facsimilat în ediția invocată de autor⁶ în condiții care să permită aprecierea autenticității documentului. În absența unei asemenea perspective, nu ne îngăduim decât a observa câteva mărci stilistice – „zăce zile” în loc de „zăce zâle”, „hramul monastirii Putna” și „de la mănăstire în fân”, în loc de „manastirii”, „să se țină în vara asta” în loc de „să să țână”, „El își zice Orestes” în loc de „El îș zăce...”, „aiștia doi au găzduit o noapte” în loc de „au gazduit” sau, mai obișnuit, „au mas”, „căci el nu i-au putut țânea în casă” în loc de „că el nu i-au putut țâne...”, „eu le-am înșirat” în loc de „eu le-am înșarat”, „în traiste” în loc de în „trăisti” sau „traistute”, „sminteală pentru mine” în loc de „sminteală pentru nime”, „au rânduit o seamă de lucruri” și „au fost în târg o seamă de vorbe” în loc de „o samă” – care sunt probe de limbă literară însușită în școală după manuale editate în Vechiul Regat România și difuzate în Bucovina după 1920 – sau de a trece în revistă neprecizarea zilei, „azi...”, „a doua zi”, „azi” pentru a treia zi și încă odată „azi” pentru cea de-a patra zi, fără nici o datare – de unde se vede că „scrietoriul” șirelor din cronică nu avea la îndemână „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul mântuirii 1871, carele este an de rând de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Rudolf Ekhardt – decât că prima zi, când oaspeții au fost găzduiți la „bezărchauptmanul Rănea”, (peste câteva rânduri „bețărchauptmanul”) –, era cu „vreo zăce zile până la hramul monastirii Putna”, adică în noaptea de miercuri spre joi, 4–5/16–17 august 1871.

Ne miră apoi amănuntul că a doua zi, cum ar veni vineri, 6/18 august, oaspeții parohului Ioan Mândrilă văd biserica, mormintele domnești și căsoaiele hergheliei, iar nu și caii de rasă din herghelie care, oricât ar fi fost de-ai cătanelor împărătești, meritau admirați și, mai cu seamă, târgul de vineri, când în Rădăuți se perindau pe atunci, și chiar mult mai târziu, țărani și țărânci în cele mai frumoase straie naționale din satele apropiate.

Mențiunea că „la hram oamenii vin cu merindea în coșârci și în traiste” nu concordă cu stipulațiile ctitorului unei biserici mănăstirești – nemaivorbind de

⁶ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, Editura Litera, 1975, p. 149–151.

ctitoria lui Ștefan cel Mare – și de obiceiul pământului ca mănăstirea să-și ospăteze drumeții vreme de trei zile, iar la hramul sfințirii lăcașului să le dea pomană tuturor celor ce iau parte la liturghie și au dorința de a se împărtăși din praznicul convenit ctitorului și sfântului căruia i s-a închinat biserica. În sfârșit, cronicarul nu știe că hramul Sf. Marii Mari de la Putna, în ziua de sâmbătă, 15/27 august 1870, s-a desfășurat cu un fast și cu o participație mai largă decât în anii obișnuiți, ceea ce nu-i de iertat unei fețe bisericești din Bucovina de atunci.

Din *Cronica* anonimă rădăuțeană, pusă de Petru Rezuș pe seama preotului Ioan Mândrillă din Rădăuți, ar rezulta că M. Eminescu s-a hodinit, tăfăsuț și preumbat prin târgul așezat cam la jumătatea distanței dintre Cetatea Sucevei și Mănăstirea Putna, exact în zilele de miercuri, joi și vineri, 4, 5 și 6 stil vechi sau 16, 17 și 18 stil nou, cu „zăce zile până la hramul monastirii Putna” – ceea ce pentru limbajul obișnuit al unui preot ar trebui să sune „hramul Sf. Marii Mari”, spre a nu se confunda cu hramul de la „Sf. Marie Mică” din 8 septembrie – după care sejur a plecat dimpreună cu Slavici la Putna.

„Au plecat” ori „s-au întors”? Pentru că anonimul cronicar uită a nota de unde veneau cei doi „știudini” – de la Suceava?, de la Cernăuți?, cu trenul, prin Hadikfalva?, sau chiar de la Putna? –, amănunte care ar fi sporit marja de credibilitate a textului și i-ar fi predispus la oarecare prudență pe culturnicii care, în amintirea unui fapt neatestat documentar, au „înălțat” o placă memorială chiar pe tencuiala fostei case a parohului Ioan Mândrillă, cam prea la marginea, calică pe atunci, a orașului Rădăuți, ca să se opoșească niște „știudini” minunați de la Viana. Pe vremea aceea, erau hanuri și hodăi chiar în centrul târgului!

Așa că „azi” ne mulțumim doar a observa că nici în zilele de miercuri, joi sau vineri, 4–6 august 1871, cu mai bine de o săptămână înaintea Serbării de la Putna, poetul nu avea cum să-i viziteze pe cei doi frați Isopescu, decât în cazul în care bătrânul paroh din Costișa și-ar fi trimis feciorii la „târgul din Radăuț” să vândă un vițel de lapte, întărcat prematur, prin lectura expresivă a însemnelor heraldice din chihnița familiei!

Oricum, să ne întoarcem la Cernăuți și să luăm în seamă cele povestite de preoteasa Eufrosina Petrescu din Crasna, însemnate de Leca Moraru „cu exactitate stenografică”, din cele ce-și mai amintea mătușa sa, cu care a stat de vorbă în ziua de 18 decembrie 1928, locuitoare în Cernăuți, sub numele Eufrosina Petrescu, dar născută Popescu și, probabil, de loc din Crasna ori din apropiere, pentru că prin anul 1871 (iar nu 1870, cum greșește ea însăși) era căsătorită cu preotul Samuil Petroschi (Petrescu), în casa căruia ar fi venit Vasilică Morariu, fiul viitorului Mitropolit Silvestru Morariu-Andrievici, și Eminescu, într-o problemă de mare urgență pentru serbarea ce urma să se desfășoare de Hramul Mănăstirii Putna, în ziua Sf. Marii Mari, la 15/27 august 1871.

Firește că cei doi studenți de la Viena doreau să li se coacă ceva cozonaci pentru hrămenii de la Putna, drept care au și adus în ograda popii din Crasna un car de faină de grâu, înfățișând preotesei cât se poate de limpede perspectiva culinară:

„– Dragă Frosinică – ar fi spus Vasilică – ți-am adus olecuță de făină, să-mi faci v-o doi cozonaci pentru Putna.

– Bine – zice coana preuteasă – oleacă de făină văd eu c-ai adus! Da’ unde-i zaharu’, unde-i untu’, unde-i vanilia, unde-s ouăle? La un car de făină, cât ouăret nu trebuie!”

Cum prin sat munceau și alții pentru hramul de la Putna, ca, de altfel, și prin satele apropiate mănăstirii, a urmat înțelegerea ca preoteasa să mai adauge de la sine cele trebuitoare, cu condiția să nu rămână cozonacii nemâncăți:

„Atunce s-a răspuns și Eminescu, parcă-l văd și acuma, că tare era om plăcut. Și zice el: – Doamnă, ne-om da toată silința să-i mâncăm pe toți.

Pe urmă le-am dat cina și au mas la noi. Vasilică tot povestea la glume de-ale lui și râdea, da’ Eminescu știa că tare era îngrijat de serbare. Demineăța, cu noaptea-n cap, abia am apucat să le dau cafeaua, și-au pornit la Putna, tot cu harabaua lor, în fân.

Peste două zile au plecat și cozonacii mei la Putna. Și eu după dâșii. Doamne, iaca am azi 70 și atâția ani, dar așa rai n-am mai trăit! Vorbirile cele minunate, norodul cela românesc, din toate părțile... Ai fi dat atunci și cameșa de pe tine pentru naciune. Și stam eu așa deoparte de priviam la frăția ceea, masa mare, ca la nunțile bătrânești. Și om lângă om, supt o șandrama mare și lungă și mare” (Leca Morariu, *Eminescu la Crasna (în Bucovina), în ajunul Serbării de la Putna (1871)*⁷.

Câteva observații se impun: Autorul consemnării ne asigură că redă „informațiile D-nei Eufrosina Petrescu, reproduse cu exactitate stenografică”, dar nu îndrăznește să facă un simplu calcul asupra vârstei pe care o avea, în vara anului 1871, „Doamna Eufrosina”, deși aceasta îi declara nepotului ascultător că, la data consemnării mărturiei, în 18 decembrie 1928, povestitoarea are mai mult de 70 de ani. Câți, nu precizează. În orice caz, încă nu 80! Să admitem că doamna Eufrosina, după trecerea celor 58 de ani de la serbarea din 1871, nu-și mai amintește cu exactitate anul Serbării de la Putna și că putea să aibă în acea vară o vârstă cuprinsă între cincisprezece și cel mult douăzeci de ani, motiv pentru care studenții vienezi o gratulau pe tână preteasă cu reverențiosul orășenesc „doamnă”, în ciuda faptului că în satele din Bucovina mai cuviincios era „coana preuteasa”. Sare însă în ochi amănuntul: „Pe Eminescu îl cunoșteam din Cernăuți, de la teatru”. Or, e cam dificil de crezut că o fată de vreo zece sau cincisprezece ani, ori o tânără cucoană preteasă din satul Crasna, de la o depărtare de vreo patruzece de km de Cernăuți, venea la reprezentațiile teatrale date de diferite trupe în anii 1863–1866, când Mihai Eminescu era școlar și intra cu biletul oferit gratuit de directorul comitetului teatral, prof. I. G. Sbiera. Sau Eufrosina Petrescu îl va fi văzut pe Eminescu jucând pe scenă, în turneul trupei lui Mihail Pascaly, în iulie 1869? Totuși, foștii colegi de clasă și de Obergymnasium declară că, deși s-au străduit să-l întâlnească pe Eminescu în iulie 1869, nu au reușit să-l vadă nici prin oraș, nici prin culise și nici

⁷ „Făt-Frumos”, Suceava, anul IV, ianuarie–februarie, 1929, p. 11–12.

măcar pe scena vreunei reprezentații: „...când în luna iulie 1869, directorul de teatru Mihai Pascaly a dat 9 reprezentații în Cernăuți mulți colegi îmi spuneau că și Eminescu se afla ca sufleur în această trupă. Eu nu l-am văzut atuncea, cu toate că mi-am dat multă silință să-l întâlnesc. Dar și el se vede că și-a dat toată silința să nu se întâlnească cu cunoscuții săi”⁸.

Din această precizare am trage concluzia că preoteasa Eufrosina Petrescu îl cunoscuse pe Eminescu la teatrul din Cernăuți doar din cele citite prin ziare și reviste după ... moartea poetului. Mai mult și mai sinistru, aceeași doamnă pretinde că: „Pe urmă, altădată, a fost la noi și Andrei Muresianu”. Or, „pe urmă” înseamnă după 1871, când autorul aceluia faimos *Răsunet*, înșchimbat în *Deșteaptă-te, române*, era mort de mai bine de ... șapte ani! Căci Andrei Mureșanu s-a născut la Bistrița, în ziua de 16 noiembrie 1816 și a murit la Brașov, în ziua de 24 octombrie 1863, pe când Eufrosina nici nu era încă măritată cu preotul din Crasna!

Alt amănunt: Teodor Ștefanelli mărturisește, în amintirile sale, că Eminescu a venit la Putna, în august 1871, cu cel puțin o săptămână înainte de ziua hramului: „Câtva timp înainte de serbare, comitetul aranjator s-a mutat la Cernăuți ca să poată dirigea de aproape lucrările. Era și Eminescu acolo și, ca unul ce cunoștea Cernăuțul așa de bine, lucra din răspuțeri împreună cu comitetul... De la Cernăuți comitetul se stabili apoi la Putna. Eu am sosit la Putna cu trei zile înainte de serbare. Eminescu sosise cu câteva zile înaintea mea, avea acu cunoștința locală și mă informă despre toate”⁹.

În aceste condiții, o ședere peste noapte în Crasna era și necesară și lesnicioasă. Poetul va fi făcut acolo un popas în calitatea lui de „mădular în comitetul aranjor”, spre a pregăti cele trebuitoare serbării de la Putna și peste vreme, după moartea poetului, oamenii din sat își vor fi adus aminte. Dar coana preoteasă nu precizează dacă Eminescu și Vasile Morariu veneau de la Putna la Crasna cu misia specială de a li se coace cozonacii – care puteau fi copti la fel de frumos și de către o gospodină din Putna –, sau erau în drum de la Cernăuți la Putna, cu făina purtată în carul cu fân.

Numele satului, Crasna Putnei, derivă din faptul că pământul și sufletele din această laștină erau danie domnească pentru Mănăstirea Putnei și din acest rezid feudal carul de pâine la hramul mănăstirii din 15/27 august 1871 intra în canoanele tradiției. Modificarea de mai târziu, din numele unei părți a satului, Crasna-Ilschi, se explică de la numele arendașului care a luat în stăpânire pământurile și roadele muncii țăranilor din acest sat. Să mai amintim, și nu doar în treacăt, ci pentru că ar putea justifica popasul eminescian din august 1871 în Crasna, că din acest sat era și Vasile Gr. Pop, colegul lui M. Eminescu la liceul cernăuțean. Din păcate, în al său *Conspect asupra literaturii și literațiilor români* din 1875–1876 și în nici o altă scriere, Vasile Gr. Pop nu ne-a lăsat nici o mărturie în legătură cu Serbarea de la Putna. Dar cine ar

⁸ Teodor V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, ediție îngrijită, prefată, bibliografie și note de Constatin Mohanu, Editura Junimea, Iași, 1983, p. 78–79.

⁹ *Ibidem*, p. 109.

putea să ne şubrezească presupunerea că, trecând de la Cernăuţi prin Crasna, Eminescu nu s-a oprit să se odihnească la casa părinţilor lui Vasile Gr. Pop?

Neîndoios, detaliul „peste două zile au plecat şi cozonacii” împinge data popasului eminescian în Crasna cel mai târziu miercuri şi joi, 11–12/23–24 august 1871. Oricum, nu ne putem imagina că Eminescu, venind cu carul îndestulat de la preotul crăsnean, îl lasă în vadul Sucevei dintre Vicove şi se repede, preţ de vreo 15 km, spre a-i vedea pe băieţii popii din Costişa.

Cum Eminescu porneşte de la Cernăuţi, unde era încă în ziua de miercuri, 3/15 august, prin Crasna – unde stă doar o noapte, poate cea de joi spre vineri, 5–6 august – şi ajunge la Putna abia vineri seară, 6 august, ar fi de înţeles mărturia lui Ştefanelli că poetul se afla la mănăstire cu câteva zile, poate trei sau patru, înainte de sosirea prietenului din Siret, în ziua de joi, 12/24 august 1871.

Într-un cuvânt, dacă Eminescu a stat până în ziua de joi, 5/17 august în Crasna, nu putea ajunge totuşi în zilele de joi–vineri, 5–6/17–18 august în casa parohului Ioan Mândrilă din Rădăuţi şi, cu atât mai lipsit de interes şi logică, în casa fraţilor Isopescu din Costişa.

Cu aceste date suntem, însă, puşi într-o dilemă greu de lămurit şi doar logica distanţelor pe cele două trasee – Cernăuţi, Storjineţ, Crasna, Vicov şi Putna, însumând cel mult 70 de km, şi Cernăuţi, Hliboca şi Hadikfalva (cu trenul), preţ de cel puţin două ore şi 30 de minute, de unde încă 5 ore, pentru cei 40 de km de la Hadikfalva (Dorneşti), prin Rădăuţi, până la Putna – ne obligă să concedem că poetul a preferat să ia calea codrului prin Storjineţ, Crasna şi Vicov, pentru a ajunge la Putna în 10 ore de mers în carul cu fân aromitor, decât să facă peste 2 ore cu trenul de la Cernăuţi la Hadikfalva şi încă vreo 5 ore, cu trăsura, până la Putna.

Ar fi de aşteptat chiar ca Eminescu să fi fost mai încântat să meargă pe acelaşi drum spre Putna, pe care a mai „ambulat” cândva, fie însoţindu-l pe profesorul Aron Pumnul în periplul său către mănăstire, pentru a împrumuta vechi cărţi bisericeşti trebuitoare la întocmirea celebrului *Lepturariu rumânesc* (1862–1864), fie hălăduind singur, în primăvara anului 1866, în drumul spre Blaj.

Până aici, toate bune şi frumoase, dacă n-ar exista un document care dă peste cap amândouă aceste ipoteze cultural-turistice, ba chiar şi popasul „după unele informaţii neconfirmate documentar” de la Costişa, căci în ziua de vineri, 6 august 1871, Eminescu semnează în Ipoteşti o scrisoare ce va ajunge la „adrisantul” Titu Maiorescu, din Iaşi. Cum actul nu are specificat stilul calendarului, dacă admitem ziua de 6 august 1871, stil vechi, adică vineri, înseamnă că poetul nu era în acea zi nici la Crasna, nici la Rădăuţi şi nici la... Costişa! Ci doar la vatra părintească din Ipoteşti.

După care zi, sâmbătă, 7/19 august porneşte de la Ipoteşti la Burdujeni, trece vama la Iţcani, urcă în trenul de Cernăuţi, coboară la Dorneşti (Hadikfalva), năimeşte o căruţă până la Rădăuţi sau chiar până la Putna, unde susţine Ştefanelli că poetul era prezent în ziua de sâmbătă, cu o săptămână înainte de ajunul serbării din duminica de 15/27 august 1871.

Dacă însă Eminescu, sosit de la Viena la Cernăuți, în ziua de 20 iulie/1 august 1871, de unde merge imediat la părinți, îi scrie lui Titu Maiorescu în ziua de 6 august, având reminiscența stilului nou din calendarul oficial de la Viena și din întreaga împărăție, atunci putem conveni, fără prea mare greutate, că scrisoarea către Maiorescu datează din ziua de duminică, 25 iulie/6 august 1871 și poetul are destulă vreme să parcurgă spațiul dintre Ipotești și Putna chiar într-o poetică rătăcire pe cele două drumuri și – de ce nu? – chiar pe al treilea, prin satul Costișa. Cu precizarea că poetului, pornit de la Dornești, prin Mitoc și Costișa, Frătăuții Noi, Bilca și Vicov până la Putna, i-ar fi trebuit o săptămână pentru a ajunge la destinație.

În fapt, drumurile lui Eminescu în vara anului 1871, s-ar putea să fi fost mai puțin încâlcite și cu ceva repere sigure: de la Viena la Cernăuți (luni, 19/31 iulie 1871), de la Cernăuți la Mihăileni și Ipotești (unde stă cel puțin o săptămână, din 20 iulie/1 august până în 29 iulie/10 august), din Ipotești, de iznovo, prin Mihăileni, la Cernăuți (din 30 iulie/11 august până în 4/16 august), din Cernăuți, prin Stoprojiște și Crasna, la Putna (între 7/19 și 17/29 august) iar de la Putna la Rădăuți (18/20 august), unde n-avea vreme să hodinească și de unde n-avea rost să plece cu carul lui Corlus până la Suceava, din moment ce putea lesne lua trenul din Hadikfalva până la Ițcani, Burdujeni, Pașcani și drept la Iași, pentru a colecta subscripțiile rămase „deșerte”, izbăvitoare peste datoriile lăsate la Putna în seama casierului Pamfil Dan.

Prin ce orașe sau sate moldave va fi peregrinat poetul în disperarea de a stinge datoriile din urma festinului de la Putna nu prea știm. Știm doar că banii au ajuns la destinație și presupunem că Eminescu s-a îndreptat de la Iași la Ipotești, de unde, înspre sfârșit de septembrie, va lua drumul, prin Mihăileni, Cernăuți și Lemberg, către maiestuoasa Viena, unde pe aranjorii serbării naționale de la mormântul lui Ștefan cel Mare îi așteptau reproșurile și incriminările...

Dar poate că n-ar fi rău de precizat cu acest prilej că:

1. Nu orice așezare în care s-a născut ori a locuit un prieten sau un cunoscut al poetului a fost și loc pentru o cărare sau un popas eminescian!

2. Oricât ar fi fost de nepereche și în peregrinările sale, Eminescu nu poate fi înzestrat cu parametrii dinamometrici.

3. Nici o „placă comemorativă înălțată” sub sfeștenia unui sobor de preoți și înșurubată sub presiunea unor strâmte „firi vizionare”, ahtiate în a-și împopoțona baștina cu relicve culturale, nu poate suplini documentul probatoriu al faptului istoric!

4. Toate măsurile hagio-historiografice, menite a trage spuză nobiliară pe turta unor muritori de sub rând, pe care Dumnezeu n-a avut îngăduința de a-i înzestra decât cu ifose, jignește odihnă veșnică și memoria martirului care, în viața de zi cu zi, s-a numit și a iscălit M. Eminescu.

O SCRISOARE A LUI IOAN SLAVICI CĂTRE DIMITRIE ONCIUL, DIN 1885

D. VATAMANIUC

Dimitrie Onciul este privit de contemporanii săi ca autoritate științifică încă din perioada când își prezenta teza de doctorat, *Über die Anfänge des Roumanischen Staatwesens*, pe care o susține în Universitatea din Cernăuți, în 1884¹. Ioan Slavici, director al „Tribunei”, cotidianul sibian întemeiat în aprilie 1884, îi trimite scrisoarea datată: *Sibiu, 3 iunie 1885*, pe care o publicăm mai jos ca un document important pentru cunoașterea începutului activității științifice a istoricului bucovinean². Slavici îi adresează invitația să fie trecut în rândul susținătorilor revistei „Romanische Revue”, pe care urma să o scoată „un tânăr foarte talentat”.

Corneliu Diaconovici (Diaconovich) (1859–1923), tânărul pe care îl recomanda Slavici, originar din Bocșa Montană, face studii de drept la Oradea și la Budapesta, fondează, la Timișoara, ziarul „Dreptatea”, în decembrie 1893 și desfășoară o activitate remarcabilă în cadrul Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA). Tipărește, sub egida ei, *Enciclopedia română*, în trei volume, la Sibiu, între 1894 și 1904, lucrare de referință, actuală și astăzi.

Correspondența lui Corneliu Diaconovici cu Slavici oferă suficiente informații cu privire la scopurile revistei, și propunea să informeze străinătatea într-o limbă de circulație universală asupra valorilor culturii noastre naționale³. Primul număr din „Romanische Revue” apare la Budapesta, în iulie 1885. Publicație lunară, este scoasă succesiv, la Reșița, Viena, Sibiu și Timișoara, când își încetează apariția, în

¹ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866–1999. Dicționar*, ediția a doua revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, Președintele Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 1999, p. 384.

² Scrisoarea se păstrează în fondurile Bibliotecii Academiei Române, *Correspondență. Ioan Slavici*, 26 / XXII. Am semnalat-o în lucrarea noastră, tipărită împreună cu Teofil Bugnariu și Ioan Domșa, D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici 1848–1925. Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română, 1973, p. 410. S-a tipărit în volumul litografiat sub redacția lui E. Glück, G. Neamțu, D. Vatamaniuc, *Studii și documente privind activitatea lui Ioan Slavici*, vol. I și II, Arad, 1976, p. 70–72, cu unele omisiuni.

³ Teofil Bugnariu, Ioan Domșa, D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 427–429. Scrisori din 16 martie 1885, 1 aprilie 1885, 16 aprilie 1885, 19 aprilie 1885, 15 iunie 1885, 17 decembrie 1885, 14 ianuarie 1886, 22 ianuarie 1886.

decembrie 1894. Ar fi important de cercetat și în ce măsură redactorul revistei își îndeplinește misiunea cu privire la difuzarea valorilor culturii noastre în revista sa. Ne mărginim să arătăm că încă din primul număr, Corneliu Diaconovici publică sumarul „Convorbirilor literare” de la înființarea revistei ieșene, în 1867, până în 1885, cu comentarii în care atrage atenția asupra studiilor privind istoria românilor.

Informația este lacunară și nu știm dacă Dimitrie Onciul a răspuns la scrisoarea lui Ioan Slavici din 1885. Important este faptul că ne întâlnim cu numele său în această revistă în discutarea unor probleme importante de istorie. Cineva care semnează Lászlo prezintă studiul lui Dimitrie Onciul, *Zur Geschichte der Bukowina*, publicat în „Programm der k. k. Ober-Gymnasium in Czernowitz für das Schuljahr 1887”⁴. Dimitrie Onciul pune în discuție, cum se remarcă și în recenzia din revista germană, probleme importante din istoria românilor. Istoricul bucovinean demonstrează că stăpânirea romană se întindea în nord până la Nistru, iar în Moldova existau cnezate înainte de întemeierea statală a Moldovei.

Dimitrie Onciul este și colaborator la „Romanische Revue”, cu un studiu fundamental, *Zur Geschichte in Marmarosch*, în două numere, în 1890⁵. Stau în atenția istoricului două lucrări, una a lui Szilagy István, *Maramarosmegye altalános történelméből* (*Das Maramaroscher Comitatus und das Walachenthum in XV Jahrhundert*) și alta a lui Csánky Dezső, *Maramarosmegye és az oldhság a XV században* (*Aus der allgemeinen Geschichte des Maramorscher Komitats XII und XIII Jahrhundert*). Onciul le respinge cu argumente istorice puse în discuție de cercetătorii maghiari. Se demonstrează și în aceste lucrări, arată D. Onciul, caracterul istoriografiei maghiare, dispusă să accepte până și fabulația din legende, fără acoperire documentară, nu însă și preexistența românilor în Transilvania⁶.

Dimitrie Onciul nu era la acea dată profesor universitar, însă se știa că se pregătea pentru o asemenea carieră care îi va deschide drum spre Academia Română.

Redăm, în continuare, textul scrisorii lui Ioan Slavici către Dimitrie Onciul:

„Sibiu, 3 iunie, 1885

Stimabile Domnule,

Corneliu Diaconovich, unul dintre cei mai distinși tineri ai noștri, încurajat de oamenii noștri politici și literari, a luat asupra sa sarcina de a redacta o foaie periodică germană, menită a susține interesele noastre și a informa publicul german despre viața noastră literară.

⁴ „Romanische Revue”, IX, august 1887, p. 408. Anuarul Liceului din Cernăuți nu se păstrează în colecțiile Bibliotecii Academiei Române pe acest an. Slavici ținea să specifice pe plicul scrisorii că Dimitrie Onciul era „candidat la profesură” și că locuia la Vicovu de Sus.

⁵ „Romanische Revue”, VII, 1 ianuarie 1890, p. 24–31; 2 februarie 1890, p. 91–97. Se tipărește și în extras la Viena, în 1890.

⁶ Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, I–II. Ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoteanu, București, 1968. Textele în vol. I, p. 313–327, comentariul în vol. II, p. 380–385.

Sunt sigur, că îndeosebi în Bucovina, această întreprindere va afla multă sprijinire și ținem foarte mult să obținem colaborarea D-Voastre. Încurajat dar de d-l Maiorescu, îmi iau voia a Vă ruga să binevoiți, a-mi scrie, dacă Vă putem ori nu, pune pe lista colaboratorilor foi „Romanische Revue”.

Zilele acestea d-l Diaconovich va pleca poate la București spre a intra în relațiuni directe cu amicii noștri literari de acolo, și sperez, că cele mai bune puteri literare ale noastre vor colabora, pentru ca să nu ne compromitem cu această întreprindere literară.

Primiți cu această ocaziune asigurarea afectelor mele simpatice.

Al D-voastre sincer și devotat servitor
Ioan Slavici”

Pe plic, adresa: Domnului Dr. Dim. Onciul, candidat de profesură
Vicovul de Sus

Valerian I. Procopciuc, *Sucevița, sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, cu o prefață de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003, 312 p. + 27 de planșe cu fotografii.

Satul contemporan din Bucovina, supus în veacul trecut unor „transformări revoluționare” care i-au afectat profund structura intimă, viața și patrimoniul cultural, traversează, ca de altfel întreaga lume românească, un proces de tranziție ce nu face, din păcate, obiectul cercetării științifice sistematice. De mai bine de zece ani, fără o strategie națională coerentă pentru o dezvoltare durabilă a sa, fără suport financiar pentru proiecte complexe de cercetare în teren, cu tot mai puțini oameni capabili și dispuși să-l înțeleagă și să-l îndrume cu dragostea și devoțiunea vechilor săi „apostoli”, satul tradițional agonizează la marginea lumii, în câmpul „culturii de supraviețuire”, departe de drumul „devenirii întru ființă”, cum ar spune Constantin Noica. Bătrânii se sting împreună cu bogata lor memorie culturală colectivă, dascălii și preoții-apostoli se împuținează și ei, așezămintele culturale (școala, căminul cultural, biblioteca) se zbat în sărăcie și neputință, cu alte rosturi, impuse de vreme, cercetătorii valorifică doar materialele de arhivă, recoltate demult, în veacul trecut, fără să mai facă cercetări sistematice, minuțioase de teren. Nici studenții nu-i mai calcă hotarele, călăuziți de profesorii de altădată, în stagii de cercetare cuprinse în vacanța lor de vară. În acest context, reîmprospătarea memoriei prin readucerea în actualitate a unor modele culturale românești de succes, din trecutul nostru nu prea îndepărtat, ar putea oferi oamenilor satului contemporan și, mai ales, celor care sunt răspunzători de destinul său, repere folositoare în deprinderea științei de a înțelege prezentul și de a construi viitorul, oprind poate astfel declinul instituțiilor tradiționale și risipirea energiilor creatoare, deschizând orizonturi noi de înțelegere și valorificare a tezaurului cultural propriu, privit ca parte integrantă a patrimoniului național. Despre un asemenea model cultural românesc de succes suntem nevoiți să scriem în prima parte a recenziei noastre consacrate unei monografii sătești.

La fel ca filologii grupați în jurul Catedrei lui Ovid Densusianu (1873–1938), creatorul Școlii Lingvistice de la București, care a inițiat și efectuat temeinice cercetări de teren, în anii 1930–1940, profesorul Dimitrie Gusti (1880–1955) și membrii Seminarului de Sociologie al Universității din București se îndreaptă, după minuțioase studii de bibliotecă, către viața poporului de la sate, pe care o observă metodic, culeg date și materiale extrem de valoroase, inițiind primele studii de sociologie concretă, care au stârnit un mare interes în țară și peste hotare. După îndelungi cercetări de teren, Dimitrie Gusti și colaboratorii săi publică *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940), care urmăresc să pună în practică o concepție sociologică românească, deschizând orizonturi științifice largi pentru studiul integral al vieții sătești.

Un obiectiv principal al monografiilor sătești îl constituie „unitățile sociale”: familia, grupul (ceata de feciori, stăna), satul, regiunea. În monografiile elaborate pentru satele Drăguș, Clopotiva, Nereju, nucleele de viață sunt „anchetate” sistematic și după o concepție nouă. Studiarea „unităților sociale” se face în echipe, în cadrul unor campanii, la care participă zeci de specialiști din domenii diferite. Echipele se stabilesc în funcție de mărimea „unității sociale” și de natura investigației științifice. Astfel, o „echipă cosmologică” studiază mediul, climatul de viață al „unității sociale”, „echipa biologică” cercetează compoziția sanguină, alimentația, igiena. Aceștia li se adaugă alte echipe (istorică, psihologică, economică, spirituală, politico-administrativă) care urmăresc sistematic manifestările corespunzătoare ale „unității sociale”. În cadrul echipei mai mulți specialiști cercetează amănunțit anumite probleme. „Echipa spirituală”, de exemplu, compusă din 10–12 cercetători, investighează viața religioasă, știința populară, magia, arta populară plastică, portul, creațiile literare, creațiile muzicale, riturile, ceremoniile, ansamblul vieții materiale.

Munca în colectiv a sociologilor se desfășoară după o concepție și o metodă de lucru clară și bine planificată. În această amplă întreprindere științifică sunt cuprinși specialiști din diferite domenii și de diferite vârste, care beneficiază de o îndrumare în sens sociologic. Ca „mare maestru al inițierii” (Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 365–368), profesorul Dimitrie Gusti îi introduce pe colaboratorii săi pe un făgaș de muncă unitar, direcționată cu eficiență. Fiecare echipă lucrează pe baza unui *Plan pentru cercetarea manifestărilor* și a unui *Plan special*, care indică în detaliu cum trebuie studiat fiecare aspect în parte. Aceste planuri generale și speciale cuprind principii și o metodă nouă de cercetare, ilustrând o adevărată școală sociologică, în concepția căreia adunarea de materiale constituie doar o primă treaptă. De la observarea minuțioasă a faptelor, sociologii ajung la intuirea teoretică, la interpretarea și precizarea legilor generale ale vieții: „Experimentul și speculația filosofică trebuie să meargă mână în mână – precizează Dimitrie Gusti – pentru a ridica faptele la teorie și a le da o interpretare științifică”.

Studiile publicate în urma cercetărilor de teren efectuate în diverse puncte din țară (inclusiv în Bucovina) demonstrează cât de vie a fost această mișcare de idei și cât de mult a fost împropățată, prin campaniile monografice de dinainte de război, concepția despre societate. Articolul *Principiile culturii poporului*, publicat de Dimitrie Gusti în „Cultura poporului”, revista Asociației Învățătorilor din Județul Cetea-Albă, anul V, nr. 3–4, martie – aprilie 1934, p. 1–2, ignorat ori chiar uitat astăzi, ilustrează impactul metodei și al școlii monografice de la București asupra elitelor satului românesc al vremii. Urmărind „o nouă și temelnică organizare a satelor, spre întărirea Națiunii și salvarea Statului”, profesorul Dimitrie Gusti crede într-un „program cultural integral” care să antreneze instituțiile satului (Biserica, Școala, Administrația, Căminul Cultural) pentru „înfăptuirea bogată” a cinci principii culturale: 1) cultura adevărată nu este populară, generală și extensivă ci este o cultură a poporului, intensivă; 2) la baza oricărei acțiuni culturale trebuie să stea cunoașterea poporului, care se dobândește prin cercetările monografice ale satului; 3) cultura satului trebuie să fie o „cultură totală”, îmbrățișând, cu egală atenție, sănătatea (igiena satului, igiena sateanului, educația fizică), munca (viața economică, femeia în gospodărie, viața cooperativă), sufletul (viața moral-religioasă și artistică) și mintea țăranului (răspândirea cărții prin biblioteci, șezători, radio); 4) dreptul satelor la cultura totală; 5) formarea „conducătorilor firești” ai satului prin școli țărănești.

În viziunea profesorului Dimitrie Gusti, „acțiunea pentru cultura poporului” este mai mult decât o „activitate extrașcolară”. Aceasta trebuie să mobilizeze toate energiile și forțele sociale și de stat pentru „însănătoșirea și înălțarea satului” – obiectiv de bază al oricărei politici de stat și condiție, totodată, pentru „existența demnă și nobilă a Națiunii”. Un astfel de program temerar și generos se deosebește radical de „filantropia culturală”, care din „compătimitire” năzuiește „a înfrupta poporul cu valorile culturale ale timpului, fără a-l obosei, fără ca el să știe și să observe, cu abilități și stratageme, și cu lingurița”. Societatea și statul au datoria să satisfacă dreptul la cultură „cu toată căldura și fără nici o precupețire, având conștiința încărcată a neîmplinirii până acum a celei mai elementare dintre datorii”, pentru „o viață normală și pentru a asigura trănicia oricărei opere culturale la sate”, pentru „îndrumarea vieții locale spre o propășire sigură”, printr-o „doctrină unitară”, instituții și oameni „chemați să muncească și să realizeze programul cultural integral”.

Spiritul Școlii Monografice de la București a animat generația de intelectuali (învățători, profesori, preoți) ivită din lumea satului românesc și care s-a format în anii '30–'40 din secolul trecut. Masiva producție de monografii sâtești apărute în Bucovina stă sub semnul acestei generoase înrăuriri. Dinre acestea, se distinge cartea lui Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și vatră a Moviștilor*, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003, 312 p. + 27 de planșe cu fotografii, ce reprezintă, totodată, un eveniment editorial al anului trecut în Bucovina.

Valerian I. Procopciuc se naște la 12 ianuarie 1922 în comuna Sucevița, județul Rădăuți, în familia lui Ilie Procopciuc, muncitor forestier și a Avramiei, născută Vatamaniuc. Face școala primară cu durata de șapte ani în satul natal (1929–1936) și apoi Școala Normală de Băieți din Cernăuți (1936–1944). Își trece bacalaureatul în martie 1944. Este încorporat în același an și participă câteva luni la operațiuni militare pe Frontul din Răsărit până în septembrie, când este lăsat la vatră. În perioada decembrie 1944–august 1955 funcționează ca învățător la Școala Primară din Sucevița.

Îndeplinește funcția de director școlar, 1949–1955. Este îndepărtat din învățământ, pe motive politice, în 1955. Până în 1984, când se pensionează, este contabil-șef în cadrul Ministerului Economiei Forestiere.

Timp de peste 25 de ani, Valerian I. Procopciuc adună date și documente referitoare la istoricul satului și al școlii din Bucovina. După 1989, finalizează diverse lucrări de interes, pe care le publică parțial în periodice din provincie: *Voievodeasa. Drama unei colonii germane din Bucovina istorică*, *Procopie Miliște. Viața și scrierile sale*, *Cronica Parohiei Ortodoxe Române Sucevița*, *Figuri de învățători-luptători pentru supraviețuirea și continuitatea conștiinței naționale în Bucovina* (aceasta din urmă reunind 50 de evocări). Materialele pe care le semnează apar în „Analele Bucovinei”, „Septentrion”, „Țara Fagilor”, „Candela”, „Crai Nou”, „Nordpress”, „7 zile bucovinene”. Este membru în structurile de conducere ale Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina încă de la reactivarea acesteia (1990).

Lucrarea *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor* este un studiu monografic consacrat comunei Sucevița, ca așezare tradițională considerată reprezentativă pentru spațiul geografic și cultural românesc de către Jean Cuisenier, directorul Centrului Francez de Etnologie, în cartea sa *Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, Paris, 2000. Cercetând documente de arhivă dar și tradiția orală a locului, autorul își îndreaptă atenția asupra devenirii satului Sucevița ca „unitate socială” desprinsă din „împărăția tainelor și a tăcerii” și afirmată de-a lungul a patru secole în preajma citoriei Movileștilor.

Cum precizează în *Cuvânt înainte* D. Vatamaniuc, directorul Centrului de Studii „Bucovina”, în colecția căruia apare cartea (cu sprijinul financiar al Consiliului Local), Sucevița este prezentată „din interiorul comunității” și de către un membru al acesteia. Așa se explică „marea bogăție de informații neîntâlnite nicăieri în altă parte în tot ce s-a scris despre această comună”, lucrarea oferind cercetării științifice „o sursă de informare de prim ordin în elaborarea marilor sinteze privind viața politică, economică și culturală” (p. 8) din Bucovina și, deopotrivă, din spațiul românesc.

Monografia sâtească elaborată de Valerian I. Procopciuc are în cuprinsul ei 16 capitole: I. *Scurte date orientative în cadrul geografic al județului Suceava*, p. 13–14; II. *Toponimia localității*, p. 15–22 (prima menționare documentară a toponimului: 22 mai 1443; țărini, rețeaua hidrografică, dealuri, văi, lunci, păduri, drumuri și poduri, plaiuri și poieni); III. *Date privind geografia fizică a satului Sucevița*, p. 23–36 (structura geologică, relieful, clima, regimul vânturilor, regimul precipitațiilor, ape minerale, slatini, cariere de gresie, varnițe); IV. *Considerații asupra începuturilor localității*, p. 37–61 (tradiția orală și scrisă despre Sucevița, geneza localității, situația juridică ante și post 1583, moșiile mănăstirești și relațiile cu locuitorii lor, Mănăstirea Sucevița în timpul administrației austriece, conducătorii spirituali ai mănăstirii, probleme economice ale mănăstirii, evenimente); V. *Evoluția arhitectonică a gospodăriilor din Sucevița*, p. 63–69; VI. *Exploatarea forestieră și industriile din Sucevița*, p. 71–97 (exploatarea lemnului, industrializarea lemnului, morăritul, tăbăcăritul, industria casnică); VII. *Agricultura și formele ei*, p. 99–137 (agricultura, creșterea vitelor, prisăcăritul, pomicultura, pescuitul, vânatul, cărăușia, fabricarea mangalului, alte îndeletniciri specifice satului tradițional); VIII. *Căile și mijloacele de transport*, p. 139–148; IX. *Alte activități economico-financiare*, p. 149–158 (comerțul, casele de economie și băncile populare); X. *Viața politică și organizarea administrativă a satului*, p. 159–192 (satul domnesc, satul de ținut, evoluția sa în diverse perioade istorice, al doilea război mondial și consecințele dezastruoase ale acestuia; rezistența la comunizare a unui „popor cu inima deschisă și bună, evlavios și darnic, de muncă și cuvânt”: 46 de oameni condamnați la 341 de ani de temniță grea, 28 de victime, împușcați, deportați, morți în detenție ori din cauza detenției, în „zile de îngropăciune” (v. subcapitolul *Zilele de îngropăciune la Sucevița. Rezistența sucevițenilor împotriva comunismului*, p. 173–177); emigrările peste ocean, colonizările în Dobrogea, electricizarea comunei, organele de ordine, pecețile satului, primarii, eroii din războaiele mondiale); XI. *Arcașii*, p. 193–205; XII. *Etnografie și folclor*, p. 207–217; XIII. *Cultura și oamenii de cultură*, p. 219–248 (Filiala „Ieremia Movilă” a Societății pentru Cultură, Cabinetul de Lectură, Societatea „Arcașul”, rolul cultural al Mănăstirii Sucevița, artiști și sculptori în piatră, oameni de seamă: Iraclie Porumbescu, Toader Siretean, Nicodim Ițcuș, Atanasie Boghean, Dimitrie Vatamaniuc, Grăia Bodnarescu, Constantin Hrehor, Ionel Corjăn-Corinescu); XIV. *Învățămîntul*,

p. 249–268; XV. *Date cu privire la situația demografică a localității*, p. 269–287; XVI. *Despre starea sanitară a populației*, p. 289–291.

Cuvânt de încheiere, p. 293–296, semnat de Vasile I. Schipor, cuprinzând un istoric al cercetărilor monografice consacrate localităților din Bucovina (1897–2003), *Bibliografie*, p. 297–303, și un album documentar (monumente și instituții, evenimente și festivaluri, casa tradițională, portul popular, preoți, primari, victime ale represiunii comuniste, alte personalități) întregesc sumarul acestei realizări valoroase a genului din Bucovina.

Prin complexitatea și temeinicia investigațiilor și modul său aproape singular de apropiere de universul unei așezări tradiționale, Valerian I. Procopciuc oferă cercetării științifice date și informații dintre cele mai valoroase. În același timp, lucrarea deschide cercetării acestei „unități sociale” noi perspective și teme de investigare: istoria și evoluția graiului, etnografie și folclor, demografie, evoluția mentalităților, din perspectiva etnologie de urgență, care să privească destinul satului românesc tradițional din Bucovina la întâlnirea sa cu viitorul, într-o lume a universurilor paralele în continuă consolidare aici, mai cu seamă după 1989, prin construirea unei masive zone rezidențiale.

Vasile I. Schipor

Mihai Iacobescu, *Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava: File de istorie*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2003, 308 p.

La împlinirea a patru decenii de activitate, cu sprijinul Consiliului Județean Suceava, în cadrul manifestărilor închinat împlinirii a 500 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, cunoscutul profesor universitar Mihai Iacobescu, la data apariției lucrării, prorector al universității sucevene, scoate o interesantă lucrare, care prezintă Universitatea ce poartă în titulatura sa numele marelui domnitor moldovean și care este considerată de fostul rector, prof. univ. dr. Emanuel N. Diaconescu, ca fiind „o unitate de învățământ superior dinamică, în plin progres, racordată la crearea și schimbul mondial de valori științifice și culturale, cu o strategie clară și cu perspective certe de a se situa în etalonul frunțas al universităților românești” (p. 10).

După *Argument*, care are darul să ne lămurească motivele care l-au determinat pe Mihai Iacobescu să scrie această lucrare și să reliefeze „resorturile interioare” ale acestei apariții, descoperim următorul cuprins: *Străluciri și vicisitudini, Înființarea, evoluția și etapele învățământului superior la Suceava, Universitatea – o cetate a științei și culturii unde se creează și difuzează valori, Gânduri ale unor foști studenți, Anexe și În loc de epilog*.

În capitolul intitulat *Străluciri și vicisitudini*, profesorul sucevean scrie despre evoluția învățământului sucevean în strânsă corelație cu istoria Moldovei și a părții ei septentrionale după ocuparea acesteia de către austrieci, în anul 1774. Scrierea acestui capitol de lucrare este pus sub exigențele afirmației lui Dimitrie Onciul, conform căreia „nicăieri nu se află, pe un spațiu atât de restrâns, de mic, atâta bogăție de istorie românească, atâtea amintiri scumpe ale trecutului nostru. Fără exagerare, putem zice că, în ceea ce privește arta veche, românească, Bucovina ocupă un loc din cele dintâi în toată lumea ortodoxă. Dacă Ardealul, cu resursele sale arheologice, din epoca romană, este țara clasică a trecutului roman în Dacia, Bucovina este țara clasică a trecutului românesc” (p. 13). În această zonă a dăinuirii românești, în care Suceava „a deținut între 1375–1564 și funcția de celei mai glorioase dintre capitalele Moldovei”, au funcționat vechi școli pentru pregătirea diacilor și a grămăticilor pentru cancelaria domnească și pentru folosul Bisericii Ortodoxe, la care poate fi adăugată și academia domnească, de la începutul secolului al XV-lea, în vremea lui Alexandru cel Bun, prima de acest fel în Moldova, care este apreciată de unii istorici ca fiind punctul de plecare a învățământului superior în această provincie românească. Tot la Suceava – menționează autorul – au funcționat și „primele școli cu un început de specializare în domeniile picturii murale, muzicii, strategiei și tehnicii militare” (p. 16). În același timp, mulți dintre tinerii acelor vremuri frecventau universități medievale la Praga, Viena și Cracovia.

După ce în 1562, domnitorul Despot-Vodă a înființat Colegiul Latin de la Iași, pentru „cultivarea științelor și a literelor”, cu sprijinul unor profesori de la Wittenberg și Cracovia, apoi au luat naștere școli și biblioteci la mănăstirile de la Putna, Voroneț, Râșca, Probota și Dragomirna, de o deosebită importanță a fost *Școala de la Putna*, în care învățământul se făcea în limbile slavonă, greacă și română. Această instituție a devenit faimoasă în epocă prin profesorii vestiți, prin valorile spirituale create, în fruntea căreia s-a remarcat profesorul Eustatie, cel care s-a impus în lumea ortodoxă prin elaborarea metodei de prelucrare și învățare a muzicii numită notația putneană.

Până la ocuparea părții de nord a Moldovei, în anii 1774–1775, numeroase sunt momentele de afirmare spirituală a românilor, când, așa cum subliniază autorul, s-au afirmat cărturari și iluștri slujitori ai școlii precum Iacob Putneanul, Vartolomeu Măzărenu și Gherasim Clipa.

O atenție deosebită acordă istoricul Mihai Iacobescu analizării contextului social-istoric și național al înființării Universității Francisco-Iosefine, de la Cernăuți, în anul 1875, punând în evidență multe aspecte pozitive ale activității acesteia, cât și personalitățile de marcă ale culturii românești din Bucovina, care și-au legat numele de afirmarea cultural-națională și de dezvoltarea învățământului românesc în provincie, precum: Alexandru, George și Eudoxiu Hurmuzachi, Aron Pumnul, Silvestru Morariu Andreievici, George Popovici, I.G. Sbiera, Ciprian Porumbescu, Iancu Flondor, Vladimir Repta ș.a.

Universitatea cernăuțeană avea să devină, în vremea României Mari, unul dintre forurile științifice și culturale cele mai importante din Țară. Cu un număr sporit de catedre și institute, cu numeroase reviste literare și științifice, precum „Codrul Cosminului”, „Revista de Filologie”, „Buletinul Facultății de Științe” și „Făt-Frumos”, instituția cernăuțeană a grupat remarcabili oameni de artă și știință ca: Simion Stoilov, Dan Bădăru, Florin Vasilescu, Mihai Gușulcac, Eugen Botezat, Constantin Brătescu, Ion Nistor, Romulus Cândea, Constantin Narly, Vasile Grecu ș.a.

Cursul firesc al evenimentelor a fost tragic curmat de ocupația sovietică din 1940 și cel de al Doilea Război Mondial, care au dus la a doua și a treia detrușiere a provinciei septentrionale românești și la bolșevizarea universității cernăuțene.

În capitolul intitulat *Înființarea, evoluția și etapele învățământului superior la Suceava*, plecând de la contextul intern și internațional, istoricul Mihai Iacobescu întreprinde o analiză detaliată a evoluției învățământului în perioada comunismului românesc, cu cele două etape ale sale, comunismul internaționalist (de tip bolșevic) și național-comunismul.

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 680, din septembrie 1963, lua ființă Institutul Pedagogic de la Suceava, la început cu doar două facultăți – Filologie și Matematică-Fizică – și un efectiv inițial de 127 de studenți. Deschiderea festivă a avut loc la 1 octombrie 1963, în sala Cinematografului „Modern”, în prezența a peste 500 de suceveni. Primul rector al Institutului a fost prof. univ. dr. Constantin Ciopraga, reputat om de cultură care, vorbind de importanța aceluia eveniment, spunea: „Student e acela care studiază. Tinerețea este un privilegiu rar [...]. Studiați și fără gândul de a vă opri vreodată [...]. Adevăratul cărturar, devotat colectivității, nu încetează niciodată a fi student – și aceasta chiar în anii bătrâneții [...] Dacă vrei să-ți faci un nume de seamă, dacă nădăjduiești să rămâi viu în conștiința posterității, consacră-ți toate puterile, toată capacitatea și energia ființei tale celor mulți și însetați de cunoaștere, de adevăr!” (p. 30).

În evoluția sa, învățământul universitar de la Suceava a parcurs, în cei 40 de ani, următoarele etape: I. *Etapa învățământului superior pedagogic (1963–1976)*; II. *Etapa Institutului de învățământ superior mixt, pedagogic și tehnic (1976–1984)*; III. *Facultatea de Subingineri (1984–1989)*, aflată în subordinea Institutului Politehnic „Gh. Asachi” din Iași și IV. *Universitatea „Ștefan cel Mare”, din 1990 și până în zilele noastre*. Din filele dedicate prezentării etapelor menționate, reținem importante informații despre proiectantul clădirii universității din Suceava, arhitectul Alexandru Miculescu, despre constructorul acestui edificiu, ing. Mihai Gh. Aioanei, despre numeroasele nume de marcă ale catedrei universitare sucevene, precum Constantin Corduneanu, Al. Al. Vasilescu, Vasile G. Ionescu, Ion Roman, Ion Siminiceanu, Vicențiu Man, I. D. Lăudat, Al. Teodorescu, Aurel Loghin, Ion Agrigoroaie, Traian Chelariu; Laurian Someșan ș.a.

Din perioada politizării excesive și a „integrării învățământului cu cercetarea și producția” din vremea totalitarismului ceaușist, reținem rândurile dedicate de autor preocupărilor colectivului de universitari suceveni, conduși de Emanuel Diaconescu, pentru crearea unei noi ramuri științifice, și

anume, tribologia (p.78–97). Dincolo de realitățile terne ale unui regim totalitar, constatăm dăruirea și performanța de care dădeau dovadă universitarii suceveni, care erau foarte bine apreciați în țară și peste hotare.

Cele mai multe pagini ale lucrării sunt dedicate de autor capitolului intitulat *Înființarea și dezvoltarea Universității „Ștefan cel Mare” (1990–2003)*. Această a patra etapă este apreciată de autor ca fiind „cea mai bogată în strădanii și împliniri” (p. 123). La nivelul anului 2003, Universitatea „Ștefan cel Mare” și-a diversificat specializările și și-a consolidat structura academică, având un număr de opt facultăți, la învățământul de lungă durată; șase colegii universitare, la învățământul de scurtă durată și patru departamente cu 40 de specializări, cu 300 de cadre didactice și peste 8 000 de studenți.

Din numeroasele pagini dedicate istoriei postrevoluționare a instituției de învățământ superior din Suceava reținem pe acelea în care s-au constituit organismele noii puteri de după 1989, în care autorul studiului a avut un loc important, pe acelea dedicate transformării Institutului de Subingineri în Universitate și înființării unor noi facultăți, ca Facultatea de Silvicultură sau propusa Facultate de medicină. Din rândurile dedicate devenirii Universității „Ștefan cel Mare” reținem ca dată determinantă pe cea de 7 martie 1990, când Guvernul României a hotărât transformarea vechiului Institut în Universitate.

Dintre portretele universitarilor suceveni le reținem pe acelea ale lui Ioan Miclescu, Aurel Burciu, Maria Rădoane, Alexandru Potorac, Adrian Graur, Leon Mandici, Ștefan Gheorghe Pentiu, Dorel Cernomazu, Sergiu Andrei Horodnic, Dan Zarojanu, Ion-Horia Birleanu, Gheorghe Moldovanu, Evelina Graur, Costică Brânduș, Ștefan Purici, Elena Hlaciuc, Romul Vancea, Gheorghe L. Sandu, Sonia Gut, Emilia Guliciuc, Carmen Cornelia Bălan, Mircea Ciobanu, Viorel Nicolai Chiriță, Mircea Diaconu, Sandală-Maria Ardelean ș.a.

După capitolul intitulat *Gânduri ale unor foști studenți*, lucrarea universitarului sucevean Mihai Iacobescu, cel care a contribuit în mod deosebit la devenirea postdecembristă a *Alma Mater Sucevensis* și care i-a condus o vreme destinele în calitate de prorector, se încheie cu un important corp de *Anexe*, care ilustrează rândurile scrise până aici, este vorba de listele la zi ale colectivelor didactice de la diferitele facultăți ale Universității sucevene.

Prin bogăția materialului informativ, acribia cercetării materialului de arhivă și punerea în circulația științifică a unor importante surse inedite, demersul universitarului sucevean, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, înscris în circulația științifică națională și internațională o foarte importantă lucrare care ne dovedește că, în apropierea mării cetăți voievodale a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, oameni devotați catedrei, literelor și cercetării științifice dau viață unui proiect cultural de autentică europenitate.

Marian Olaru

Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna, Câmpulung-Moldovenesc*, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004, 222 p.

La împlinirea a cinci secole de la moartea lui Ștefan cel Mare, strălucit domn al Moldovei (1457–1504), profesorul bucovinean Anghel Popa tipărește *Serbările naționale de la Putna*, lucrare dedicată academicianului Alexandru Zub, „în semn de aleasă prețuire, în amintirea Serbării de la Putna din 1957”. Cartea, realizată în condiții grafice dintre cele mai bune, este însoțită de un cuvânt înainte al Î.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, care, de praznicul Înălțării Sfintei Cruci, 14 septembrie 2003, spune în cuvântul său de învățătură: „Cinstirea memoriei Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, mai ales acum la 500 de ani de la trecerea sa la viața veșnică, este deodată un act de cult și de cultură. Istoria l-a trecut pe voievod în rândul marilor domni, viteji și biruitori; Biserica l-a trecut în rândurile sfinților apărători ai credinței creștine și mari ctitori de lăcașuri sfinte (19–20 iunie 1992). De aceea, la puțin timp după moartea sa, Ștefan cel Mare și Sfânt al Moldovei a fost pictat în naosul bisericii din Dobrovăț (lângă Iași), ultima sa ctitorie, alături de

Sfântul Împărat Constantin cel Mare și de sfinții militari purtători de biruință: Gheorghe, Dimitrie, Procopie, Teodor, Mina, Mercurie ș.a.

Pilda sa, lumină vie peste vremuri, ne inspiră la fapte ale credinței, hărniciei și vitejiei sau ne mustră dacă nu mai suntem neam de voievozi, creatori și apărători ai valorilor inspirate din credință, speranță și iubire creștină.

El a numit Moldova sa «poartă a creștinătății», desigur între Răsărit și Apus, având conștiința că nu apără doar o țărișoară, ci o Europă întreagă. Ca dovadă a fost pe drept numit «Atletul credinței creștine».

Asemenea stejarilor falnici ai Moldovei, el avea sufletul adânc înrădăcinat în spiritualitatea creștină ortodoxă și românească, iar vederea sa largă și fapta sa mărinimoasă se întindeau ca o coroană imensă în darurile oferite fraților ortodocși de alt neam din Țara Sfântă și din Sfântul Munte sau în legăturile sale cu creștinii apuseni din Transilvania, Ungaria, Polonia și Italia, de unde aducea meșteri și medici, meșteșuguri, inclusiv militare, și mărfuri de preț. El era, în același timp, un convins iubitor de țară și neam, precum și un european de vocație. A apărut jertfelnic, peste 40 de ani, identitatea și demnitatea credinței și a țării sale, în timp ce aprecia și selecta valori din alte popoare și țări. Nu s-a izolat de alții, dar nici nu s-a contopit cu ei, pentru că a știut să cultive identitatea proprie în comuniune universală. A luptat cu sabia și cu inteligența, după cum veneau asupra lui năvălirile violente sau învâluirile violente. A construit fortărețe militare (cetățile), pentru apărarea țării de vrăjmașii văzuți și spirituale (biserici și mănăstiri), pentru apărarea sufletului de vrăjmașii cei nevăzuți. Despre el, voievodul luptător și ctitor, harnic și darnic, a spus Nicolae Iorga că este «cea mai frumoasă icoană a sufletului poporului român». Să cinstim icoana aceasta prin închinarea rugăciunii și prin lucrarea virtuților pe care le inspiră ea” (*Un voievod – icoană a sufletului poporului român*, p. 13–14).

În oferta lucrării, profesorul Anghel Popa include capitolele: I. *Serbările de la Putna desfășurate sub coroana Casei de Habsburg*, p. 17–126 (*Serbarea din 1871 și Serbarea din 1904*); II. *Serbările de la Putna desfășurate în România Mare*, p. 129–154 (*Serbarea din 1926 și Serbarea din 1935*); III. *Serbările de la Putna desfășurate sub zodia regimului comunist*, p. 169–210 (*Serbarea din 1957, Serbarea din 1966*). Fiecare capitol este urmat de un bogat corp de note, alcătuit din izvoare diverse. Un corp iconografic îngrijit, realizat pe hârtie de lux, reproduce ilustrații din colecții publice și particulare. Un *Indice de persoane*, p. 211–222, întregeste oferta, orientându-i lectura utilizatorului acestei cărți, inspirat așezat sub un motto preluat din Lucian Blaga, ce invită la un alt tip de lectură și spre orizonturi mai largi de înțelegere a istoriei naționale: „Viața cu apele mișcate de un întunecat-luminos destin, înfăptuirile clădite pe sânge, țâșnind ca dintr-o putere telurică, bisericile clădite pe lumină. și toată opera, de zmeu și de arhanghel, ale lui Ștefan cel Mare, alcătuiască împreună mica noastră veșnicie revelată în timp. Dinamica, geniul, energia. demnitatea voevodală, spiritul de inițiativă și vitalitate excepțională, puse de Ștefan cel Mare în destinul său istoric, ar fi fost, prin virtuțile lor, suficiente să ducă la crearea unui spațiu moldovenesc de întinderi și proporții imperiale. Ștefan a fost din belșug înzestrat cu toate calitățile pentru plămuirea unor asemenea zări împărătești de largă respirație istorică... Nici o altă epocă sau moment din trecutul nostru nu ne dăruie un așa de intens prilej de a simți aroma măreției, până la care ar fi putut crește istoria românească”.

Excursul istoriografic al profesorului Anghel Popa omite deliberat manifestările organizate la Putna după anul 1989. În opinia autorului, acestea „fac parte dintr-un trecut prea apropiat pentru a deveni ceea ce numim istorie”, de aceea obligația de a le cerceta și prezenta aparține cercetătorilor viitorului (p. 204). Semnalând această realizare editorială, se cuvine să mai reținem aprecierea profesorului Alexandru Zub: „Anghel Popa este binecunoscut în istoriografia noastră atât prin studii secvențiale de mare acribie documentară, cât și prin restituții monografice legate mai ales de epoca modernă. L-au interesat deopotrivă așezămintele modernizării, figurile resurecției colective, curente de cultură cu sens militant, patriotic, regenerativ, iar contribuțiile în cauză se bucură de aprecieri unanime.

Noua domniei sale carte, *Serbările naționale de la Putna*, continuă asemenea eforturi de cunoaștere a trecutului românesc, de această dată cu referiri la posteritatea lui Ștefan cel Mare în contextul recuperării valorilor de rang simbolic. [...] Restituirile întreprinse rămân exemplare sub unghi documentar, ca și sub latura analizei de text sau de context. Ele vor servi deopotrivă celor interesați de progresul cunoașterii istorice, ca și celor care se preocupă de soarta faimei ștefanien”.

Lucrarea profesorului bucovinean Anghel Popa, doctor în istorie, oferă unui public larg, interesat de istoria problemei, un excurs istoriografic agreabil, și echilibrat, situat în contextul fiecărei epoci și reliefând „conotațiile politice și naționale ale momentului respectiv”: „În cadrul acestor acțiuni, apelul la trecutul istoric și la personalitățile sale era inevitabil. Invocând acest trecut și faptele precursorilor, se consolida temelia prezentului și se pregătea viitorul națiunii” (p. 131); „Activiștii de partid s-au răspândit în localitățile urbane și rurale pentru a coordona acțiunea, ziarele și revistele au publicat articole și studii, posturile de radio au transmis conferințe, piese de teatru și emisiuni de poezie. Comemorarea domnitorului, conform concepției ateiste a ideologiei comuniste, urma să se desfășoare fără o implicare a Bisericii Ortodoxe Române, care trebuia izolată de această acțiune propagandistică. Mănăstirea Putna și toate celelalte ctitorii religioase ale lui Ștefan cel Mare au fost trecute sub vălul tăcerii, numele lor nu au fost menționate. Țării i-a fost prezentat un domnitor «nou», cu o gândire «de lemn», care și-a pus întreaga activitate în «slujba maselor populare și a progresului», un domnitor a cărui adevărată activitate a fost «descoperită» de istoriografia marxistă” (p. 171–172); „Această serbare a tăcerii, cum ne-am permis să caracterizăm evenimentul de la Putna din 1957, a avut urmări nefaste pentru organizatorii ei. Pentru că au avut curajul de a gândi, regimul de dictatură comunistă le-a încetușat tinerețea. Cei patru studenți din cadrul Universității din Iași, care au organizat jubileul de 500 de ani de la înscăunarea lui Ștefan cel Mare, au fost arestați în primăvara anului 1958. Ei au constituit un lot de «contrarevoluționari». [...] Sentințele au fost grele pentru cei patru acuzați: Aurelian I. Popescu, 10 ani, Alexandru Zub, 10 ani, Dumitru Vacariu, 8 ani, Mihalache Brudiu, 8 ani. A urmat trecerea lor prin iadul închisorilor comuniste, care le-a rănit tinerețea, schilodindu-i fizic și moral pentru tot restul vieții” (p. 185).

În onoarea lor și a generației lor luptătoare, demne, reproducem alături, integral, textul poeziei *Moldova însângerată (Chemare)*, scrisă de studentul Dumitru Vacariu, special pentru evenimentul jubiliar din 1957 și citată parțial de către profesorul Anghel Popa, strofele 1 și 4, după corespondența cu autorul: „Dau glas bucurășii din Putna și Vrancea, / Din Iași și Suceava, din Neamț și Hotin, / Iar buciumu-și poartă ecou-n suspin, / Căci astăzi, Ștefane, furată ți-i lancea. // Ea strajă de veghe ți-a fost la hotare / Păzind al Moldovei străbun legământ. / Și știre, Ștefane, ți-a dat în mormânt / S-ascuți potolirea urgiei barbare. // Dar hoarde vrăjmașe pornite-n puhoi / Răpitu-ți-a glia pământului sfânt / Și lancea ți-au scos-o din vechiul mormânt / Odată cu oasele fiilor tăi. // Căci veacuri, Ștefane, stau drept mărturie / Că n-a fost Moldova mai tristă ca azi, / Când dușmanu-ți pradă și codrii de brazi, / Lăsându-ți străbunele plaiuri pustii. // Îți pradă odoarele-altarelor tale / Și fierul și aurul văilor reci, / De nu poți, Ștefane, pe-acolo de treci / Să nu-ți sângereze și gândul de jale. // Îți pradă, Ștefane, și roua din flori / Și-a cerului față ți-o pradă de stele, / Iar neamul ți-l minte cu vorbe mișele / Și-ți frânge-n robie vitejii feciori. // Trezește-te-n strigătul fiilor tăi / Și vino, stăpâne, în vechia-ți cetate, / Să sorb până-n suflet a urii dreptate / Strivind sub călcăie mârșavii călăi!” Textul integral al poeziei se publică în „România literară”, anul XXXVII, nr. 18, 12–18 mai 2004, p. 15, în cadrul articolului *Ștefan cel Mare și Securitatea*, semnat de Dumitru Vacariu. La Cernăuți, Vasile Tărășeanu îl publică, tot acum, pe prima pagină a periodicului lunar „Arcașul”, ca document al unei epoci dramatice din istoria noastră contemporană, întruchipând „rodul unui moment de puternică frământare și suferință sufletească, aidoma dorului, nostalgiei, dragostei, însingurării și altor sentimente de înaltă trăire” (Dumitru Vacariu, *Ochii viperei*, Iași, 1995, p. 91).

Vasile I. Schipor

Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004, 424 p.

Un instrument de lucru folositor pentru elevi, studenți, profesori și specialiști oferă profesorul de arhivistică de la București Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*.

În *Argument*, p. 3–4, acesta notează, printre altele: „Un fapt care trebuie subliniat, fiind de multe ori scos în evidență de către cercetători, este insuficiența și laconicitatea izvoarelor istorice, mai

ales pentru o domnie cu o încărcătură istorică așa de deosebită ca cea a lui Ștefan cel Mare. Colecția națională *Documenta Romaniae Historica*, seria A. *Moldova*, din care s-au publicat până în prezent doar zece volume, înregistrează pentru lunga domnie a lui Ștefan cel Mare numai 499 de felurite documente interne, 70 de acte omagiale, tratate, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori, la care se adaugă cronicile, memoriile și jurnalele de călătorie ale unor solii, misionari, negustori etc., care au trecut în vremea marelui domn prin Țara Moldovei”.

Pornind de la această realitate, profesorul Constantin Burac își propune să clarifice „câteva din problemele privitoare la organizarea administrativ-teritorială a Țării Moldovei existentă în cei 47 de ani cât a stat Ștefan cel Mare în scaunul de la Suceava” pentru a înțelege mai bine „funcționalitatea aparatului instituțional-dregătoresc nu numai din timpul acestei domnii, dar pentru întreaga epocă a evului mediu din această parte a teritoriului locuit de români”. Lucrarea cartografiază unitățile administrativ-teritoriale din cele 27 de ținuturi ale Moldovei ștefanienne (respectiv 25, după pierderea Chilie și a Cetății Albe, în 1484): orașe, târguri (cu ocoalele lor), sate și cătune (cu pricături și cuturile lor) și oferă „o parte din imaginea epocii ștefanienne a Țării Moldovei, ajunsă la maturitatea organizării instituționale și administrative”, ce oferă până astăzi „etalonul de măsură” al statului „în limitele sale naturale și ale puterii de care au trebuit să țină seama multă vreme mai marii epocii”.

În structura acestui folositor instrument de lucru, autorul include trei capitole.

Capitolul I, *Forme de organizare administrativă a Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, p. 5–22, tratează geneza ținuturilor Moldovei, un „subiect complex și incitant” pentru istoriografia românească, funcțiile și rolul acestora de-a lungul vremii, geneza orașului medieval românesc, evoluția și atribuțiile străvechi (reședințe ale unor formațiuni teritoriale, centre fiscale, atribuții administrative, judecătorești și militare, rolul lor comercial pe căile de comunicație ale Europei de Răsărit), satele epocii, statutul și funcțiile lor. În prezentarea problematicii acestor structuri administrativ-teritoriale, autorul valorifică izvoarele istorice cunoscute și înregistrate în marile colecții de documente, precum și lucrările de referință în domeniu.

Capitolul al II-lea, *Așezările din vremea domniei lui Ștefan cel Mare*, p. 23–415, prezintă pe ținuturi, în ordine alfabetică, așezările menționate după domnia lui Ștefan cel Mare dar existente și înainte de domnia acestuia, așezările menționate doar în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, așezările menționate în actele din vremea domniei lui Ștefan cel Mare dar existente înainte de acesta, precum și așezările menționate după domnia lui Ștefan cel Mare, dar existente în vremea ilustrului domnitor, cu trimitere la documentul de atestare, felul acestuia și anul emiterii. O hartă a fiecărui ținut cu toate așezările atestate însoțește acest tablou al Moldovei ștefanienne.

În capitolul al III-lea, *Concluzii*, p. 416, profesorul Constantin Burac precizează, printre altele: „Volumul de față prezintă radiografia așezărilor existente în epoca marelui domn Ștefan cel Mare, consemnate în izvoarele istorice. Inegalitatea numerică a acestora, ordonate pe ținuturi, demonstrează încă o dată numărul redus de documente ajunse până la noi. Aceasta nu înseamnă că Țara Moldovei era alcătuită din teritorii pustii cum pare să arate unele dintre hărțile anexate la fiecare ținut în parte. [...] Lucrarea oferă, de asemenea, un bogat material informațional pentru stabilirea cu aproximație a numărului lui proprietarilor de pământuri, precum și pentru schițarea caracteristicilor domeniilor pe care le stăpâneau”.

O listă de *Abrevieri și simboluri*, precum și o *Bibliografie selectivă*, p. 419–421, întregesc oferta volumului.

Mai sunt de menționat condițiile grafice îngrijite în care apare lucrarea, precum și coperte sugestive. Subliniind atotputernicia documentului în operațiunea de cartografiere a localităților vremii, unele dispărute, reținem, de asemenea, bogăția de informații conservate și frumusețea limbii, încărcate cu miresme vechi de „bucovină” (făget, pădure de fag), ca în cazul textului ce atestă existența unui sat din ținutul Vasluiului: „Mirăușă vornic, fiul lui Hranițăi, vinde mănăstirii Bârnova, împreună cu rudele sale, «driaptă a lor ocină și moșie din uricu de înpărteală ce-au avut buna lor, Magda, fata Drulii spatar, de la Ștefan voievod», între care «jumătate de siliște Grecii ce sunt din sus de Scântee supt bucovina cu poeni de fânețe în bucovina și cu loc de moară pe părâul satului ce-i în ținutul Vasluiului.»” (p. 403).

Vasile I. Schipor

Gheorghe Gorda, *Sfânt e numele tău, Voloca. Pagini din istoria și onomastica unui sat nord-bucovinean*, Cernăuți, Editura Zelena Bukovina, 2004, 80 p.

Din Bucovina septentrională, spațiu cultural în care „trăiesc oameni și cărți”, cum mărturisea, în 1939, Paul Celan (1920–1970), uneori mai ajung la noi câteva lucrări, prin amabilitatea autorilor și nicidecum prin „metabolismul cultural normal” instituționalizat. Prin amabilitatea lui Gheorghe Gorda din Voloca – Cernăuți și bunăvoința profesorului Dragomir Palencu din Suceava, primim, printre altele, o tipăritură frumoasă, realizată la Adâncata/Hliboca și Cernăuți, ca rod al muncii unui vizitor pribeag care „a bățut la o sută de porți și a pierdut orice speranță” în patria sa istorică. Autorul acesteia este Gheorghe Gorda, ziarist o vreme la „Zorile Bucovinei” și vechiul „Plai românesc”, bibliotecar acum în satul său natal, cercetător al istoriei culturale locale și poet al unui imens „gol durut”, resimțit de cei uitați la margine de neam și lăsați să afle „raiu-n Siberii” ori să-și consume „dorul dor până la moarte” într-un imperiu de simboluri false. Puținii cititori din România, interesați încă de Bucovina înstrăinată și de soarta oamenilor ei, îi pot găsi lucrările doar în câteva biblioteci din Suceava: *Voloca pe Derehlui. File de istorie*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1997, 56 p. (cu note bibliografice); *Dor de Ierusalim*, Hliboca, 1997 (versuri); *Oul pascal sau Mahna lui Mahno*, Timișoara, Editura Augusta, 1999, 180 p. (o tristă poveste a înstrăinărilor de neam, cum observă, pe bună dreptate, ziaristul Dumitru Teodorescu într-un dialog ce ține loc de postfață, p. 169–176); *Voloca*, Cernăuți, 2004, 32 p.. un splendid album, realizat în condiții grafice dintre cele mai bune, surprinzând în text și imagini istoricul acestei străvechi așezări bucovinene (cântecul de înstrăinare din finalul albumului, înregistrat de la Procopie Mintencu, este cutremurător: „De când a venit Stalin / Am crescut un șarpe-n sân. / Eu spun șarpelui să iasă, / El zice că-și face casă / Pe pustiul meu din suflet, / Să știe ce am pe cuget. [...] / Dar sufletul mi-e sub lăcată, / Că în picioare e călcată / Floarea dorului furată, / Și cugetul de sub zăvor / Moare-n văzul tuturor / Ca cel din urmă cerșetor”); *Floarea dorului*, Hliboca, Editura „Vivacitas”, 2004, 32 p., reunind în Colecția „Arboroasa” versuri scrise în perioada 1965–2002 (Poezia acestui rapsod bucovinean merită mai mult decât o simplă semnalare. Sunt de reținut câteva texte: *Cimitirul de Ispas*, o confesiune melancolic-ironică asupra ceremonialului ce adună neamul ritualic pe „vatra înțelepciunii”, de sărbătorile creștine și cele din calendarul popular consacrate cultului morților; *Octombrie*: „În Bucovina nespus de frumoasă / ninge haotic cu frunze de stejar. / Un vânt năprasnic cu luciri de coasă / retează idealuri pe un vechi altar. // [...] Prădați de trecut, prezent, viitor, / mațornicii din turmă stau la pândă / să-l căsăpească pe noul păstor / ce-ar semăna gând de izbândă. /// [...] De-atâta nimic nu se sperie / În Bucovina nespus de frumoasă. / De atâta găsim raiu-n Siberii, / cât mai departe-depart de casă”; *Trei păstori*, fabulă cu trimitere la „purătorii de adevăr” și „semănătorii de lumină”: păstorul cu grijile turmei, primarul „cu hotarul binelui vetrei străbune” și dascălul, care azi „slujesc scumpul popor / ca lebăda, racul și știuca”; *Trandafirul* („Miraculoasă floare, / în delirul de un veac / ne-acoperă uitarea / într-un chin fără de leac”).

Anul acesta, de Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Gheorghe Gorda tipărește lucrarea pe care o semnalăm și pentru care nu s-au găsit bani în „patria istorică”: *Sfânt e numele tău, Voloca. Pagini din istoria și onomastica unui sat nord-bucovinean*. Într-un cuvânt prefațator, profesorul Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române, notează: „Pe calea adevărului nu rătăcește nimeni: neamurile care își cunosc și își cinstesc cu adevărat trecutul își asigură astăzi cu înțelepciune viitorul. Supraviețuiește timpului doar sufletul culturii și civilizației unui neam. Înaintașii noștri au dat viață acestor locuri nu numai ca să agonisească bunuri trecătoare. Strădaniile lor de veacuri, indiferent de încercările la care au fost supuși de către Cel de Sus, au contribuit din plin și la făurirea unor valori spirituale. Cu ele s-au înnobilit urmașii ca să-și păstreze echilibrul la cumpenele vieții. Ele se cer respectate ca un dar divin, ca lumina Soarelui.

Și pentru că adevărul și învătura bună s-au cinstit din veac, vrednică de respect e jertfa oricărui făuritor de bunuri spirituale. În categoria acestora se înscrie și monografia «*Sfânt e numele tău, Voloca*» a publicistului Gheorghe Gorda. Ea conservă mărturii ale continuității noastre pe vetre vechi de civilizație românească și e un îndemn la noi studii de etnografie și folclor, onomastică și sociolingvistică, de istorie a neamului nostru din nordul Bucovinei.

Înălțarea – spre deosebire de decădere, care nu cere nici un efort – se face prin credință în Mântuitor și prin iubire până la jertfire pentru neam” (p. 3).

În sumarul lucrării lui Gheorghe Gorda, de mare folos pentru românii nordbucovineni supuși deznaționalizării cu metodă și, mai cu seamă, pentru tineri sunt capitolele *Originea denumirii*, p. 5–9; *Reîntemeierea satului pe vetre vechi*, p. 10–13; *Lumina trecutului*, p. 14–19; *Noaptea kolhoznică*, p. 20–23; *Biserica din Hrușăuți*, p. 24–26; *Onomastica satului*, p. 27–35; *Nume de familie*, p. 36–57; *Semănători de frumuseți*, p. 58–60. Un aparat critic solid evidențiază munca asiduă de cercetare în teren, arhivă și bibliotecă. Albumul din partea finală, p. 61–76, cuprinde de asemenea un istoric al satului, valoros prin aria de cuprindere tematică și importanța documentară. Bibliografia este consemnată în final, p. 77–79, cuprinzând izvoare istoriografice românești și ruso-ucrainene.

Cărțile lui Gheorghe Gorda sunt încărcate de comori și frumuseți rare. Nobila lui strădanie, închinată luminării neamului înstrăinat, cu modestie de vechi cărturar, simplitatea discursului, sinceritatea cu adâncimi de gând și tristețe înfiorată de apăsarea unui destin trăit cu dignitate ni-l apropie pe acest visător pribeag, tot mai uitat în „patria istorică” a zilelor noastre, cu toate opreliștile veacului și înstrăinarea coborând pe hotar de „noapte kolhoznică”.

Vasile I. Schipor

Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare, obol memorial din vechiul ocol al Câmpulungului-Moldovenesc. Culegere îngrijită de Ion Filipciuc, Câmpulung-Moldovenesc, Fundația Biblioteca „Miorița”, 2004, 256 p.

Volumul îngrijit de Ion Filipciuc ilustrează o politică culturală promovată cu bune rezultate în multe locuri din România contemporană, dar neagreată încă peste tot în Bucovina, construită pragmatic, pe cultura proiectului de interes public și parteneriatul cu administrația locală.

Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare cuprinde conferințele susținute la Câmpulung-Moldovenesc în perioada 2 martie – 29 iunie 2004, în cadrul manifestării „Cinci veacuri de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare” și este prefațat de Arhimandritul Mănăstirii Putna P. C. Melchisedec Velnic, *Ștefan cel Mare și Sfânt și serbările de la Putna*, p. 5–9, care spune în cuvântul de învâțătură datat 15 ianuarie 2003: „Acum, în ajunul anului comemorativ 500, nădăduim cu ajutorul Bunului Dumnezeu și cu purtarea de grijă a Marelui Ștefan că toți cei rândușiți în istoria acestor clipe, atât cei «mari», cât și cei «mici», «de la Vlădică până la opincă», vor face totul ca marea serbare a neamului românesc din iulie 2004 să fie cu adevărat un moment de venerare a celui cinstit și iubit ca un părinte de către toți cei ce simt, gândesc și trăiesc românește [...], mergând pe urmele strămoșului cuminte” (p. 9).

În oferta volumului se află materiale utile unei largi categorii de utilizatori: Ilie Macar, *Conștiința identității spirituale a voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt – model de urmat pentru noi, cei de astăzi*, p. 11–16; Constantin Hrehor, *Ștefan, voievodul Moldovei și sfântul românilor*, p. 17–21; Mircea Romaga, *Despre familia lui Ștefan cel Mare*, p. 23–31; Mircea Romaga, *Politica economică și dregătoriile în timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 32–38; Aurelian Cocoreanu, *Cetățile Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, p. 39–57; Augustin Pădurean, *Ștefan cel Mare și cetatea Ciceului*, p. 59–68; Ion Cernat, *A fost bătălia de la Vaslui câștigată cu „oameni luați de la plug”?*, p. 69–82; Mihai Burduja, *Voievodul moldovean în viziunea unor personalități străine*, p. 82–94; Dumitru Irimia, *Imaginea lui Ștefan cel Mare de la Grigore Ureche la Mihai Eminescu*, p. 95–103; Ioan St. Lazăr, *Ștefan cel Mare pe coordonata mitologică a literaturii române*, p. 105–113; George Bodea, *Ștefan cel Mare – erou de legendă vie în cronici*, p. 115–120; Grigore Bostan, *Ștefan cel Mare și Sfânt în tradiția poetică orală din nordul Bucovinei*, p. 121–128; Nicolae Cojocar, *Chipul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în tradițiile istorice românești*, p. 129–134; Ilie Luceac, *Un portret al lui Ștefan cel Mare, de Epaminonda Bucevschi*, p. 135–141; Ion Cozmei, *De ce n-a fost rostită „Doina” la dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare din Iași, în 1883*, p. 143–152; Mihai Prepeliță, *Chipul lui Ștefan*

cel Mare și Sfânt în teritoriile românești ocupate, p. 153–166; Valeriu Maricari, *Ștefan cel Mare în manuale școlare*, p. 167–183; Dragoș Nisioiu, *Ștefan cel Mare în literatura română scrisă*, p. 185–193; Mircea Dăneșă, *Raport de necesitate pentru realizarea unui monument de for public*, p. 195–200; Mihai Burduja, *Ștefan cel Mare și Sfânt în bronzul eternității*, p. 201–216; Alexandrina Cernov, m.o. al Academiei Române, *Ștefan cel Mare – mit, legendă, simbol în lupta pentru drepturile naționale ale românilor din Basarabia și Bucovina*, p. 217–226; Ion Filipciuc, *Calendarele din vremea lui Ștefan cel Mare*, p. 227–246.

Documentarul *Mențiuni editoriale*, p. 249–254, încheie sumarul volumului. Acesta ar merita o lectură publică, urmată de explicații pe înțelesul „dirigitorilor culturii” din Bucovina. Ion Filipciuc aduce aici, pe această cale, în dezbatere publică mai largă, lucruri esențiale: cultura proiectului, „inițiativa și faptul responsabil” în „exercițiul democratic”, descentralizarea și înlocuirea mentalității de așteptare a contemporanilor atât de mulțumiți de sine și de toate cele înconjurătoare, prinse, vreme de multe decenii, în „țâșnile inerției”, ipocrizia drapată, mai peste tot la noi, în faldurile griji pentru „banul public”: „se vor auzi glasuri oftând ipocrit că astăzi lumea românească suferă de foame iar banii publici se cheltuie pentru o comemorare – fie și la cinci veacuri – prea încărcată de fast. [...] Să se ia aminte că unanimitatea politicianilor noștri se declanșează doar când sunt puse la vot propriile lor indemnizații, salarii sau pensii. În rest, banul public e bine chivernisit” (!!!). Afirmția lui Ion Filipciuc de la p. 250, referitoare la proiect, este, din păcate, general valabilă în Bucovina de astăzi.

Succesul proiectului de la Câmpulung este încă o dovadă că se poate face și în provincie câte ceva, că sunt bani, care pot fructifica pe tărâmul binelui public, al cunoașterii și al educației pentru schimbare, că parteneriatul cu administrația locală, realizat pe bază de contract de asociere, reprezintă o soluție viabilă pentru domeniul nostru de activitate grav afectat de nesfârșitele bugete de austeritate.

Volumul *Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare* se adresează celor interesați încă de cultura scrisă în condiții grafice îngrijite, ilustrat cu desene, hărți, multe reproduceri și fotografii color, sporindu-i toate valoarea și atractivitatea. Acest tip de proiect cultural ar putea influența și circulația cărții în provincia noastră sfâșiată? După revărsarea darurilor (diplome, medalii jubiliare etc.) din această vară, toate pentru merit cultural deosebit, ne-am putea aștepta la altceva?

Vasile I. Schipor

Ioan Cocuz, *Moldova Măriei-Sale Ștefan cel Mare*, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2004, 100 p.

O lucrare tipărită în Bucovina, în cadrul complexului de manifestări „Ștefan cel Mare și Sfânt – 500”, ilustrează faptul că și în provincie pot fi realizate proiecte culturale majore, prin „împreună lucrare” și parteneriatul cu administrația locală, guvernate de profesionalism și înțelepciunea ce merg, cu vrednicie și folos, pe urmele „strămoșului cuminte”. Sub patronajul Consiliului Județean Suceava și al Complexului Muzeal „Bucovina”, Ioan Cocuz tipărește albumul *Moldova Măriei-Sale Ștefan cel Mare*.

În *Cuvânt înainte* (p. 5–8), profesorul Ștefan S. Gorovei reduce în actualitate personalitatea domnitorului român „glorificat în Europa creștină a vremii” sale și „mesajul realist” al „mersului său triumfal” în istorie. „Întruparea cea mai înaltă a maiestății monarhice din tot cursul Evului Mediu românesc”, eficiența concepției de guvernare, „credința nestrămutată și necondiționată”, promovarea ortodoxiei fără concesi, știința rară de a-și câștiga oamenii și de a-și asigura „supraviețuirea în sufețele urmașilor”, „excelenta capacitate de a culege informații” dintr-un vast spațiu geopolitic și de a a-și forma un „aparat diplomatic excelent”, „creatorul de memorie istorică” și „ctitorul istoriografiei românești”, „inflorirea extraordinară a artelor” sunt marile idei ale expunerii istoricului. Concluzia profesorului Ștefan S. Gorovei trebuie reținută: „La împlinirea a cinci veacuri de când «acest vestit domn» a plecat spre veșnicele lăcașuri, descoperim cu uimire și emoție cât de puține lucruri știm, totuși, despre viața sa, despre tot ce se va fi lucrat în țară, despre relațiile sale cu monarhii vecini și cu unii principii mai de departe. Cum gândea, cum simțea, cum trăia – capitole întregi sunt acoperite de

imense pete albe. Ici și acolo, când și când, câte un istoric mai îndrăzneț și mai puțin conformist speră să spulbere întunericul acestei necunoașteri, legând laolaltă firimituri care par de neînțeles în absența unei imagini a întregului din care nu se mai deslușește nici măcar umbra. Din cele mai neașteptate colțuri, se ridică însă, uneori, câte o asemenea umbră, care zdruncină confortabila și liniștitoare credință în falsele imagini consacrate” (p. 7).

Cronologie, (p. 9–15), *Cititorii-Biserica*, (p. 17–53), *Construcții civile – Curțile domnști*, (p. 54–56), *Construcții militare – Cetăți*, (p. 57–62), *Construcții civile – Poduri*, (p. 63–64), *Obiecte de cult: broderii și țesături, manuscrise, miniaturi și ferecături, icoane și iconostas, arginărie, sculpturi în lemn*, (p. 65–84), *Sculpturi în piatră*, (p. 85), *Documente*, (p. 86–87), *Steaguri*, (p. 88), *Monede*, (p. 88), *Ștefan cel Mare și Sfânt în conștiința românilor: statui, plachete omagiale, picturi, tapiserii, imagini din expoziția omagială Ștefan cel Mare și Sfânt 500*, (p. 89–98) și *Bibliografie*, (p. 98) oferă contemporanilor în imagine și text o lectură a „operei” lui Ștefan cel Mare crescute dintr-un „efort tenace și de lungă durată”, sugerând admirabil „voința de creație a unui om de geniu”, cum scria în veacul trecut profesorul Emil Turdeanu.

Prin rigoarea discursului și rafinamentul realizării sale, albumul de la Suceava prefațează orizonturi noi de înțelegere a istoriei noastre: „Când emoțiile prăznuirii semimileniului vor fi trecut, istoria lui Ștefan cel Mare se va putea scrie cu totul altfel”, notează profesorul Ștefan S. Gorovei în *Cuvânt înainte* (p. 8).

Vasile I. Schipor

Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 200 p.

Apariția volumului *Românitatea de Sus. Repere etnologice* sub egida Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, este un semn de prețuire și recunoaștere. Studiile și articolele adunate în cele 200 de pagini ale cărții, prefăcute de Vasile I. Schipor prin medalionul *O viață închinată cercetării științifice*, (p. 3–11), dovedesc că spiritualitatea folclorică bucovineană, în datele ei definitorii cele mai expresive, se constituie ca parte a întregului românesc, pentru ale cărui începuturi oferă răspunsuri convingătoare.

Cele două imagini de copertă, cu Ștefan cel Mare de la Volovăț și Dragoș la vânătoare, respectă dorința expresă a autorului, iar ținuta grafică este remarcabilă.

Primul capitol definește, cu argumente noi, modernitatea lui Simeon Florea Marian: vizionarismul cărturarului, prin cuprinderea românității dincolo de granițele istorice, în lucrări fundamentale și complexitatea investigației din perspectivă etnologică.

În același spirit critic se înscriu însemnările despre revista „Șezătoarea”, cu observații critice privind limitele și meritele publicației. O abordare originală în conturarea personalității folcloristului Artur Gorovei este aceea de a-l descoperi din aprecierile contemporanilor, autografele foștilor săi elevi și ale unor personalități marcante de la noi și din străinătate (Jean Boutière, *La vie et l'œuvre de Ion Creangă*, 1930: „À monsieur A. Gorovei, hommage de vive reconnaissance et de cordiale sympathie”).

Cinste fie, „Țara Fagilor” spune profesorul într-un scurt elogiu pentru preocupările de etnologie generală ale revistei sucevene, la care colaborează constant. Apoi, găsește o explicație folclorică pentru tonul sărbătorec al discursului, citându-i pe bucovinenii: „N-ar fi nuntă, n-ar fi hram, / N-ar mai fi oamenii neam!”.

Cât privește prezența Bucovinei în Arhiva Seminarului de Folclor al Facultății de Litere de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, aceasta însumează 40 000 de piese – înregistrări, dosare și alte materiale –, rodul cercetării pe teren în cei 50 de ani de activitate neîntreruptă. Acest „laborator de muncă folcloristică” a stat la baza unor volume monografice, studii și articole. Profesorul își face datoria de a-i nominaliza pe colaboratorii mai apropiați.

După această primă parte – s-o numim de familiarizare cu materialul – intrăm în esența lucrurilor. În intenția autorului, titlurile trebuie să fie lămuritoare, dar și incitante. Îndată ce am citit câteva rânduri, interesul și curiozitatea ne îndeamnă să ducem lectura până la capăt. Cartea nu se adresează numai specialistului, ea poate fi citită cu plăcere de oricine dorește să cunoască obiceiuri, credințe, tradiții și semnificația lor.

Despre *Frecvența mărturiilor privitoare la pictura murală a locuințelor țărănești tradiționale în Bucovina și Moldova*, aflăm că fenomenul a fost consemnat la noi și în texte de colindă. O scurtă privire comparativă ne edifică asupra răspândirii lui în spațiul românesc și în lumea asiatico-europeană.

Interesante considerații citim despre particularitățile structurale și funcționale ale cetei de flăcăi la marile sărbători de primăvară și de iarnă și, mai ales, despre aceea care este cunoscută din satele bucovinene până mai jos de Milcov, „vălăretul” sau „vălăritul”.

Vorbind despre priveghi, profesorul Vasile Adâscăliței subliniază unicitatea unor trăsături legate de acest rit funerar în Bucovina, socotindu-l o dovadă a vechimii românității de aici: „Este în afara oricărei îndoieli că sorginea acestora stă în practicile și manifestările datorate sistemului religios întemeiat la noi de Zamolxis”.

În succinte descrieri sunt prezentate, sub titlul *File de dicționar etnologic*, jocurile dramatice antropomorfe specifice zonei Suceava. Autorul deduce aspecte ale psihologiei colective și anumite trăsături de caracter ale românului din unele practici și obiceiuri – cum ar fi „colinda vitelor bune” –, altelei atrage atenția asupra valorii documentare, istorice și a uimitoarei dăinuiri a creației populare.

Un fenomen folcloric particular în Moldova și Bucovina este cel al „baladelor” devenite „urături”, după modelul *Plugușorului*. Opinii diverse, cu referire la tot spațiul european, găsim despre „un instrument burdonaș arhaic la români și la alte popoare”. Sunt detaliate, apoi, ipostazele în care se întâlnește *Malanca* în Bucovina: colindă propriu-zisă și joc dramatic cu măști.

Folosind o informație bogată, cu argumente pertinente, este subliniată ideea că *Nunta țărănească* reprezintă o piesă a teatrului popular laic moldovenesc, de largă popularitate și care a jucat un important rol în dezvoltarea altor piese populare. Una dintre acestea este *Mocănașii*, căreia îi dedică un studiu amănunțit pentru Moldova și altul pentru felul cum se manifestă acest joc dramatic la valahii din Moravia.

Două articole consacrate lui Ștefan-Vodă urmăresc modul cum s-au păstrat trăsăturile voievodului atât în legende, cât și în teatrul folcloric, concluzia fiind aceea că „portretul său moral și fizic este o hiperbolă nemărginită”. Figura domnitorului este cuprinsă și în teatrul popular de Anul Nou, cu subiecte istorice, din județul Botoșani. În altă notă este ilustrată o ipoteză de ivire a *Irozilor* la români, prin dramatizarea efectivă a colindei cu steaua.

Câteva pagini pline de savoarea limbii populare, în care Rahira Breabăn, țărancă de 84 ani, în 1970, din Remezău – Vicovu de Jos, povestește drumul la Viena și minunățiile de care a avut parte în grădina împărătească, apoi versurile cântate pe melodia de bătrânească, versuri culese din Bilca, nuanțând, cu umor și ironie, lectura cărții: „Când aveam avere multă, / N-aveam timp să cânt la nuntă, / Da' de când am dat la stat / Mi-am făcut rost de cântat.”

Ultima parte a volumului cuprinde câteva studii bine documentate despre *Teatrul popular haiducesc în Bucovina*, *Eroi balcanici în teatrul popular moldovenesc*, *Teatrul haiducesc Gruia lui Novac*, *Date noi privind teatrul folcloric Brâncovenii*, precum și despre o variantă culeasă din Straja, în 1966. Se observă că, în Moldova și Bucovina, acest tip de teatru folcloric apare ca datină, „are unele părți cântate, îndeplinește rolul colindei” iar „variantele moldovenești sunt mult mai clare decât cele transilvănene”.

Un material inedit din Arhiva Seminarului de Folclor, reprezentând o scenetă de structură folclorică, *Românașii*, provenind din localitatea Mănăstirea Humorului, este văzut ca o reacție la tendințele de deznaționalizare din perioada austriacă.

Profesorul Vasile Adâscăliței consideră că bogăția și varietatea repertoriului de teatru folcloric din Moldova este un fenomen mai general, valabil și pentru Bucovina, așa cum dovedesc și manifestările dramatice din Frătăuții Noi, consemnate în 1966.

O formă aparte de colindă, răspândită în satele din Moldova și Bucovina, este *Cu globul*, pentru care avem o descriere completă și un comentariu amplu, cu observații sugestive.

Un scenariu folcloric surprinzător prin ineditul său se datorează inventivității unui satean din Tupilați, localitate de lângă Hanu Ancuței, Nicolae Manea, care a îmbogățit repertoriul jocurilor cu măști zoomorfe, cu subiecte exotice.

În articolul *Eminescu și teatrul folcloric* este semnalat faptul că într-un text de teatru popular apar și versuri din Mihai Eminescu: „În cele mai multe cazuri, Eminescu ia din folclor; de data aceasta, folclorul ia din Eminescu”.

Pentru a atrage atenția asupra unor realități mai puțin cunoscute de muzeografi, profesorul propune un chestionar etnografic despre „râmnice, heleșteu sau iazul de pește”.

Finalul încununează opera printr-un studiu comparatist, care ne invită să recunoaștem elementele distinctive și substanțiale ale românității surprinse într-o arie mai largă de investigare, luând în seamă mărturiile dansului tradițional moldovenesc: „Suceava – afirmă profesorul Vasile Adăscăliței – ca rest de Bucovină la români, cu toată disponibilitatea spre o anume diversitate, cum am mai arătat, se dovedește a fi unitară prin dominarea culorii negru, asociată cu maroul închis în decorația aplicată portului, dând o sobrietate impunătoare dansurilor prin expresivitatea care comunică demnitate și decizie de atitudine, gândire și comportament; stări prezente în psihologia socială a întemeietorilor de țară”.

Logica și eleganța discursului de o limpezime clasică, argumentația inedită, un farmec învăluitoare al cuvântului și un sentiment tonic de confort intelectual, calități ale discursului care înalță construcția cărții, se regăsesc cu încântare în aceste „reper etnologice” înmănunchind studii și articole despre ceea ce autorul numește, printr-o sintagmă sugestivă, *Românitatea de Sus*.

Gândită și realizată astfel, cartea profesorului Vasile Adăscăliței se tipărește în cadrul complexului de manifestări „Ștefan cel Mare și Sfânt – 500”, fără bani publici, ca proiect al societății civile, însoțit de mesajul unui sonet publicat la Cernăuți, în 1904, de preotul cărturar Constantin Morariu: „Pe-a veacurilor cale-ntunecoasă / Te-a însoțit, martirule popor, / Lumina unui înger păzitor. / Etern primăvărată, duioasă, // A-nviorat ea pururi al tău dor / Și te-a ferit pe cline lunecoasă / Să nu cazi în vâltoarea fioroasă / A disperării. Scut ocrotitor // Ți-a fost și El din Putna te îmbie: / De vrei tu viitorul tău să fie / Zi vecinică cu soare mângăios, // Te roagă Domnului și te închină, / Căci viața-ți dă numai a Lui lumină, / Lumina sfintei legi a lui Christos!” („Junimea literară”, anul I, nr. 7–8, iulie – august, 1904, p. 104).

Victor Iosif

Aurel Ardelean, George Nedelcu, Gheorghe Mohan, *Profesor dr. docent Ion T. Tarnavski (1904–1989). 100 de ani de la naștere*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003, 124 p.

Cartea intitulată *Profesor dr. docent Ion T. Tarnavski (1904–1989). 100 de ani de la naștere* reprezintă o „excepțională lucrare de istorie a botanicii în România”. Autorii cărții sunt Aurel Ardelean, rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș”, George Nedelcu și Gheorghe Mohan. Lucrarea este prefăcută de cunoscutul biolog-ecolog, prof. univ. dr. Viorel Soran. În cele 123 de pagini, cartea cuprinde cinci capitole: I. *Dr. docent Ion T. Tarnavski 1904–1989*; II. *Lista lucrărilor publicate și unitățile sistematice noi descrise și publicate*; III. *Lucrări apărute despre prof. Ion T. Tarnavski*; IV. *Testamentul sau ultima dorință a unuia care s-a identificat cu instituția în care a lucrat* și V. *Aspecte din viața prof. dr. docent Ion T. Tarnavski*.

Datele semnificative din biografia biologului botanist Ion Tarnavski le găsim, cum este firesc, în primul capitol. Născut la 19 august, în orașul Rădăuți, în familia lui Teofil și a Emiliei Tarnavski, Ion și-a petrecut copilăria în comuna Vicovu de Sus și în orașul natal, unde a urmat cursurile școlii

primare și ale liceului. Dragostea și interesul pentru natură au fost cultivate și dezvoltate și în orașul Rădăuți, dar mai cu seamă în comuna Vicovu de Sus, unde tatăl său lucra ca silvicultor. A urmat cursurile Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” și apoi Facultatea de Științe din Cernăuți, pe care a absolvit-o cu licență în științele naturale, în anul 1928. Între anii 1929 și 1934 a lucrat ca preparator suplitor la Institutul Botanic din Cernăuți, apoi ca preparator definitiv. În calitate de bursier al statului francez, la Grenoble, între anii 1932 și 1933, pregătește teza de doctorat și, în anul 1935, obține titlul de doctor în științe la Universitatea din Cernăuți.

În anul 1939, îl urmează pe profesorul său, Mihai Gușuleac, la Universitatea București, unde urcă toate treptele universitare, de la asistent suplitor la profesor universitar. Timp de 23 de ani, între 1952 și 1975, a fost directorul Grădinii Botanice din București.

Cursurile de o înaltă ținută științifică, însoțite de ample lucrări de laborator și de ieșiri aplicative în teren, îndrumarea cercurilor științifice studențești, a lucrărilor de diplomă și de doctorat, buna comunicare cu profesorii din alte centre universitare din țară și străinătate dau dimensiunea reală a activității didactice a profesorului Ion T. Tarnavski.

Impresionantă rămâne activitatea sa științifică: 180 de lucrări științifice cuprinse în 7 000 de pagini și 12 traduceri din opera lui Charles Darwin. Domeniile de cercetare au fost: flora și vegetația algologică; studiul nucleului celulei vegetale; natura gineceului inferior din floarea angiospermelor și cercetarea morfologiei fructelor; cercetări citologice, anatomice și morfologice; studii morfopalinologice. A avut contribuții decisive în reorganizarea Grădinii Botanice, la înființarea Institutului Botanic, în reamenajarea Muzeului Botanic și la tipărirea lucrării „Acta Botanica Horti Bucurestiensis”. A pregătit și organizat zece consfătuiri de geobotanică (1958–1974) și a participat la congrese și consfătuiri internaționale de biologie, inclusiv la expediția științifică din Indonezia (1963).

Profesorul Ion T. Tarnavski a avut o strălucită carieră didactică, științifică și managerială în domeniul botanicii din România, lăsând în urma sa mai mult de 70 de oameni de știință pentru continuarea studiului lumii vegetale.

În celelalte capitole ale lucrării sunt prezentate informații de mare interes pentru specialiștii din domeniul botanicii și, cu deosebire, pentru cei din cercetare.

Petru Bejinariu

Cernat Ion, Lazarovici Elena, *600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice*, Iași, Editura Prim, 2002, 356 p.

Așa cum subliniază prefațatorul lucrării pe care o prezentăm, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, s-a afirmat pe meleagurile sucevene, în ultimii ani, o vădită preocupare pentru realizarea monografiilor istorice ale diferitelor localități, cum sunt cele ale localităților Câmpulung-Moldovenesc, Fundul Moldovei, Putna, Părhăuți, Arbore, Botoșana, Mahala ș.a.

Monografia mai sus pomenită este rodul activității a doi profesori de istorie din satul Vama, Elena Lazarovici și Ion Cernat, care înobilează prin munca lor demersurile de dascăli, adăugând acestora și realizarea unei istorii a așezării lor, mai ales că, în anul 2009, localitatea Vama are să împlinească 600 de atestare documentară. Lucrarea pornită de la cercetările d-nei Elena Lazarovici pentru obținerea gradului didactic întâi, se întemeiază pe cercetările autorilor în arhivele sucevene, pe studiile și articolele publicate anterior de alți dascăli din sat, sau de istorici reputați și pe anchetele de istorie orală întreprinse printre sătenii mai în vârstă ai localității.

Lucrarea are următorul cuprins: I. *Satul Vama în epoca medievală*, II. *Regimul ocupației habsburgice în Bucovina (1775–1918)*, III. *Apărarea ființei naționale prin cultură*, IV. *Demografia și afirmarea elementului etnic românesc*, V. *Coordonatele contemporane. De la Marea unire la instaurarea comunismului*, VI. *Vama în anii dictaturii comuniste*, VII. *Spiritualitatea populară. Obiceiuri și tradiții*, VIII. *Activitatea cultural-artistică și sportivă* și IX. *Vama geografică și turistică*, la care se adaugă două rezumate ale lucrării în limbile franceză și engleză.

600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice este o lucrare cu o bogată informație istorică și culturală, plecând de la probleme de istorie națională și universală, la probleme de istorie locală, de la chestiuni de geografie locală și a mediului, la etnografie și folclor, de la cercetări de toponimie locală și până la prezentarea celor mai semnificative evenimente din istoria acestei importante localități bucovinene care a dat culturii române nume de marcă. Toate aceste chestiuni evidențiate de scrisul cumpătat și întemeiat pe acribia informării, împreună cu un importantul corp de note și anexe care însoțesc fiecare capitol al lucrării, recomandă această monografie și o așează între realizările deosebite ale scrierilor de acest gen.

Marian Olaru

Relacje polsko-rumuńskie. Materiały z sympozjum/ Relații polono-române. Materialele simpozionului, Suceava, Związek Polaków w Rumunii-Uniunea Polonezilor din România, 2004.

Volumul reunește materialele conferinței anuale, desfășurată la Suceava (12–14 septembrie 2003), în cadrul Zilelor Culturii Polone, manifestare realizată de către Uniunea Polonezilor din România. Aceasta organizează, începând din anul 1999, manifestări dedicate relațiilor polono-române, care au reunit persoane interesate de o tematică diversă referitoare la comunitatea poloneză din România: istorie, filologie, etnografie, sociologie. Zilele Culturii Polone (desfășurate sub deviza *Mai aproape unii de alții*) și manifestările științifice din anul 2003 au fost dedicate sărbătoririi a 200 de ani de la venirea muntenilor din Czadca în Bucovina.

Materialele cuprinse în acest volum grupează referate privitoare la tematica muntenilor din Czadca. De asemenea, sunt tipărite și lucrări despre relațiile polono-române (materiale de istorie, lingvistică, literatură și etnografie). Scopul organizării unei asemenea manifestări și tipărirea lucrărilor conferinței într-un volum este acela de a populariza cultura polonă în România și de a adăuga „o «cărămidă» la construirea, în zilele noastre, a unor relații polono-române normale, caracterizate printr-o reciprocă curiozitate, respect și cunoaștere a moștenirii culturale”.

Materialele cuprinse în volumul de față sunt structurate în două secțiuni: *Muntenii din Czadca și Relații polono-române (Istorie. Cultură)*. În cadrul primei secțiuni sunt prezentate studii (în limba polonă, cu rezumate în limba română) referitoare la muntenii polonezi din Silezia care au trăit în Cehia, Slovacia, Ungaria și Bucovina (Krzysztof Nowak, *Górale polscy od Śląska po Bukowinę. Rys historyczno-etnograficzny*; Magdalena Pokrzyńska, *Wrastanie. Socjokulturowe aspekty migracji Górali czadeckich z Bukowiny na Ziemię Zachodnie Polski po drugiej wojnie światowej*; Helena Krasowska, *Sytuacja języka polskiego w kilku miejscowości na Bukowinie. Północnej zamieszkałych przez Górali bukowińskich*); sunt analizate stereotipurile naționalităților ce trăiesc în sudul Bucovinei (ucraineni, nemți, țigani și evrei) prezente în satele poloneze și perceperea propriei regiuni de către locuitorii din Cacica, Solonețu Nou și Pleșa din perspectiva legăturilor locale, regionale și naționale (Eugeniusz Kłosek, *„Nie taki diabeł straszny jak go malują”, czyli o stereotypowych obrazach Ukraińców, Cyganów i Żydów w polskich wsiach Bukowiny rumuńskiej*; Janusz Górecki, Natalia Figiel, *Więzi lokalne, regionalne i narodowe a postrzeganie własnego regionu przez mieszkańców Kaczyki, Nowego Sofońca i Pleszy na Południowej Bukowinie*; informații despre denumiri legate de medicina populară prezente în satul Pleșa (Olimpia Mitric, *Nazwy związane z medycyną ludową we wsi Plesza*) și despre itinerariile turistice din împrejurimile satelor poloneze din sudul Bucovinei (Wojciech Krysiński, *Turystyczne szlaki w okolicach polskich wiosek na Bukowinie*).

Materialele cuprinse în cea de a doua secțiune a volumului, *Relații polono-române*, scrise în limba română și cu rezumat în limba polonă, sunt grupate în rubricile *Istorie* și *Cultură*. Legăturile polono-române sunt tratate în studii cu o problematică diversă: Veniamin Ciobanu, *Contribuții documentare ale istoriografiei românești din secolul XX la cercetarea istoriei relațiilor româno-polone*; Mihai Mitu, *Noi date despre Bucovina în baza unor memorii și descrieri de la începutul*

secolului XIX; Florin Pîntescu, Influențe polone în organizarea militară a Moldovei secolelor XIV–XVIII; Pavel Blaj, Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV–XVII); Florin Anghel, Polonezii din Dobrogea în secolul XIX; Henryk Walczak, Poziția grupărilor politice poloneze față de concepția Cehoslovaciei și României privitoare la Mica Antantă, în 1920; Daniel Hrenciuc, România și Polonia. 1932–1939. Politică și diplomație; Krzysztof Dach, Mareșalul Ion Antonescu și problema poloneză; Mihaela Dzióbek, Pactul de neagresiune polono-sovietic și implicațiile asupra relațiilor bilaterale româno-polone. Anumite date despre relațiile culturale polono-române sunt surprinse în studiile semnate de Constantin Geambașu (Privire asupra relațiilor culturale româno-polone la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX), Joanna Porawska (Ziua Domnului în limbile română și polonă), Stan Velea (Poezia românească în Polonia), Ewa Kocój (Raiul nepierdut? Icoane din bisericile ortodoxe bucovinene ca simboluri ale mitului începutului paradisic), Jan Bujak (Preotul Józef Janieszewski).

Rodica Iașencu

„Mesager bucovinean”, București, anul I, nr. 1–4, 2003, anul II, nr. 1 (5) – 2 (6), 2004.

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, instituție venerabilă, aflată de 142 de ani „în serviciul existenței naționale”, cum scria la Paris, în 1962, profesorul Grigore Nandriș, are astăzi câteva publicații periodice proprii.

La Rădăuți, „Septentrion”, periodic semestrial, fondat în 1990, a ajuns la nr. 20. La Suceava, buletinul cultural „Țara Fagilor” își continuă, cu modestie distinsă, drumul pe care promovează consecvent valori ale culturii și civilizației din Bucovina.

Începând cu anul 2003, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina editează un nou periodic: „Mesager bucovinean”. Acesta este o publicație trimestrială a Filialei București. De format 30, 5 × 43 cm, acesta are opt pagini. Director: George Galan. Colegiul de redacție: acad. Radu Grigorovici, D. Vătamaniuc, Pavel Țugui, Nicolai Pomohaci, George Muntean, Viorica Panaitescu (București), Ștefan Hostiuc, Maria Toacă (Cernăuți). Imprimarea: Tipografia Publistar, cu excepția nr. 2/2003, care apare la Tipografia Dudu & Stel, amândouă din București.

Articolul-program, *La început de drum*, semnat de Comitetul de conducere al Filialei, publicat în I, 1, ianuarie – martie, 2003, p. 1, precizează că periodicul este „un mesager”, „un purtător de cuvânt” al filialei bucovinene și se adresează deopotrivă membrilor săi și compatrioților de pretutindeni, oferindu-le o „oglină fidelă” a vieții comunității bucovinenilor din Capitală, adunându-i în preajmă pe admiratori și sensibilizându-i „la problemele Bucovinei”. În spiritul pluralismului cultural dintr-o societate a democrației participative, „Mesager bucovinean” dorește să găzduiască „autori dintre cei mai diferiți, cu viziuni proprii, nu neapărat identice, asupra trecutului și viitorului culturii și științei de pe meleagurile Bucovinei”. Grila impusă „vocalor” care doresc să se exprime în acest spațiu generos de comunicare și comuniune fixează câteva reguli: „opiniile să aibă un suport constructiv, să nu fie pătimase sau propagandistice, să respecte principiile deontologice în cercetarea trecutului, să aprecieze cu obiectivitate faptele istorice, literare, politice”. Apărând „libertatea de gândire și exprimare” a oamenilor care realizează că trăim într-un nou mileniu, periodicul bucovinenilor bucureșteni este interesat de dezbaterile istoriografice contemporane asupra Bucovinei, orientându-se spre un program riguros: „Partizanii viziunii romantice, captivați de modelul revolut al provinciei, vor putea să-și dea întâlnire, în paginile publicației noastre, cu preopinienții lor, promotori ai spiritului realist în cercetarea problemelor provinciei. Și aceștia din urmă trebuie să facă distincțiile impuse de realitățile revolute, inatacabile, de manifestări și evenimente conjuncturale, unele efemere, nutrind convingerea statornică în biruința adevărului despre trecut și prezent. Pentru noi istoria românilor și a celorlalte colectivități etnice de pe aria Bucovinei constituie un izvor de învățăminte pentru făurirea statului modern. «Mesagerul bucovinean» speră să-i aibă cât de curând pe istoricii Bucovinei parteneri de dialog. Or, pe lângă informații curente, cronici și studii, noi intenționăm să

organizăm mese rotunde, anchete culturale, interviuri, iar dacă va fi cazul, să ne angajăm în polemici civilizate”.

În spirit european, sunt formulate și câteva obiective pe termen lung ale Societății pentru Cultură din mileniul trei: promovarea valorilor naționale proprii, cinstirea tradițiilor, cultivarea demnității și a patriotismului, respectul pentru alte popoare, toleranța în raporturile interetnice, dialogul cultural cu popoarele vecine. Pledoaria pentru toleranță trebuie reținută, de asemenea, cu precizarea că trăirea cotidiană și lucrarea „împreună lucrarea” conștientă în spiritul toleranței sunt mai importante decât simpla rostire ocazională: „Pentru a exista ca bucovineni, păstrându-ne totodată identitatea națională, nu avem altă șansă decât toleranța. Or, să fie clar pentru toată lumea, toleranța nu înseamnă deloc umilire în fața celui din preajma ta, cum cred o seamă de oameni, ci înțelegere superioară a întregului spectru de relații interumane și intercomunitare, absolut indispensabilă conviețuirii într-un mediu pluriethnic civilizat”. Programul asumat de „Mesager bucovinean” la început de drum evidențiază o „înțelegere superioară” a cursului istoriei și o matură apropiere de știința înțelegerii prezentului și a construirii viitorului: „Dacă ne-am «pricopsit», pe parcursul istoriei, cu o frontieră în mijlocul Bucovinei, acum încercăm, cu mijloace civilizate, prin eforturi comune de integrare în Uniunea Europeană, să o fluidizăm, intensificând colaborarea onestă în domeniile culturii, economiei, ale relațiilor umane. Important este să conștientizăm acest obiectiv, să promovăm principiul loialității, al respectului reciproc și al dezvoltării multiculturale a Țării Fagilor în scopul reproducerii la scară regională a celui «univers cu mii de nuanțe» la care visa tânărul Eminescu în Bucovina de altădată”. După un secol violent, dominat de ideologii totalitare, în care bucovinenii au fost spulberați de furtunile istoriei în multe țări și pe mai multe continente, trăind dramatic experiențe noi, traumatizante (refugiu, deportări, exil, închisori de exterminare, lagăre de muncă forțată, persecuții politice și religioase), orientarea periodicului „Mesager bucovinean”, ca nevoie a societății civile, spre o nouă pedagogie a relațiilor umane, trebuie privită cu aceeași „superioară înțelegere” și ca invitație la dialog în jurul lucrurilor esențiale din viața noastră.

„Mesager bucovinean” păstrează în cele șase numere de până acum rubrici distincte, unele impuse de evenimente diverse și de calendarul propriu de activitate: *Hronicul Filialei/Viața filialei București, Cartea Bucovinei, Interviu nostru, Înaintașii noștri/Personalități bucovinene, Bucovina multiculturală, Mesaje de la filiale surori/Să ne cunoaștem/Oaspeții filialei noastre, Revista presei, Eminesciana, Corespondență din Cernăuți/Activități culturale din nordul Bucovinei, Congrese, simpozioane, reuniuni, Eveniment cultural/Vernisaj, Din istoria Unirii, Anul Ciprian Porumbescu, În memoriam*. În cadrul acestui format modern, suplul, cu o ținută grafică elegantă, oferta sa este număr de număr tot mai atractivă. Editorialele tratează probleme esențiale, de larg interes: *Istoria Bucovinei din perspectivă modernă*, I, 2, 2003, p. 1; *Actualitatea lui Ciprian Porumbescu*, I, 3, 2003, p. 1; *O Alba Iulie a viitorului*, I, 4, 2003, p. 1; *În prag de bilanț*, II, 1 (5), 2004, p. 1 (analiză onestă a colaborării de un deceniu a celor două societăți înfrățite din Bucovina, evidențiind și cauzele interne ale disfuncționalităților și degradării „potențialului de încredere extraordinar” din anii de început: inerția, acțiunile festive improvizate, lipsa de inițiativă managerială, abolirea strategiilor de lungă durată, lipsa de încredere în capacitatea de gestiune a „echipelor diriguibile”, conservatorismul de gândire, mentalitatea captivă, pierderea „nucleului tare al echipelor fondatoare”, slăbirea legăturii centrului cu filialele, neînțelegerile, orgoliile, manevrele subterane etc., analiză ce oferă și soluții pentru revigorarea activității: construirea de politici și strategii culturale moderne pentru realizarea atractivității și „dezvoltării durabile” într-o societate de piață, concurențială, atragerea tinerilor, a personalităților din domenii diverse și a unor „oameni de afaceri cu dare de mână”); *Actualitatea lui Ștefan cel Mare*, II, 2 (6), 2004, p. 1.

Studii și articole diverse semnează în paginile „Mesagerului bucovinean”, deopotrivă, personalități cunoscute și tineri din „patria istorică” și din comunitățile românești de centură: Nina Cionca, *Pictorul Epaminonda Buceschi*, I, 1, 2003, p. 5; Natalia Talmacec, *Olga Kobyleanska – punte de legătură interculturală*, I, 1, 2003, p. 6; Emilian Drehuță, *Tradiții și cerințe actuale în activitatea culturală din spațiul bucovinean*, I, 1, 2003, p. 7; Nina Cionca, *Ciprian Porumbescu. 150 de ani de la moarte*, I, 2, 2003, p. 5; Oltea Coșocariu, *Istoricul Dimitrie Onciul. 80 de ani de la moarte*, I, 2, 2003, p. 6; Ștefan Hostiuc, *Un grafician bucovinean pasionat de Eminescu*, articol

consacrat lui Ion Ștefiuc, artist care „poartă în fibra ființei sale efigia toposului bucovinean”, I, 2, 2003, p. 8; Ștefan Hostiuc, *Zilele „Ilie Motrescu” la Crasna*, I, 3, 2003, p. 8; Luminița Vartolomei, *Nemuritorul Crai Nou al muzicii românești*, I, 4, 2003, p. 4; Antoaneta Lucașciuc, *Societatea Doamnelor Bucovine. 10 ani de activitate*, I, 4, 2003, p. 6; Marin Rădoi, *Felicia Bădiliță, prima pianistă română*, I, 4, 2003, p. 7; Victoria Costinean, *O sărbătoare a sufletului la Cernăuți: Festivalul-concurs de muzică populară românească „Din cântecele neamului”*, I, 4, 2003, p. 8; Ion Giurcă, *Cu sabia și crucea în slujba Țării Moldovei*, II, 1 (5), 2004, p. 1 și 5; Maria Toacă, *O floare la bustul lui Eminescu din Noua Suliță*, II, 2 (6), 2004, p. 1; *Am pierdut un mare prieten*, ecouri din presa bucovineană la moartea lui George Muntean, „omul de carte pasionat”, „un spirit constructiv manifestat în diverse domenii ale culturii”, II, 2 (6), 2004, p. 5; Ștefan Hostiuc, *Un fenomenolog al penelului: Marius Cilievici*, II, 2 (6), 2004, p. 8.

Cronici literare, închinată cărților Bucovinei, semnează George Muntean, *Pavel Țuguș: Bucovina, istorie și cultură*, I, 1, 2003, p. 3; George Galan, *Balthasar Haquet, Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, *Vitalie Văratice, Șase zile din istoria Bucovinei (18 iunie–3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către URSS*, I, 1, 2003, p. 3; Ștefan Hostiuc, *O istorie a mișcării naționale în Bucovina*, I, 2, 2003, p. 3 și *Preliminarii la o eventuală enciclopedie a Țării Fagilor*, I, 3, 2003, p. 3; *Un almanah pentru românii de pretutindeni*, II, 1 (5), 2004, p. 3, Maria Toacă, *Din cerul veșniciei, înapoi la Stănești*, II, 1 (5), 2004, p. 7. Folositoare pentru o largă categorie de utilizatori sunt medalialele Ion Țuguș. *Schiță de portret*, semnat de Ștefan Hostiuc, I, 2, 2003, p. 3, *George Muntean: viața și opera*, nesemnat, II, 2 (6), 2004, p. 4, interviurile Ștefan Hostiuc – Dimitrie Vatamaniuc, *Centrul de Studii „Bucovina”: 10 ani de activitate*, I, 1, 2003, p. 4; [Ștefan Hostiuc] – Adela Popescu și George Muntean, *„Periplul nipon ne-a îmbogățit orizontul, lăsându-ne impresii de neuitat; a fost una din cele mai mari bucurii pe care le-am avut în ultimii ani”*, I, 2, 2003, p. 4; [Ștefan Hostiuc] – Carmen Dulgheru-Oproiu, *„Nu voi uita niciodată perioada în care am învățat la Liceul Ortodox de Fete „Elena Doamna” din Cernăuți”*, I, 3, 2003, p. 4; Ștefan Hostiuc – Viorica Ghia, *„Mă trag din două neamuri de români, îndepărtate geografic, dar apropiate prin suferință”*, II, 1 (5), 2004, p. 4 și 2 (6), 2004, p. 6, revista presei (*Răsfoind ziarele cernăuțene*, I, 1, 2003, p. 8 este un exercițiu admirabil, ce trebuie permanentizat și poate extins, ca arie de investigare, înspre „patria istorică” și exilul românesc).

Extrem de valoroase și utile pentru cercetarea științifică, în lipsa *Rapoartelor* periodice ale Societății pentru Cultură, care se publicau cândva la Cernăuți, sunt retrospectivile „Mesagerului bucovinean”, ce consemnează activitatea proiectată prin programe și calendare proprii, precum și cele referitoare la viața comunităților românești de dincolo de hotarele politice: *Anul jubiliar 2002 în oglindă retrovizoare*, I, 1, 2003, p. 2; *Românii din jurul României*, I, 2, 2003, p. 2; Maria Toacă, *Zidită-n dor și suferință*, corespondență din Cernăuți, I, 3, 2003, p. 2; *Luna Bucovinei, ediția a XIII-a*, I, 4, 2003, p. 2; Maria Toacă, *O rază a cărții românești „luci vederii noastre...”*, corespondență din Cernăuți, I, 4, 2003, p. 5; Gabriela Iov, *Basarabia între trecut și prezent*, II, 1 (5), 2004, p. 6; *Dare de seamă privind activitatea Filialei București a Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina pe perioada iunie 2001 – iunie 2004*, sinteză, II, 2 (6), 2004, p. 2–3. Din problematica acestora reținem, mai ales, sărbătorirea unor bucovineni de seamă (Mircea Grigoroviță, Adrian Dinu Rachieru, Ion Popescu-Sireteanu, Ilie Tudor Zegrea), practică frumoasă în Filiala București, învederând respect pentru oameni și valori (necunoscut încă în alte părți), întâlnirile cu tinerii studenți bucovineni și basarabeni aflați la studii în România, dialogul cu Departamentul pentru Românii de Pretutindeni al Guvernului României. Tot aici, pentru valoarea lor documentară, remarcăm și unele „materiale mărunte”: memorii adresate autorităților, scrisori și mesaje ale bucovinenilor din țară. Foarte important este ca acestea să fie consemnate „nemțește”, cu acribia din Bucovina altor vremuri și spirit critic (adică discernământ), oferind cercetării de azi și de mâine izvoare credibile.

În onoarea bucovinenilor din Filiala București a Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina și a celor care îngrijesc, cu înțelepciune, în paginile „Mesagerului bucovinean”, grădinile spiritului românesc devastate de furtunile istoriei din veacul trecut, reproducem un fragment din poemul *România*, publicat de Horia Roman în „Revista scriitorilor români”, editată în exil, la München, de Societatea Academică Română/Rumänische Akademische Gesellschaft, Nr. 9, 1970,

p. 5: „Luminile ce se răsfrâng din ochii tăi / – ocean de solitudine și tăceri – / vin din legende, / din trecut, / din ieri / și dintr-un paradis pierdut / pe veci”.

Vasile I. Schipor

„Scriptum”. Buletin de informare. Publicație trimestrială a Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, nr. 1–2, 2004, 48 p.

La comemorarea celor 500 de ani de la înveșnicirea domnitorului Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava, „capitala Moldovei lui Ștefan cel Mare, [...] cu certitudine, cea mai glorioasă așezare a țării, cu o rezonanță emoțională deosebită” (Ioan Pânzar), a omagiat personalitatea voievodului într-un număr special al periodicului său, „Scriptum”.

Prefață de un amplu poem, *Cântec la 500 de ani... de la despărțirea de Voievodul Ștefan cel Mare și Sfânt, domn al Moldovei și prinț al Europei* (p. 1–4), semnat de Angela Furtună, buletinul cuprinde alte câteva articole dedicate domnitorului care „a marcat destinul peste veacuri al Moldovei medievale și moderne și apoi cel al României, prin genialitatea sa strategică în plan militar și diplomatic”, după cum scrie Ioan Pânzar, în unul dintre ele, *Ștefan cel Mare și Sfânt* (p. 5–6).

De la ipostaza de „suprem reper moral și patriotic”, sau de la imaginea legendar-folclorică a voievodului, întâlnite în articolul deja menționat, scriitorul Ion Filipciuc propune cititorului să revină și să mediteze o dată mai mult asupra existenței omului Ștefan, dăruit cu un nume predestinat (*stéphanos* – „coroană”) și aflat „sub vremi” năprasnice, care a trebuit să-și înfrunte unchiul pentru a răzbuna uciderea tatălui. Cu bineștiutu-i spirit răscolitor și reflexiv, Ion Filipciuc a re-întocmit *Calendarele din vremea lui Ștefan cel Mare* (p. 9–25), considerându-le documente ce ar putea răspunde la „întrebarea ce se petrecea în acel timp” al lui Ștefan: „În măsura în care sunt exacte – și ar trebui să fie – aceste 48 de calendare din vremea lui Ștefan cel Mare pot fi de folos și ca instrument de lucru pentru istorici, arhivari, documentariști și oricine se interesează de precizia unor date din istoria românilor.” (p. 11). În concluzii, studiul îl așază pe legendarul domn al Moldovei sub semnul „zilei de marți”, autorul observând că „există o corespondență constantă și continuă între jertfa de sânge pe câmpul de luptă și prinosul oferit divinităților protectoare ale zilelor neamului din calendarul unui an.” (p. 23).

Publicație trimestrială de informare, „Scriptum” (re)aduce – prin articolul Elenei Lica, *Lucrări despre Ștefan cel Mare, existente în colecțiile Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera”* (p. 26–29) – în atenția cititorilor bibliotecii sucevene o parte dintre cărțile dedicate epocii și domniei voievodului Ștefan, ca pentru a dovedi afirmația lui Ioan Pânzar: „Cărțile dedicate marelui domnitor, scrise în țară și în străinătate, împreună cu studiile din seriale și periodice, pot constitui singure patrimoniul unei biblioteci publice.” (p. 5). Între cele mai vechi lucrări dedicate epocii lui Ștefan cel Mare, biblioteca suceveană numără: Wilhelm Schmidt, *Suczawa historische Denkwürdigkeiten*, Czernowitz, 1876; Iraclie Porumbescu, *Kloster Putna in der Bukowina*, Czernowitz, 1895; *Aniversarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare și Programa serbărei*, 1904 etc.

Mai semnează studii Alis Niculică, *Apariția și dezvoltarea mișcării teatrale în principate*, (p. 30–38), Florian Radu Bruja, *O carte mai puțin cunoscută a lui Dimitrie Dan*, (p. 39–41).

Publicația conține și o prezentare sintetică a autorilor bucovineni și a cărților acestora.

Elena Cristuș-Pascaniuc

„Țara Fagilor”. Buletinul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – Filiala Suceava, serie nouă, anul XII, nr. 1 (46), ianuarie – martie 2004

Apărută în anul 2004, declarat *Anul Ștefan cel Mare și Sfânt*, revista este dedicată personalității domnitorului moldovean. În editorialul semnat de Gheorghe Giurcă este făcută o scurtă istorie a

manifestărilor din anul 1871 – când „organizatorii au transformat evenimentul într-un prilej de afirmare a conștiinței de neam și de unitate națională a românilor de pretutindeni” –, din anul 1904 – când „Suceava și Putna au devenit loc de pelerinaj și de închinăciune pentru mii și mii de participanți din Bucovina și din Țară, impresiionând autoritățile imperiale habsburgice prin sentimentul de adâncă venerație care-i anima pe toți în memoria slăvitului domn” – și a celor din 1957, dedicate comemorării lui Ștefan cel Mare. Autorul se referă și la manifestările programate să aibă loc în anul 2004, subliniind că „sentimentul de insatisfacție generală devine tot mai apăsător. Insatisfacție pentru că, față de ceea ce fusese preconizat inițial s-a făcut prea puțin, iar în cele mai multe privințe – nimic.

Articole dedicate lui Ștefan cel Mare semnează Tiberiu Cosovan, „*Puternicul împărat al românilor*” și *O întrebare plămădită în sufletul comunității românești dintr-un teritoriu înstrăinat prin vitregia istoriei*: „Te vom vedea în bronz, mările Domn?”, cu referire la strădaniile comunității românești din nordul Bucovinei de a „ridica slăvitului Ștefan Voievod monument spre veșnică amintire” în Codrîi Cosminului.

Nu în ultimul rând, demne de reținut sunt versurile poeziei *Îi fi ostenit*, dedicată de Ion Popescu-Sireteanu domnitorului: „Doarme voievodul / și-i liniște în toată cetatea / Doar seara târziu, / când apele nopții despică munții, / tremură Buga / și plânge din buza lui spartă. // Dormi, Măria Ta! Îi fi ostenit! // ... // Știi că hoțul cel mare / din soare-răsare / ne-a trecut prin foc și prin pară, / ne-a fript o parte din țară!... // Neamul tău vede în bronz, / păstrător de datini și legi, / pruncii noștri te știu și te slăvesc / în frumoase cuvinte, / zugravii te pun în chipuri și în icoane, / iar cioplitorii în piatră te cântă în felul lor... // Dormi, Măria Ta! Îi fi ostenit! // La ceas de grea cumpănă / om buciuma, om aprinde focuri pe culmi. / Și tu-i auzi. // Acum dormi, Măria Ta! Dormi! Îi fi ostenit! / Numai la ceasul când intră ziua în noapte / să ne lași a merge la Tine / să mai grăim despre vremuri și vremuri...”

Paginile 11–19 cuprind evocări dedicate unor personalități bucovinene: Petru Țaranu, *Epaminonda Bucevschi – 160 de ani de la naștere* (II); Aura Brădățan, *Ioan Vicoveanu – un ilustrat dascăl de altădată* (II); Ion Cernat, *Iorgu G. Toma – publicist, traducător și poet* (II); Petru Bejinariu, *Samuil Isopescu – profesor și om de cultură la Suceava*; Valerian I. Procopciuc, *Arcadie Cernovschi-Cerneanu (1908–1983)*; Mircea Grigoroviță, *Ionel Calinciuc în lumina presei de limbă germană*.

Un fragment din jurnalul lui Ciprian Porumbescu este comentat de Nina Cionca: *Scurta vară fierbinte a lui Ciprian Porumbescu (august–septembrie 1879)* (II).

Nichita Adăniloae semnează materialul *Sprîjinul acordat de guvernul român unor instituții și studenți bucovineni în perioada 1859–1877*. Autorul, pe baza unor materiale de arhivă, consemnează eforturile guvernului român de a sprijini societăți literar-științifice și studenți din Bucovina, activitate care „a dus nu numai la instruirea tineretului din provinciile subjugate, la cimentarea unității culturale, ci și la impulsarea tendințelor de libertate și unitate național-statală”.

Despre *Orașul Siret, centru religios al lumii medievale* scrie Franz Pieszczech, profesor la Școala „Petru Mușat” din Siret. Aurelian-Mihai Căruntu, pe baza unor documente de arhivă, prezintă *Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava la începutul celui de-al doilea război mondial*. Documente, scoțând în evidență dificultățile întâmpinate de această unitate de învățământ, aflată în apropierea zonei de operații militare, în ceea ce privește reluarea procesului instructiv-educativ.

O incursiune în istoria contemporană o face Ioan Pînzar, care semnează articolul *Universitatea din București în 1946 – cadre didactice din Bucovina epurate în anii următori*. Autorul consemnează faptul că mulți profesori de marcă din Bucovina, care au activat la Universitatea din București (Traian Brăileanu, Ioan Grîntescu, Victor Morariu, Ion Nistor, arhimandritul Iulius Scriban, Radu Șbiera, Emanuel C. Teodorescu, Constantin Narly, Teofil Sauciu-Săveanu, Dimitrie Marmeliuc, Ion Șiadbei, Mihail Gușuleac), au fost înlăturați din învățământul universitar, unii în perioada 1944–1945, alții după 1947, cei mai mulți doar pentru faptul că erau născuți în Bucovina sau și-au început cariera didactică la Cernăuți.

Nicolae Moscaliuc, în studiul *Armenii – scurt istoric* (I), începe prezentarea unui istoric al armenilor veniți în Moldova de la Lemberg (Lvov), în timpul lui Alexandru cel Bun (1400–1432) și stabiliți în orașele Siret și Suceava, cînd acesta a devenit capitala Moldovei.

Trei scrisori inedite, din care cititorii pot lua contact „cu o lume peste care s-a așternut uitarea”, sunt publicate de Eugen Dimitriu, *Ion Grămadă către Leca Morariu* (I).

Un capitol din viața culturală a satelor bucovinene este evocat de Alis Niculică. Autoarea prezintă *Corurile de plugari* (I), care apar în viața culturală bucovineană în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, numărul lor crescând la începutul secolului al XX-lea, dar mai ales în perioada interbelică. Rolul cel mai important în apariția acestor formații populare l-au avut învățătorii și preoții de țară. Aceste formațiuni corale, din care făceau parte elevi și studenți, activau și în cadrul unor societăți culturale românești înființate în orașele Bucovinei. Formațiunile corale de plugari s-au constituit după modelul corurilor societăților culturale, scopul inițial fiind acela de a cânta în lăserici, ulterior activitatea acestora diversificându-se (multe coruri de plugari și-au îmbogățit repertoriul cu muzică populară și cultă laică, participând la acțiuni organizate mai ales de către societatea „Armonia” și de Centrul Societăților Arcășești din Bucovina).

„Țara Dornelor” este văzută din lăuntru ei de academicianul Constantin Ciopraga, invitat de etnologul și istoricul Petru Țăranu în casa copilăriei sale din satul Liniște, în articolul *Un toponim ademenitor* – „Liniște”.

Profesorul universitar dr. Vasile Adăscăliței, în articolul *Cultura și civilizația lemnului la români*, remarcă faptul că „dintre toate popoarele lumii, numai românii folosesc abundent formule de introducere în arta poetică și în arta populară generală, atât de în strânsă legătură cu vegetația. Ei situează lemnul la locul de cinste totală în tipul de cultură propriu”. Autorul justifică folosirea sintagmei „cultura lemnului” prin faptul că aceasta întregeste distinct „relițiile românești cu o serie de elemente caracteristice doar etniei noastre [...]”. Cei care vorbesc despre cultura și civilizația lemnului având în vedere spațiul românesc geografic au justificare, deoarece unitatea prezentată este categorică, permanentă și substanțială”.

O *Introducere la poezia „Iconar”* semnează Nicolae Havriliuc, autorul făcând observații asupra poezilor Gheorghe Antonovici și Traian Chelariu, primii doi dintre cei 14 din antologia *Poezii tineri bucovineni*, tipărită de Mircea Streinuț, în 1938, la București, în Editura Fundațiilor pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

Consecvent tradiției, buletinul cultural „Țara Fagilor” publică în paginile sale versuri semnate de Gh. Gorda, Ilie Dan, Traian Drăgoi, Gheorghe Toma, Clement Antonovici, Dumitru Oniga, Ioan Paranici, Constantin Boboc. Zaharia Macovei face traduceri din poezia lui Yves Bonnefoy și Janine Couvreur.

Ovidiu Bătă

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CU TEMA: DESTINUL FOLCLORULUI ÎN SOCIETATEA DE CONSUM. RĂDĂUȚI, 6 IULIE 2004

Între manifestările care au avut loc în prima săptămână a lunii iulie 2004 sub genericul „Zilele culturii rădăuțene” s-a înscris și o „zi a cărții”. Duminică, 4 iulie, sala de lectură a bibliotecii municipale „Tudor Flondor” a fost deschisă publicului interesat de simpozionul științific organizat sub egida Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu tema *Destinul folclorului în societatea de consum* și de cărțile care au fost lansate în cadrul acestuia.

În programul activității s-au înscris: prelegerile susținute de prof. univ. dr. Vasile Adăscăliței, *Culegerea, arhivarea, interpretarea și valorificarea folclorului bucovinean. Patru decenii de muncă și împliniri*, cercet. șt. Vasile I. Schipor, *Ștefan cel Mare în legende populare române*, cercet. șt. Elena Cristuș-Pascaniuc, *Destinul folclorului în societatea de consum*; lansarea cărților semnate de Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice* și Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*.

Făcând parte din școala folcloristică de la Iași, Vasile Adăscăliței și-a orientat, cu predilecție, cercetările – de-a lungul a jumătate de secol – spre teatrul popular din Moldova și Bucovina, adunând peste 1 600 de texte, care au stat la baza întemeierii Arhivei Seminarului de Folclor al Facultății de Litere de la Universitatea din Iași. Rezultatele activității sale științifice sunt publicate în numeroase antologii și culegeri de texte populare, tematice și pe specii (doine, balade, legende populare etc.) ca și în cele peste 300 de studii și articole apărute în publicații științifice sau culturale din țară și străinătate.

Abordând capitole atractive ale folclorului românesc pentru omul contemporan, privite ca „fapte literare vii”, asupra cărora și lectorul este invitat să reflecteze, cum ar fi psihologia creației folclorice sau „comunitatea parțială de istorie” a popoarelor Europei Centrale și de Sud-Est, întâlnită în unele legende istorice populare, profesorul și cercetătorul Vasile Adăscăliței își consideră opera de o viață – a împlinit în această vară 75 de ani – „o coloană schițată în așa fel, încât cere împliniri și din perspectiva lectorului, cum se întâmplă adesea în cazul paginilor dedicate istoriei care, oricât s-ar dori de obiectivă, este – în același timp – și subiectivă”.

Aprecierea se regăsește în cea mai recentă carte semnată de universitarul ieșean, *Românitatea de Sus. Repere etnologice* (Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2004), a cărui prezentare a fost făcută de prof. Victor Iosif (care semnează posfața cărții), prin comunicarea „*Românitatea de Sus. Repere etnologice*”. *Un eveniment editorial. Elogiul folclorului bucovinean*. Volumul, editat de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, „în spiritul vechii sale tradiții” de a-i omagia pe cei care se dedică promovării valorilor culturii și civilizației tradiționale românești – scrie Vasile I. Schipor în prefață –, constituie o „dreaptă și frumoasă apreciere a activității de cercetare a profesorului Vasile Adăscăliței”, la împlinirea vârstei de 75 de ani. Cărții, care adună articole publicate de-a lungul a 40 de ani în reviste culturale, i-au fost reliefate „logica și eleganța discursului”, „sentimentul tonic de confort intelectual” provocat lectorului de felul în care este înfățișată spiritualitatea folclorică din Bucovina.

Marcând împlinirea a 500 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, prelegerea *Ștefan cel Mare în legende populare române*, susținută de cercetătorul științific Vasile I. Schipor, a pus în relief imaginea folclorică a slăvitului domnitor moldovean, așa cum s-a conturat și s-a păstrat aceasta în tradiția și credințele populare românești. Considerând legenda o „voce a trecutului”,

cercetătorul facilitează dialogul acesteia cu prezentul, căruia „măiestrele izvodiri” îi pot oferi încă „informații și date valoroase” în domeniile etnologiei, antropologiei, istoriei culturii.

În prelungirea momentului comemorativ, a avut loc și lansarea cărții prof. univ. Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare* (București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004). Lucrarea, voluminoasă, valorifică izvoarele istorice înregistrate în colecția națională *Documenta Romaniae Historica*, autorul realizând „radiografia așezărilor existente în epoca marelui domn Ștefan cel Mare” și oferind un „bogat material informațional pentru stabilirea cu aproximație a numărului proprietarilor de pământuri...”

Simpozionul s-a încheiat cu un program complementar, invitații participând la spectacolul de gală din cadrul tradiționalului Festival Internațional de Folclor „Arcanul”, ediția a XV-a, desfășurat pe scena Casei de Cultură din municipiu.

Elena Cristuș-Pascaniuc

AMINTIRI DESPRE COLEGUL MEU, MIRCEA PAHOMI

ADRIANA HARASIM

La angajarea mea în Institutul Proiect București – pe vremea aceea, cel mai mare institut de proiectare din țară, care a asigurat, pentru București și întreaga țară, proiecte complete de locuințe, obiective social-culturale și alte construcții: teatre, cinematografe, case de cultură, ansambluri de rețele edilitare, precum și proiecte tipizate pentru ansambluri de locuințe, adaptabile și în alte localități din țară –, pe economistul Mircea Pahomi l-am găsit șef al Serviciului Plan. De la acest serviciu erau dirijate comenzile de proiecte, termenele de predare ale lucrărilor către beneficiari, condițiile cerute. Totul trecea prin creierul și mâna șefului Serviciului Plan. Puterea de muncă, dar mai ales conștiinciozitatea, responsabilitatea și capacitatea de decizie, de coordonare cu mult profesionalism a activității unei instituții ajunsă, în anul 1989, la peste 1 800 de salariați, instituție aflată permanent în vizorul conducerii statului și mai ales a forului imediat superior – Primăria București – au făcut ca, în ciuda tuturor greutăților și constrângerilor (încadrare în prețuri fixe, în consumuri reduse de materiale, în respectarea cu strictețe a spațiilor proiectate – căci suprafețele tuturor încăperilor proiectate erau impuse de la cel mai înalt nivel), totul să meargă bine, institutul să constituie un reper pentru calitatea proiectării de construcții civile, atât pentru București, cât și pentru întreaga țară, iar apartenența la colectivul său să reprezinte o valoroasă carte de vizită.

Economistul Mircea Pahomi, prin stilul său de muncă, a reușit să realizeze o bună organizare a acestei activități complexe, și-a ales cu grijă colaboratorii proprii din cadrul serviciului, modul de control și colectare a informațiilor din alte compartimente ale institutului, fiind mereu la curent cu problemele în care era nevoie de ajutor.

Nu era un om comunicativ, familiar cu subalternii sau colegii, dar ușa sa era mereu deschisă oricui solicita o lămurire sau cerea un sprijin. Despre problemele personale nu discuta la serviciu, iar greutățile inerente muncii nu le exterioriza. Excepție au făcut doar – și mă laud cu aceasta – cei croiți din același aluat cu dânsul, muncitori, conștiincioși, preocupați de bunul mers al instituției, și care, de-a lungul timpului, l-au câștigat încrederea și stima. Așa se face că, după ani de colaborare, ne sfătuiam uneori asupra unor probleme de raționalizare a activității, de economisire a timpului și a resurselor umane și materiale de care dispuneau colectivele noastre.

Eram câțiva pasionați de cercetarea istorică, un hobby care ne mai reducea stresul la care eram supuși, căci activitatea noastră era mereu perturbată de ordinele ce ne veneau de la Primărie și care ne solicitau zeci de refaceri urgente de lucrări, cerute după vizitele zilnice pe care le făceau Nicolae și Elena Ceaușescu, care supervizau sistematizarea capitalei. Așa am ajuns să aflăm de pasiunea lui Mircea Pahomi pentru istorie și, mai ales, de munca de peste 30 de ani de cercetare și de manuscritele privind istoria bisericilor din Moldova și Bucovina, pe care îmi spunea că le ține acasă, fără speranța că le va putea publica vreodată. De atunci, eu însămi o culegătoare de informații din cărți, manuscrite, acte de familie sau documente din Arhivele Statului, îi aduceam sau îi povesteam despre un document, dar, spre surprinderea mea, în majoritatea cazurilor îmi răspundea „o știu” sau „asta am citit-o” sau „am studiat-o”. O singură dată am reușit să-i aduc un document interesant, inserat în primul volum având ca temă bisericile bucovinene: inscripția din biserica de la Boian, referitoare la ctitorul Neculce. Inscripția în piatră, aflată pe peretele bisericii, era copiată de învățătorul Hapenciuc, de la școala din Boian și descrisă în monografia Boianului, lucrarea de graduație a învățătorului, scrisă în timpul războiului, în anii 1941–1942. Mircea Pahomi mi-a explicat întreg documentul, căci cunoștea toate personajele la care se referea inscripția și care erau rudele lui Neculce.

Am reușit să-i fac o mare surpriză la Simpozionul de la Suceava, când i l-am prezentat pe vecinul meu de masă, profesorul emerit Bizovi, din păcate decedat azi, de loc din Boian. Din entuziasmul celor doi și din bucuria revederii am aflat, abia atunci, că au fost colegi de școală la Institutul Pedagogic din Cernăuți și că, de fapt, Mircea Pahomi a avut formație de profesor. Ar mai fi de amintit și că, după participarea noastră la una dintre ședințele Societății, la care a venit și reprezentantul românilor bucovineni din zona Dresdei, acesta, după o vizită la Mircea Pahomi, a plecat cu cărți și materiale pentru cei de acolo.

După pensionare, economistul Mircea Pahomi a fost ales cenzor de toți noii acționari ai Institutului Proiect București (devenit societate comercială), funcție pe care a păstrat-o până la moarte.

Munca de o viață, ca economist, a lui Mircea Pahomi a rămas ca o mărturie a tot ce a însemnat Institutul Proiect București în activitatea de proiectare din România și în sufletul lui, pe parcursul a aproape 40 de ani, într-un impresionant documentar „istoric și monografic” privind activitatea din perioada 1953–1990, documentar al cărui autor și coordonator a fost Mircea Pahomi, și în care, cu nostalgie și emoție, se regăsesc, în cele 374 de pagini, atât cei ce mai sunt astăzi, cât și cei plecați dintre noi, toți cei care au trudit la planșetă atâtea decenii și care au realizat ceea ce reprezintă astăzi zestrea de construcții ale Capitalei.

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Radautz (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Probleme der Ökologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten – Fond dieser neuer Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studiencentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungsteil, die der Bukowina gewidmet sind.

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

- Jumătate de mileniu întru învecinicirea lui Ștefan cel Mare*, culegere îngrijită de Ion Filipciuc, Câmpulung-Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2003.
- Vasile Ilica, *Martiri și mărturii din Nordul Bucovinei (Fântâna Albă – Suceveni – Lunca – Crasna – Ijești...)*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 2003.
- Mihai Iacobescu, *Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava (1963–2003)*, Suceava, Editura Universității, 2003.
- Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.
- Petru Bejinariu (coordonator), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.
- Silvestru Morariu Andrievicei, *Proprietățile fundaționale ale Bisericii Gr.-Or. în Bucovina*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2004.
- Petru Rusșindilar, *Theodor V. Ficșinescu. Destinul unui social-democrat*, Suceava, Editura Lidana, 2004.
- Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004.
- Gh. Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, Editura Agora, 2004.
- Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004.
- ∴ *Ștefan cel Mare. 1. Portret în legendă*, Editura Sfânta Mănăstire Putna, 2004.
- ∴ *Ștefan cel Mare. 2. Portret în cronică*, Editura Sfânta Mănăstire Putna, 2004.
- ∴ *Ștefan cel Mare. 3. Portret în istorie*, Editura Sfânta Mănăstire Putna, 2004.
- ∴ *Bibliografie Ștefan cel Mare*, Editura Sfânta Mănăstire Putna, 2004.
- Gheorghe Gorda, *Sfânt e numele tău, Voloca. Pagini din istoria și onomastica unui sat nord-bucovinean*, Cernăuți, Editura Zelena Bukovina, 2004.
- Ioan Cocuz, *Moldova Măriei-sale Ștefan cel Mare*, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2004.
- Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, *Cupca unui sat din Bucovina*, Monografie istorică, Partea I (anii 1429–1944), Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004.

ISSN 1221 – 9975